

C5-0594-904-87

inv. 5. 18671

INŠTITUT ZA KRIMINOLOGIJO PRI PRAVNI FAKULTETI V LJUBLJANI

Raziskava štev. 79

DEVIACIJE NA SLOVENSKEM PRED STO LETI

Katja VODOPIVEC i.dr.

Ljubljana, december 1987

Raziskava je del programa "Kriminologija" (C5-0594-504), ki ga izvaja Inštitut za kriminologijo v Ljubljani, za katerega se v okviru usmerjenega raziskovanja sklepajo pogodbe z Raziskovalno skupnostjo Slovenije.

INSTITUT ZA RAZISKOVANJE IN USTVARJANJE V Ljubljani

Številka: 11. 1989

INSTITUT ZA RAZISKOVANJE IN USTVARJANJE

Ljubljana, 11. 1989

11. 1989

RSSA-17 503

Ljubljana, 11. 1989

Številka: 11. 1989
Ljubljana, 11. 1989
Ljubljana, 11. 1989

S O D E L A V C I

Dr. Katja Vodopivec, vodja in mentor

Slušatelji III. stopenjskega študija iz kazenskopравnih
znanosti:

Polona Brcar

Ferdo Cvikl

Zlata Debevec

Alojz Ferlinc

Andrej Fijavž

Mira Grobovšek

Mitja Hribar

Vid Jakulin

Darko Jerše

Zoran Kanduč

Vladka Korošec

Renato Kranjc

Maja Kristan

Branko Masleša

Živko Marič

Tomaž Miklavčič

Barbka Močivnik-Škedelj

Andrej Pavlina

Irena Skulj-Gradišar

Marijan Štriker

Ivanka Vnučec

Emil Zakonjšek

Diplomant zgodovinskega oddelka filozofske fakultete

Marko Štepec

II.

V S E B I N A

	Stran
A. UVOD	1
1. NAMEN RAZISKAVE - Katja Vodopivec	2
2. POMEN ZGODOVINSKIH RAZISKAV ZA RAZUMEVANJE SODOBNIH DEVIACIJ - Zoran Kanduč	7
3. PREGLED TUJIH HISTORIČNIH RAZISKAV O DRUŽBENIH DEVIACIJAH - Vid Jakulin	43
4. NEKATERI OPISI DEVIACIJ NA PRELOMU 19. v 20. STOLETJE	58
4.1. Odnos slovenskega časopisja do zločina - Marko Štepec ...	58
4.2. Drugi prikazi o kriminaliteti na Slovenskem - Katja Vodopivec	72
4.3. Nekateri prispevki o deviacijah na območju drugih republik današnje Jugoslavije pred 1. svetovno vojno - Mira Grobovšek	79
B. ŽIVLJENJSKE RAZMERE NA SLOVENSKEM V 80. LETIH 19. STOLETJA ...	91
5. PREBIVALSTVO NA SLOVENSKEM OD LETA 1880 DO LETA 1981 - Andrej Pavlina	92
6. POLITIČNE RAZMERE NA SLOVENSKEM PRED 100 LETI - Renato Kranjc	104
7. GOSPODARSKE RAZMERE NA SLOVENSKEM PRED 100 LETI - Zlata Debevec	109
8. KULTURNE RAZMERE NA SLOVENSKEM PRED 100 LETI - Tomaž Miklavčič	119
9. NEKATERI POMEMBNI DOGODKI NA SLOVENSKEM V LETIH 1880 - 1885 - Vladka Korošec	135
10. LJUBLJANA PRED 100 LETI - Polona Brcar	143
11. NADZORSTVO NAD DEVIACIJAMI NA SLOVENSKEM PRED 100 LETI - Mitja Hribar	150
C. TISK O DEVIACIJAH NA SLOVENSKEM V LETIH 1883 - 1885	172
12. METODOLOGIJA EMPIRIČNEGA DELA RAZISKAVE - Katja Vodopivec	173
13.1. Avstrijska kazenska zakonodaja - splošni del - Branko Masleša	175
13.2. Avstrijska kazenska zakonodaja - Kazenski zakon (posebni del) - Emil Zakonjšek	191

III.

	Stran
14. OBSEG IN STRUKTURA KRIMINALITETE - Katja Vodopivec	212
15. OPISI KAZNIVIH DEJANJ V DNEVNEM ČASOPISJU	219
15.1. Naslovi člankov - Darko Jerše	220
15.2. Kazniva dejanja zoper življenje in telo - Ivanka Vnučec - Katja Vodopivec	226
15.3. Premoženjska kriminaliteta - Barbka Močivnik -Škedelj .	233
15.4. Kazniva dejanja in prekrški v prometu - Alojz Ferlinec .	256
15.5. Politične deviacije - Živko Mazič	259
15.6. Dejanja zoper moralo in družino - Irena Skulj- Gradišar	269
15.7. Vzdrževanje javnega reda in miru - Ferdo Cvikl	275
15.8. Samomori, pogrešani, umrli - Maja Kristan	283
15.9. Nesreče - Katja Vodopivec	296
15.10. Storilci in žrtve - Marijan Štriker	299
15.11. Analiza kazni, izrečenih v obdobju 1883-1885 in 1985 - Andrej Fijavž	301
15.12. Novice gospodarske, obrtniške in narodne - Katja Vodopivec	304
D. POVZETEK UGOTOVITEV - Katja Vodopivec	315
PRILOGE	

A. U V O D

1. NAMEN RAZISKAVE

Katja VODOPIVEC

Tema raziskave je: Deviacije na Slovenskem pred sto leti. Zakaj smo se odločili za tako temo? Zato, da bi bolje razumeli naš čas!

Vrednote in norme se s časom in prostorom spreminjajo, so ponovno potrdili pristaši interakcionizma v šestdesetih letih našega stoletja. Če pravimo ponovno, pomeni to, da so na spreminjanje moralnih vrednot in norm opozarjali mnogo pred tem že drugi, zlasti sociologi, kakor npr. K. Marx, F. Engels, E. Durkheim, Th. Sellin, E. Sutherland, G. Gurvitch idr. Takemu tolmačenju vrednostnih in normativnih sistemov se upirajo pristaši tim. naravnega prava, češ da so fundamentalne vrednote in norme prisotne v človekovem bistvu kot naravno pravo, saj so del njegove naravne razumnosti in socialnosti (npr. E. Kant, G. Hegel idr.) Zato so naravno pravne norme stalnejše in se s časom ne spreminjajo bistveno. Kljub raznim poskusom tolmačenja v to ali ono smer, pa ostaja svet nerazložljiv in misteriozen, pravi L. Kolakovski.¹

Ker se sama bolj nagibam k mnenju, da ustvarjajo vrednote in norme ljudje s svojo mentaliteto, ki se razvija v času in prostoru, se je zdelo primerno raziskovati, kakšen je bil odnos do deviacij na prostoru, na katerem živimo danes, pred sto leti, tj. v času, ki je bil drugačen od časa v katerem živimo danes. To smo želeli razbrati iz časopisnih poročil o družbenih deviacijah iz radovednosti, kaj so ljudje tedaj menili o njih, o čem so sploh pisali in kaj so obsojali.

Odklon od družbeno pričakovanega vedenja (deviacija) je neprijeten, povzroča bojazni, strah. Obdani smo s tem in strah, obsojanje je prisotno v nas. V sodobnosti je postalo tako čtivo zabavno čtivo, saj evocira umišljene strahove in umišljeno zmago nad njimi.

Deloma zaradi časovne omejenosti svojega bivanja v času in prostoru, deloma zaradi bojazni in strahov s katerimi živimo, smo vsi prevzeti s problemi sedanjosti. S tem v zvezi govori M. Foucault o "heroizaciji sodobnosti"². Če pa je ta naravnost človeka popolna, izključujoča vso

preteklost in vse sodobno okolje sveta, potem bi lahko govorili tudi o slepi simplifikaciji sedanjosti. Rešujemo le sprotne težave, ne da bi se ovedeli kaj delamo. Tako govori npr. R. Dahrendorf med drugim o sodobni oroziji prava in opozarja na to, da rešujemo vedno manjši delež bohotno se razvijajoče materije, ki je sploh ne obvladamo več. S tem pa ogrožamo fundamentalne pojme pravnega reda. In kaj je pravni red? Konsenz večinskega razreda, ki je srednji razred. Lumpenproletariat ne šteje, višji razredi ga ne upoštevajo³.

Zgodovinske študije omogočajo razumevanje in iskanje lastne identitete. Seveda pa to niso recepti za prihodnje.

Zakaj se je kriminologija šele po skoraj 150 letih raziskovanj začela ukvarjati z zgodovino družbenih deviacij? Žal, nobena ideja ne požene korenin takoj, ko je izrečena, temveč šele dosti kasneje, ko postanejo za recepcijo ideje zrele tudi razmere. Tako je npr. K. Marx že l. 1859 napisal v New York Daily Tribune, "da zakon lahko kaznivo dejanje ne samo kaznuje, temveč ga tudi izzove in zakon poklicnih pravnikov je zelo močno naravnani v to smer. Tako je upravičeno eden od odličnih zgodovinarjev pripomnil, da je srednjeveški katoliški kler s svojimi mračnimi pojmovanji o človeški naravi - ki so vplivala tudi na kazensko zakonodajo - povzročil več kaznivih dejanj kot odpustil grehov".

Kljub temu je zgodovina do srede tridesetih let registrirala predvsem politične dogodke. Skoraj neodvisno od tega se je od začetka 19. stoletja razvijala sociologija predvsem v teoretično smer, brez zadostnega poznavanja zgodovinskih dejstev, razvili sta se etnologija in antropologija. Čeprav sledi N. Castanova poskuse prebojev iz tako ozko omejene shematizacije vse do 16. stol., bo verjetno le res da pomeni sodelovanje zgodovinarja F. Braudela s sociologom G. Gurvitchem v šestdesetih letih našega stoletja nov način povezovanja vsaj med zgodovino in sociologijo, taki orientaciji pa sta se pridružili tudi etnologija, antropologija.

Kriminologija je sociološka veda. Recepcija spoznanj na področju drugih ved odseva v njej večinoma s časovnim zamikom, v tem primeru z zamikom približno desetih let (prodor interakcijske teorije šele v sedemdesetih letih). Odtlej pa doslej je vendarle tudi na področju kriminologije nastala že vrsta zgodovinsko obarvanih raziskav zlasti o kriminaliteti, ki

so bile zbrano predstavljene na 6. kriminološkem kolokviju evropskega sveta v Strasbourgu l. 1983. Vendar je treba povedati, da je Evropski svet sestavljen predvsem iz vladnih predstavnikov, na tem posvetu pa so bile upoštevane tudi raziskave Nacionalnega inštituta za pravosodje ameriškega ministerstva za pravosodje (ki je tudi vladna inštitucija). Zato so bila v tem primeru predstavljena predvsem kriminalno politično relevantna dela.

Kolikor vemo, podobnih raziskav, razen tistih, ki jih omenjamo kasneje v tekstu, na jugoslovanskem območju doslej ni bilo in tudi ne v Sloveniji. Zato smo želeli z našo raziskavo prispevati svoj delež k zgodovinskemu raziskovanju stališč ljudi in njihovih predsodkov.

Ali ima taka raziskava pomen za razvijanje prakse? Čeprav spada verjetno predvsem med fundamentalne raziskovalne teme, je ločevanje na aplikativne in fundamentalne teme dokaj umetno. Kajti boljše razumevanje sodobnosti ima verjetno pomen tudi za praktično delovanje. Ne sicer kot napotek, ki ga lahko črpamo iz zgodovine, temveč predvsem kot opozorilo, česa naj ne bi delali. To sicer pomeni relativiranje naše sedanje zagledanosti v trenutno problematiko, toda lahko bi pomenilo tudi zavore proti prehitremu in brezglavemu ukrepanju.

Z raziskavo o deviacijah na Slovenskem pred sto leti želimo zlasti s pomočjo časopisnih poročil iz tistega časa in s pomočjo literature pričarati čas, ko je npr. v Ljubljani živel samo trideset tisoč ljudi, ki so se včasih vedli drugače, kot so od njih pričakovali njihovi sodobniki. Tudi ti so se med seboj ogrožali, so se drug drugega bali in se zaničevali. Kolikor se v raziskavi poslužujemo primerjave s sedanjostjo je to samo orientacijsko, zato da bi lažje razumeli tudi današnji trenutek in sami sebe v njem.

I. Kant je konec 18. stoletja zapisal:

"Sčasoma bo nasilja mogočnežev vse manj, spoštovanja zakonov vse več. Več bo, recimo, dobrodelnosti, manj pravdanj, ljudje bodo bolj zanesljivo držali besedo itn., deloma zaradi častiljubnosti, deloma zaradi spoznanja o lastni koristi v občestvu"⁴

Je po dvesto letih res tako? Bo tako v prihodnje?

Opombe

1. Kolakovski, s. 157
2. Foucault: Kaj je razsvetljenstvo?, s. 43
3. Turk, s. 195
4. Kant, s. 36

LITERATURA

- Castan, N.: Assessment of the contribution of historical research to the understanding of crime and criminal justice. V: Council of Europe: Historical Research on Crime and Criminal Justice, Strasbourg 1985
- Foucault, M.: Kaj je razsvetljenje? V: Kaj je razsvetljenje? Vestnik Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Ljubljana, 1/1987, 38 - 49
- Foucault, M.: Surveiller et punir. Paris. Gallimard 1975
- Gurvitch, G.: Sociologija, I.,II. Zagreb, Naprijed 1966
- I. Kant: Spor fakultet. V: Kaj je razsvetljenje? Vestnik Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Ljubljana, 1/1987, s. 14 - 37.
- Kolakovski, L.: Filozofski esaji. Beograd. Nolit 1964
- Marx, K.: Prebivalstvo, kriminaliteta in siromaštvo. Karl Marx - Friedrich Engels Werke. Berlin. Dietz Verlag 1961, zv. 13, s. 490-495.
- Robert, P.: Introduction. V: Council of Europe: Historical Research on Crime and Criminal Justice, Strasbourg 1985, s. 5-7.
- Smaus, G.: Kriminologie und Geschichte. Kriminologisches Journal, 2. Beiheft, s. 3-15
- Sutherland, E.: Principles of Criminology, 6th Ed., Chicago, Philadelphia, New York. Loppinott Comp., 1960
- Turk, T.A.: Ralf Dahrendorf, Law and Order - Contemporary Crises 2, 1987, s. 195-197.

2. POMEN ZGODOVINSKIH RAZISKAV ZA RAZUMEVANJE SODOBNIH DEVIACIJ

Zoran KANDUČ

Iz zgodovine se učimo, da
se ne učimo iz zgodovine

Hegel¹

1. Uvod

1.1. Temeljno o obravnavanem problemu

Temeljno vprašanje, ki bo predmet obravnave v pričujočem prispevku, je odnos med zgodovinskimi študijami odklonskih pojavov in sodobnim razumevanjem le-teh.

Ker izhajamo iz predpostavke, da historizacija kriminologije ni naključno in (zgolj) kratkotrajno dejstvo, se je kajpak potrebno najprej vprašati, zakaj je tako. "V igri" je mnoštvo precej različnih procesov, silnic in interesov, zato se bomo tudi približali tematiki vzrokov, ki silijo kriminologijo v povečano zanimanje za zgodovinske študije kriminalitete "po ovinku", s krajšim uvidom v podobne usmeritve na ravni družbe in znanosti o družbi.

1.2. Od "eternizacije" do historizacije ideoloških postavk

Temeljni² postopek "tradicionalne" marksistične teorije razrednega boja (kot kritike ideologije) je bil v tem, da je relativizirala (v pomenu prikaza konkretne posredovanosti z danim kapitalističnim družbenim odnosom) koncepte, ki jih je vladajoča ideologija predstavljala kot večne in nespremenljive določenosti človeka nasploh (oziroma kot konstitutivna določila Človekovega bivanja). Zato bi ga lahko označili prav kot "deeternizacijo" omenjenih ideoloških postavk. Človek (stvarno historično bitje v dani družbenoekonomski formaciji) je bil torej skozi ideološka očala obravnavan kot Človek.

Sodobna kritika ideologije pa kaže na povsem obratne postopke. Prevladujoča ideološka "taktika" se danes očituje ravno v prehitri temporalni-

in
zaciji (relativizaciji)/historizaciji. (Tako se pojavi kot npr. Edipov kompleks, patriarhalna družina, monogamni zakon, avtoriteta institucij itd. ocenjujejo kot nekaj preživelega, kot neprijeten anahronizem, ki ga je treba enostavno zavreči).

Tako nas ne sme začuditi, da vse bolj pogosto naletimo na izraz "arhaizacija družbe". Kaj naj to pomeni?

1.3. Kategorija časa in filozofska refleksija

Če za hip sestopimo v polje filozofije (kot daleč najbolj zanesljivega analitika občin in abstraktnih kategorij), potem lahko vidimo zelo pomemben razvoj pojmovne dvojice ČAS/PROSTOR. Če je racionalizem omenjeni kategorialni par obravnaval še kot dva bolj ali manj ekvivalentna momenta, pa že Kantov "kopernikanski obrat" prinese pomembno premoč časa, ki se je v nadaljnjem razvoju silovito povečevala. "Človeški svet so od vekomaj ustvarjali ljudje, zato še njegovi principi morejo in morajo najti v samem našem duhu"³ je stavek, ki se običajno jemlje kot argument tezi, da je Giambattista Vico⁴ ustanovitelj "prave" filozofije zgodovine. Ta pride do svojega pojma pri Heglu, toda širina njegovih teoretizacij se upira površnim okrajšavam. Omejili se bomo na skrajno grobo tezo, da je Zgodovina dejansko "gibanje" Pojma v Biti⁵ (eksistenca Pojma v časovno-prostorski strukturi Totalitete biti pa je seveda Človek). V postheglovski teoretski misli pa dobi kategorija časa/zgodovine toliko različnih interpretacij, da jih v tem skrajno poenostavljenem pregledu ne moremo niti omeniti.

Vseeno pa lahko zanesljivo ugotovimo (glede na to, da je filozofija pač vedno odraz dobe, v kateri se razvija) zelo jasno tendenco, da zahodna civilizacija postaja vse bolj civilizacija časa.

1.4. Zahodna civilizacija kot civilizacija časa

Serge Moscovici⁶ opozarja (morda sicer nekoliko "tendenciozno") na celo vrsto pojavov, ki kažejo na vse bolj odločilno vlogo časa v življenju

družbe. Tako se npr. elementarni delci definirajo v odvisnosti od njihovega trajanja. Na človeka se gleda (vsaj ko je govora o pokojnini ali zavarovanju) z vidika pričakovane dolžine življenja. Materijo se označuje kot spreminjajočo v času in usmerjeno, prostorske razdalje se določajo s pomočjo svetlobnih let itd.⁷ Ob izrazih kot npr. geopolitika ali "imperializem v prostoru" srečujemo nove koncepte "hronopolitika" oziroma "imperializem v času" itd.⁸

Čas skratka postaja dobrina par excellence, njegova vrednost pa še naprej narašča, hkrati pa se izumlja vse več načinov, kako bi ga podaljšali, producirali ali razmnožili. Eden izmed takih postopkov, ki ga je omogočil tudi sodobni razvoj raziskovalne tehnike, je tudi vse večje zanimanje za preteklost.

1.5. Splošno o "historizaciji" družbenih ved

Zanimanje za zgodovinske študije najrazličnejših družbenih pojavov opazamo v celotni sferi družboslovnih znanosti.⁹ Tu se v zvezi z vprašanjem integriranja izsledkov zgodovinskih raziskav v aktualne raziskovalne projekte zastavljajo predvsem problemi metodološke narave. Pri tem nikakor ne gre za obrobne probleme, varno izolirane od same vsebine. Že Hegel nas je naučil, da je resnica pot do same resnice. Resnica ni na koncu, tako da bi naše prizadevanje na poti do nje predstavljalo zanemarljiv utrošek, ampak je resnica samo njeno doseganje, tj. način kako pridemo do končnih postavk.

Glede na to, da so načini, kako znotraj posameznih znanosti rešujejo dileme, ki se zastavljajo v odnosu do zgodovine, precej različni, bi nas natančnejši prikaz preveč odmaknil z začrtane poti. Najbolj sporna vprašanja pa bomo itak morali načeti ob vprašanju "historizacije" kriminologije in bomo zato bistvena vprašanja, ki zadevajo družbene vede Uobče, omenili v nadaljevanju.

2. Vzroki za "historizacijo" kriminologije

2.1. Uvod

Zadnji čas je že, da se vprašamo, kateri so posebni razlogi, da tudi kriminologija sledi splošnemu trendu historizacije družbenih znanosti.

Vprašanje je odločilno iz dveh razlogov.

a) Utemeljeno lahko namreč sklepamo, da se bo omenjena usmerjenost nadaljevala tudi v prihodnje, še zlasti glede na vsebino sklepov in priporočil, sprejetih na šestem kriminološkem kolokviu¹⁰ Evropskega sveta pred dvema letoma v Strasbourgu, ki je bil posvečen prav zgodovinskim raziskavam kriminalitete.

b) Po drugi strani pa nam poznavanje vzrokov, ki silijo kriminologijo v sodelovanje z zgodovino vsekakor olajša oceno pomena samih zgodovinskih raziskav za premagovanje problemov, s katerimi se soočajo kriminologi. (Iskani pomen historičnih raziskav za razumevanje sodobnih deviacij je tako v prvem približku funkcija dveh "neznank": potrebe kriminologije in možnosti, ki lahko v tem oziru ponudi historija za "zadovoljitev" le-te).

Robert¹¹ odgovarja na zastavljeno vprašanje v dveh smereh. Predvsem ugotavlja, da je v zadnjih dvajsetih letih nastal spoštovanja vreden obseg zgodovinskih del z zgodovinsko tematiko. Poleg tega pa tudi priznava, da ni nobena skrivnost več, da so kriminološke raziskave - in kajpak tudi kriminologija sama - v resni krizi in zastoju. Stari modeli znanstvene razlage so se izkazali za neuspešne in so pustili za seboj zgolj ostanek, ki ne omogoča novega (produktivnega) zagona, novejša teorije pa - navkljub precejšnji pestrosti epistemoloških in ideoloških izhodišč - ne kažejo na hitro okrevanje in morebitno izboljšanje situacije.

Tako lahko zaključimo, da je "historizacija" kriminologije posledica tako zunanjih kot notranjih dejavnikov. Zunanji so predvsem rezultat novih strujanj znotraj historične znanosti, ki se ne loteva več samo monstuoznih zgodovinskih tem, ampak vse bolj obravnava tudi marginalno problematiko (med katero vsekakor sodijo tudi družbene deviacije). Notranji - in ti so po našem mnenju odločilni ter morajo v analizi nastopiti kot medij konkretizacije obeh momentov - pa zadevajo samo nemoč sodobne kriminologije, ki ni več kos postavljenim vprašanjem. Kljub temu, da že iz povedanega izhajajo zanimive oporne točke za nadaljnje razmišljanje, se je treba nekoliko zaustaviti, da ne bi prehitro potegnili zavajajoče in napačne konsekvence. Zelo previdni moramo biti

zlasti pri rabi izraza "kriza znanosti", ker je spričo "simptomatične" večpomenskosti hudo problematičen. Če namreč od blizu pogledamo diskusije v zvezi z epistemološko problematiko znotraj posameznih znanosti, bomo na omenjeni izraz naleteli precej pogosto.

2.2. Kriza znanosti

Zato si moramo tudi zastaviti vprašanja, kako misliti "krizo znanosti", kaj le-ta implicira, kateri so njeni simptomi itd., da bi potem lažje razumeli, kaj pomeni sama aktualna kriza kriminologije. Večina sodobnih kritikov znanosti, ki dvomijo v objektivnost znanstvenega spoznanja, opozarja na procesualno naravo "objektivnega spoznanja", tj. na njegovo permanentno spreminjanje skozi različna zgodovinska obdobja. Zdi pa se, da pri tem storijo temeljno napako, ki je bila že predmet Heglove kritike "naivnega" spoznavnega "fetišizma". Ta je v tem, da "le-ta dojema spoznavanje kot razkrinkavanje, prodiranje do nečesa že danega, tj. da spregleda, kako je samo spoznavanje konstitutivno za svoj predmet, kako ga samo spoznavanje spremeni oziroma preoblikuje ter šele skozi samo spoznavno dejanje proizvede v obliki, v kateri je spoznan".^{12,13} Veliko polemik je s tem v zvezi sprožila zlasti Kuhnova¹⁴ Struktura znanstvenih revolucij, ki vpelje kot temeljni pojem inkomenzurabilnost znanstvenih teorij. Kuhn nas postavi pred "neizprosni" ali - ali: ali smo v eni paradigmi ali v drugi paradigmi, nobena zunajparadigmatska izolirana, nepristranska ali nevtralna pozicija ni mogoča. Vedno smo vpeti v določeno teoretsko polje, ki odločilno determinira (naddoloča) samo mesto, od koder govorimo (oziroma smo govorjeni). Paradigma namreč bistveno opredeli "celotno konstelacijo rešitev, relevantnih problemov, empiričnih opazovanj, vrednot in metafizičnih prepričanj..."¹⁵ Kuhново tezo o odločilni vlogi t.i. "disciplinarane matrice"¹⁶, ki omogoča komunikacijo znotraj "občestva znanstvenikov" (v pomenu producenta in potrjevalca umnega vedenja), je na področju družbenih znanosti potrdil Foucault. To je storil s svojim konceptom dispozitiva (sestavljenega iz številnega sestava heterogenih elementov: diskurzov, institucij, znanstvenih ugotovitev, filozofskih ali etičnih ugotovitev¹⁷ itd.)¹⁸. Gaston Bachelard - utemeljitelj francoske epistemologije - pa za razliko od Kuhna poda pozitivne kriterije za ocenjevanje kvalitete posameznih

(sukcesivnih) znanstvenih teorij predvsem z vidika napredovanja poenotnosti teorije in empirije (abstraktnega in konkretnega, razuma in izkustva) v smeri objektivnega spoznanja¹⁰. Njegova epistemologija je tudi bistveno "nekartezijanska", predvsem ko tematizira vprašanje nastanka znanosti, ki sovpade s prelomom z zdravorazumsko - intuitivnim (jasnim in razvidnim) izkustvom.

Polje epistemološke problematike je sicer izjemno kompleksno (tematske in prostorske omejitve nam žal ne dopuščajo širšega prikaza)²⁰, vendar pa lahko vseeno ugotovimo, da znanost nima nikoli mirnih in varnih obdobj (ki bi jih potem periodično pretresale "krize" v smislu epistemoloških diskontinuitet in prelomov). Znanost je tako vedno v kontinuumu stalnega (samo)preverjanja, problematizacije lastnih predpostavk, negativnega vrednotenja starih teorij, novih eksperimentov in njihovega posloševanja. Znanost nenehno spreminja stare teorije preko odstranjevanja napak v okviru novih, splošnejših. Skratka, znanost je vse prej kot dan, samozadovoljen, zaključen ali zaprt sistem. "Znanstveni duh je predvsem rektifikacija spoznanja, širjenje okvira spoznanja. O svoji zgodovini razsoja na ta način, da jo obsoja... V znanosti pojmuje resnico kot zgodovinsko rektifikacijo dolgotrajne napake, izkustvo pa kot rektifikacijo prvotne skupne iluzije" (Bachelard)²¹.

2.3. Psihologija kot primer znanosti v krizi

Kot primer znanosti v krizi lahko navedemo sodobno psihologijo, ki je po mnenju nekaterih kritikov zgled za "krizo znanstvene paradigme"²². Psihologija je zanimiva tudi zato, ker spada v krog družboslovnih znanosti, ki tako ali drugače sodelujejo s kriminologijo in se na ta način njena imanentna protislovja "odražajo" tudi znotraj psihologističnih kriminoloških teorij²³. Temeljni spor med posameznimi kritiki psihologije je - grobo rečeno - že v tem ali gre pri sedANJI krizi za zamenjavo ene paradigme ("pozitivistične" psihologije) z drugo ("družbenokritične-refleksivne" psihologije) ali pa gre za to, da "psihologija sploh pride do prve (podčrtal K.Z.) splošno sprejete paradigme"²⁴. Kriza se tu kaže skozi tri ključne simptome:

- 1) majhna relevantnost tekočih psiholoških teorij in ugotovitev,
- 2) pomankljiva teorijska sklenjenost psiholoških teorij
- 3) sporno razumevanje znanosti²⁵.

Na tem mestu se kajpak ne bomo natančneje ukvarjali z analizo posameznih aspektov krize²⁶ etablirane psihološke znanosti, omenimo naj le še tezo, ki se nam (v prvem približku) zdi zelo uporabna tudi za obravnavo in analizo krize kriminologije. Vprašanje je ali je psihologija sploh lahko nomotetična znanost utemeljena na pozitivistično-empiriističnem zgledu naravoslovnih ved, ki naj bi producirala obče veljavne, objektivne zakone, uporabne tudi za predikcijo. Vprašanje bi povsem lahko generalizirali in ga naslovili na vse t.i. družboslovne znanosti.

Kratek ekskurz v problemsko polje psihologije nas je "obogatil" še z dodatno tezo: kriza psihologije je tesno povezana s krizo drugih znanosti o človeku in človekovem položaju v družbi.

2.4. O nekaterih temeljnih značilnostih socioloških teorij

Tudi v sociologiji²⁷ stanje - tako teoretsko kot metodološko - ni razveseljivo. Osnovne značilnosti razvoja sociologije v dvajsetem stoletju so naslednje: sociološki empirizem (bodisi v najbolj grobi "zbirateljski" formi, bodisi kot množstvo partikularnih, nepovezanih teorij za ožje segmente družbene biti), parcializacija in specializacija obče sociologije (kar se kaže v razmahu posebnih socioloških disciplin, ki jim manjka sinteza na ravni obče systemske teorije družbe²⁸), zapostavljanje teorije na račun prakticistično/pragmaticističnih usmeritev (v smislu favoriziranja neposredno aplikabilnih socioloških spoznanj), vztrajanje pri tehnični dovršenosti raziskav (ki največkrat zakriva vsebinsko praznost in teoretsko nepomembnost), hiter (vendar tudi enostranski) razvoj metod in tehnik raziskovanja (ki ostajajo žal prevečkrat podrejene tehnicističnim zahtevam in ne omogočajo kompleksnejšega in globjega proučevanja družbenih tokov) itd.²⁹

V tem smislu je simptomatična Popperjeva vizija³⁰ sociološke znanosti kot primer spoja pozitivizma s pragmatizmom³¹. Popper izhaja iz predpostavke, da ni mogoče proučevati družbe kot totalitete, da ni mogoče

predicirati družbenega razvoja (ker na zgodovino vpliva tudi razvoj znanstvenega spoznanja, ki pa ni predvidljiv). Znanosti tako ostaja raziskovanje/razreševanje parcialnih problemov (piecemeal social technology). Tako zasnovana sociološka znanost bi omogočila predvsem večjo racionalnost prakse. Družbene znanosti bi se na ta način znebile mitološkega balasta ter se osredotočile na instrumentalno doseganje določenih ciljev ob hkratni čim večji odstranitvi nezaželenih stranskih učinkov³².

2.5. Analiza družbene funkcije znanosti v luči izkustva Frankfurtske šole

V nobenem primeru pa ne smemo mimo pomembnega prispevka Frankfurtske šole, ki je vsaj na začetku spričo precejšnjega teoretskega optimizma sprožila veliko pričakovanja do dialektičnega proučevanja družbe. Vendar pa se je začetni optimizem žal iztekel v "metafizični pesimizem" kot tisto, kar pripada "vsakemu pravemu materializmu" (Horkheimer)³³. Prav soočenje in razmišlek o zlomu začetnega lika kritične teorije družbe sta lahko za našo analizo zelo koristna. Teoretiki Frankfurtske šole so na začetku nastopili s pozicij negacije ontologističnega/objektivističnega revizionizma druge in tretje internacionale, da bi na koncu ponovno zaprli krog s povratkom k "imanentni logiki zgodovine" (Horkheimer). Vloga subjektivnega "faktorja" se v končni optiki omeji zgolj na to, da naredi prehod v "upravljeni svet" čimmanj boleč, oziroma da (kolikor je to pač sploh mogoče) poskuša ohraniti "zgodovinski spomin" na vse tisto, kar se izgublja v nezaustavljivem historičnem procesu. Naša teza bo torej v tem, da nam prav izkustvo o radikalnem porazu "frankfurtovcev" pomaga doumeti sedanje stanje in prihodnje trende družboslovnih ved kot takih.

Tako lahko opravljeni pregled epistemološke problematike v okviru znanosti o človeku in njegovem položaju v družbi sklenemo z izkustvom kritične teorije. Po našem mnenju, namreč daje ta najbolj primerna izhodišča za razumevanje aktualne družbene vloge znanosti vobče (in seveda tudi same kriminologije in njenih dilem).³⁴

Ključni koncept poznega Horkheimerja je nedvomno t.i. "upravljeni svet" kot možna manifestacija "manipulativnega uma" (oziroma t.i. "tehnokratske ideologije"). V upravljanem svetu družbena razmerja gospostva (medčlo-

veškega podjarmljanja) niso več posledica ideološke hegemonije ali neposredne dominacije v pomenu gole prisile ali grožnje z njo³⁵. V tem primeru bi lahko izza njihovega "videze" odkrivali (npr. s hermenevitično metodo) njihovo družbeno bistvo, oziroma splet partikularnih interesov - "preoblečenih" v forme občosti. Paradoksalno postanejo razmerja gospostva v upravljanem svetu čisti "tehnični problem". Razlika med gospostvom človeka nad naravo in razmerji družbenega gospostva postane neprepoznavna.

Sama družbena razmerja je treba zajeti z "zvijačnostjo uma", postaviti v instrumentalni odnos do reguliranega racionalnega Reda. Urejanje družbenih razmerij (v najširšem pomenu) postane vprašanje tehnične dejavnosti, ki naj se distancira od kakršnihkoli vrednostno emocionalnih sestavin. V ta namen je treba odkriti objektivne pravilnosti razvoja družbe in jih uporabljati za lastne smotre po vzoru prirodoslovnih/eksaktnih znanosti.

Ne da bi se na tem mestu spuščali v natančnejše³⁶ določitve Horkheimerjeve vizije "upravljanega sveta", se je treba vprašati, kakšna je v možnem zoru "manipulativnega uma" vloga/funkcija družbenih ved. Že iz tega, kar smo doslej - sicer precej fragmentarno - povedali, je mogoče povsem zanesljivo konstatirati, da je ena izmed prevladujočih značilnosti sodobnih družboslovnih ved prav njihova (skrb vzbujajoča) "identifikacija" s prirodoslovno distanco do objekta, čigar zakonitosti se izkoriščajo v njemu zunanje smotre.

2.6. Kratko o pozitivizmu

Običajno se omenjene karakteristike opisane znanstvene drže označi kot neopozitivistične. Vendar pa je tudi pri tem izrazu "nevarnost" nekritične rabe precejšnja (podobno kot smo že spoznali za izraz kriza znanosti). Zato je treba pokazati na nemara odločilno razliko pozitivističnega pristopa od npr. dialektičnega. Zelo pogosto se pozitivizem istoveti z golim ugotavljanjem dejstev. Takšna predstavitev pa nikakor ni zadovoljiva, saj se pozitivističen pristop nikakor ne zaustavi pri "surovih" dejstvih, marveč iz njih izvaja zakone, abstraktno/obče pojme,

predikcije itd. Vendar pa je odločilna distinkcija prav v tem, da sama forma in vsebina znanstvenih konceptov ostaja trdno vpeta v obstoječi red stvari, tako da ostajajo statični tudi, ko izražajo spremembe in gibanje³⁷. Na drugi strani pa "občost dialektičnega pojma ni utrjeni in stalni zbir abstraktnih znakov, ampak konkretna totalnost..., ki ne vsebujejo samo dejstev, ki sestavljajo dejanskost, ampak tudi procese v katerih se ta dejstva razvijajo in presegajo"^{38,39}.

2.7. Sklepi

Preden se končno povrnemo k specialnim aspektom krize kriminologije, naj najbolj grobo povzamemo, kaj smo razbrali doslej. Očitno se kot temeljna nevarnost pojavlja tendenca, da bi znanost postala SREDSTVO za podrejanje družbe, ljudi in družbenih odnosov. Njena naloga bi bila, da bi znotraj tehno-birokratske koncepcije upravljanja/organiziranja/kontroliranja posameznih družbenih "sektorjev" (po modelu neposrednega delovnega procesa, tj. instrumentalistično) zagotavljala potrebno vednost⁴⁰. Povsem nekritično bi bilo trditi, da to ni tudi problem kriminologije. Še več: zdi se, da je treba na tem mestu tvegati tezo^{40a}, da je prav to (možnost "instrumentalnega služenja" za potrebe gospostvenega urejanja družbe) tisto mesto, od koder je treba zastaviti vprašanje njenih težav (in možnih rešitev nanje). Če spregledamo ta splošni (družbeno-historično pogojeni) okvir ne moremo resno razpravljati o vzrokih, ki so kriminologijo napeljali v obravnavanje/spremljanje zgodovinskih tem⁴¹.

Seveda moramo krizo kriminologije predstaviti tudi imanentno, tj. z vidika nje same in ne samo družbenega kontesta, v katerega se nujno umešča. Vsekakor pa vidimo, da kriminologija v svojih dilemah ni izjema ali zgolj osamljen simptom v sicer zdravem organizmu družboslovnih znanosti, ampak bistveno deli njihovo skupno usodo. V tem smislu so njene težave po eni strani večje po drugi pa manjše, kot se zdi na prvi pogled. Večje so zato, ker nima na razpolago nobenega odlikovanega Vzorca v polju socialnih ved, ki bi mu lahko sledila, manjše pa zato, ker se nekako skrijejo v vseobčem govorjenju o krizi znanosti. Zavedamo se tudi, da je mogoče reči, da je naš dosedanji način prikazovanja pristranski/pretenziozen, da vztraja bolj pri temnih kot pri svetlih aspek-

tih, vendar pa se zdi, da je takšna usmeritev nujna v kolikor želimo kritično razmisliti družbeno funkcijo in notranje možnosti (razvoja) kriminoloških teorij^{41a}.

V luči povedanega pa moramo posebej poudariti, da dosedanja pretežno empiristično-pozitivistična usmerjenost kriminologije, ki se je "drži" že od samega začetka, še ne pomeni, da je kriminologija lahko samo taka ali da drugačne kriminologije do sedaj ni bilo. Gotovo pa je, da se je že jasno pokazalo, "da je bil njen začetni znanstveni optimizem pretiran. Nobena kriminološka smer ni uspela odkriti vzrok kriminalitete. Vse teorije, ki so hotele zvesti kriminaliteto na en sam vzrok, je bilo lahko spodbiti že na čisto empirični ravni, s tem da se je pokazalo na številne primere, ki nasprotujejo postavljeni tezi. Pluralistične teorije pa napihujejo faktorje kriminalitete do te mere, da vsi možni faktorji postanejo kriminogeni, zaradi česar izgubijo vsako prepričljivost"⁴². Jedro zloma kriminologije je v tem, da so se vsi poskusi redukcije delinkventa na takšen ali drugačen determinizem (zunanji ali notranji) pokazali kot neuspešni. Vzroki se pojmujejo "s stališča storilca samo kot okoliščine, ki lahko pojasnijo predispozicijo do deviantnega vedenja, ne pa tudi usodno odločitev, da se stori kaznivo dejanje"⁴³.

Bistveno se zaostri in problematizira tudi razmerje do kazenskega prava, ki je tradicionalno za kriminologijo zelo pomembno. Težava je v radikalni različnosti njunih izhodišč: kazensko pravo (če naj ustreza svojemu pojmu) temelji na principu krivde (ta pa na principu svobode), kriminologija pa na pretežno deterministični podobi človeka in sveta⁴⁴. Tako ni čudno, da vse več kazenskopravnih teoretikov ne vztraja več pri kriminološko posredovani utemeljitvi kazenskega prava, ampak se obrača na filozofsko/antropološke vire. Kriminologija pa s tem izgublja dragocenega zaveznika⁴⁶.

3. Zgodovinske raziskave kot možnost za preseganje težav pri razumevanju sodobnih deviacij

3.1. Uvod

Kajpak smo doslej podali samo najbolj splošne informacije, ki naj pomagajo razumeti krizo kriminologije. Naš temeljni namen pri tem je bil, da

utemeljimo njeno potrebo po reševanju iz krize. Tako lahko sedaj že zastavimo drugi sklop problematike: kako lahko prav zgodovinske raziskave kriminalitete pomagajo pri reševanju/preseganju opisanih težav (oziroma koliko lahko pripomorejo k razumevanju aktualnih odklonskih oblik). Vseeno pa je treba predhodno razrešiti še nekaj vprašanj. Ključno je seveda, kaj razumemo pod izrazom "razumevanje sodobnih odklonskosti". Odgovor na zastavljen problem bi nam pojasnil, kaj konkretno kriminologiji iščejo in pričakujejo od prispevkov, ki so delo zgodovinarjev. Natančnejši odgovor bi seveda zahteval detajlno analizo predmeta⁴⁶ kriminologije, pa seveda metodoloških koncepcij in kriminalnopolitičnih smotrov, ki si jih zastavljajo različne smeri. Glede na to, da je mogoče omenjene aspekte v bistvenih potezah deducirati iz že povedanega, se bomo v nadaljevanju omejili na analizo možnih načinov sodelovanja z zgodovinarji v luči same kriminologije.

Pomembno izhodišče je že struktura glavnih treh referatov na šestem kriminološkem kolokviu o študiju zgodovine kriminalitete⁴⁷. Prvi je predstavil raziskave, ki so že opravljene na tem področju, drugi poglavitne metodološke probleme, tretji pa možnosti aplikacije in izkoriščanja zgodovinskih raziskav pri vodenju kriminalne politike. Tudi iz sklepov in priporočil⁴⁸ lahko zaključimo, da je glavni argument za koristnost zgodovinskih raziskav prav njihova možna uporaba za smotre kriminalne politike.

Od tod lahko razberemo predvsem dva aspekta. Povsem verjetno je pričakovati težave pri koordinaciji zgodovinarjevega pristopa in pristopa avtorjev kriminalne politike. Poleg tega pa tudi vidimo pomembne premike in spremembe v primerjavi s tradicionalnim načinom argumentiranja v prid koristnosti historičnega znanja. Doslej se je namreč predvsem poudarjalo, da le-to odpira perspektive, kavzalno razlago in demitologizacijo preteklosti. Sedaj pa se izpostavlja njegovo "uporabnost" za razumevanje aktualnih socialnih problemov in za vodenje družbene politike.

Kot konkreten primer⁴⁹ naj navedemo ameriški poskus iz leta 1974, ko je vladni Nacionalni inštitut za pravosodje sprožil iniciativo za historično

raziskavo o nastajanju, obsegu in vzorcih nasilja v Ameriki in komparativno v Evropi. Raziskava je pokazala, da je prevladujoče mnenje javnosti o tem, da je aktualna situacija zasičena z nasilnimi dejanji v tolikšnem obsegu kot še nikoli doslej v zgodovini, neutemeljeno in pretirano.

3.2. Možne oblike sodelovanja med kriminologijo in zgodovinopisjem

Nasploh bi lahko ugotovili, da se po večinskem mnenju možnosti sodelovanja z zgodovinarji odpirajo preko naslednjih tematskih sklopov:

- 1) Zagotavljanje točnosti, zanesljivosti, aдекватnosti zgodovinskega materiala, ki ga je mogoče uporabiti kot oporo in kriterij za določeno politično usmeritev,
- 2) pojasnjevanje/raziskovanje dinamike razvoja kriminalne politike, njenih dejavnikov ter subjektivnih vzgibov, strategij in principov, ki vstopajo vanjo,
- 3) odkrivanje, v kolikšni meri so oblikovalci kriminalne politike upoštevali javni interes, koliko pa so se pri svojih odločitvah podrejali partikularnim interesom (npr. sodnega ali zaporniškega aparata, centrom ekonomske ali politične moči ipd.)
- 4) ugotavljanje, kako spreminjanje splošne družbene konstelacije (Zeitgeist) vpliva na vodenje kriminalne politike,
- 5) obravnavanje razvoja "represivnih aparatov države" (Althusser) in drugih institucij, ki posredujejo v konfliktnih situacijah,
- 6) raziskovanje nastajanja in izvrševanja/učinkovanja posameznih institutov kazenskega prava,
- 7) ugotavljanje odnosov med gibanjem kriminalitete in ekonomskimi, urbani in demografskimi procesi,
- 8) obravnavanje omejitvenih dejavnikov kaznovalne politike ter stranskih/ nezaželenih učinkov, ki jih je le-ta sprožala.

Že iz zgornjega - sicer nepopolnega - naštevanja⁵⁰ je razvidno, da gre za precej heterogen sklop, za problematiko, ki se tiče zelo različnih družbenih instanc in procesov (ne glede na to ali so obravnavani iz makro

ali mikro vidika). Na sploh bi lahko zaključili, da je mogoče izraziti izhodiščno tezo kriminologov in tudi avtorjev kriminalne politike takole: da bi vedeli, kje smo, se je treba povrniti nazaj v preteklost, ki pa je istočasno tudi opora za reševanje vprašanja, kam moramo iti.

3.3. O kriminalnopolitični uporabnosti zgodovinskih raziskav

To bo tudi naše izhodišče za nadaljnji tok razmišljanja in si ga velja posebej zapomniti. Formuliramo ga lahko tudi takole: vrniti se je treba nazaj, da bi lažje ugotovili sedanje stanje in uspešneje projektirali prihodnje stanje. Preteklost, materializirana v sledovih preteklih sistemov urejanja družbenih konfliktov, naj bo učitelj, ne le lestev, ki jo zavržemo, ko pridemo na višjo stopnjo družbenega razvoja.

Ne bomo pa se na tem mestu spustili v kritično obravnavo takšnega izhodišča (to bomo storili na koncu), ampak samo povzeli nekatere sklepe, ki so v njem implicirani (in v nadaljevanju prešli na problem same zgodovine). Očitno je, da je odločilni kriterij za vrednotenje kriminološke relevantnosti zgodovinskih raziskav predvsem praktične narave: možnost uporabe le-teh pri vodenju politike boja proti kriminaliteti, ki si s tem zagotovi auro znanstvene objektivnosti. Politika (vedno vpeta v konkretnost družbeno-historičnega dogajanja) s tem vse bolj postaja politika nasploh, boj proti kriminaliteti pa boj nasploh⁵¹.

Politika-grobo rečeno-naddoloča epistemološko polje in je kriterij resnice tako zasnovane (pragmatične) znanosti⁵².

Kriminalno-politični smotri so vedno zgodovinsko pogojeni⁵³, vendar pa jih lahko za sedanje obdobje bolj ali manj zanesljivo nakažemo, čeprav se seveda pomembno razlikujejo po posameznih državah glede na to, kateri nastopi kot medij konkretizacije ostalih). Označimo jih lahko kot nihanje med neoklasičnimi teorijami zastraševanja (ki se vključujejo v konservativno smer law-and-order ideologij) ter zelo raznovrstnimi poskusi omejevanja represije in humanizacije kazenskega prava. V tem okviru srečujemo ideje obrambe družbe, preprečevanja kriminalitete, prevencije, resocializacije in kajpak zelo različna sredstva in postopke, ki naj jih udejanijo v dejanskosti⁵⁴.

Preden končno vzamemo v pretres samo problematiko zgodovinskih raziskav, moramo še opozoriti na misel, ki je bila izrečena na že omenjenem kolo-
kviju⁵⁵, da naj študij zgodovine kriminalitete ne poteka tako, da bi se
kriminologi "šli" zgodovinarje ter rokohitersko iskali prenačljene
(napačne) analogije, dvomljive zakonitosti (npr. v smislu "naivnega"
evolucionizma) ter pri tem zapadali v anahronizme. Namesto, da bi tvegali
"laično" razvijanje historično - relativističnih teoretskih sklopov,
naj se kriminologi "odprejo" do zgodovinarjev in v dialogu z njimi
razrešujejo sporna konceptualna in metodološka vprašanja ("shared analysis
of crime problems").⁵⁶

3.4. O nekaterih spremembah v samem zgodovinopisju

Ko smo se na začetku povprašali po vzrokih povečanega zanimanja za
zgodovinske raziskave, smo navedli kot možen vzrok tudi naraščajoče
zanimanje samih zgodovinarjev za tematiko onstran masivnih, odločilnih
dogodkov in procesov z več stoletnim dometom, ki so tradicionalno
predstavljali predmet njihovega zanimanja. Tudi znotraj same zgodovine
(kot znanosti) torej opažamo določene premike k obravnavanju obstranske,
"potlačene", s perspektive zgodovinskega napredka nepomembne tematike.
Kajpada se takoj zastavlja vprašanje, kako opredeliti ta premik v
okviru same zgodovinske vede. Prav gotovo bi ostali nedorečeni, če bi
ga označili samo kot obrat od dogodka k strukturi. Sodobna zgodovina
ne "čuti" nikakršne averzije do dogodka, celo nasprotno: nezadržno
jim širi polje. Takole govori o tem npr. Foucault: "... ne mislim, da
obstaja neka nasprotna logika med odkrivanjem dogodkov in analizo daljših
obdobj. Nasprotno se zdi, da šele z izjemnim stiskanjem zrn dogodka,
z napredovanjem zmožnosti presoje, ki jo zgodovinska analiza potiska
do tržnih cenikov, notarskih arhivov, župnijskih registrov, vratarskih
arhivov, ki so se vodili iz leta v leto, iz tedna v teden, da šele s tem
zariše pred nami polje onstran bitk, določb, dinastij ali skupščin,
masivnih fenomenov s stoletnim ali več stoletnim dometom... v tem odkriva
vedno nove plasti, bolj umetne ali bolj globinske; pri tem neprestano
izloča nove sklope, kjer so dogodki včasih številni, gosti in nezamelji-
vi, včasih redki in odločujoči: od skoraj vsakodnevnih sprememb cen
do stoletnih inflacij".⁵⁷

Vendar pa zgodovina dogodka vedno umešča v serije, ki jim pripadajo. Zgodovina si prizadeva spoznati pravilnost fenomenov, stopnjo verjetnosti njihove ponovitve, njihovo spremenljivost, pogoje njihove možnosti. "Temeljni pojmi, ki se vsiljujejo danes, niso več pojmi zavesti ali kontinuitete (s problemi svobode in kavzalnosti, ki so jih korelativni) niti tisti znaki ali strukture. To so pojmi dogodka⁵⁸, serije z igro vseh ostalih, ki se nanju navezujejo; pravilnost, naključnost, diskontinuiteta, odvisnost, spreminjanje"⁵⁹.

Problem, ki ga obravnava Foucault, bi lahko formulirali tudi kot vprašanje, kaj pomeni misliti zgodovino s kategorijami slučaja, diskontinuiranosti in materialnosti. Kaj to pomeni za reševanje vprašanj teleologije zgodovine, "imanentne logike zgodovine", "zvijačnosti uma" (ki se realizira mimo intenc zavestno delujočih družbenih subjektov)? Po našem mnenju gre v teh vprašanjih za ključno razločevanje med idealističnim in materialističnim pojmovanjem zgodovine. V kolikor želimo definirati lastno stališče do Zgodovine, je refleksija omenjenega razločevanja neizogibna. Povsem jasno je tudi, da je čisto odveč sleherno opravičevanje postavljanje takšnih (splošnih) vprašanj⁶⁰. Če se kriminologija poda v sodelovanje z zgodovino, potem še ni nikjer rečeno, da mora tudi neproblematično sprejeti vse, kar ji slednja ponudi.

3.5. Razlika med idealističnim in materialističnim pojmovanjem zgodovine in njen družbeni pomen

Idealistična⁶¹ vizija vedno predstavlja zgodovino v evolucionistični "preobliki" in preko t.i. objektivnih in nujnih zgodovinskih zakonov, ki imajo funkcijo Garanta neustavljivega gibanja/napredovanja v smeri proti Vrhovnemu Dobru. Pri tem je povsem nepomembno, kaj stoji na mestu Vrhovnega Dobrega: Bog, Komunizem, neodtujeni-nerepresivni-brezkonfliktni Ideal ipd. Ne da bi se spuščali v natančnejše analize⁶², je treba opozoriti na najbolj očitno posledico, ki izhaja iz take koncepcije. Samo malo je treba, da se najde "načrtovani" konkretni družbeni subjekt (ponovno je irelevantno, če se imenuje leninsko-stalinska Partija ali politična Instanca vođenja kaznovalne politike), ki se postavi na mesto Eksekutorja objektivnih/znanstveno "blagoslovljenih" zgodovinskih Zakonov. Neposredna in srhljiva konsekvence idealističnega koncepta zgodovine

se tako materializira v totalitaristični viziji družbe, kjer neka dejanska politična sila (ali institucija) direktno legitimira svojo dejavnost s sklicevanjem na "zvičajnost uma". Politično-oblastvena instances se torej postavi hkrati v instrumentalni odnos do Zakona in manipulativni odnos (ki se navzven kaže kot zgolj apolitično-tehnično-izvršilni) do družbe kot take^{63,64}.

Kolikor stojimo na stališču materialistične teorije je torej to TISTO, kar je treba stalno razkrinkovati in se proti temu tudi ustrezno "boriti".

Materialistični pojem Zgodovine je radikalno nasproten in obravnava zgodovino kot tekst (tj. tkivo simbolnih sledi, dogodkov), ki "zmeraj že" podvaja "tisto, kar se je zgodilo" in čigar "temporalni status" bi lahko opredelili kot nekaj, kar BO BILO. Materializem je "kreacionističen, tj. implicira neko retroaktivno gibanje: razvoj ne poteka teleološko, cilj ni vpisan že na začetku, marveč stvari zmerom dobivajo pomen za nazaj, kreacija (podčrtal K.Z.) Reda retroaktivno podeli pomen Kaosu"⁶⁵.

Šele materialistična pozicija tako pojasni strukturo Človeškega oziroma Historičnega časa, tj. časa, v katerem "zvičajnost uma" učinkuje vedno vzvratno. Neposredno intendirani subjektivni smoter določenega subjekta nujno spodleti skozi njegovo lastno dejavnost in prav ta spodletelost za nazaj vzpostavi pravi pomen njegovega dejanja. Subjekt je le sredstvo, prek katerega se udejanji "zvičajnost uma", toda TO česar sredstvo je, vsakič znova sam vzpostavlja s svojim delovanjem. V samo delovanje pa ne more že na samem začetku vračunati kasnejše spodletelosti.

Da bi bila stvar še bolj jasna bodimo vulgarno preprosti. Namen različnih (pozitivističnih) kriminoloških teorij je bil v tem, da bi pojasnile delinkventa s takšnim ali drugačnim (notranjim ali zunanjim) determinizmom. Teorije so se izkazale za neuspešne. Namen je propadel/spodletel. S svojo spodletelostjo pa je pokazal na nemožnost determinističnega razumevanja subjekta (in posredno njegovo "svobodo"). Vzemimo še en primer (ki ga lahko razumemo tudi kot aluzijo na problem razmerja med kriminologijo in zgodovino).

Na osnovi še tako natančnega proučevanja preteklosti noben družbeni subjekt ne more svojega družbenega projekta vnaprej razglasiti za objektivno nujnega. To kar se bo kasneje izkazalo za nujno, je v trenutku deklariranja nujnosti (tj. pred samo akcijo/dejanjem) še negotovo⁶⁶. Nujnost bo inavgurirana šele "za nazaj", potem ko bo napovedano dejanje že izvršeno. Ključni paradoks je kajpak v tem, da je prav naključje tisto, ki za nazaj vzpostavi "kraljevstvo" nujnosti (tj. da nesmisel kreira celoto smisla).

Opisana distinkcija⁶⁷ v pojmovanju zgodovine konstituiraa zares temeljni konceptualni aparat za kritično zapopadanje ne toliko zgodovinskih refleksij in abstracto kot samih družbenih situacij, v katerih nosilci politične moči neposredno težijo k vladanju v imenu nevtralne Vednosti. Kolikor v sami zgodovini nastopamo kot zgodovinski subjekti, je zgodovina vedno odprt proces.

V tem pomenu tudi kaže razumeti Laconovo postavko, da "Zgodovina ne obstaja": ne obstaja v toliko, kolikor v samem jedru historičnega procesa stalno vztraja ireduktibilni nehistorični preostanek (ki je učinek same historizacije/simbolizacije). Tako lahko rečemo, da navkljub videzu homogenega napredovanja vsak nadaljni korak prinaša NOV, heterogen moment, ki ni brez ostanka enostavno zvedljiv na predhodne. Lingvistično rečeno: čeprav ostaja raven izjave vseskozi nespremenjena, pa se spreminja samo mesto subjekta izjavljanja.

Zanimivo materialistično definicijo zgodovine pa je dal Bogo Grafenauer⁶⁸ s formulo:

$$\text{zgodovinopisje} = \frac{\frac{\text{resnično dogajanje}}{\text{sledovi v virih}}}{\text{zgodovina}}$$

Ključno za interpretacijo zgornje formule sta prav ulomkovi črti, ki zaznamujeta dvakratni rez diskontinuitete v sami "zgodovinski logiki" in "opozarjata" na nezvedljivo prisotnost nekega "nemogočega", nesimbolizabilnega, realnega jedra v zgodbi o tistem, "kar se je zgodilo".

3.6. Bistvene poteze zgodovinarjevega pristopa

Če se končno samo še dotaknemo samega dela zgodovinarjev, potem morajo biti na temelju povedanega vsekakor razumljive teze, da "viri ne govorijo sami, marveč le takrat kadar jim zgodovinar zna postavljati vprašanja..." Prav tako je jasno, da je zlasti od "zgodovinarjeve metodološke"⁶⁹ usposobljenosti in poglobljenosti v vprašanja, ki jih obravnava (seveda vselej v okviru trenutne (podčrtal K.Ž.) splošne ravni zgodovinske metode in tehnike raziskovanja!) odvisno, ali bo iztrgal virom nove podatke, ali bo z novim povezovanjem podatkov znal najti za vprašanja nove vire ali že davno znanim podatkom povsem nov smisel". Tako lahko vidimo, da je t.i. subjektivni dejavnik odločilen ne le za selekcijo virov in postavljanje vprašanj, "marveč s koncepcijo celotnega problema vpliva tudi na končni rezultat, na utrditev dejstev v končno podobo, na njihovo oceno in na obseg podobe"^{70,71}.

3.7. Kriminološka problematika zgodovinskih raziskav: o nekaterih težavah zgodovinopisja pri študiju predmeta kriminologije

Zgodovinarji vse to dobro vedo, zato so zgornje "opombe" naslovljene predvsem na kriminologe, ki naj jih upoštevamo pri kritičnem vrednotenju zgodovinskih študij o kriminologiji⁷². V tem sklopu pa je treba vsaj omeniti specifično problematiko, ki je kot kriminološka "notranja" samim zgodovinskim refleksijam kriminalitete. V tem oziru se lahko navežemo na referat Pietra Spierenburga⁷³ na (že večkrat omenjenem) kriminološkem kolokviu. Ne da bi se spuščali v natančnejše povzemanje ali (lastno) analiziranje vprašanj, ki se zgodovinarjem zastavljajo zaradi posebnosti samega predmeta, naj opozorimo, da avtor sintetizira različne probleme v štiri tematske sklope: problemi virov, problemi konceptualizacije, vprašanja raziskovanja daljših obdobj ter družbena pogojenost kaznivih dejanj. Kot bistvenejši problemi kriminološke narave historičnih študij se pojavljajo: heterogenost in razpršenost virov, enostranskost virov in pomanjkanje empiričnih podatkov v t.i. "predstatističnih obdobjih". Omeniti moramo na standardno dilemo kriminologije: ali je nek podatek o stanju/gibanju kriminalitete odraz "stvarnosti" ali večje/manjše

aktivnosti "represivnih aparatov države". Tu je še problem "temnega polja" kriminalitete in vprašanja (v smislu ekstenzije in intenzije) konceptualizacije (tj. vprašanje vsakokratne družbene posredovanosti abstraktno/občih pojmov⁷⁴). Pojavljajo se težave pri postavljanju tez, ki naj bi zaobsegle daljša obdobja (npr. "znameniti" zakon premene nasilnih kaznivih dejanj v lastninske⁷⁵) itd.

To so torej posebni aspekti, ki jih mora raziskovalec upoštevati in reflektirati in ki z vsem povedanim zarišejo meje spoznavno-teoretskemu dometu študij o zgodovini kriminalitete.

4. Sklepi

Kaj naj še rečmo na koncu? Prav nič posebno novega ne moremo dodati, nobenih megalomanskih sintez. Vse kar je še treba reči, je na nek način ŽE tu. Kar nam končno še preostane je samo še "birokratsko" podčrtanje nekaterih ključnih aspektov in dedukcija najvažnejših sklepov, ki naj bi imeli obliko "nasveta za prakso" same teorije, da bi se izognili morebitnim očitkom glede abstraktnosti dosedanjega izvajanja.

Naše temeljno izkustvo je bilo, da je znanje, ki ga lahko črpamo iz historičnih študij kriminalitete (ob vseh omenjenih imanentnih omejitvah) vsekakor koristno, vendar pa ne nujno in zadostno za razumevanje kompleksnih problemov odklonskega vedenja v sedanjosti. Odgovor na vprašanje, zakaj je tako, je tudi zelo preprost. Stvar je pač taka, da se nikoli ne moremo postaviti na neko transhistorično mesto (in od tod neprizadeto zreti v zgodovino), ampak je že naša vsakokratna sinhrona pozicija bistveno zgodovinska. Vsak pogled nazaj v preteklost je že posredovan z našo aktualno vpetostjo v dejanskost družbenih razmerij in naddoločen s teoretskim poljem/mestom od koder govorimo. Vsaka refleksija preteklega je zato vedno odraz sedanjih potreb (vednosti, interesov itd.). Seveda pa dejstvo, da nikoli ne moremo abstrahirati mesta od koder govorimo, še ne pomeni, da ga ne moremo "fetišistično" prezreti in "naivno" zagovarjati prednost diahronega. Zato je kajpak odveč opozarjati, da si kriminologija takega "sprevida" ne sme dovoliti, v kolikor se želi izkopati iz sedanjih težav.

Zgodovinska raziskava v splošnem torej ne more biti ustrezno zdravilo za temeljne potrebe kriminologije. Neproblematizirana/nereflektirana uporaba le-teh ima kaj lahko celo nasprotno učinke. Glede na opisane trende v sferi družboslovnih znanosti (približevanje in združevanje v smeri razvoja Horkheimerjeve vizije "upravljanega sveta" kot očitovanju "manipulativnega uma") pa je potrebno predvsem zavzeti kritično distanco do t.i. instrumentalizma (v odnosu do aktualne kriminalne politike). V nasprotnem primeru je padec v totalitarizem skorajda neizbežen.

Tako se na koncu ponovno znajdemo pri izhodiščnem vprašanju: kaj je storiti kriminologiji. Zlom teze (zgodovina omogoča razumevanje problema sodobne odklonskosti) ne pomeni, da je treba iskati neko sintezo onstran antiteze, ampak je sinteza prav antiteza kot taka. Tu bi lahko zaključili z našim razmišljanjem. Da pa ne bi ostali samo vzvišeni kritikastri in komentatorji krize kriminologije še v kratkem pojasnimo naše stališče o tem, kakšna kriminološka teorija je po našem mnenju sploh še možna.

Imenujmo takšno teorijo kritična teorija. To je teorija, ki dojame, da bo prav kot teorija najbolj praktična in se zato distancira od kategorij smotrnosti, koristnosti, aplikabilnosti, neposrednega spoja s prakso itd. Teorija naj sebe dojame kot teorijsko delo in vzame nase protislovje med proizvedenim in spoznanim (teorija nekaj proizvede preden spozna proizvedeno)⁷⁶. Hkrati naj teorija reflektira svoje lastno mesto v dejanskosti (in svojo lastno vpetost v objekt proučevanja) in teoretsko mesto od koder govori ona sama. Če parafraziramo znamenito Marxovo 11. tezo o Feuerbachu, potem naj aforistično rečemo, da so si doslej kriminologiji preveč prizadevali spremeniti svet in pri tem pozabili, da je treba svet prvenstveno razumeti in samo teoretsko refleksijo dojeti kot "taktiko" njegovega spreminjanja. Če se navežemo na domiselno Bavconovo⁷⁷ analogijo med kriminologijo/kriminalno politiko in politično ekonomijo/ekonomsko politiko, potem se po zgledu marksistične teorije razrednega boja zavzemamo za teorijo kot kritiko kriminologije in ideoloških sestavin vsake rutne kriminalne politike.

Teorija naj bi se dojela dialektično, to pa pomeni stalno preverjanje lastnih predpostavk in njihovo kritično preseganje. Na aktualno krizo kriminologije bi odgovorila z lastno permanentno krizo.

Prav tako bi dala prednost sinhroniji pred diahronijo in s tem priznala, da ni mogoče nepristransko zreti v preteklost, ker je že sama vsakokratna sinhrona pozicija del te iste zgodovine o kateri govori. Tako je mogoče zgodovino mirne duše prepustiti zgodovinarjem (ne da bi pri tem teoretsko zanemarjali njihova historična "odkritja") in se obrniti v prihodnost⁷⁸ ter v njenem imenu odkrivati v vladajočih oblikah družbene biti tiste procese in tendence, ki so jo zmožni presehati.

Skratka: protislovje med kriminologijo in zgodovino naj se razreši v zgodovinskost same kriminologije.

5. Dodatek

Kaj lahko ob vsem povedanem kot "postscriptum" zapišemo o razmerju med pričujočim tekstom in raziskavo, katere metonimičen (in ne metaforičen) del je. Načeloma gre torej za relacijo del-celota in ne odraz-odraženo. Naš prispevek nima namena prejudicirati bralčevega stališča, ki bi se morebiti izoblikovalo v takšni ali drugačni smeri ob branju ostalih prispevkov.

Naš edini namen je bil pravzaprav razmišljati o abstraktni zvezi med kriminologijo - kolikor je to veda, ki s pomočjo raznoterih teorizacij skuša razumeti aktualne oblike odklonskosti - in zgodovinskimi raziskavami. Središčna problematika zadeva omenjeni odnos nasploh in ne in concreto. "Neprijetna" posledica takega pristopa je seveda velika stopnja "aproksimativnega" razvijanja snovi, grobih poenostavitev, hitrih diskurzivnih preskokov, abstrahiranja, opuščanja "bogastva partikularnega" itd.

Prav zato je treba biti previden pri določevanju zveze z raziskavo, ki ravno poskuša na čim bolj konkreten način, t.j. s prikazom širokega spektra silnic spremeniti o zastavljenem problemu. V našem prispevku pa

smo želeli vsaj deloma opozoriti na širšo problematiko, ki jo je "koristno" premisliti ob soočenju z zgodovinopisnimi teksti (zlasti ko gre za obravnavo specifične kriminološke tematike). Gre kajpak za vprašanja, ki se rada izmuznejo, saj imajo v rečenem status izrečenega, tj. impliciranega, predpostavljenega, pa tudi posledic, ki izhajajo iz samega teksta. Pričujoči tekst torej ni refleksija konkretne raziskave (to niti ni bila naša naloga), ampak tendence "historizacije" kriminologije, tj. njenega razmerja do zgodovinopisnih študij. Vlogo prispevka v celoti vseh ostalih vidimo v opozorilu na širši kontekst, v katerega se raziskava sama umešča in ki v določeni meri naddoloča njen pomen.

Sklenemo lahko z ugotovitvijo, da ima naš prispevek v luči ostalih "ontološki" status opombe pod črto.

Kakšno bo konkretno bralčevo stališče do obravnavanja odklonskih pojavov v javnih občilih, koliko mu bo pri tem v pomoč prikaz obravnavanja podobnih pojavov⁷⁹ pred sto leti, je z vidika našega sestavka povsem odprto.

Opombe

1. Citat je povzet po: J. Pečar: Zgodovina in policija, s. 27
2. Pri tematiziranju "historizacije" kot ideološkega postopka se opiramo na: S. Žižek: Jezik, ideologija, Slovenci, s. 206
3. cit. po: B. Šešić: Filozofija istorije, s. 54
Filozofski komentar omenjene teze: J. Habermas: Teorija i praksa, s. 274-280
4. Glej avtorjevo lastno predstavitev metode: G. Vico: Načela nove znanosti, s. 126-136
5. Kritično o primatu ontologije nad zgodovino: H. Marcuse: Um i revolucija, s. 151
6. V nadaljevanju se opiramo na intervju s S. Moscovicijem z naslovom: Prostor, vreme i društveno, v zborniku: Prostor i vreme danas, s. 207-217
7. Moscovici, ibidem, s. 208
8. ibidem, s. 209
9. Prim.: Burke, P., Sociology and history, London, Allen & Unwin 1980, Cahnman, W.J., Boskoff, A., (Eds.), Sociology and History-Theory and research, Glencoe, The Free Press, 1964, Lipset, S.M., Hofstadter, R. (Eds.), Sociology and history: methods, N.Y., Basic Books, 1968
Council of Europe: Historical Research on Crime and Criminal Justice.
10. Sprejeti so bili naslednji sklepi:
 1. Socialna zgodovina lahko pomembno prispeva k študiju kazenskega pravosodja glede na to, da se ukvarja s problematiko (kulturne vrednote, konfliktnost interesov, družbeni razvoj itd.), ki se tesno navezuje na vprašanja, ki so važna za razumevanje prava, pravosodnega aparata in kaznovalnih mehanizmov.
 2. Zgodovinske raziskave že ponujajo precejšnje število pomembnih odkritij za boljše razumevanje kriminalne politike.
 3. Bodoči razvoj sodelovanja med kriminologijo, kriminalno politiko, historičnim raziskovanjem naj bi predvsem potekal na osnovi obravnavanj daljših zgodovinskih obdobj ter zlasti 19. in 20. stoletja, da bi se lahko tako vzpostavila povezava z aktualno politiko in prakso. Bodoče teme naj bi zadevale predvsem vprašanja javnega

reda, nastajanja in izvrševanja predpisov ter spreminjanje vzorcev odklonskega vedenja.

Poleg tega pa so bila sprejeta še naslednja priporočila, (ki želiyo predvsem vzpostaviti nadalnje možnosti dialoga med zgodovinarji, kriminologi in avtorji kriminalne politike ter okrepiti že obstoječe sodelovanje):

- 1) Da bi se povečale možnosti vplivanja zgodovinarjev na oblikovanje sodobne kriminalne politike, naj bi Evropski svet vključil prispevke zgodovinarjev na dnevni red prihodnjih kriminoloških posvetov.
- 2) Da bi se vođenje kriminalne politike lahko učinkovito oprlo na izsledke zgodovinskih raziskav, naj bi se organizirala posebna srečanja, na katerih bi se obravnavala ožja in specifična problematika (zaporna kazen in poskusi njenega reformiranja, pogojna kazen, mladoletniška kriminaliteta, psihiatrična hospitalizacija itd.).
- 3) Države-članice naj bi pospeševale historične raziskave in omogočile raziskovalcem dostop do arhivov in drugih zgodovinskih virov.

Povzeto po: Historical Research on Crime and Criminal Justice, Strasbourg 1985, s. 164-165 (Strasbourg 1985)

11. Glej: P. Robert, Strasbourg 1985, s. 5-6
12. S. Žižek: Hegel in objekt, Tri sklepna predavanja o Heglu in objektu iz šole Sigmunda Freuda, Analecta, s. 65
13. Kot primer "performativnega" značaja spoznanja znotraj specifično pravne problematike glej analizo "sodniškega performativa": J. Šumič-Riha: Realno v performativu, s. 54
14. T. Kuhn: Struktura naučnih revolucija, Nolit, Beograd 1979.
Glej tudi avtorjev članek: Dodatne misli o paradigmah, Časopis za kritiko znanosti, št. 64-65, Ljubljana 1984, s. 53-68.
15. E. Bahovec: Mary Tiles: Bachelard: Science and Objectivity, s. 158 (Bahovec 1986). V nadaljevanju se opiramo na navedeni tekst.
16. "Disciplinarna matrica vsebuje tri komponente: prva je simbolna generalizacija (to so formule, simboli, izrazi, ki na abstraktni

ravni predstavljajo neko teorijo), druga so modeli (analogije, ki predstavljajo ontološko raven), tretja pa so paradigme ali eksemplari - Kuhnova teza je, da so prav ti konkretni primeri bistveni pri oblikovanju znanosti". R. Salecl: Hubert L. Dreyfus, Paul Rabinow: Michel Foucault, Beyond Structuralism and Hermeneutics, s. 155

17. Salecl, ibidem, s. 157
18. Glede na temo raziskave v katero se vključuje naš prispevek je navedeni tekst Salecleve zelo zanimiv, ker okvirno nakaže možnosti analize diskurzivnih sklopov v perspektivi distinkcije med Searlom in Foucaultom.
19. Opirajoč se na tekst E. Bahovec (Bahovec 1986) lahko nakažemo bistveno razliko med Kuhnovim in Bachelardovim načinom reševanja problema objektivnosti znanstvenega spoznanja in razvoja znanosti. Bachelardova "nebaconovska" epistemologija, ki pojmuje napredovanje znanosti kot razvoj od teorije h konvergenči teorije in empirije, stavi na "slabo neskončnost" vse natančnejših aproksimacij in poenotenj teorije in prakse. Kuhnov koncept paradigme pa pomeni razvoj od konkretnega h konkretnemu (v primerkih nove paradigme abstraktno in konkretno ni nič bolj združeno kot v primerkih stare, saj primerek pomeni prav neposredno sovpadanje obeh zoperstavljenih polov).
20. Glej npr.: A.N. Whitehead: Nauka i moderni svet.
21. cit. po: Bahovec 1986, s. 160
22. Opiramo se na delo: M.Ule: Od krize psihologije h kritični psihologiji s. 14-24
23. O načinih možnih navezav psihologije in kriminologije glej npr.: M. Milutinović: Kriminologija, s. 104-112
24. Ule 1986, s. 15
25. Ule 1986, ibidem
26. Mirjana Ule rezimira skupno jedro treh vidikov krize psihologije v vprašanje, "kako koncipirati teorijo in metodologijo psihološkega raziskovanja, ki bi bila sposobna razumeti in analizirati notranje zveze med osebnostno-psihološko strukturo posameznika in družbenimi odnosi, v katerih se je določen posameznik oblikoval oziroma v katerih vsak dan živi". Ule 1986, s. 18

27. Opiramo se na delo: V. Milić, Sociološki metod.
Glej tudi: B. Šešić: Osnovi metodologije društvenih nauka, Naučna knjiga, Beograd 1978; M. Pečuljić: Metodologija društvenih nauka,
28. V sodobni sociologije obstaja malo originalnih poskusov teorijske sinteze. Omeniti velja naslednje avtorje: Gurvitch, Parsons, Schelsky in Luhmann.
29. Seveda lahko omenimo tudi nekaj pozitivnih učinkov, ki izvirajo iz praktične usmeritve sociologije: večja količina zanesljivih informacij o raznih aspektih družbenega življenja, ki so lahko spodbuda za teoretsko refleksijo, ekspanzija institucionalne mreže, na katero se lahko opre sociološka znanost itd.
30. K. Popper: The Poverty of Historicism,
isti: The Open Society and its Enemies.
31. Popper in njegovi pristaši sebe sicer uvrščajo v kritični racionalizem. Toda z ozirom na njegova stališča do družbene totalitete in družbenega razvoja ter glede na njegovo tehnološko vizijo družbenih znanosti lahko takšno koncepcijo upravičeno označimo kot neopozitivistično.
32. S tem se Popper približa Webrovemu pojmu "ciljne racionalnosti", le da sam še odmisli Webrov občutek za družbena protislovja. Zanimivo je "tehnično"vprašanje, ki ga Milić zastavi Webu in Popperju: "kako je mogoče širše predvideti posledice katerekoli posebne družbene prakse, če je o družbi kot celoti nemogoče racionalno spoznanje?" (Milić 1978), s. 226
Za dodatno informacijo o Webu glej: M. Đurić, Sociologija Maxa Webera.
33. Nadvse primeren uvod v študij avtorjev Frankfurtske šole: Kritična teorija družbe, zbornik, Mladinska knjiga, Ljubljana 1981. V nadaljevanju se opiramo na: S. Žižek: K zgodovinski usodi kritične teorije, spremna beseda v navedenem delu, s. 9-28 (Žižek 1981) ter na delo istega avtorja: Znak, označitelj, pismo.
Glej tudi: Schmidt, A.; Rusconi, G.E.: Frankfurtska škola.
34. Da se izognemo morebitnim nesporazumom je treba povedati, da bomo prispevek strukturalizma omenili na koncu, aktualne funkcionalistične

teorije sistemov, kibernetika itd. pa prav konstituirajo tisto teoretsko polje na katero se nanaša naša kritika skozi tematizacijo izkustva Frankfurtske šole. Gre namreč za teorije, ki se povsem jasno postavljajo na pozicije teorijsko-tehnično-instrumentalističnega odnosa do družbe.

35. Gramscijeva dvojica dominacija/hegemonija se vleče kot rdeča nit skozi razprave o tem, kako vladajoči razred zagotavlja svojo vladavino nad vladanim (in s tem nad družbo v celoti) in je tudi v osnovi Althusserjeve teze o represivnih in ideoloških aparatih države. Glej npr. S. Žižek, *Zgodovina in nezavedno*, s. 139-172.
36. Vsekakor je izhodišče "dialektike razsvetljenstva" povsem utemeljeno: represivne vloge tehnike ne moremo reducirati na njeno vključenost v kapitalna razmerja. Kot je pokazal S. Žižek (*Filozofija skozi psihoanalizo*, s. 156-159) pa je nezadostnost omenjene teze v tem, da spregleda, kako že sam manipulativni odnos do predmetnosti temelji na družbenem razmerju gospostva. (Da je delo vedno delo za Gospodarja je pokazal že Hegel v znamenitem poglavju o samozavedanju v *Fenomenologiji duha*).
Glej tudi: Hyppolite, *Studije o Marxu i Hegelu*, s. 137-149.
37. Prav to razsežnost moramo imeti pred seboj, ko ocenjujemo (ne) spremenljivost določenega pojava (npr. določenega kaznivega dejanja ali kazenske sankcije). Upoštevati moramo paradokсно dejstvo, (ki je posledica diferencialnosti označevalca, na ravni katerega imata prisotnost in odsotnost isto vrednost), da se mora včasih določena stvar spremeniti, da bi ostala po svojem bistvu ista.
"To je - kot pravi Adorno - druga, mnogo manj priljubljena stran dialektičnega nauka o vseobči spremenljivosti itd.: prav skozi spreminjanje se ohranja isto osnovno razmerje gospostva, in stvari se spreminjajo prav zato, da bi se lahko ohranilo to razmerje".
S. Žižek, *Hegel in označevalec*, s. 116.
Prav tako bi lahko rekli, da je mogoče, da se nekaj spremeni prav na ta način, da ostane vseskozi enako.
38. M. Marcuse: *Um i revolucija*, s. 138.
(Navedeno delo je nasploh zanimiv prikaz razvoja teorij o družbi in tudi geneze pozitivizma).
39. Omenjeno razliko zapopade Tine Hribar s konceptualno dvojico: znanstvena kritika/kritična znanost. Glej: T. Hribar, *Moč znanosti*, s. 22-23.

40. S tem smo se približali temeljni preokupaciji zgodnjega Foucaulta, tj. njegovim analizam odnosa med institucijami in vednostjo. "Če institucije postavljajo mreže družbenih razmerij gospostva in vednosti pripravljajo material, ki naj ga mreža naprav zajame, je skupno vprašanje zgodovine vednosti in zgodovine ustanov vprašanje obvladovanja in moči - torej vprašanje oblasti." R. Močnik: Sprema beseda, v: M. Foucault, Nadzorovanje in kaznovanje, s. 311.
- 40.a Kajpak se zavedamo radikalnosti in zato nujne enostranskosti postavljene teze. Gotovo je, da ne "pokriva" - niti ne želi "pokrivati" - vseh kriminoloških teorij. Obstaja mnoštvo pristopov, ki se izmikajo našemu stališču. V nadaljevanju bomo obravnavali in se nanašali na teorije, ki se postavljajo (lahko tudi mimo lastnih intenc) v omenjeni instrumentalistični odnos, saj menimo, da gre za pomembno ali celo prevladujočo usmeritev. Kot glavno "dokazno gradivo", na katero opiramo našo tezo, glej Strasbourg 1985.
41. "This crisis of scientific explanation is probably merely an expression of the profound change which is taking place before our eyes in management methods and the place of the penal system in our societies". P. Robert, Strasbourg 1985, s. 6.
- 41a. Polje kriminoloških teorij ni monolitno in enotno. V najbolj elementarnem pomenu lahko razlikujemo teorije, ki izhajajo iz socioloških diskurzov in teorije, ki se opirajo na diskurz pravnih znanosti. Teoretski pristopi se nadalje razlikujejo tudi glede na stopnjo "operacionalizacije" teoretskih postavk.
42. P. Novoselec: Sloboda, krivnja i krivično pravo, PFZ, Zagreb 1987, s. 51 (Novoselec 1987).
43. Novoselec 1987, s. 52
44. Takšno sliko najdemo na njenem začetku pri ustanovitelju Lombrosu in njegovem raziskovanju trupel, okostij in živih teles delinkventov "pod vplivom Darwinovega evolucionizma, Comtove pozitivne filozofije in eksperimentalne metode Claudea Bernarda". (Novoselec 1987, s. 50).
45. Seveda najdemo tudi v kriminologiji številne primere upora proti pozitivistični vladavini. Glej npr.: D. Matza: Abweichendes Verhalten, Heidelberg 1973

46. Za prvo informacijo glej: M. Milutinović: Kriminologija, s. 33-36.
47. Glej: Strasbourg 1985
- Posebej je treba opozoriti, da je vsakemu prispevku dodana tudi izčrpna bibliografija, tako da navedeno delo predstavlja zares celovit pregled področja zgodovinskih raziskav.
48. Glej opombo št. 1
49. Povzemamo po uvodnem poročilu V. Baileya: Strasbourg 1985, s. 13
50. Prim.: Strasbourg 1985, s. 163
51. To vprašanje je širše razvito v : Foucault 1984, s. 90 - 94
52. O vpetosti znanosti v dani družbeno-ekonomski red ter njeni vlogi v (re)produkciji obstoječega v okviru vsakokratne družbene delitve dela glej: M. Horkheimer, Kritična teorija družbe, s. 29 - 44.
53. Za pregled razvoja in sodobnega stanja kriminalne politike glej: M. Milutinović: Kriminalna politika, s. 10-63.
54. Odnos med kriminologijo in kriminalno politiko nam lepo pojasni naslednji citat: "Vsaka teorija ima svoj smisel le tedaj, če pokaže tudi poti in sredstva za spremembo tega, kar obstaja in vsaka praksa bo svoj namen dosegla le tedaj, če bo za njo stala dobra teorija. Zato tudi kriminologija in kriminalna politika ne moreta biti dvoje različnih pojmov, temveč sta le dve fazi enotnega človekovega prizadevanja, da bi spoznal in spremenil svet na tem posebnem področju", L. Bavcon: Kriminalna politika in njene tendence v socialistični družbi, s. 10.
- Seveda pa je treba biti pri motrenju razmerja med teorijo in prakso kar se da "strog". Ne gre le za to ali dojamemo teorijo kot "metaforični" odraz prakse ali kot "metonimični" del v odnosu do družbene celote, pomembno je, da izvršimo notranjo diferenciacijo teorije in tudi prakse. Enostavno rečeno: ni vsaka teorija sposobna doumeti družbene biti pod vidikom njenega bistvenega preobrata in ni vsaka praksa pripravljena na resnično spreminjanje vladajočega reda biti.
55. P. Robert: Strasbourg 1985, s. 6-7
56. Ob prehitrem navduševanju za medznanstvena povezovanja se je treba spomniti Althusserjeve kritike interdisciplinarnosti: L. Althusser, Filozofija kot spontana filozofija znanstvenikov, s. 43-44.

57. M. Foucault: Red diskurza, s. 2.

Članek je še zlasti pomemben zaradi predstavitve metodoloških zahtev, ki naj jih upošteva historična analiza diskurzivnih formacij.

58. "... dogodek ni ne substanca ne akcidenca, ne kvaliteta ne proces, dogodek ni iz reda teles. In vendar ni nematerialen; vedno učinkuje ...", Foucault 1987, s. 12.

59. Foucault 1987, s. 12.

60. Kajpak je v izhodiščnih vprašanjih še dosti več: Kaj je zgodovina? Kdo jo proizvaja? Kaj je zgodovinska realnost/proces? Katere so lastnosti spoznanja zgodovine? Kakšen je vpliv spoznavajočega subjekta na samo zgodovino? Ali v zgodovini vlada določena zakonitost in kakšna je njena narava? Ali je zgodovinski proces rezultat serije naključij ali subjektivne samovoljnosti/voluntarizma? Ali ima zgodovina določeno razvojno smer? Ali so zgodovinski proces gibanja in dogodki smiselni?

Ne glede na to ali gre za vprašanja, ki zadevajo zgodovinsko znanost ali filozofijo zgodovine, dejstvo je, da so odprta, večinoma sporna in najslabše bi bilo, če bi jih prezrli.

Glej: B. Šešić, Filozofija istorije, s. 7-9.

61. Opiramo se na tekst S. Žižka: Problemi teorije fetišizma, Izmeček v zgodovini: med dvema smrtema, s. 143-145.

62. Prim.: Šešić 1986, s. 54-56, s. 65-71, s. 95-100, s. 143-145.

63. Lacanovsko rečeno: zgodovinski subjekt postane historični objekt, agent-instrument Volje Drugega ("zgodovinske nujnosti").

64. Zanimivo je, da najdemo še pri Kantu in Fichteju pojem Absoluta, ki ohranja zunanje - instrumentalno razmerje do zgodovinskih subjektov in jih izkorišča za njim nezavedne, neznane smotre. Pri Heglu pa je spoj dejanskega subjekta, ki predstavlja utelešenje zgodovinskega uma, in praktične dejavnosti a priori nemogoč.

65. S. Žižek, Problemi teorije fetišizma, s. 155

66. Tudi Kojeve v obširnem komentarju Hegla (prim.: A. Kojeva, Kako čitati Hegla) spregleda radikalno anti-evolucionistično stališče Hegla navkljub "strogi" dialektični interpretaciji strukture Časa. Cesarjev sprehod ob Rubikonu označi za "zgodovinski trenutek", ker se je v sedanjosti zgostila prihodnost (v obliki Cesarjevega Projekta/Želje)

in preteklost (ki je v obliki predhodnih osvajanj Garant realnosti samega Projekta). Kojevov teleologizem je v tem, da sprevidi, kako je današnji pomen (anekdotičnega) dogodka ob Rubikonu že vzvratna projekcija z vidika kasnejših Cesarjevih podvigov (prim: ibidem s. 408, op. 1)

67. Natančno to razliko skuša marksistična teorija ohraniti s pojmovnim parom zgodovina/historija oziroma delovanje/dogajanje.
Prim.: M. Kangrga; Praksa, Vrijeme, Svijet; s. 336-376
68. B. Grafenauer: Temeljni pojmi o zgodovini, v: Svetovna zgodovina, s. XXXVI
69. Zaradi prostorske omejenosti moramo žal zanemariti celotno gnoseološko problematiko "zgodovinskega spoznanja". Po Šešiću povzemamo samo "golo" enumeracijo (da bi vsaj opozorili na kompleksnost problema). Možni pristopi so torej: naivno-realistična, konstruktivistična in pozitivistična teorija, metoda razumevanja, "popperjansko-kritična" dialektična teorija in "hegel-marksistična" dialektična metoda.
(Prim: Šešić 1986, s. 18-47)
70. Vsi citati so iz: Grafenauer 1976, s. XXXVI
71. O uporabi historiografskih podatkov v luči sociološke metodologije glej: Milić 1978, s. 531
O pomenu teorije za izdelavo "historične sinteze" prim: ibidem, s. 566-570
72. Zgodovinsko delo torej konstituirajo naslednji momenti: 1) raziskovanje in refleksija virov, 2) ugotavljanje in klasifikacija dejstev, 3) razlaga dejstev pod vidikom vzročnosti ter ugotovitev časovno prostorske zakonitosti razvoja (oziroma povedano s Horkheimerjem: teorijska pojasnitev).
73. Prim.: P. Spierenburg, Strasbourg 1985, s. 51-83
74. Marx pravi o konkretno-zgodovinski naddoločenosti "večnih" pojmov, da "so celo najbolj abstraktne kategorije, kljub temu da veljajo - prav zaradi svoje abstrakcije - za vsa obdobja, vendarle v določenosti te abstrakcije same prav tako močno produkt zgodovinskih razmer in da so popolnoma veljavne le za te razmere in v njihovem okviru". K. Marx, Uvod v očrte, ID IV, s. 38-39.

75. Prim. Foucault 1984, s. 77-79.
76. Širše razvito: S. Žižek: Hegel in označevalec, s. 181-182 in s. 203-219.
77. L. Bavcon: Kriminalna politika in njene tendence v socialistični družbi, s. 10
78. Bodimo na koncu še nietzschejanci: "Zgodovinski čut če neomejeno vlada in izpeljuje lastne posledice - izničuje bodočnost, ker razkraja iluzije in obstoječim stvarjem zastruplja atmosfero, v kateri edino lahko žive". F. Nietzsche: O koristi i škodi istorije za život, s. 50.
79. Seveda ne gre za iste pojave v dobesečnem smislu. Naše stališče je, da obravnavani pojavi ne obstajajo kot dobesečne, fiksne identitete, ki bi jim obravnavanje v sredstvih javnega obveščanja naknadno pri-dodajalo metaforični pomen. Gre za objekte, ki so diskurzivno konstituirani. (Naša teza je, da je vsak objekt diskurzivno konstituiran. Glej npr. E. Laclau, C. Mouffe, Hegemonija in socialistična strategija, Partizanska knjiga, Ljubljana 1987, s. 91). Funkcija javnih občil je ravnov tem oziru izjemno pomembna. Rečemo namreč lahko, da je artikulacijska praksa (koncept povzemamo po E. Laclau, C. Mouffe, ibidem, s. 88) medijev eden izmed konstitutivnih dejavnikov identitete samih obravnavanih pojavov. Največji pomen pričujoče raziskave vidimo prav v tem, da analizira "diskurzivne pogoje", znotraj katerih se konstituira pomen odklonskih pojavov. Kajpak artikulacijska praksa javnih občil ni homogeno in enovito dejstvo, ampak poteka v različnih, tudi antagonističnih smereh.
- Sredstva obveščanja artikulirajo diskurz, ki ni izraz dejanskega, dobesečnega stanja/gibanja, ampak dejanska družbena razmerja tudi sama oblikujejo. Metonimija, metafora in podobne simbolne "operacije" niso zgolj nadležni dodatek drugotnega značaja, ki bi se samo "lepil" ob siceršnji konstitutivno dobesečni pomen družbenih razmerij. Omenjeni "triki" iz simbolnega reda so del same podlage, na kateri se izoblikuje (konstituira) družbeno kot mnoštvo raznoterih pojavov (razlik).

LITERATURA

1. Althusser, L.: Filozofija in spontana filozofija znanstvenikov, Škuc, Ljubljana 1985
2. Bahovec, E.: Mary Tiles: Bachelard: Science and Objectivity, Problemi, Ljubljana 1986, št. 4-5, s. 158-162
3. Bavcon, L.: Kriminalna politika in njene tendence v socialistični družbi, Cankarjeva založba, Ljubljana 1958
4. Bailey, V.: Introductory report, v: Historical Research on Crime and Criminal Justice, Strasbourg 1985 (v nadaljevanju: Strasbourg 1985), s. 11-16
5. Đurić, M.: Sociologija Maxa Webra, Matica hrvatska, Zagreb 1965
6. Foucault, M.: Nadzorovanje in kaznovanje, Delavska enotnost, Ljubljana 1984
7. isti: Red diskurza, Problemi, Ljubljana 1987, št. 2, s. 1-15
8. Grafenauer, B.: Temeljni pojmi o zgodovini, v: Svetovna zgodovina, Cankarjeva založba, Ljubljana 1976
9. Habermas, J.: Teorija i praksa, BIGZ, Beograd 1980
10. Hegel, G.W.F.: Fenomenologija duha, BIGZ, Beograd 1974
11. isti: Osnovne crte filozofije prava, V. Masleša, Sarajevo 1964
12. Horkheimer, M.: Kritična teorija družbe, Mladinska knjiga, Ljubljana 1981, s. 29-44
13. Hribar, T.: Moč znanosti, Delavska enotnost, Ljubljana 1985
14. Hyppolite, J.: Studije o Marxu i Heglu, Školska knjiga, Zagreb 1977
15. Kangrga, M.: Praksa, Vrijeme, Svijet: Nolit, Beograd 1984
16. Kojeve, A.: Kako čitati Hegla, V. Masleša, Sarajevo 1964
17. Kuhn, T.: Struktura naučnih revolucija, Nolit, Beograd 1979
18. isti: Dodatne misli o paradigmah, Časopis za kritiko znanosti, Ljubljana 1984, št. 64-65, s. 53-68
19. Marcuse, H.: Um i revolucija, V. Masleša, Sarajevo 1966

20. Marx, K.: Uvod u ocrte, Izbrana dela IV., Cankarjeva založba, Ljubljana 1979
21. Milić, V.: Sociološki metod, Nolit, Beograd 1978
22. Milutinović, M.: Kriminologija, Savremena administracija, Beograd 1985
23. isti: Kriminalna politika, Savremena administracija, Beograd 1984
24. Moscovici, S.: Prostor, vreme i društveno, v: Prostor i vreme danas, Nolit, Beograd 1987, s. 207-217
25. Nietzsche, F.: O koristi i šteti istorije za život, Grafos, Beograd 1982
26. Pečar, J.: Zgodovina in policija, RKK, Ljubljana 1987, št. 1, s. 27-38
27. Pečuljić, M.: Metodologija društvenih nauka, Savremena administracija, Beograd 1981
28. Popper, K.: The Poverty of Historicism, Routledge and Kegan, London 1957
29. isti: The Open Society and its Enemies, Routledge and Kegan, London 1945
30. Radzinowicz, L.: Ideology and Crime, Heinemann Educational Books, London 1966
31. Robert, P.: Introduction, v: Strasbourg 1985, s. 5-8
32. Salecl, R.: Hubert L. Dreyfus, Paul Rabinow: Michel Foucault, Beyond Structuralism and Hermeneutics, Problemi, Ljubljana 1986, št. 4-5, s. 153-154
33. Schmidt, A., Rusconi, G.E.: Frankfurtska škola, Komunist, Beograd 1974
34. Spierenburg, P.: Evaluation of the conditions and main problems relating to the contribution of historical research to the understanding of crime and criminal justice, v: Strasbourg 1985, s. 51-95
35. Šešić, B.: Filozofija istorije, Matica srpska, Novi Sad 1986
36. isti: Osnovi metodologije društvenih nauka, Naučna knjiga, Beograd 1978
37. Šumič-Riha, J.: Rečeno v performativu, Problemi, Ljubljana 1986, št. 4- s. 51-62

38. Ule, M.: Od krize psihologije h kritični psihologiji, Delavska enotnost, Ljubljana 1986
39. Vico, G.: Načela nove znanosti, Naprijed, Zagreb 1982
40. Žižek, S.: Jezik, ideologija, Slovenci, Delavska enotnost, Ljubljana 1987
41. isti.: Hegel in objekt, Tri sklepna predavanja o Heglu in objektu iz šole Sigmunda Freuda, Analecta, Ljubljana 1985
42. isti: K zgodovinski usodi kritične teorije, v: Kritična teorija družbe, Mladinska knjiga, Ljubljana 1981, s. 9-28
43. isti: Znak, označitelj, pismo: Mala edicija ideja, Beograd 1974
44. isti: Filozofija skozi psihoanalizo, DDU Univerzum, Ljubljana 1984
45. isti: Problemi teorije fetišizma, DDU Univerzum, Ljubljana 1985
46. Whitehead, A.N.: Nauka i moderni svet, Nolit, Beograd 1976

3. PREGLED TUJIH HISTORIČNIH RAZISKAV O DRUŽBENIH DEVIACIJAH

Vid JAKULIN

Historičnih raziskav v primerjavi s številom vseh raziskav o družbenih deviacijah doslej ni bilo veliko. Historične raziskave, ki so jih opravili v tujini, zajemajo različna časovna obdobja, različen teritorij, ukvarjajo se z različnimi vrstami deviacij, opravili so jih različni ljudje, po različnih metodah, z različnimi hipotezami in motivi.

Pri teh raziskavah smo proučevali predvsem metode dela, kar nam je bilo v pomoč pri izdelavi metodologije za našo raziskavo. Upoštevali smo pozitivne izkušnje in se poizkušali izogniti pomanjkljivostim in slabostim, ki smo jih opazili. Preučiti smo mogli le tiste raziskave, ki so nam bile na razpolago v inštitutu za kriminologijo.

1. Namen in vsebina raziskav

Vsaka raziskava ima svoj namen in vsebino. Namen raziskave pogosto določa tudi vsebino.

Raziskava profesorja Weisserja¹ obsega zgodnje obdobje moderne Evrope in ima dvojen namen: analizirati nekatere družbene spremembe v zgodnji moderni Evropi skozi vidik kriminalitete, obseg kriminala in vedenje delinkventov². Profesor Weisser je postavil tezo, da je deviantnost barometer gospodarskih gibanj; je zavestna ali podzavestna reakcija na slabo letino, brezposelnost, vojno, različne socialnoekonomske travme³. Po njegovem mnenju je zločin lahko tudi ogledalo družbenega razvoja, brezposelnosti, lahko ilustrira način dela, družinskega življenja in podobno⁴.

Namen zapisa Castanove⁵ je predstaviti pomen historičnih raziskav za razumevanje pojavov v sedanjosti. Avtorica zastopa stališče, da nam rezultati historičnih raziskav omogočajo, da lažje in boljše razumemo nekatere pojave v sedanjosti, čeprav ni mogoče pričakovati, da bi v izkušnjah iz preteklosti našli že pripravljene odgovore na praktična vprašanja današnjega dne. Zapis je zgoščena predstavitev več historičnih raziskav. Zajema Evropo in Severno Ameriko v času od 15. - 20. stoletja.

Članek Ylikangas⁶ vsebuje povzetek več avtorjevih raziskav. Namen članka je pokazati gibanje nasilnih kaznivih dejanj na Finskem v času od leta 1550 do šestdesetih let 20. stoletja.

Zapis Kinga⁷ je prikaz knjige J.A. Sharpa. Namen Sharpove raziskave je bil proučiti v kolikšni meri ekonomske in socialne razmere vplivajo na obseg in strukturo kriminalitete. Študija proučuje ekonomske in socialne razmere ter ugotavlja, kako so se le te odražale v kriminaliteti. Študija obsega Essex v letih 1620 - 1680. Namen raziskave Hugginsa⁸ je bil preveriti trditve nekaterih avtorjev, ki so predvidevali, da bodo podeželski reveži v Pernambucu⁹ nadomestili sužnje in da bo proces vključitve potekal dokaj enostavno. Raziskava proučuje zapleten proces vključitve proste delovne sile v proizvodnjo sladkorja v Pernambucu med leti 1850 - 1890.

Namen raziskave Hewitta in Hooverja¹⁰ je bil proučiti vpliv urbanizacije in industrializacije na kriminaliteto v mestu. Raziskava proučuje vpliv urbanizacije in industrializacije na kriminaliteto v Munciji, država Indiana (ZDA) v času med 1845 - 1910. To je bilo obdobje najbolj strme gospodarske rasti in razvoja, ki je Muncijo spremenilo iz pionirske naselbine v sodobno industrijsko mesto.

Namen raziskave Malleya¹¹ je bil proučiti, v kolikšni meri je kriminaliteta oziroma primitiven upor povezan z razvojem metod in tehnik nadzorovanja, ki je na voljo državnemu in privatnemu kapitalu. Predmet analize so bili roparji vlakov znotraj meja Kanzasa in Missurija v obdobju 1865 - 1905 in tatinski klateži v jugovzhodni Avstraliji v istem obdobju. Avtor govori o družbenem razbojništvu¹².

Namen raziskave Shelleyeve¹³ je bil proučiti vpliv modernizacije na kriminaliteto. Modernizacijo skuša izraziti s pomočjo urbanizacije in industrializacije. Raziskava proučuje ta vpliv v kapitalističnih in socialističnih državah. Obsega čas od 19. stoletja do 70. let 20. stoletja.

Avtorji raziskav so imeli namen proučevati:

- Vpliv gospodarskih in družbenih gibanj na kriminaliteto oziroma

kriminaliteto kot odraz teh gibanj (Weisser, Sharp, Huggins, Hewitt in Hoover, Shelley)

- razvoj družbenega nadzorovanja in obseg kriminalitete (zlasti Malley)
- s pomočjo preteklosti so želeli bolje razumeti sedanost (Castan).

2. Prebivalstvo

Vse raziskave ugotavljajo, da je bilo prebivalstvo razslojeno. Kakšna je bila razslojenost prebivalstva je odvisno od tega, katero časovno obdobje in teritorij zajema raziskava.

Profesor Weisser in Castanova posebej opozarjata na razvoj mest in mestne revščine¹⁴. Shelleyeva pa zatrjuje, da je urbanizacija glavni problem moderne družbe¹⁵ in ugotavlja, da se tudi v socialističnih deželah porajajo slumi¹⁶ ter da se priseljenci naseljujejo zlasti na nekatera mestna območja¹⁷.

Pomanjkljivost raziskav je, da ne navajajo statističnih podatkov ali vsaj ocen o številu in strukturi prebivalstva.

3. Ekonomske razmere

Spoznanje, da ekonomske razmere odločilno vplivajo na družbene odnose, ni novo. To je tudi razlog, da vse raziskave posvečajo pozornost ekonomskim razmeram.

Z izjemo raziskave Hewitta in Hooverja, ki zajema obdobje največje ekonomske rasti in napredka in zapisa Ylikangasa¹⁸, ki poleg ekonomskih kriz obravnava tudi ekonomski razcvet po drugi svetovni vojni, ugotavljajo raziskave, da so bile ekonomske razmere za večino prebivalcev slabe.

Weisser in Castanova ugotavljata, da je že v tistem času obstajal trg z delovno silo in posebej opozarjata na veliko brezposelnost¹⁹. Weisser je postavil tezo, da je zločin kot sredstvo za preživetje reakcija na revne razmere v mestu²⁰.

Raziskava Hugginsa obravnava ekonomsko krizo v Pernambucu, do katere je prišlo po ukinitvi suženjstva leta 1888. Postavilo se je vprašanje, kdo bo nadomestil suženje, da se zagotovi nemotena proizvodnja sladkorja²¹. Suženje naj bi nadomestili podeželski reveži. Ti pa se zaradi nizkih mezd niso radi vključevali v delovni proces. Da bi odpravili krizo in zagotovili nemoteno proizvodnjo sladkorja, so imeli lastniki plantaž tri možnosti: lahko bi povečali mezde in na ta način pridobili delovno silo, lahko bi naseljence izgnali z njihove zemlje in jih tako prisilili v odvisnost od zaslužka ali pa uporabili represivni državni aparat. Lastniki plantaž so se odločili za zadnjo možnost. Dosegli so sprejem dveh zakonov²², katerih kršitev je vodila v zapor. Zapori pa so služili za rekrutacijo delovne sile.

Malleyeva raziskava zajema čas prisilne akumulacije kapitala. Značilno je bilo razlaščenje koloniziranih prebivalcev in prisvajanje njihovih zemljišč. Mali kmetje so bili v slabem položaju. Kot odgovor na take razmere se je pojavilo družbeno razbojništvo²³. Shelleyeva upošteva razliko v ekonomski ureditvi kapitalističnih in socialističnih držav. Ugotavlja, da se ekonomski razvoj odraža tudi v mednarodnih povezavah, kar velja tudi za storilce kaznivih dejanj. V socialističnih državah obstaja nadzorstvo nad bogastvom, zaposlitev je preskrbljena, javnost ne pozna sadov ekonomskega napredka. Po mnenju avtorice je problem kriminalitete večji v deželah, kjer obstaja prepad med bogatimi in revnimi²⁴.

4. Proces urbanizacije in industrializacije

Vpliv urbanizacije in industrializacije na kriminaliteto podrobno proučujeta dve raziskavi. Hewitt in Hoover analizirata vpliv urbanizacije in modernizacije na kriminaliteto mesta, Shelleyeva pa analizira ta vpliv na kriminaliteto na širšem območju. Zaključki do katerih so prišli avtorji raziskav, se deloma ujemajo, deloma pa so si popolnoma nasprotni. Avtorji obeh raziskav se strinjajo, da se je modernizacija (urbanizacija in industrializacija) odrazila v upadanju kaznivih dejanj zoper življenje in telo²⁵. Do popolnoma različnih zaključkov pa so prišli glede vprašanja, kako se je modernizacija odrazila v celotni stopnji krimina-

litete. Hewitt in Hoover sta ugotovila, da se je modernizacija odrazila v upadanju celotne stopnje kriminalitete, Shelleyeva pa je postavila trditev, da modernizacija povzroča nepovratno naraščanje kriminalitete²⁶.

Hewitt in Hoover sta postavila tudi hipotezo, da je hkrati z modernizacijo Muncije bilo tam manj tolerance do deviantnega obnašanja in so ljudje dali večji poudarek nadzorovanju družbenih odnosov, kar se je pokazalo kot dvig stopnje prekrškov zoper socialni red (javni red in mir) ter nemoralnost. Tudi ta hipoteza je bila potrjena²⁷.

Shelleyeva ugotavlja, da je urbanizacija glavni problem moderne družbe²⁸. Po njenem mnenju vpliva modernizacija na obseg in sestavino kriminalitete²⁹.

Ylikangas pa ugotavlja, da se je konec šestdesetih let 20. stoletja zopet povečalo nasilje, kar pripisuje hitri urbanizaciji, ki je zmanjšala možnost neformalnega nadzora.

5. Politične razmere

Največjo pozornost političnim razmeram posveča Malley. Avtor ugotavlja, da je izkoriščani razred svoje interese poizkušal uveljaviti s pomočjo političnih gibanj. V Avstraliji v letih 1860 - 1880, kljub težnjam, niso uspeli vzpostaviti učinkovitega in koordiniranega političnega gibanja, ki bi zaščitil interese revnega prebivalstva. Po letu 1880 so v Avstraliji zaživela različna uspešna politična gibanja, ki so omogočila ponovno razdelitev zemlje in prinesla izboljšave malim kmetom. Avtor to označi kot zmago združenega kmečkega dela nad veleposestniki.

V ZDA pa so uspeli razviti institucionalizirano politično gibanje. Dve stranki izkoriščanega razreda: Farmer's Alliance (Zveza kmetov) in People's Party (Ljudska stranka). Tudi taka politična organiziranost ni prinesla sprememb v medrazrednih odnosih³⁰. Ostale raziskave političnim razmeram ne namenjajo posebne pozornosti. Navajajo nekatera dejstva, ki osvetljujejo politične razmere, vendar jih ne analizirajo bolj podrobno.

6. Vojne

Vojne razmere obravnavajo tri raziskave. Zanimivo je, da so avtorji raziskav, ki zajemajo različen čas in prostor, prišli do enotne ugotovitve, da se v času vojne kriminaliteta ni povečala. Castanova je v svojem zapisu opozorila na pozitivne posledice vojne: zaposlovanje v vojno industrijo, angažiranost v vojaških operacijah in možnost izživljanja avanturizma.

Ylikangas H. ugotavlja, da je bila v obdobju 1914 - 1916 pogostnost zločinov na nizki ravni, kar je za vojni čas običajno. To pripisuje strožjemu nadzorstvu in pomanjkanju nekaterih dobrin (alkohol). Po drugi svetovni vojni je nasilje kratkotrajno poraslo v zvezi z demobilizacijo in problemi evakuiranega prebivalstva.

Hewitt in Hoover ugotavljata, da je bilo obdobje državljanske vojne v ZDA v Munciji eno od obdobj relativnega vpada, tako glede hujše kriminalitete kakor tudi glede prekrškov zoper javni red in mir. Povečala se je samo stopnja prekrškov zoper moralo, vendar večinoma zaradi kršitve zakona, ki je urejal prodajo alkoholnih pijač.

Sharp pa ugotavlja, da se je število obtožb povečalo takoj po napoleonskih vojnah.

7. Vrste deviantnosti

Avtorji raziskav proučujejo različne vrste deviantnosti. Nekateri analizirajo obseg in strukturo celotne kriminalitete, drugi pa se osredotočajo na posamezne vrste deviacij.

Weisser v svoji raziskavi najprej opredeli nekaj historično pogojenih oblik deviantnosti. Najbolj pogoste vrste kaznivih dejanj v Evropi so bile tiste, ki so jih izvrševali med izgrede, upori, revoltami ali revolucijami, posebno požigi, motenja posesti, napadi in telesne poškodbe.

Nezakonitosti v mestih so imele dolgo tradicijo. Neredi v mestih so bili običajno manj resni kot kazniva dejanja in nasilje, ki je bilo povezano s kmečkimi gibanji in upori.

Drugi tip kriminalitete so predstavljali religiozni odkloni, posebno oblike čaranja, kot so uroki, čarovništvo³¹, črna magija in satanizem. V zgodnjem modernem obdobju je bila struktura kaznivih dejanj takšna: 50 % kazniva dejanja zoper premoženje, 30 % zoper življenje in telo, 20 % druga kazniva dejanja.

Weisser opozarja, da je treba razlikovati med vrstami kaznivih dejanj. Ugotavlja, da je profil mestne in podeželske delinkvence podoben, motivacija za izvrševanje kaznivih dejanj pa je različna³².

Castanova ugotavlja, da so bili za 16. in 17. stoletje značilni čarovniški procesi in razbijanje strojev. V 19. stoletju so se razširila mala kazniva dejanja in vlomi, porastla so kazniva dejanja zoper premoženje.

Ylikangas H. proučuje gibanje nasilnih kaznivih dejanj (predvsem umorov) od leta 1550 do šestdesetih let 20. stoletja. Poleg tega omenja tudi nekatere druge vrste deviantnosti. Sredi 17. stoletja je žalitev visokega uradnika postala zločin, ki se je kaznoval tudi s smrtjo. Za čas po letu 1916 ugotavlja porast zločinov, med katerimi so bili številni politični umori.

Sharp analizira v drugem poglavju svoje knjige gospodarska kazniva dejanja, regulacijo seksualnih in pivskih navad, upore in javne nereda, v tretjem poglavju pa podrobneje analizira kazniva dejanja zoper premoženje in kazniva dejanja zoper življenje in telo. Trditev Shelleya³³, da z modernizacijo odstopajo nasilna kazniva dejanja svoje mesto po številnosti kaznivim dejanjem zoper premoženje, v Sharpovi študiji ni potrjena. Raziskava Hugginsove obravnava specifičen problem sprememb v obravnavanju ljudi z družbenega ropa. Predmet analize so ljudje, ki so prekršili Dogovor o lepem vedenju in pravila o potepuštvi. V letu 1885 je bilo od vseh zapornikov v Pernambucu 50 % takih, ki so prekršili omenjena pravila.

Raziskava Hewitta in Hooverja proučuje kazniva dejanja zoper življenje in telo, kazniva dejanja zoper premoženje in tista dejanja, ki so označena kot prekrški zoper družbeni red in moralo³⁴. Raziskava Malleya proučuje rope, ki so jih vršili roparji vlakov znotraj meja Kanzasa in

Missurija (ZDA) in dejanja tatinskih kladežev v jugovzhodni Avstraliji.

Shelley pa proučuje vpliv industrializacije in urbanizacije na kriminaliteto v celoti.

8. Nadzorstvo nad deviacijami

Nadzorstvo nad deviacijami posveča največjo pozornost Malley. Avtor ugotavlja, da so v Avstraliji in ZDA mali kmetje policijo šteli za svojega sovražnika, saj je bila podaljšana roka velekapitala, oziroma je bila povezana z razredom, ki jih je izkoriščal.

V prvih letih 20. stoletja v ZDA so pogoji, ki so omogočali obstoj razbojništva, izginili. Nekateri so menili, da je propad roparjev vlakov posledica razvoja hitrih komunikacij, razvoja drugega transportnega sistema in naseljevanja divjih pokrajin. Prevladalo pa je mnenje, da tehnološke inovacije kot so telefon, telegraf, avtomobil itd. prej ustvarjajo kot pa dušijo pogoje za delovanje razbojništva. Vzroke za propad roparjev vlakov pojasnjujejo s "tehničnimi in administrativnimi" faktori, zlasti s spremembami oblik organizacije in z uspešnejšim delovanjem policije.

Policija in druga telesa, ki so ščitila zakon v ZDA so se soočali z velikimi problemi:

- delavcev je bilo premalo za pokrivanje širokega področja,
- mnogi med agenti so bili napačno usposobljeni in nezanesljivi,
- policijski sistem se je moral naslanjati na lokalno kmečko prebivalstvo, ki pa največkrat ni bilo pripravljeno sodelovati,
- finansiranje policije je bilo pomanjkljivo, kar je omejevalo rekrutiranje novih uslužbencev, kot tudi cilj in obseg operacij.

Za zadušitev roparjev vlakov v ZDA nima zaslug državna policija, temveč policija in detektivske agencije znotraj železniških in poštnih organizacij. V času od 1890 - 1900 so železniška podjetja razvila lastne policijske oddelke, katerih namen je bil zaščititi prevoz železniškega tovora. Uspešne metode zaščite teh oddelkov so povzročile, da je ropanje vlakov postalo izredno naporno in nevarno in so ga pripadniki družbenega razbojništva začeli opuščati.

Avstralska policija ni imela takih problemov kot ameriška. Bila je še kar številna, vendar v zatiranju tatinskega klateža ni bila uspešna. Tatinski klateži so svoje cilje spreminjali, tako da je bilo delovanje policije zgolj reaktivno, ni pa mogla delovati preventivno.

Weisser pravi, da je policija šele v 19. stoletju začela nastavlјati dosjeje. Ubožnice in prisilne delavnice so bile predhodniki zaporov.

Castanova ugotavlja, da je v obdobju od 15. do 20. stoletja država prevzela monopol nad nasilnostjo s pomočjo vojske in pravosodnega sistema. Do 19. stoletja država ni mnogo intervenirala v dejanjih nasilja, ki so se odvijala zlasti med posamezniki. Do tega časa država tudi ni imela splošnega pooblastila za pregon kaznivih dejanj.

V 19. stoletju se je pojavila zahteva po bolj učinkovitem, koherentnem in primernem sodstvu. Leta 1829 je bila ustanovljena londonska policija. Nekateri laični sodniki na Angleškem so postali profesionalci. Poudarjati so začeli pomen javnega reda. Po 19. stoletju je prišlo do krepitve pravosodnega aparata in polnjenja zaporov.

Ylikangas edini razlikuje med formalnim in neformalnim družbenim nadzorstvom. V različnih obdobjih so bile različno učinkovite neformalne sankcije. Za razliko od formalnih sankcij, neformalne delujejo na širšem področju. Že ob samem sumu deviantnosti lahko segajo od moralne obsodbe do hudih premoženjskih posledic. Poleg tega pozna neformalno nadzorstvo tudi nagrade. Koliko so neformalne sankcije učinkovite, je odvisno predvsem od tega, koliko so nižji sloji odvisni od višjih. V 17. stoletju je vladajoča družina Vasa organizirala državno uradništvo. V času od 1905 do 1913 se je zmanjšal neformalni nadzor nad nižjimi sloji. Konec šestdesetih let 20. stoletja je hitra urbanizacija zmanjšala možnost neformalnega nadzorstva, ki je delovalo prej v tesnem sožitju z vaško skupnostjo.

Huggins pravi, da so lastniki plantaž s pomočjo države umetno ustvarili nove deviacije. S pomočjo represivnega državnega aparata so prestopnike spravili v zapore, ki so služili za rekrutacijo delovne sile.

Ena od hipotez Hewitta in Hooverja je bila, da se je nastop organiziranih policijskih sil ujemal z dvigom oziroma porastom kriminalitete. Hipoteza je bila le delno potrjena. Hujša kriminaliteta ni porasla, prekrški zoper javni red in mir pa so značilno poskočili, preden so se vrnili na običajno raven.

Uvedba organizirane policije je uveljavila višje standarde v medsebojnih odnosih med prebivalci, ni pa povzročila povečanega števila obtožb zaradi kriminalitete.

Shelley je mnenja, da delujejo proti naraščanju kriminalitete avtoritativni politični sistemi, religiozne in druge tradicije.

9. Obravnavanje deviantov

Način obravnavanja deviantov je pomemben pokazatelj kulturne ravni družbe. Kljub temu pa temu vprašanju posvečata nekaj več pozornosti samo dve raziskavi.

Castanova opozarja, da je treba razlikovati med inkvizitornim postopkom v kontinentalni Evropi in akuzatornim v Angliji in Severni Ameriki.

V Franciji so s spoštovanjem govorili o angleškem postopku, katerega so v primerjavi s kontinentalnim postopkom, šteli kot tistega, ki varuje pravice in svoboščine ljudi. Na podlagi razprav o "solidnem" angleškem postopku, se je razvilo široko gibanje za reformo kontinentalnega postopka. To gibanje je povzročilo, da je v kontinentalnem postopku prišlo do sprememb. Najpomembnejša pri izbiri kazenske sankcije je postala družbena koristnost, ki je odpravila pokoro in eksemplarno kaznovanje.

Kot kazen so poznali izgon. Delinkvente so pošiljali v kolonije. Sharp ugotavlja, da je kaznovalna politika postajala vedno bolj selektivna. Posebej opozori na pomen izvensodnega poravnavanja. Sredi 17. stoletja se je spremenil odnos sodnikov do smrtne kazni, kar se je odrazilo v upadanju uporabe smrtne kazni.

Iz raziskave Hugginsa pa o tem vprašanju izvemo samo to, da so zapor-nike rekrutirali za delovno silo na plantažah sladkorja.

10. Zakonodaja

Vse raziskave upoštevajo zakonodajo, ki je veljala v času in prostoru, ki ga proučujejo. Zanimiv je primer Pernambuca, kjer so s sprejetjem dveh zakonov, uperjenih proti ljudem na družbenem robu umetno zvišali nivo kriminalitete.

11. Razvrstitev deviantov glede na spol, sloj in starost

Avtorji več raziskav ugotavljajo, da so bili storilci kaznivih dejanj iz spodnjih družbenih plasti. Weisser razlikuje med mestno in podeželsko delinkvenco. V mestih so revni sloji in priseljenci izvrševali predvsem tatvine, srednji sloji pa nasilna kazniva dejanja in tudi spolna kazniva dejanja na nasilen način. Na podeželju so bili brezposelni, občasno zaposleni in delomrzneži tisti, ki so izvrševali tatvine in tudi nasilna kazniva dejanja.

Ylikangas ugotavlja, da je mladina formirala skupine, ki so hodile od vasi, kockale, pijančevale in izvajale nasilje, tudi najhujše zločine. Agresija jim je pomenila nadomestilo za ugled, ki ga kot storilci kaznivih dejanj niso imeli. Bili so z družbenega dna; med njimi je bilo malo kmetov.

Shelley ugotavlja tudi, da naraščajo kazniva dejanja mladoletnikov in žensk.

12. Metodologija raziskav

Avtorji raziskav so uporabili različne vire.

Weisser je uporabil precej literature s področja historične kriminologije in zgodovine ter statistične podatke o številu obsojenih pred posameznimi sodišči (npr. na sodišču Old Baily). Castonova je analizirala več historičnih raziskav. Ylikangas je uporabil statistične podatke o kriminaliteti, dokumente in ostale pismene dokaze.

Sharpe je analiziral obtožne akte, ki jih je dobilo v obravnavo porotno sodišče v Essexu v letih 1620 - 1680. Hugginsove je uporabila statistične podatke o zapornikih, o proizvodnji in cenah sladkorja ter o mezdah, podatke in zapise iz časopisja Pernambuca v letih, ki jih

zajema raziskava, kazenski zakonik Brazilije, članke in raprave o kolonializmu in suženjstvu v Latinski Ameriki in posebej v Pernambucu ter marksistična dela s tega področja.

Hewitt in Hoover sta uporabila podatke iz uradnih poročil kazenskih sodišč. Ti podatki se nanašajo na obtožbe kaznivih dejanj in prekrškov in ne zajemajo podatkov o osebah, ki so bile aretirane, pa kasneje niso bile obtožene, niti ne razlikujejo med obsojenimi in tistimi, ki so bili izpuščeni po ali pred sojenjem. Analiza kriminalitete je pripravljena tako, da so izračunana relativna števila posameznih dejanj na 100 prebivalcev za obdobje vsakih pet let od leta 1845 naprej.

Malley je uporabil več zgodovinskih in socioloških del, ki se nanašajo na problem, ki je predmet raziskave.

Shelleyeva je uporabila statistične podatke in literaturo. Za socialistične dežele je uporabila deloma originalne in deloma drugo literaturo o teh deželah. Večina podatkov se konča s 70. leti 20. stoletja. Za oceno glavnega trenda v Jugoslaviji je uporabila Statistični godišnjak Jugoslavije. Celotno delo sloni na že zbranih podatkih, novih podatkov ni zbirala.

Avtorji raziskav so uporabili:

- zgodovinske in sociološke analize (Weisser, Huggins, Malley)
- statistične podatke (Weisser, Ylikangas, Huggins, Hewitt in Hoover, Shelley)
- obtožne akte (Sharp).

SKLEPNE UGOTOVITVE

Pri analiziranih raziskavah smo opazili naslednje pomanjkljivosti:

Nobena od raziskav ne navaja statističnih podatkov ali vsaj ocen o številu in strukturi prebivalstva, pomanjkljivo, ali pa sploh ne analizirajo delovanja pravosodja, kulturnim razmeram ne posvečajo nobene pozornosti.

Pri izdelavi metodologije smo pomanjkljivosti poizkusili odpraviti, poleg tega pa smo metodologijo prilagodili namenu naše raziskave.

Opombe

1. Weisser R.M.: Crime and Punishment in Early Modern Europe.
2. Čas predindustrijske Evrope oziroma čas prehoda iz fevdalizma v kapitalizem obsega obdobje od leta 1350 - 1850.
3. Weisser: s. 2
4. Weisser: s. 4
5. Castan N.: Assessment of the contribution of historical research to the understanding of crime and criminal justice.
6. Ylikangas H.: Major Fluctuations in Crimes of Violence in Finland.
7. King P.: J.A. Sharp: Crime in Seventeenth Century England.
8. Huggins M.: Social Control for Labor in Nineteenth - Century Pernambuco, Brazil.
9. Pernambuco je ena od osmih držav v Braziliji, kjer je bilo suženjstvo ukinjeno leta 1888.
10. Hewitt J.D. in Hoover D.W.: Local Modernization and Crime, The Effect of Modernization on Crime in Middletown, 1845 - 1910.
11. Malley O.P.: The Suppression of Social Banditry: Train Robbers in the U.S. Border States and Bushrangers in Australia, 1865 - 1905.
12. Za družbeno razbojništvo šteje avtor tisto, ki vključuje neko obliko protesta proti obstoječim družbeno ekonomskim odnosom in uživa moralno podporo izkoriščenega razreda.
13. Shelley I.L.: Crime and Modernization, The Impact of Industrialization and Urbanization on Crime.
14. Weisser: s. 32, Castan: s. 20.
15. Shelley: s. 137.
16. Slum je predel mesta, kamor se naseljujejo predvsem ljudje iz marginalnih družbenih skupin.
17. Shelley: s. 138.
18. Ylikangas: s. 99.
19. Weisser: s. 35 in 44, Castan: s. 20 - 23.
20. Weisser: s. 37.
21. Sladkor je bil glavni proizvod države Pernambuco.
22. Dogovor o lepem vedenju in pravila o potepuštvu.
23. Malley: s. 33.
24. Shelley: s. 142.

25. Primerjaj Hewitt in Hoover: s. 323 in Shelley: s. 139.
26. Primerjaj Hewitt in Hoover: s. 323 in Shelley: s. 27.
27. Hewitt in Hoover: s. 323.
28. Shelley: s. 137.
29. Shelley: s. XIII.
30. Malley: s. 33 in 35.
31. Čarovniške procese omenjata tudi Castanova: s. 23 in Ylikangas: s. 87.
32. Weisser: s. 16 in s. 49.
33. Shelley: s. 139.
34. Podrobnejša razvrstitev prekrškov zoper družbeni red in moralo:
Hewitt in Hoover: s. 317 in nasl.

LITERATURA

1. Castan N. (Mrs.): Assessment of the contribution of historical research to the understanding of crime and criminal justice, v: Historical Research on Crime and Criminal Justice, Conseil de l'Europe, Legal Affairs, Strasbourg 1984 od 9 - 27. Isto tudi v publikaciji Evropskega sveta iz leta 1985.
2. Hewitt John D. in Hoover Dwight W.: Local Modernization and Crime: The Effects of Modernization on Crime in Middletown, 1845 - 1910, Law and Human Behavior, New York and London, Volume 6, 1982, Numbers 3/4, od 313 do 325.
3. Huggins Martha: Social Control for Labor in Nineteenth-Century Pernambuco, Brazil, Contemporary Crises, Amsterdam, Volume 6, 1982, Number 4, od 315 do 331.
4. King Peter: J.A. Sharpe: Crime in Seventeenth Century England. A County Study. Cambridge University Press, Cambridge, 1983, 297 pp, prikaz knjige J.A. Sharpa v: International Journal of the Sociology of Law, Volume 13, 1985, Number 3, od 295 - 298.
5. Malley O'Pat: The Suppression of Social Banditry Train Robbers in the U.S. Border States and Bushrangers in Australia, 1865 - 1905, Crime and Social Justice, 1981, Number 16, od 32 - 39.
6. Shelley Louise I.: Crime and Modernization, The Impact of Industrialization and Urbanization on Crime, Carbondale and Edwardsville, Southern Illinois University Press, 1981.
7. Weisser Michael R.: Crime and Punishment in Early Modern Europe, Bristol The Harvester Press, 1979, 1982.
8. Ylikangas Heikki: Major Fluctuations in Crimes of Violence in Finland (A historical analysis), Scand. J. History, 1976, št. 1, separat, od 81 - 103.

4. NEKATERI OPISI DEVIACIJ NA PRELOMU 19. v 20. stoletje

4.1. Odnos slovenskega časopisja do zločina*

Marko ŠTEPEC

Časopisa "Slovenec" in "Slovenski narod" sta bila vodilna predstavnika obeh prevladujočih struj slovenskega javnega življenja - konservativne in liberalne, ki skupaj nekako zaokrožata prevladujoče duhovno obzorje slovenskega prostora v drugi polovici 19. stoletja, v kolikor se le-to odraža v časopisih. Slovenski narod je bil dnevnik od leta 1873, Slovenec je postal dnevnik julija 1883, do takrat pa je izhajal trikrat na teden.

Časopisi običajno prinašajo novice o zločinu med lokalnimi vestmi (Domače vesti) in pa v obrobnejši rubriki (Razne vesti, Raznoterosti). Zanimivejše dogodke najdemo tudi v rubriki "Izvirni dopisi" na prvih straneh pa se nahajajo poročila o zločinu zelo redko in sicer, le ob političnih primerih, oziroma ob različnih polemikah, tako mednacionalnih, kot med strujama. Količinsko dobimo več informacij o zločinu v liberalnem tisku, ker je "Slovenec" zadržan do pisanja o zločinu v stilu liberalnih časnikov, kot o brezverskem, protikrščanskem dejanju, ki služi samo dvigu naklad, širjenju brezvere in napeljevanju k zločinu. "Marsikdo pogreša v naših listih pikantnih novic, škandaloznih dogodkov, nesreč, samomorov, tatvin, ubojstev, reporterji dunajskih listov vse take novice poberejo in vkup znašajo in tako berilo je mnogim prav všeč. Slovenski časnikar ima pa viši poklic"¹. Seveda Slovenec ne obsoja samo dunajskih liberalnih listov, ampak nasploh odsvetuje katoličanom branje liberalnih listov, oziroma piše predvsem za bralce, ki radi berejo novice o zločinu. "Kako popačen mora biti čut takih bralcev, da ne rečemo katoličanov"². Pri tem ne smemo pozabiti na politične spopade in boje med strujama, tudi v obdobju takojimenovanega slogaštva. Tako v Slovencu med mnogimi primeri, ki iščejo odgovornost za razraščanje "surovnosti" tudi beremo: "Častnikarstvo v tej reči ni popolnoma brez krivde, zlasti židovsko - nemško, pa tudi slovensko ni brez velikega zadolženja. Kdo starejših se še ne spominja, kako je pred 10 do 12 leti neki dnevnik deloval ("Slovenski narod" op.a) zagovarjal novo ero: liberalno

* Izvleček iz diplomske naloge

postavodajalstvo, novo šolsko odgojo, kako nesramno je udrihal po duhovščini in vseh krščansko konservativnih merodajalnih, da tudi sv. obredom katoliške cerkve, celo najsvetejšim resnicam ni prizanašal. Kar so liberalni časniki sejali, je pognalo in rastlo, sedaj pa sad rodi, pa ga bo še rodilo še, da ga ne bomo le mi ubogi kmetje okušali, ampak tudi zanikrnim časnikarjem postal bode še dovolj kisel"³. Omenimo še lahko, da se Slovencu zde posebej škodljivi razni "inserati", to je ženitne ponudbe in podobne "brezsramnosti". "Slovenski narod" redno poroča iz zanimivejših porotnih obravnav, medtem, ko "Slovenec" samo ob posebnih prilikah ali kot sam pravi: "Mi o takih obravnavah ne maramo poročati, ker bi ne bilo nikomur v poštev, pač pa marsikomu v pohujšanje, dežele ime pa bi po tem tudi trpelo"⁴. Tako so v "Slovencu" novice o zločinu običajno zavite v moraličen okvir, v katerem je zločin le sredstvo, oziroma služi kot opozorilo kam nas pripelje nevera, liberalizem, sama novica pa je oblika boja proti "zlu", ki je kot pravi Slovenec, "marsikomu bolj po godu, posebno, če je dobro osoljeno in zabeljeno"⁵. In v skladu s tem Slovenec na vprašanja tovrstnih novic željnega bralca odgovarja: "Prepustimo to liberalnim, židovskim listom, pri nas se boče to le takrat zgodilo kadar posebne okoliščine terjajo zaradi tega ali drugega poduka"⁶.

"Slovenski narod" tovrstnih zadržkov nima in v njem dobimo kvantitativno mnogo več novic, kljub temu, da tudi on načelno priznava in poudarja svoj krščansko narodni okvir. In tako lahko tudi v "Slovenskem narodu" najdemo nastope proti liberalizmu, ki je v takem primeru seveda vedno nemški in pa zapiske proti židovstvu in židom, česar pa nikakor ne smemo pripisati samo politični taktiki in popuščanju pred ideološko močnejšim nasprotnikom, ampak skupnemu kulturno ideološkemu modelu, ki je nenaklonjen tako "židom" kot nemštvu in tujini nasploh. "Slovenski narod" redko navaja razloge in misli o zločinu, ki bi bile nasprotno Slovenčevemu pisanju, vseeno pa naletimo na zanimiva razmišljanja. Kot ilustracijo lahko navedemo zanimiv primer v katerem "Slovenski narod" opisuje "judovsko prakso in namen vsakodnevnega objavljanja podrobnih opisov kriminalnih dejanj in na vprašanje, ki si ga postavi "Zakaj Jud posega po vsem tem?" odgovarja: "Zato, ker ve, da s tem najlažje premoti

in odvrne občinstvo od drugih važnih socialnih in političnih vprašanj, ki so danes na dnevnem redu!"⁷

II. MEDNACIONALNI SPORI

Ker se bomo vloge Židov v zvezi z zločinom in sploh antisemitizma, kot načina iskanja krivca "drugje" oziroma premestitve lastnih napak in početja v nekoga "drugega" še dotaknili, si zdaj na kratko ogledajmo kako tisk izkorišča zločin v mednacionalnih sporih. V tem kontekstu zločin velikokrat služi kot povod oziroma sredstvo različnim mednacionalnim spopadom in žalitvam. Tako so v slovenskem tisku popolnoma običajni cinični zaključki novic, ki tendanciozno poročajo o zločinih v nemškem prostoru: "V nemškem Beču, olikanem, se tako godi"⁸. Ali pa pod naslovom "Izobraženi nemški pretepalniki"⁹, beremo o pretepu v neki nemški kavarni. Seveda pogosto naletimo tudi na ostrejšše besede, tako beremo v nekem komentarju Slovenskega naroda ob nemškem poročilu o "nečistosti nad štiri in polletnem dekletci": "Tagespost" pravi, da "nenravni atentati pač na spodnjem Štajerji niso redki, vendar tacega še najbrž nij bilo". "Ravno kdor "tagespošto" zmirom bere, ve, da se primerno vsaj toliko če ne več zločinov zgodi na zgornjem nemškem Štajerji, v domovini kretenov"¹⁰.

Kljub izdatnemu izkoriščanju tega, navidez "nevtralnega polja" kot so novice o zločinu, pa beremo o tovrstnih postopkih kot o načinu, ki se ga poslužujejo tuji (nemški!) in predvsem dunajski židovski listi za očrnenje slovanstva in vere. O tem beremo v Slovenskem narodu: "Vse je popisano kakor se je v resnici godilo, včasih malo obširneje, včasih bolj na kratko. A vendar je baš ta oddelek (v tem članku so mišljena predvsem poročila iz porotnih obravnav op.a) večkrat prav po židovsko zvito urejen na škodo slovanski veljavi in časti" in nadaljuje, da se posebej poudarja, če je zločinec iz slovanskih krajev, da "dobiš vtis kakor bi vsi tatje na Dunaju bili Čehi"¹¹.

In tako je tudi eden od razlogov, zakaj "Slovenec" ne - rad piše o zločinih tako, da se s tem narod kaže v slabi luči. Pri tem se niti ne spuščamo posebej v zapise o dogodkih v katerih sta obe strani nastopali neposredno, pri tem mislimo na različne, pogoste pretepe z

Nemci in nemškutarji ob raznih družabnih prireditvah in drugih priložnostih. Eden odmevnejših tovrstnih dogodkov je bila takoimenovana medvodska afera, ki je izzvala različne časopisne polemike in uredniške spore, ki so se reševali pred sodiščem. Zadeva je polnila časopise v drugi polovici leta 1880 in se končala z obsodbo 18 letnega kmečkega fanta, ki naj bi lažje poškodoval štiri Nemce, člane ljubljanskega nemškega pevskega društva, s čimer naj bi se po pisanju slovenskega tiska "predstavniki nemštva" na Slovenskem dokončno osmešili.

III. "KRIMINALDOKTORJI"

Vse v zvezi z zločinom je javnost močno privlačilo. Dokaze za to lahko najdemo v trditvah, da se o zločinu piše le zaradi dviga naklad, v zanimanju za knjige o znanih zločincih¹², v poročilih o množicah ljudi ob raznoraznih dogodkih vezanih za kriminal in v poročilih s porotnih obravnav kjer je običajna opomba o gneči: "Občinstva je stalo okoli sodniškega poslopja oba dni veliko stotin, tako je bila tudi sodniška hiša vsa polna "kriminaldoktorjev", ki so silili v porotno dvorano, hoteli ulomiti vrata, pobiti šipe in zabavljali, da se vsem ne dovolijo vstop"¹³. Ali pa: "Po vsem potu od Žabjeka do deželne sodnijske stalo je na stotine ljudi, da bi videli zatočenca"¹⁴. Na veliko zanimanje za javne porotne kazenske razprave kažejo tudi novice, ki poročajo o vstopnicah in prodaji le - teh, kot to beremo v dopisu iz Celja, v "Slovenskem narodu": "Če je kaka bolj zanimiva stvar na dnevnem redu, posebno pri porotniških obravnavah je navada, da se izdaja le določeno število vstopnic, za katere pa se sme vsakdo oglasiti. Tukaj v Celju prišli so pa na znamenito idejo, da te vstopnice prodajajo in s tem vstop h kazenskim obravnavam dovolijo le proti vstopnini. Govorili smo z osobami, ki so morale platiti 10, 20 novčičev, kakor je bil slučaj bolj ali manj zanimiv"¹⁵. O omejevanju vstopa z vstopnicami beremo med drugim tudi, ko je Ljubljana imela svoj proces proti Židu in sicer tatu Abrahamu Diamantu, ki je kot sluga ukradel precejšno vsoto denarja: "k obravnavi Diamantovi dovoljen bode vstop le proti vstopnicam, ako ne bodo "kriminaldoktorji" zasedli vseh prostorov, kar je le umestno"¹⁶. Sodne obravnave so prav gotovo predstavljale veliko zabavo. Tako v časopisih beremo za kakšno obravnavo, "da je bila posebno zanimljiva in da so prouzročili posamezni prizori veliko smeha"¹⁷, oziroma tudi

beremo o pravilnosti odločitev, da se določene obravnave vrše tajno zaradi množice radovednežev, "katera bi se bila rada zabavala v dvorani"¹⁸.

Časopisa velikokrat pišeta o tem katerim slojem pripadajo najštevilnejši in najpogostejši obiskovalci porotnih obravnav. Te obiskovalce, ki niso na sodišču niti po uradni dolžnosti, niti ne spadajo v omikani del publike imenujeta s skupnim že zgoraj navedenim posmehljivim izrazom "kriminaldoktorji". V to kategorijo spadajo najnižji sloji, vsa sodrga ljubljanskega prebivalstva, ki prihaja v dvorano "polna slame in sena v laseh, razdrapana in raztrgana, da nehotoma vsacega zasrbi, kdor jim pride blizu"¹⁹ in ki se po pisanju časopisov hodijo na obravnave gret oziroma za razliko od uglednega dela publike, le iz gole radovednosti in samopaštva. Med publiko so bili kot poročajo časopisi mnogi potencialni zločinci. Tako v "Slovencu" beremo o ujetem tatu in sleparju, da je "prekanjen lesjak, ki se je povsod zmuzati znal, kar pa ni čuda, kajti on je bil jeden tistih "kriminaldoktorjev", kojega ni pri nobeni porotni obravnavi manjkalo. Ondi se je učil, kako da se je treba zagovarjati, da se človek dobro izreče"²⁰. Tovrstne razprave ko se je sodilo kakšnemu izmed "kriminaldoktorjev" naj bi bile tudi posebej "polnoštevilno" obiskane: "Poslednja obravnava bode v tej sesiji najzanimiveja za kriminalne doktorje in doktorice, kajti Vodušek (pred sodiščem zaradi goljuhanja op.a.) bila je jedna najbolj vztrajnih poslušalk pri porotnih obravnavah ako so tudi trajale pozno v noč"²¹.

IV. SENZACIONALNOST

Podobno kot so najbolj zanimive tiste obravnave, ki se ukvarjajo z najbolj krvavimi in "šokantnimi" dogodki, je tudi pri novicah o zločinu. Ena od značilnosti le-teh je namreč čim podrobnejši opis: "... zatorej so ga napadli, mu prerezali grlo, dvakrat prebodli vrat in mu ranili na 17 krajih telo, naposled mesarski nož zasadili v trebuh. Siromak je zapustil vdovo in pet otrok"²². Ali če navedemo še en zgovoren odlomek opisa take vrste: "... je bila trikrat črepinja na glavi presekana, tako da je odbit bil velik kos črepa. Razbita jej je bila spodnja čeljust in presekani vrat tako, da je glava le malo visela na njem in

in sta bila sapnik in požiralnik popolnoma presekana..."²³. Kljub temu, da sta navedena primera izjemno "slikovita", lahko posplošimo, da so tovrstni opisi popolnoma običajni. To lahko vidimo tudi v tem, da se pojavijo pri dogodkih, ki so obravnavani s polno spoštljivostjo in v primeru, ki ga bomo navedli tudi ne brez panslavističnih strasti, namreč ob atentatu na ruskega carja beremo, da "Agence Russe" med drugim javlja: "Spodnji deli nog ranjenega carja so se zgorenjih delov držali samo s posameznimi koščki mesa. Car je po vplivanju zdravil še enkrat odprl oči, a jih je kmalu zopet zatisnil in izdihnil dušo"²⁴.

Vsi ti zapisi nam dajejo slutiti, kaj je posebej privlačilo javnost in kako je bila funkcija tovrstnih novic zelo blizu funkciji zabavne, kratkočasne literature z, predvsem v "Slovencu", močno poudarjenim moralnim naukom. Določene novice pa še posebej kažejo na omenjeno zabavnost in privlačnost tovrstnega branja, tako beremo pod naslovom "Vrhunec reklame", sicer maloverjetno štorijo iz Kalkute, v kateri neki predstavnik tovarne obljubi na smrt obsojenemu, da bo tovarna preživljala njegovo družino v zameno za reklamo z vislic - in kot poroča "Slovenski narod" so bile zadnje obešenčeve besede: "Vedite vi vsi, ki me poslušate: Najboljša chocolada - Williamson, Kennedy et co. Piccadily, London". Potem pa je vtaknil glavo v zanjko"²⁵.

V. OŽIGOSANJE ZLOČINCEV

Zločince se imenuje z "izmečki človeške družbe", "človeške zveri" in z drugimi tovrstnimi pridevki. Običajno se poudarja njihovo neizobraženost in nevarnost, oziroma se o njih piše kot o "surovih" ljudeh: "Surova in nevedna sta pa (mladoletna morilca op.a.) menda tako, da še 10 božjih zapovedi ne znata"²⁶. "Obtoženec ima le malo šolske omike, brati zna nekoliko, pisati pa nič"²⁷. V "Slovencu" se pogosto v skladu s prepričanjem, da je pomanjkanje vere glavni krivec za porast kriminala, pojavljajo zapisi o morilcih, ki zavrnejo duhovnika, ali ki (v skladu z "novo šolo") ne verjamejo v boga: O morilcu več oseb Havraneku, ki ga je kmet s Pohorja "srečno spravil na oni svet" kot piše "Slovenec", beremo da so ga vprašali, "če želi duhovnika, pa je djal, da naj ga s temi neumnostmi pustijo pri miru"²⁸. Seveda pa se zločincem ne pripisuje samo notranje praznine, ampak tudi v zvezi njihovo zunanostjo

beremo o odurnosti, zanikrnosti, zanemarjenosti in pogosto se poišče in poudarja kakšno fiziološko nenavadnost: "Zatožena (morilka svojega moža op.a.) je jako male, neznatne postave, grdega obraza in škili na enem očesu, da je prav prikladen svetopisemski izrek: "Varujte se zaznamovanih"²⁹. Če omenimo še določen cinično črnohumoren slog tovrstnih novic v stilu: "Njen nenravn sin jo je tako zdelal, ki pa je šele 24 let star in kaže, da bo v svojem življenju še daleč prišel"³⁰, pa smo približno zajeli kako so izgledale novice o kriminalu.

VI. KAZNOVALNA NARAVNOST PISCEV

Odnos do zločincev, potepuhov in ostalih "izmečkov človeške družbe", ki po mnenju tiska rušijo ustaljeni red in ki jih Slovenec imenuje peti stan - postopači, potepuhi, tatovi, roparji, morilci, člani stanu, ki zahtevajo prevrat in se bratijo z anarhizmom"³¹, je razen v redkih izjemah neusmiljen in nepopustljiv. To vidimo predvsem iz zapisov, ki se ukvarjajo s kaznilnicami, prisilnimi delavnicami in iz raznih poročil o usmrtitvah. Dokazuje za to najdemo tudi drugje - tako pod naslovom "Zaslužena smrt" beremo, da so na Hrvaškem našli umorjenega "glasovitega tatu"³², oziroma "slovenski narod" se čudi nad poročilom "Hrvatskega lista", ki poroča (kot navaja "Slovenski narod"), "da je vrli šandarm Birtič, ki je z dobrim strelom rešil Štajersko in Hrvaško od tako nevarnega človeka, v preiskovanje dejan in ima biti kaznovan, ker je razbojnika od zadaj ustrelil in ne živega ujel"³³.

Posebej se neusmiljenost odraža pri odnosu do kaznilnic in kaznovanja. V javnosti in tisku je prevladujoče mnenje "da se obsojencem predobro godi in da mnogi prav zaradi tega učinijo kako hudodelstvo, da pridejo v ječo in so preskrbljeni vsaj za nekoliko časa"³⁴, oziroma, da "nekatere, ki so ta 'lemenat' uže absorbirali, še vedno hrepenijo po preokusni prežganki in tečnih cmokih"³⁵. Vsekakor je mnenje, da se hudodelniki "množijo, ker se jim v ječah boljše godi, kakor poštenemu kmetu pri njegovem trdem delu"³⁶, močno zakoreninjeno in se posebej zaostreno pokaže ob različnih kriznih trenutkih (kot je na primer lakota v Idrijskem okrožju 1881). Pogosta je trditev, da so kazenske postave premehke in da se jih "tatovi prav boje kakor krčme"³⁷. Tako se predvsem v "Slovincu" se bolj ali manj prikrito zavzemajo za vrnitev telesne kazni in stradež po kaznilnicah.

Tu moramo nujno opozoriti na to, da je šiba vse do konca stoletja še vedno temeljni vzgojni pripomoček in mnenje "ako ga s šibo udariš zaradi tega ne bo umrl, a ti boš rešil njegovo a tudi svojo dušo"³⁸, še vedno prevladujoče. Za nastalo "premilo" situacijo glede kaznovanja "Slovenec" krivi liberalne pridobitve. "Mar liberalizem ne kaže tudi humanitete, ljubavi do človečanstva? Da, mar li obrtniku ali kmetovalcu? O pač ne, ampak nasproti zločincem. Ti morajo dandanašnji imeti zračna stanovanja, dobro hrano in še stranski zaslužek..."³⁹ Seveda velja omeniti, da "liberalni napredek" niti slučajno ni tako viden in da so tudi v liberalnih vrstah redki, ki v obravnavani problematiki presegajo splošno uveljavljena in samo po sebi umevna stališča.

VII. SMRTNA KAZEN

Posebno zanimiv je odnos tiska do smrtne kazni, ki se v glavnem smatra za edino preostalo pravo kazen, za orožje s katerim družba brani svojo varnost. Na tem mestu sicer ne bi podajali razvoja različnih stališč in pobud za odpravo smrtne kazni⁴⁰, ki so kljub določenemu vplivu tuje tako preprostim ljudem kot izobraženstvu. Tako v Slovencu v zvezi s pobudami za odpravo smrtne kazni beremo: "Svet se zaletava iz kota v kot, v svoje dni strog in neusmiljen do hudodelcev, sedaj pa prizanesljiv do skrajne meje. Iz tega nazora ("lažnega humanizma" op.a.) prihaja tudi prizadevanje odpraviti smrtno kazen za hudodelce"⁴¹. Smrtna kazen se v tisku pojavlja v glavnem v obliki različnih poročil z morišč, v katerih beremo pretresljive podrobnosti in opise zadnjih besed in trenutkov obsojenčevega življenja.

Javne usmrčitve so v splošno nezadovoljstvo ukinjene 1867 leta, oziroma ob primeru vojaškega sodišča se o javni usmrčitvi in izrednem zanimanju za ta dogodek poroča čez deset let, to je 1876 leta. V kasnejšem obdobju pa služijo podrobni opisi iz nejavnih morišč v časopisih, kot zamena za živo sliko. Še v 80-ih letih so močno žive različne predstave v smislu, da vislice prinašajo srečo in tako beremo o navadi, da se ob obešanjih stavi na loteriji na različne številke v zvezi z obešenci. Ob obešenju zloglasnega morilca Žensk, H. Šenka in njegovega sodelavca na Dunaju beremo naslednje kombinacije: "V Trstu so najbolj stavile 2 (število obešencev), 7 (ura obešanja), 22 (dan obešanja), 38 (vešala). Dunajske loteristavke so pa stavile 4 (število umorjenih deklet), 26

(starost Šlosarekova), 35 (starost Šenkova) in 99 (velik strah obešen-
cev)."⁴² V zvezi z eno od odmevnejših usmrtitev v 80-ih letih, to je
usmrtitev "lahonskega iredentista" Oberdanka zaradi bombe na tržaški
razstavi ob 500 obletnici priključitve Trsta Avstriji, lahko kot zani-
mivost omenimo, da je po obešanju "Slovenec" poročal, da je bil to prvi
obešenec, ki je "loteristom" prinesel srečo in je tako "še s svojo
smrtjo škodoval avstrijski državni kasi"⁴³.

Med redkimi drugačnimi glasovi, ki se pojavljajo v slovenskem tisku
moramo vsekakor omeniti nastop Karel Slanca v sredini 70-ih let (glej
opombo⁴⁰) proti smrtni kazni in njegovo razumevanje zločinca kot pro-
dukta okolja in vzgoje. Omeniti moramo tudi različne zapise in ideje
predvsem predstavnikov iz liberalnih vrst, ki so glasniki novih idej,
ki vidijo v izobrazbi, prevzgoji in delu glavno rešitev. Kot primer lahko
navedemo izjavo I. Tavčarja na neki sodni obravnavi, v zvezi z ubojem,
"da zdaj, ko se od dneva do dneva bolj širi mej slovenskim narodom
slovenska knjiga, se bode ta grda bolezen (uboji op.a.) s časom mej
narodom uničila"⁴⁴.

Sploh lahko za drugo polovico 19. stoletja in posebej za osemdeseta
leta rečemo, da se delo, ki kot pravi Šuklje "ni zakletstvo, temveč
blagoslov, začetek in temelj človeških krepostij"⁴⁵, začne močneje
uveljavljati kot alternativa drugim kaznovalnim metodam. Vse to je
seveda produkt spremenjenih razmer, ki se kažejo tudi v sredi 80-ih
let sprejetih zakonih proti potepuštvi in potepuhom, ki postajajo vse
bolj nezaželeni in jih je nujno odpraviti oziroma vključiti v delovni
proces. Kar vse tudi kaže na smer sprememb tako v kaznovalno nadzoro-
valni praksi kot tudi v odnosih do zločina in zločincev.

VIII. ODNOS DO ŽIDOV

Značilnost tiska v 80-ih letih, kot tudi v drugih časovnih obdobjih,
so tožbe nad vse večjim porastom kriminala: "Kaj bo, kaj bo tarnajo
ljudje, če pojde tako naprej. Časi so vedno slabši, tatov pa čedalje
več. Človek že ni več varen, da bi mu žuljev iz rok ne ukradli, drugo
mu že tako vse odneso, naj bo pribito ali privezano, če le ni pod

(starost Šlosarekova), 35 (starost Šenkova) in 99 (velik strah obešen-
cev)."⁴² V zvezi z eno od odmevnejših usmrtitev v 80-ih letih, to je
usmrtitev "lahonskega iredentista" Oberdanka zaradi bombe na tržaški
razstavi ob 500 obletnici priključitve Trsta Avstriji, lahko kot zani-
mivost omenimo, da je po obešanju "Slovenec" poročal, da je bil to prvi
obešenec, ki je "loteristom" prinesel srečo in je tako "še s svojo
smrtjo škodoval avstrijski državni kasi"⁴³.

Med redkimi drugačnimi glasovi, ki se pojavljajo v slovenskem tisku
moramo vsekakor omeniti nastop Karel Slanca v sredini 70-ih let (glej
opombo⁴⁰) proti smrtni kazni in njegovo razumevanje zločinca kot pro-
dukta okolja in vzgoje. Omeniti moramo tudi različne zapise in ideje
predvsem predstavnikov iz liberalnih vrst, ki so glasniki novih idej,
ki vidijo v izobrazbi, prevzgoji in delu glavno rešitev. Kot primer lahko
navedemo izjavo I. Tavčarja na neki sodni obravnavi, v zvezi z ubojem,
"da zdaj, ko se od dneva do dneva bolj širi mej slovenskim narodom
slovenska knjiga, se bode ta grda bolezen (uboji op.a.) s časom mej
narodom uničila"⁴⁴.

Sploh lahko za drugo polovico 19. stoletja in posebej za osemdeseta
leta rečemo, da se delo, ki kot pravi Šuklje "ni zakletstvo, temveč
blagoslov, začetek in temelj človeških krepostij"⁴⁵, začne močneje
uveljavljati kot alternativa drugim kaznovalnim metodam. Vse to je
seveda produkt spremenjenih razmer, ki se kažejo tudi v sredi 80-ih
let sprejetih zakonih proti potepuštvi in potepuhom, ki postajajo vse
bolj nezaželeni in jih je nujno odpraviti oziroma vključiti v delovni
proces. Kar vse tudi kaže na smer sprememb tako v kaznovalno nadzoro-
valni praksi kot tudi v odnosih do zločina in zločincev.

VIII. ODNOS DO ŽIDOV

Značilnost tiska v 80-ih letih, kot tudi v drugih časovnih obdobjih,
so tožbe nad vse večjim porastom kriminala: "Kaj bo, kaj bo tarnajo
ljudje, če pojde tako naprej. Časi so vedno slabši, tatov pa čedalje
več. Človek že ni več varen, da bi mu žuljev iz rok ne ukradli, drugo
mu že tako vse odneso, naj bo pribito ali privezano, če le ni pod

sedmerim ključem"⁴⁶. Razloge za tovrstno občutje kot tudi realne razloge za povečanje kriminala lahko poiščemo v spremembah, ki so vezane na industrializacijo, ki je ogrožala in razlaščala predvsem drobnega lastnika, kmeta in s tem povezane strukturne spremembe v zvezi z delovno silo in organizacijo dela. Občutek strahu in ogroženost pa so prav gotovo povečala tudi različna družbena gibanja in spremembe v Evropi, kljub temu, da so bolj ali manj obšle slovenski prostor. Nas na tem mestu zanima predvsem kaj najpogosteje navajata časopisa kot glavne vzroke za zločin in porast zločina. In če si jih na kratko pogledamo lahko rečemo, da "Slovenec" vidi vse vzroke medsebojno povezane in v tej povezavi ima temeljno mesto pomanjkanje vere, liberalizem in liberalni napredek in s tem povezano - "nova" šolska vzgoja, porotna sodišča, z eno besedo vse "liberalne naprave" in spremembe. "Slovenec" smatra liberalizem za pojav, ki ni prinesel nič drugega kot zločine po mestih in predmestjih, nasilje po vaseh in anarhizem, in kateremu nič ne pomaga, "da mu pesniki in moderni vzgojitelji devajo na glavo pisano lepo kapico, rožičkov mu vendar ne morejo pokriti in nihče ne verjame volku v ovčji obleki, ki zapeljuje verno ljudstvo"⁴⁷.

"Slovenski narod" se neposredno manj ukvarja z vzroki, kljub temu pa velikokrat beremo o alkoholizmu in slabih socialnih razmerah kot glavnima vzrokoma. Sploh so izredno pogoste novice o širjenju alkoholizma in nanj vezanega kriminala - predvsem ubojev. Kot ilustracijo lahko navedemo enega od mnogih primerov in sicer iz poročila iz porotnega sodišča: "Zatoženi 23 let star, je jako žalostne zunanosti, suh in bled, tako, da se že na prvi pogled vidi slabi vpliv žganih pijač, vražjega žganja, katero zatoženi od prve mladosti, brezmerno uživa"⁴⁸.

Ne, da bi se na tem mestu posebej spuščali v slovenski antisemitizem in njegove značilnosti⁴⁹, je nujno omeniti, da sta si oba časnika enotna v svojem protižidovstvu in da imajo "Židi" posebno mesto med krivci za zločin. Žid se pojavlja kot posredni krivec, v tem smislu, da kot kapitalist, oderuh sili ljudi v nemogoče razmere oziroma s svojim vplivom širi nevero (vpliv v tisku; za Dunaj se v časopisih upomablja ime "novi Jeruzalem") in kot neposredni krivec, ki ritualno ubija kristjane oziroma krščanske otroke. Kako močno je to prisotno v slovenski

javnosti lahko ilustriramo s sledečim odlomkom iz "Slovenca": "Oseba hudodelnikova kakor tudi to, da se je hudobija zgodila pred Veliko nočjo in sicer na nedoraslem dečku, je dala povod, da se tu po Dolenjskem, kakor tudi po sosednjem Hrvaškem enoglasno sodi, da mora biti vzrok ostudnega umora le židovski - talmudski fanatizem in talmudski velikonočni obred, ki potrebuje kristjanske krvi"⁵⁰ V 80-ih letih je bil eden najodmevnejših sodnih procesov, proces proti skupini židov z rabinom na čelu, ki naj bi umoril Ester Sollymossy v Tisza Eszlaru na Ogerskem (O Ester Sollymossy beremo v "Slovenca": To je tista deklica iz Tisza Eszlar, o kateri so govorili, da so jo judje k sebi zvabili, potem ji pa vrat prerezali, da so kri ulovili katero potrebujejo pri svojem velikonočnem jagnjetu"⁵¹). Proces sta oba časopisa zvesto spremljala, prinašala razne dokaze o židovski krivdi iz "preteklih" podobnih dogodkov in ko so bili osumljenci oproščeni je bil ravno to dokaz o vseprepredenosti družbe z "židovstvom" in dokaz za njihovo krivdo.

Logiko antisemitizma oziroma vlogo "žida" v zločinu (seveda ne samo ritualnem) najboljše označimo s primerom iz "Slovenskega naroda", ki ob nekem samomoru v Franciji razglablja o krivcu in me drugim tudi pravi, da se bo treba vprašati: "Kje je Žid, ki je bil v tem primeru udeležen?"⁵². Ljubljana je imela svoj proces proti Židu, ki smo ga že omenili, ker je vzbudil veliko zanimanje javnosti in ob tem primeru poleg klasičnih pridevkov, ki se jih pritika Židom tudi beremo, da je "menda član mednarodne zadruge modernih rokovnjačev, ki le v velikem smislu krađejo"⁵³. To je sploh ena od konstant pisanja o zločinu, da se zločince smatra za "ude" kakšnega mednarodnega društva kriminalcev.

Kot zanimivost lahko omenimo, da v tisku naletimo tudi na različne povezave med zločinom in prostozidarji. Tako "Slovenec" pod naslovom "Satan v prostozidarskih ložah" prinaša iz francoščine preveden tekst v katerem beremo: "Ako je prav dosegla človeška hudobija že svoj vrhunec, vendar se tukaj godé zločini, ki presegajo človeško moč in se nikakor ne dajo drugače razlagati kakor, da počenja to duh velko bolj spriden od najzlobnejšega človeka", in dalje v istem članku: "Zato se

ne bojimo trdit, da je to delo satanov, da z židarskih lož, ki so tempeljni in šole posvečene satanu veje ta peklenski veter po Francoskem..."⁵⁴.

To da se zločince povezuje v različne mednarodne družbe, ni slučaj, saj se zločin nasploh v slovenskem tisku smatra za nekaj "tujega", kar vdira v slovenski prostor skupaj s spremembami, ki so mu "tuje", oziroma tujci so neposredni nosilci kriminala. V skladu s tem v časopisih mnogokrat beremo o mestih kot centrih zločina in pokvarjenosti, oziroma naletimo na različna opozorila v stilu: "Naj se torej ljudje povsod varujejo kakega neznanega posebno laškega človeka, o katerih je zadnji čas z več krajev slišati..."⁵⁵ Kot zasledimo v časopisih so nevarni tudi domačini, ki so se "okužili" s tujino: "Imenovani mladič (obsojen na dva meseca strogega zaporu op.ad.) je služil pri vojaki, kaj potem žal ne vemo. Tega se manjka našemu ljudstvu, da se pohujša po potepencih, ki so hodili po svetu pa priromajo vsi sprideni zopet domu!"⁵⁶

Na tem mestu lahko zaključimo z opozorilom, da smo pri analizi odnosa slovenskega tiska do zločina črpali predvsem iz slovenskega liberalnega in konservativnega tiska osemdesetih let, kar pa je prekratka doba, da bi lahko zajeli neke večje spremembe na tem področju oziroma podali razvoj odnosov do zločina.

OPOMBE:

1. Slovenec, št. 95, 28.8.1880
2. Slovenec, št. 140, 20.9.1883
3. Slovenec, št. 210, 12.9.1884
4. Slovenec, št. 94, 26.8.1880
5. Slovenec, št. 5, 7.1.1889
6. Slovenec, št. 140, 20.9.1883
7. Slovenski narod, št. 79, 5.4.1889
8. Slovenski narod, št. 175, 2.8.1880
9. Slovenski narod, št. 205, 6.9.1880
10. Slovenski narod, št. 96, 28.4.1880
11. Slovenski narod, št. 194, 24.8.1888
12. V tisku se recimo poroča o izidu dveh knjig o morilcu žensk H.Šenku - v Mariboru z naslovom "Morilec Hugon Šenk in njegova dva tovariša", ki jo je založil in tiskal Janez Leon (Slovenski narod št. 80, 7.4.1884) in na Dunaju z naslovom "Hugon Šenk in njegovi zločini ali morilci deklet in njih žrtve" (Slovenec, št. 100, 1.5.1884)
13. Slovenski narod, št. 298, 30.12.1882
14. Slovenski narod, št. 65, 21. 3.1883
15. Slovenski narod, št. 71, 30. 3.1886
16. Slovenski narod, št. 55, 9. 3.1887
17. Slovenski narod, št. 221, 27. 9.1882
18. Slovenski narod, št. 54, 7. 3.1882
19. Slovenski narod, št. 57, 8. 3.1884
20. Slovenski narod, št. 161, 19. 7.1885
21. Slovenski narod, št. 126, 1. 6.1889
22. Slovenski narod, št. 55, 7. 3.1880
23. Slovenski narod, št. 49, 2. 3.1881

Kot zanimivost lahko omenimo, da niso našli prsta umorjene in državni pravdnik namestnik g. Pajk je vprašal morilca, ki je včasih služil kot sluga v kaznilnici na Gradu, če ni tam "večkrat slišal, da če ima človek od umorjenega človeka kost pri sebi, da mu ne more sodnija do kože in da se nima bati zapora, in je morda sam spravil kos prsta, da bi se tako zavaroval." Slovenski narod, št. 51, 4.3.1881

24. Slovenski narod, št. 61, 16. 3.1881
25. Slovenski narod, št. 151, 6. 7.1881
26. Slovenec, št. 169, 29.10.1883
27. Slovenski narod, št. 124, 3. 6.1887
28. Slovenec, št. 119, 21.10.1882
29. Slovenski narod, št. 67, 23. 3.1883
30. Slovenski narod, št. 49, 29. 2.1880
31. Slovenec, št. 61, 13. 3.1884
32. Slovenski narod, št. 56, 9. 3.1880
33. Slovenski narod, št. 9, 13. 1.1880
34. Slovenec, št. 43, 18. 4.1882
35. Slovenec, št. 12, 13. 1.1882
36. Slovenec, št. 123, 5.11.1881
37. Slovenec, št. 7, 19. 1.1887
38. Slovenec, št. 156, 9. 7.1884
39. Slovenec, št. 141, 20.12.1881
40. O tem glej članek dr. P.Vodopivca: "Smrtna kazen v tisku na Slovenskem" (1848 - 1878) kronika št. 1 1977
41. Slovenec, št. 25, 30. 1.1884
42. Slovenski narod, št. 96, 26. 4.1884
43. Slovenec, št. 1, 2. 1.1883
44. Slovenski narod, št. 57, 8. 3.1884
45. Slovenski narod, št. 45, 25. 2.1886
46. Slovenec, št. 7, 11. 1.1887
47. Slovenec, št. 25, 30. 1.1884
48. Slovenski narod, št. 60, 12. 3.1885
49. Omenimo in ilustriramo s primerom lahko eno značilnost namreč povezuje židovstva z nemštvom: "... kadar so takemu judovskemu zločincu za petami, pa vpije, da je "nemštvo" v nevarnosti; in kedo priteče raji na ta način preganjanemu "nemštvu" na pomoč kot umazana semitska jata na Dunaji?"
Slovenski narod, št. 237, 15.10.1880
50. Slovenec, št. 83, 14. 4.1885
51. Slovenec, št. 67, 17. 6.1882
52. Slovenski narod, št. 10, 13. 1.1883
53. Slovenec, št. 21. 1.1887
54. Slovenec, št. 142, 23.12.1880
55. Slovenec, št. 117, 21.10.1880
56. Slovenec, št. 54, 13. 5.1882

4.2. Drugi prikazi o kriminalitetu na Slovenskem

Katja VODOPIVEC

Poleg stališč in nekaterih posplošenih zapisov o kriminaliteti na Slovenskem, ki so izšli v dnevnem časopisju v sedemdesetih in osemdesetih letih preteklega stoletja in ki jih je omenil v prejšnjem sestavku Štepec, so vse analize o kriminaliteti in delovanju pravosodja iz kasnejšega obdobja. Doslej je veljal za pionirja mladinske in tudi ostale kriminologije na Slovenskem Fran Milčinski¹, vendar se zdi, da so bila dela Metoda Dolenca s tega vidika še premalo preučena.

Metod Dolenc (1875-1941) je eden prvih pravnih zgodovinarjev pri nas, ki je preučeval zlasti vinogorsko pravo na Dolenjskem. Bil je prepričan, da je to zapis samoniklega domačega prava in je s tem opisoval tudi rodbinska, dedna razmerja med ljudmi in manj hude kaznive prekrške². Po sedanjem pojmovanju kriminologije, ki se ukvarja tudi z družbeno reakcijo na kriminaliteto pa je nedvomno kriminološka analiza, ki razčlenjuje statistične podatke o obsojenih in oproščenih obtožencih, ki jih je sodila porota na Dolenjskem v letih 1894 do 1905 pred novomeškim porotnim sodiščem³. V uvodu v to razpravo pripoveduje pisec kakšni ljudje živijo na Dolenjskem. Prebivalstvo je večinoma kmečko in katoliško in tako ni bilo presenetljivo, da je bilo tudi štiri petine porotnikov kmetov. Kmetje so bili radi porotni sodniki, da so kaj zaslužili, medtem ko so se višji sloji tej dolžnosti izogibali. Pisec se je družil s porotniki v novomeških gostilnah in spoznaval njihovo mentaliteto. Tako je ocenil, da so porotniki predvideno sankcijo upoštevali že v naprej pri krivdoreku, saj sicer na kazni niso mogli vplivati.

Najbolj pogosta kazniva dejanja, ki jih je tedaj sodila porota v Novem mestu so bila: uboj in huda telesna poškodba, posilstvo, tatvina; nekoliko manj pogosta umor in detomor, prevara, požig, rop in ostala kazniva dejanja. V dvanajstih letih je bilo pred porotnim sodiščem v Novem mestu obtoženih 366 oseb, od tega pa obsojenih 287 ali 78%.

Zlasti zanimiv je drugi del analize, ki anticipira nekaj čemur pravimo danes ocenjevanje socialne distance med sodniki in obsojenci. Takrat

sploh ni bilo v navadi, da bi kdo to razčlenjeval. Pisec je razdelil obtožence v osem družbenih skupin in ugotovil, da je bilo izrečenih največ obsodilnih sodb ciganom in potepuhom. Obtožencev iz višjih družbenih slojev je bilo premalo, da bi iz zbranih podatkov lahko sklepal kaj več, zato je bil le izkustveno prepričan, da kmetje kot porotniki niso prijazno razpoloženi do obtoženih uradnikov, ker taki določajo in pobirajo davke, izbirajo vojake in se sploh povsod vmešavajo. Pisec je ugotovil tudi, da so bili deleži obsojenih žensk od vseh obtoženih višji kot deleži moških obsojencev. To je pripisoval slabši obrambni sposobnosti žensk, upošteval je pa tudi specifično vrsto kaznivih dejanj, tj. detomore.

Na odločitve porotnikov o krivdi so po mnenju pisca najbolj vplivali vrsta in teža kaznivega dejanja, družbeni položaj obtoženca in šele na tretjem mestu dokazi. Med dokazi je bilo najbolj pomembno priznanje in pa zapriseženo pričevanje, saj so bili kmetje verni in so se upirali nepotrebnemu zapriseganju prič. Priznanje je pomenilo tudi, da je obtoženec kriv, saj kmetje kot porotniki niso bili občutljivi za podrobnejše razlikovanje znakov kaznivega dejanja. V zvezi s tem je navedel nazoren primer krive obsodbe, zoper katero ni uspela nobena pritožba.

Pri izvedenskem mnenju zdravnikov pa je zlasti pomemben vpliv izvedenca na porotnike in manj njegovo mnenje, ki ga itak ne razumejo. Tudi t.i. "pismo o glasu" napravi na porotnike velik vtis⁴.

Osem let starejši Fran Milčinski, prvi mladoletniški in varstveni sodnik v Sloveniji, je sicer svojo analizo mladih "zanikernežev", kakor jih je imenoval, objavil nekaj pred omenjeno Dolenčevo analizo, vendar je obsegala kasnejše obdobje, tj. od prve polovice l. 1904 do prve polovice 1905⁵. To poročilo je bilo izdelano za prvi avstrijski kongres za otroško varstvo, ki je bil l. 1906. Z mladoletniki, ki jih zajema to poročilo so se ukvarjala tedaj varuška sodišča (70), šole (76) (od tega je bilo le 5 istih primerov). Vsega skupaj je torej poročilo zajemalo 141 mladoletnih in otrok, med temi pa je bilo 40 kazensko odgovornih. Od vseh skupaj je bilo le 33 starih več kot 14 let (s. 7,8). Po socialnem poreklu so bili največ otroci delavcev, dninarjev in služkinj (45 %), ki so pogosto živeli in služili pri tujih ljudeh

(33 %). Med njimi je bilo mnogo nezakonskih otrok ali sirot, v zgodnji mladosti so doživljali telesne kazni. Milčinski je navajal zlasti te vzroke za vedenje "izprijene" mladine: revščina in alkohol, pomanjkanje nadzorovanja in vzgoje, slaba izobrazba staršev in slaba družba vrstnikov (s. 18-22). Poudarjal je, da je treba v vsakem posameznem primeru ugotavljati razmere v katerih mladostnik živi⁶.

Fran Milčinski je postal mladinski sodnik šele 1. 1909. Že 1. 1910 je objavil v Slovenskem Pravniku "pregledno sliko" o delovanju mladinskega sodnika. Zato razlaga v uvodu, da je razloček med delovanjem sodnika in sodnika za mladoletnike v tem, da prvi obravnava dejanje, mladinski sodnik pa mladoštnika kot človeka. Zato mora imeti vpogled v "telesne in duševne kakovosti mladostnika", poznati mora njegove osebne in družinske razmere in njegovo preteklo življenje. Za ta namen so potrebne poizvedbe, toda le "cum grano salis". Med raznimi poročili mladinskemu sodniku naj bi bilo najbolj pomembno šolsko poročilo.

Pisec poudarja, da ni le mladinski temveč tudi varstveni sodnik in mora za marsikaterega delinkventnega mladostnika skrbeti tudi kot njegov varuh. "Ni vseeno, kako razpravljam z mladostnikom. Ali sedim na podiju, odet v bajno čudni talar, pred menoj se sveti krucifiks in se blesketata dva svečnika, in od zgoraj doli izprašujem globoko pod menoj stoječega, od novih vtiskov povsem raztresenega 14 let starega frkolina, ali se pa menim brez podija in brez talarja lepo po domače s fantičem, prijemši ga za roko in tolažeč ga, naj se me nikar ne boji!" (s. 8, 9). Pri tem pa sedanji zakon mladinskemu sodniku ne daje možnosti upoštevati duševno zrelost mladostnika. Pisec ugotavlja, da razlike med obtoženci niso samo v prištevnosti temveč tudi v stopnji duševne zrelosti (s. 10, 11). Zaradi tega prihaja mladinski sodnik v stisko ko izbira primerno sankcijo: 15 let stara, skrajnje delomržna in lahkomiselna deklina K. je bila obtožena zaradi beračenja. Njena krivda je bila v objektivnem oziru dognana, nisem pa bil siguren, koliko zasluži kazen, in zlasti ne, ali je že zrela za prisilno delavnico oziroma poboljševalnico. Poučil sem jo torej, kaj jo čaka, ukazal ji delo in da mi pride vsakih 14 dni poročat... (Toda) kmalu je zopet popustila delo in se pričela vlačiti. Zdaj je bila pač očitna mera

njene zanikarnosti in z mirno vestjo sem jo obsodil za 14 dni v hudi zapor in sem hkrati izrekel za dopustno, da se jo drži v poboljševalnem oddelku prisilne delavnice".

Milčinski se tudi pritožuje nad mladinskim oddelkom poboljševalnice, ki je bil ustanovljen že leta 1874.

Občutljivost ljudi za družbeno manj pomembna deviantna dejanja pa je bila očitno zelo velika, saj je Milčinski obravnaval mladostnike med drugim npr. tudi zaradi rabutanja sadja, zaradi prisvojitve najdene stvari ipd.

Toda še mnogo več, kot z omenjenima analizama, je storil Milčinski s svojimi leposlovnimi novelami in spisi. Teh je za tisti čas izredno veliko⁷, dobri in ganljivi so in vsi prispevajo k zmanjševanju predsodkov proti tim. "zenikerni" mladini in k zviševanju stopnje tolerantnosti in uvidevnosti med ljudmi. Milčinski je tako svoj očetovski lik uresničeval v pravosodni praksi, tj. v konkretnem delu z mladostniki; v analitičnih prispevkih in kot slovenski pisatelj.

Drugih analiz za čas konec devetnajstega stoletja nismo našli. Slovenski pravnik je začel izhajati l. 1881, v letih 1884 do vključno 1887 ni izhajal, odtlej do danes pa izhaja redno. To je časopis namenjen izpopolnjevanju pravne prakse zlasti s tolmačenjem določb in sodnih odločb, res pa je, da je v času 1888 do 1900 prinašal tudi kazuistiko, tj. opise nekaterih kaznivih dejanj. Takih opisov v prvih treh letnikih še ni mnogo, pač pa so zanimivi zapisi starih pravnih običajev iz katerih npr. izvemo, da se je tatvina pšenice in grozdja včasih obravnavala kot hudo dejanje, kot "največji greh", ker se to rabi pri sveti maši (letnik 1883, str. 6).

V kasnejših letnikih Slovenskega pravnika najdemo več zapisov o izvršenih kaznivih dejanjih, tako npr. v letniku 1896 zapis o obsodbi na globo obrtnika, ki je kršil predpis o nedeljskem počitku (str. 91) ali zapis o prekupčevalcu, ki je preprodajal živino. Zato, da bi jo kupil kot staro in onemoglo je začel živini na pašniku rezati jezike. Ker govedo ni moglo jesti, je začelo hirati (str. 277, 278).

V letniku 1892 pa beremo na str. 288, da je izšla Statistika razmer v avstrijskih kaznilnicah, ki jo je izdalo c.kr. pravosodno ministrstvo. Te statistike v naših knjižnicah nismo mogli najti. Pač pa je redno letno izdajala centralna statistična komisija na Dunaju Oesterreichische Statistik, ki je vsebovala tudi podatke o delu kazenskih pravosodnih organov⁸. Vendar izgleda, da teh podatkov v tistem času za Slovenijo, oziroma za Kranjsko ni nihče posebej analiziral. Mi bomo to storili v enem od kasnejših poglavij te raziskave.

Mimograde naj povemo, da je mogoče razbrati iz Slovenskih pravnikov pogosto težnjo piscev za rabo slovenščine pred sodišči (vse do sodišča v Gradcu).

Pripombe

1. Skaberne; Fran Milčinski
2. Polec : Dr. Metod Dolenc; Skaberne : Dr. Metod Dolenc
3. Dolenc
4. Povzeto po: Vodopivec
5. Skaberne : Fran Milčinski
6. Milčinski : Verwahrliste und entartete Jugend in Krain.Laibach
Selbstverlag 1906
7. več o tem glej Vrhovec: Fran Milčinski - vzgojnik.
- 8.Oesterreichische Statistik - Die Ergebnisse der Strafrechtspflege

LITERATURA

1. Dolenc, M.: - Zur Frage der Psychologischen Grundlagen der Geschworenenwahrsprüche, s. 424-456 (B d.I)
- Die Verfassung der österreichischen Strafgerichte und das Laienrichtertum, s. 467 - 602 (Bd. II).
V: Mittermaier, V., Liepmann, M. (izd.): Schwurgerichte und Schöfengerichte. Heidelberg. Carl Winter's Universitätsbuchhandlung 1908, 1909.
2. Milčinski, F.: Verwahrloste und entartete Jugend in Krain. Laibach, Sonderdruck aus der Laibacher Zeitung, 1906.
3. Milčinski, F.: Iz delovanja mladinskega sodnika. Ljubljana. Ponatisk iz "Slovenskega Pravnika" 1910.
4. Oesterreichische Statistik - Die Ergebnisse der Strafrechtspflege.
5. Polec, J.: Dr. Metod Dolenc ZZR XVIII 1941-42, s. 23-95
6. Skaberne, B.: Dr. Metod Dolenc, RKiK XII, 1961, s. 234-249
7. Skaberne, B.: Fran Milčinski - pionir slovenske mladinske kriminologije. Kriminalistična služba IX, 1958, s. 163-176
8. Vodopivec, K.: Vloga občasnov pri sojenju v kazenskih zadevah. Pravnik 1980, 7-9, s. 185-207
9. Vrhovec, K.: Fran Milčinski - vzgojnik. Ljubljana 1939

4.3. Nekateri prispevki o deviacijah na območju drugih republik današnje Jugoslavije pred 1. svetovno vojno

Mira GROBOVŠEK

V tem delu naše raziskave bomo skušali prikazati, kako so - vprašanje deviacij obravnavali pri nas, na današnjem jugoslovanskem območju do katerih smo imeli dostop in izvirajo iz tega časa. To so dela Alimpića, Kostića, Šilovica in Vrbaniča.

Dela so nastajala v času od 1887 do 1914 leta, predvsem kot posledica želje posameznih piscev, da bi opozorili družbo nasploh, predvsem pa politike in zakonodajalce na vse tiste dejavnike, ki so bili po njihovem mnenju pomembni za nastanek kaznivih dejanj, hkrati pa so nakazovali kako bi bilo mogoče vplive teh negativnih pojavov vsaj zmanjšati, če že ne popolnoma odpraviti. Nekatera taka dela (npr. "Kriminaliteta v Srbiji" D.Đ. Alimpića) so posledica ogorčenja nad neobjektivnim in nestrokovnim pisanjem o stanju kriminalitete v Jugoslaviji, ki je to stanje prikazalo veliko slabše kot je v resnici bilo.

Dela obravnavajo kriminaliteto prebivalstva:

- na Hrvatskem in v Slavoniji, v letih 1878-1882 in od 1880-1911;
- v Srbiji, v času od 1905-1909 in od 1908-1911 ter
- v Bosni in Hercegovini, v času od 1888-1909 leta.

Pisci obravnavajo statistične podatke o kriminaliteti, statistike kazenskih zavodov (domaćih - Mitrovica, Kragujevac, Zenica in tujih - avstrijskih, nemških, francoskih, ameriških itd.), sodne spise in deloma izjave obsojenih storilcev kaznivih dejanj.

Pisci so se, kot številni drugi v tem času, posredno ali neposredno ukvarjali z vzroki za kriminaliteto in prikazujejo "nespodbitna dejstva, po katerih lahko logično sklepamo, da je treba vzroke iskati pri storilcu in v družbi" ter "da je imel prof. Merkel, umni učitelj kazenskega prava, popolnoma prav ko je rekel, da je ob vsakem zločincu na klopi za

obtožence tudi družba"². Torej je vsako kaznivo dejanje enako kot vsak drug pojav, posledica več dejavnikov, družbenih in individualnih, ki so v določenem trenutku različno močni.

Družbeni vzroki za kazniva dejanja

Med vzroki za kazniva dejanja omenjajo pisci naslednje: alkoholizem, letni čas in podnebje, lokacijo (mesto, vas), poklic, prostitucija ter družbeno in gospodarski položaj storilca.

Alkoholizem

V drugih državah so veliko prej kot na območju sedanje Jugoslavije raziskovali razmerje med alkoholizmom in kaznivimi dejanji. Posledica teh raziskovanj je bilo mnenje, da je alkohol eden izmed poglavitnih ali pa celo glavni vzrok za kazniva dejanja. "Med kriminalisti in delavci v kazenskih zavodih že dolgo in povsod prevladuje mnenje, da sta nezmernost in alkoholizem glavna vzroka za zločin nasploh, še zlasti pa za povratništvo. Tako akutna kakor tudi kronična intoksikacija lahko napelje človeka k protizakonitemu dejanju. Nezmernost pri pitju je vir širjenja zločina in zločincev, ker v veliki meri poraja in potegne za seboj vse dejavnike, ki povzročajo zločin: revščino posameznika in množice, nemoralo, neznanje, lenobo, neurejeno življenje samega alkoholika in njegovo družino. Alkoholizem ne vpliva le na količino zločina, temveč tudi na vrsto"³.

Podatki o obsojenih storilcih kaznivih dejanj so pokazali, da huda telesna poškodba, umor, uboj in kazniva dejanja zoper moralo tvorijo polovico vseh kaznivih dejanj ter da je polovica vseh teh kaznivih dejanj storjena v alkoholiziranem stanju. Dr. M. Kostić je poudarjal, da je povezana med temi kaznivimi dejanji in alkoholizmom popolnoma jasna za razliko od tatvin, ki so ena izmed največjih skupin premoženjskih deliktov, ki praviloma niso storjeni pod vplivom alkohola, čeprav jih alkoholizem pogosto indirektno povzroča. Neposredni vzrok za tatvine je revščina, ta pa je pogosto posledica alkoholizma.

Dr. J. Šilović je trdil, da je za kriminaliteto v Jugoslaviji zelo pomembno tudi dejstvo, katero vrsto pijače uživajo v posameznih krajih. V svojem delu "Vzroki zločina" je napisal: "Naša domovina je zelo vinorodna, tu raste veliko sliv. Naravno je torej, da naši ljudje pijejo največ vino in žganje". To trditev je podprl s podatki, do katerih je prišel v svojih raziskavah dr. M. Kostić, tj., da se je največ obsojenih storilcev kaznivih dejanj v zavodu Mitrovica, ki so storili kaznivo dejanje pod vplivom alkohola. Dr. M. Kostić sklepa iz statističnih podatkov, da "je geografska razširjenost kriminalitete premo-sorazmerne z alkoholizmom" in da "je v posameznih predelih neke dežele kriminaliteta na splošno večja, čim večje je uživanje alkohola"⁴.

Raziskave so pokazale, da je vpliv alkohola na nastajanje kaznivih dejanj še posebno očiten, če razčlenjujemo tudi ob katerih dnevih v tednu je storjeno največ kaznivih dejanj. "Ob nedeljah se zgodi največ zločinov, skorajda četrtna, temu dnevu pa sledi po številu kaznivih dejanj ponedeljek. Najmanj zločinov se zgodi sredi tedna, tj. ob sredah. Razen ob nedeljah se zgodi veliko število kaznivih dejanj ob praznikih velikih svetnikov, cerkvenih praznikih in drugih praznovanjih"⁵. Torej ob dnevih, ko je uživanje alkohola največje.

Raziskovanja so tudi pokazala, da se je največ kaznivih dejanj zoper življenje in telo zgodilo v gostilnah ali pa na poti iz gostiln, kar zopet tesno povezujemo z uživanjem alkohola.

Najmanj kaznivih dejanj se zgodi ob delu, ne glede na kraj (polje, zaprt prostor).

Letni čas in podnebje

Raziskave so pokazale, da imata letni čas in podnebje sicer ne sama po sebi, skupaj z drugimi dejavniki kriminalitete pa pomembno vlogo v etiologiji zločina. Posebno nekatere skupine kaznivih dejanj (npr. posilstva, samomori, detomori, tatvine) lahko povezujemo s temperaturo in letnim časom, hkrati pa tudi, kot pravi dr. M. Kostić "z alkoholom, kot spodbujevalcem številnih zločinov"⁶.

Največ kaznivih dejanj nasploh se zgodi v mesecu oktobru, najmanj pa v februarju. Dr. M. Kostić je našel razloge za to v dejstvu, da v naših krajih septembra in v začetku oktobra kuhajo žganje in v vinogradih trgajo grozdje, zato tudi ljudje več pijejo, se opijanajo in pod vplivom alkohola storijo več kaznivih dejanj.

Tatvine so v naših krajih najpogostejše v maju, juniju, avgustu in septembru, kar ni v skladu s splošnim pravilom, da je največ tatvin pozimi, ko je hladneje kot poleti. Dr. M. Kostić takole pojasnjuje ta pojav: "Pri nas veliko krađejo poljske pridelke, živino s paše, krađejo na sejnih, za vse take tatvine pa je več priložnosti poleti kot pozimi"⁷.

Krvni delikti (težke telesne poškodbe, naklepni umori in umori iz nizkotnih pobud) so se dogajali med celim letom, največ pa jih je bilo v tistih mesecih, ko se najbolj pije, ker so tesno povezani s pitjem (v posameznih krajih so to poletni meseci, ponekod meseci neposredno po trgatvi, drugje zimski meseci).

Spolni delikti so bili pogostejši v maju, juniju in juliju, enako je bilo tudi s samomori. To pojasnjujejo s psihofizičnim nemirov v človeku zaradi toplejših dni, z večjo dejavnostjo ljudi, s tem, da dalj časa prebijejo zunaj, z lažjim preživljanjem, z osamljenostjo, ki je v tem času očitnejša ter z alkoholom in z višjimi temperaturami, ki povečujejo razdražljivost. Več kot polovica teh dejanj je storjena v alkoholiziranem stanju.

Lokacija (mesto, vas)

Podatki kažejo, da se je zgodilo več kaznivih dejanj v mestu kot na vasi, ker so zločinci in negativne osebnosti našli v mestu ustrežnejši prostor za svojo dejavnost. V mestu "lažje prihajajo v stik s svojimi prijatelji, plen lažje skrijejo in se tudi lažje izognejo pregonu. Hkrati ponuja mesto vsak dan in povsod najrazličnejše oblike zabave (najpogostejše prostitucijo in alkoholizem), ki privlači labilne osebnosti, da v takih okoliščinah hitro podležejo skušnjavi ter se lažje

pregrešijo zoper tujo lastnino v velemestu kot v enoličnih življenjskih razmerah na vasi"⁸.

V mestih so najpogostejša kazniva dejanja zoper premoženje, posebno še tatvine in goljufije in zoperstavljanje državni oblasti. Na vasi pa je največ kaznivih dejanj zoper življenje in telo (krvni delikti). Za mesto so značilni splavi, za vas pa detomori.

Poklic

Raziskave so pokazale, da so bili kmetje storilci približno polovice vseh kaznivih dejanj, predvsem kaznivih dejanj zoper življenje in telo, ubojev in umorov, pri kaznivih dejanjih tatvine in goljufije pa jih je bilo razmeroma malo. Razlogi za kazniva dejanja, ki so jih storili kmetje so pijača in prepiri zaradi posesti, predvsem zaradi netočnih meja (neurejenost katastra)"⁹.

Za kmečke hlapce in dninarje so značilne tatvine in detomori, vzrok za ta dejanja pa je revščina. Vzroki za detomore so bili predvsem sramota in posmeh ter nezmožnost preživljati otroka.

Za samostojne obrtnike in pomožno obrtniško osebje so bila značilna kazniva dejanja zoper življenje in telo, umori in uboji, torej podobno kot za kmete, le da je bilo teh dejanj nekoliko manj. Med njimi so bile pogoste tudi tatvine, goljufije ter upiranje oblastem.

Med storilci kaznivih dejanj je bilo razmeroma malo samostojnih trgovcev. Ti so bili predvsem storilci kaznivega dejanja goljufije (1/3 vseh kaznivih dejanj), njihovi pomočniki pa storilci kaznivega dejanja tatvine, za kar so imeli dovolj priložnosti.

Raziskave so pokazale, da so bili državni uslužbenci v kriminalnem pogledu nedotakljivi in da so v glavnem zlorabljali svoj uradni položaj in se ukvarjali s poneverjanjem "javnega" denarja.

Pravniki, zdravniki in lekarnarji so storili zelo malo kaznivih dejanj, med njimi pa prevladujejo kazniva dejanja zoper čast in dobro ime, telesne poškodbe in posilstva.

Dninarji in potepuhi so storili največ kaznivih dejanj zoper življenje in telo ter zoper premoženje - tatvine, komunalni delavci pa so storili največ tatvin.

M. Kostić je raziskoval povezavo med poklicem, alkoholizmom in kaznivimi dejanji in ugotovil, da "alkoholizem najbolj bremeni kmete in dninarje (nad 1/2), pri vseh ostalih skupinah pa je več zločincev treznih kot pijanih"¹⁰.

Prostitucija

V tem času je cvetela trgovina z belim blagom. Revščina, beda, to je bil eden izmed poglavitnih vzrokov za prostitucijo, ne pa tudi edini. Povzročale so jo tudi obscene slike in povesti, lascivne kinematografske in gledališke predstave, še zlasti pa slab zgled.

Brez dvoma je prostitucija zajela veliko število žensk, ki bi tudi drugače zabredle v delikt pravi dr. J. Šilović. Med storilci kaznivih dejanj ustrezajo prostitutke beračem in potepuhom.

Veliko število prostitutk je kradlo, s prostitucijo pa so si samo preskrbele "klientelo". Izkazalo se je, da so prostitutke svoje odjemalce največkrat okradle ali pa jih izsiljevale.

In kakšna je povezava med alkoholom in prostitucijo? Na to vprašanje je odgovoril Kostić: "Ženska veliko slabše prenaša alkohol kot moški, zato je zanjo uživanje alkohola tudi veliko nevarnejše, čeprav ima pri prostitutkah veliko vlogo psihopatsko razpoloženje, ki povzroča alkoholizem, tako da ni mogoče točno ugotoviti koliko je tudi spolno življenje takih oseb povzročil alkohol"¹¹

Gospodarski in družbeni položaj

Tudi dela iz tega časa so potrdila, da je kriminaliteta izredno občutljiv pokazatelj gospodarskega položaja neke družbe ter da sta kriminaliteta in gospodarski razvoj med seboj v obratnem sorazmerju. Gospodarsko

slabša leta je spremljalo naraščanje kaznivih dejanj iz koristoljubja, zlasti tatvine in goljufije. Za premožnejše in vodilne sloje pa je značilno naraščanje kaznivih dejanj zoper osebnost in moralo (posilstva in posilstva otrok) v času gospodarskega razcveta.

Navedene trditve so nastale na podlagi razčlenitve podatkov o premoženjskih razmerah in zločinih (dr. J. Šilović) in podatkov o kriminaliteti in proizvodnji.

Osebni vzroki za kazniva dejanja

V to skupino vzrokov so pisci šteli dednost in vzgojo, izobrazbo, starost, spol, družinske razmere, telesne in duševne lastnosti zločincev.

Dednost in vzgoja

Dednosti in vzgoji so pripisovali velik pomen kar zadeva vpliv na razvoj vsakega človeka. Da bo nekdo delinkvent je bilo v veliki meri odvisno od teh prvin.

Šilović je skušal odgovoriti na vprašanje, ali imajo otroci zločincev prirojeno nagnjenje k zločinu ter ugotovil, da ne moremo govoriti o dednem nagnjenju. "Otrok, ki odrašča v kriminogenem okolju, se že v zgodnji mladosti nauči misliti enako kot njegovo okolje ter ne more razumeti poštenega življenja. Za tega otroka zločin ni nepošteno dejanje niti kazni ni sramotna. Zločin je zanj obrt, kazni pa poguba, ki je povezana s tem poklicem"¹². Ti otroci niso rojeni z zločinskimi nagnjenji, čeprav so večinoma duševno in telesno prizadeti, ker so njihovi starši alkoholiki, umobolni, epileptiki ali ker so nezdravo živeli, pravi dr. J. Šilović. Vse to skoraj redno spremlja slaba vzgoja, večina teh otrok pa je tudi nezakonskih. Če temu dodamo še slab zgled v družini in slabe stanovanjske pogoje, ki sta izredno pogubna vira zločina ter revščino in bedo, ki ju spremljata, bi bil pravi čudež, ko ne bi bila posledica vsega tega prostitucija in zločin.

Kostič je preučeval razmerje med alkoholizmom in kriminaliteto ter ugotovil, da "družinsko življenje najbolj uničuje alkohol. Grdo ravnanje

z otroki in ženo ter ločitve so večinoma posledica alkoholizma družinskega očeta"¹³.

Izobrazba

Raziskave so pokazale, da je tesna zveza med izobrazbo in kriminaliteto. Večina delinkventov je bila nepismena ali polpismena. "Surovost in alkoholizem sta pri nas glavna vzroka krvnih deliktov, revščina pa kaznivih dejanj zoper premoženje"¹⁴.

Temu v prid govorijo tudi podatki, da so največ kaznivih dejanj storili kmetje in dninarji, sluge in tovarniški delavci, kar je vzporedno z nizko izobrazbo. Odgovor na to vprašanje vidi Šilović v spremembah moralnih norm ter v šolanju in razsvetljevanju ljudi.

Starost

Raziskave so pokazale, da je bilo največ storilcev kaznivih dejanj (več kot 1/3) starih 20-30 let. V tej starosti so najbolj pogosta kazniva dejanja zoper življenje in telo ter zoper oblast. Statistični podatki so pokazali, da so kazniva dejanja zoper premoženje, posebno tatvine, največkrat storile mlajše osebe v starosti od 14 - 18 let, nato tiste od 12 - 14 let, za njimi pa osebe starejše kot 18 let. Pri kaznivih dejanjih hude telesne poškodbe so bile mlajše osebe (mladina) veliko manj zastopane kot odrasle, pri posilstvih pa je bilo zopet njihovo število veliko večje (posebno veliko posiljevalcev je bilo starih 16 - 20 let).

Izkazalo se je, da je v opazovanih krajih zelo malo storilcev kaznivih dejanj mlajših od 16 let. Šilović je videl razloge za to po eni strani v tem, da so kazniva dejanja oseb mlajših kot 14 let obravnavali kot prekrške, po "zakonu o prisilni vzgoji mladoletnikov (iz 6.2.1902) pa se ne kaznujejo niti za prekršek, če je obsodba prisilna vzgoja"¹⁵. Po drugi strani pa je bilo pri nas malo tovarniških delavcev, tako da je bilo med tem. neznatnim številom delinkventov starih od 14 - 16 let največ otrok z mestnih ulic, kmečkih nezakonskih otrok in otrok brez staršev. Podobne razloge lahko ugotovimo tudi za majhno število storilcev kaznivih dejanj starih od 16 - 20 let.

Otroci do 12 leta starosti in osebe starejše kot 50 let so bile zelo malo udeležene pri kaznivih dejanjih.

Raziskovanja Kostića o razmerju med alkoholizmom, starostjo in kriminaliteto so pokazala, da je bilo med polnoletnimi obsojenci več alkoholiziranih oseb, med mlajšimi in starejšimi od 60 let pa več treznih. Največ alkoholiziranih obsojencev je bilo starih 20 - 40 let. Kostić je sklepal, da je bil v starosti od 20 - 40 let alkohol neposredno povezan s kriminaliteto, pri mlajših osebah pa je bolj opazno njegovo posredno delovanje in "če nič drugače, je po alkoholizmu starost v povezavi s kriminaliteto (naša in tuja statistika sta v tem pogledu popolnoma enaki)"¹⁶.

Spol

Šilović pa tudi drugi so v svojih raziskavah ugotovili, da ženske manj sodelujejo v kaznivih dejanjih kot moški. Bolj so bile zastopane pri umorih in tatvinah, pri drugih kaznivih dejanjih (uboji in telesne poškodbe) pa je njihovo število zelo majhno, razen pri tipično ženskih deliktih (detomor, abortus, prostitucija). Ženska kazniva dejanja so tudi lažne prijave. Ženska kriminaliteta znatno manj narašča kot moška, ker se ženske ne opijanjajo, pravi Šilović.

Družinske razmere

Izkazalo se je, da urejene družinske razmere zmanjšujejo kriminaliteto. Za naše kraje ugotavljajo odstopanje od splošnega pravila, po katerem je med moškimi storilci kaznivih dejanj več samskih kot poročenih. Med ženskami, storilkami kaznivih dejanj je bilo največ poročenih. (Morebitne) vzroke za to so videli v velikem številu prezgodaj sklenjenih in zato nestabilnih zakonskih zvezah. V kakšnem razmerju so bile družinske razmere in alkoholizem (in s tem kriminaliteta) opisuje Kostić v svojem delu "Alkohol, kriminaliteta in pravo", kjer ugotavlja, da je med neporočenimi več treznih kot alkoholikov, kar lahko razlagamo edino tako, da je pri nas med samskimi osebami veliko mladeničev mlajših od 20 let, ti pa storijo kazniva dejanja največkrat v treznem stanju, kar pozitivno

vpliva na odstotek treznih neporočenih nasploh. Razlog za to, da je med poročenimi pri nas veliko število alkoholiziranih je v tem, da so poročni večinoma v starostni skupini storilcev od 24 - 40 leta, med katerimi je največ alkoholizma.

Telesne in duševne lastnosti storilcev

Razčlenjevanje telesnih lastnosti storilcev kaznivih dejanj je utrdilo mnenje, da te ne vplivajo na deviantnost oziroma kriminalnost. V nasprotju s tem pa so duševne lastnosti storilcev zelo pomembne za nastanek kaznivega dejanja. Slabe duševne lastnosti storilcev so bile posledica vzgojne zanemarjenosti, duševnih bolezni, alkoholizma, narkomanije, nemorale in nizkega socialnega položaja njihovih staršev.

Ko gre za vprašanje vere in kriminalitete, so po mnenju dr. Kostića raziskave pokazale, da "religija ali konfesija sama po sebi ni pomembna za kriminaliteto.

Tudi če so pripadniki različnih ver različno zastopani v kriminaliteti, moramo te razlike pripisati vsemu drugemu samo ne verske pripadnosti. Bolj pomembne so različne kulturne, ekonomske, socialne in politične razmere, ker vsak narod, torej tudi pripadniki posameznih ver storijo toliko in takšna kazniva dejanja, kolikor in kakršna delajo zaradi svojih življenjskih razmer in odvisno od njih"¹⁸. Vse kar so raziskave pokazale v zvezi s tem vprašanjem je, da Židje nagibajo k stalnosti in tipičnosti v kriminaliteti. So predstavniki kaznivih dejanj iz koristoljubnosti in so zelo maloštevilni pri drugih kaznivih dejanjih. To so piscu pripisovali njihovi treznosti in zmernosti.

Kostić in Alimpić sta v svojih delih obravnavala tudi vprašanje, s katerim orožjem so bila storjena posamezna kazniva dejanja (uboji, umori, telesne poškodbe). V naših krajih so največkrat uporabljali nož, puško in pištolo. Eden izmed vzrokov za veliko število kaznivih dejanj, storjenih v afektu bi bil redkeje zastopan, če bi bili bolj pozorni na nošenje orožja. Alimpić je poudarjal, da bi morali zakonodajalci

vnesti v zakon določbe o nošenju orožja, oziroma bi morali prepovedati nošenje orožja, če ne zaradi drugega pa zato, ker je to tudi eden izmed možnih načinov za preprečevanje in zatiranje kriminalitete.

POVZETEK

V obdobju pred 1. svetovno vojno je imela kriminaliteta predvsem lokalne in specialne, manj pa poklicne posebnosti. To še zlasti velja za najhujša kazniva dejanja, ki so nastala v prepirih zaradi posestva in iz maščevanja, redkeje pa iz koristoljubnosti. Maščevanje je bilo skorajda edini motiv za vse požige in zlonamerno uničenje tujih stvari, strah pred posmehom in sramoto pa motiv za detomore. Storilci tatvin iz koristoljubnosti in razbojniških tatvin so bili poklicni zločinci in povratniki. Prevladovala so kazniva dejanja tatvin, hude telesne poškodbe, umori in uboji.

Največ storilcev kaznivih dejanj je bilo starih od 20 - 30 let. V glavnem so bili pripadniki nižjih slojev, velik odstotek med njimi je bil nepismenih.

Že v tem času so gledali na kriminaliteto kot na družbeni pojav, ki so ga povzročali družbenogospodarski, pa tudi subjektivni, individualni dejavniki. V tem času je na kriminaliteto v Jugoslaviji po mnenju ^{teh piscev} najboljš vplivala revščina in s tem povezane slabe socialne razmere prebivalstva, nepismenost in nizek kulturni nivo, čezmerno uživanje alkohola pa je bil še poseben vzrok za kazniva dejanja. Zato so sodobniki videli možnost za znižanje, odpravljanje in preprečevanje kriminalitete predvsem v opismenjevanju in razsvetljevanju ljudi, urejenem katastru, omejevanju alkoholizma in kaznovanju pijančevanja na javnih mestih, v omejevanju prodaje in nošenja orožja, v odpravljanju povratništva in v zvezi s tem v reformi zakonodaje.

Opombe

1. O kriminaliteti v Bosni in Hercegovini zvemo posredno iz knjige dr. Josipa Šilovića "Uzroci zločina", Zagreb 1913, kjer pisec navaja podatke o kriminaliteti v Bosni in Hercegovini iz dela ravnatelja centralne kaznilnice v Zenici dr. Ivana Stabla z naslovom "Centralna kaznionica za Bosnu i Hercegovinu u Zenici", Sarajevo 1912.
2. Šilović: Uzroci zločina, s. 5
3. Kostić: Alkohol, kriminalitet i pravo, s. 2
4. Kostić: Alkohol, kriminalitet i pravo, s. 27
5. Šilović: Uzroci zločina, s. 25
6. Kostić: Alkohol, kriminalitet i pravo, s. 40
7. Kostić: Alkohol, kriminalitet i pravo, s. 42
8. Šilović: Uzroci zločina, s. 67
9. Alimpić: Kriminalitet u Srbiji, Beograd 1911, s. 19
10. Kostić: Alkohol, kriminalitet i pravo, s. 65
11. Kostić: Alkohol, kriminalitet i pravo, s. 36
12. Šilović: Uzroci zločina, s. 89
13. Kostić: Alkohol, kriminalitet i pravo, s. 56
14. Šilović: Uzroci zločina, s. 106, 107
15. Šilović: Uzroci zločina, s. 117
16. Kostić: Alkohol, kriminalitet i pravo, s. 58
17. Kostić: Alkohol, kriminalitet i pravo, s. 62
18. Kostić: Alkohol, kriminalitet i pravo, s. 65.

LITERATURA

1. Alimpić D.Đ.: Kriminalitet u Srbiji, Državna štamparija kraljevine Srbije, Beograd 1911.
2. Kostić dr. Milan: Alkohol, kriminalitet i pravo, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd 1914.
3. Kostić dr. Milan: Statistika kriminaliteta u kraljevskoj zemaljskoj kaznionici u Mitrovici, Dionička tiskarna, Zagreb 1909 (prispevek).
4. Šilović dr. Josip: Uzroci zločina, Izdanje Matice Hrvatske, Zagreb 1913.
5. Vrbanić dr. Fran: Kriminalitet žiteljstva u Hrvatskoj i Slavoniji, Dionička tiskarna, Zagreb 1887 (prispevek).

5. PREBIVALSTVO NA SLOVENSKEM OD LETA 1880 DO LETA 1910

Andrej PAVLINA

1. Prebivalstvo od leta 1880 do leta 1910

Več splošni reorganizaciji državne uprave v Avstro-Ogrski monarhiji, ki je sledila različni zvezi, je bil opuščen še davno zastarali sistem vojaških konakripcij. 23. marca 1867 je bil sprejet zakon, po katerem se je uvedlo štetje 31.10.1857. Ta zakon je gledal na prejšnje načine štetja, pomenil velik napredek v zbiranju. Prvič se je tedaj doletel dejstvo, da kakor koli velja vsi podatki, kateri so se prej bali štetja opravljati. Tako je bilo v Avstro-Ogrski monarhiji, da se je dan, ko je bil štetje, v Avstro-Ogrski monarhiji, da se je bilo uvedba štetja poverjena okrajnim oblastem in ne vojaškim oblastem. Prvič je bila struna temeljitega štetja, stanovna in poklicna statistika, kateri so bili še tedaj manjši le vojaški vidiki. Nato lahko štetje to zakon kot podlaga prve modernizirani ljudski štetja v Avstro-Ogrski monarhiji. A tudi zakon iz leta 1867 je bil v nekaterih pogledih pomanjkljiv: narodno je bilo predvsem pristojno in se pristojno prebivalstvo, pojam pristojnega prebivalstva ni bil dobro definiran, nekatera rubrike so bile premalo izčrpane itd. Nato je bil 29. marca 1869 izdan nov zakon, ki je nekatera pomanjkljivosti odpravil. Ta zakon je veljal le še za avstrijsko polovico tedanje Avstro-Ogrske monarhije. V Ogrski polovici se je opravljalo štetje skoraj v istih časovnih/okoliših v avstrijski, a po drugem zakonu. Zakon iz leta 1869 je bil podlaga za štetje, ki se je bilo opravljeno 31. decembra 1869, 31. decembra 1879, 31. decembra 1889, 31. decembra 1899 in 31.12.1910. Štetje se je tedaj doletelo potekalo v vojaških predelkih, kakor v času vojaških konakripcij, kar je bil zato zaradi izboljšanja vsakega sistema, potreben neprimeren vojaški aparat. Velike posledice med posameznimi štetji se so skušali odpraviti z izboljšanjem statističnega materiala prebivalstva, ki se izvajalo v ročnem in karti in poleg migracij predstavlja komponenta, ki pogosto povzroča napake.

Kar je za raziskavo zanimivo le obdobje od leta 1880 dalje, se bomo v nadaljevanju osredotočili na rezultate štetja, ki so bila, v okviru Avstro-Ogrske monarhije izvedena v letih 1880, 1890, 1900 in 1910.

5. PREBIVALSTVO NA SLOVENSKEM OD LETA 1880 DO LETA 1981

Andrej PAVLINA

1. Prebivalstvo od leta 1880 do leta 1910

Po splošni reorganizaciji državne uprave v Avstro-Ogrski monarhiji, ki je sledila marčni revoluciji, je bil opuščen že davno zastareli sistem vojaških konskripcij. 23. marca 1857 je bil sprejet zakon, po katerem se je izvedlo štetje 31.10.1857. Ta zakon je glede na prejšnje načine štetja, pomenil velik napredek v več ozirih. Prvič se je tedaj določil datum, za katerega veljajo vsi podatki, medtem ko so se prejšnja štetja opravljala tekom več mesecev in so podatki veljali pač le za dan, ko je komisija bila v določenem kraju.¹ Po novem zakonu je bila izvedba štetja poverjena okrajem in občinam in ne več vojaškim oblastem. Prvič je bila zbrana temeljita starostna, stanovska in poklicna statistika, medtem ko so bili do tedaj merodajni le vojaški vidiki. Zato lahko štejemo ta zakon kot podlago prvim modernim ljudskim štetjem v Avstro-Ogrski monarhiji. A tudi zakon iz leta 1857 je bil v nekaterih pogledih pomanjkljiv: merodajno je bilo predvsem pristojno in ne prisotno prebivalstvo, pojem prisotnega prebivalstva ni bil dobro definiran, nekatere rubrike so bile premalo izčrpne itd. Zato je bil 29. marca 1869 izdan nov zakon, ki je nekatere pomanjkljivosti odpravil. Ta zakon je veljal le še za avstrijsko polovico tedanje Avstro-Ogrske monarhije. V Ogrski polovici so se opravljala štetja sicer v istih obdobjih časovnih/kakor v avstrijski, a po drugem zakonu. Zakon iz leta 1869 je bil podlaga za štetja, ki so bila opravljena 31. decembra 1869, 31. decembra 1880, 31. decembra 1890, 31. decembra 1900 in 31.12.1910. Štetja so v tej dobi potekala v večjih presledkih, kakor v času vojaških konskripcij, ker je bil zato zaradi izboljšanja vsega sistema, potreben neprimerno večji upravni aparat. Velike presledke med posameznimi štetji pa so skušali odpraviti z izboljšanjem statistike naravnega gibanja prebivalstva, ki se izraža v rojstvih in smrtih in poleg migracij predstavlja komponento, ki pogojuje razvoj populacije.

Ker je za raziskavo zanimivo le obdobje od leta 1880 dalje, se bomo v nadaljevanju omejili le na rezultate štetij, ki so bila, v okviru Avstro-Ogrske monarhije izvedena v letih 1880, 1890, 1900 in 1910.

Značilno za to obdobje med leti 1880 in 1910 je, da so pri štetju 1880 in naslednjih treh štetjih znova začeli upoštevati občevalni jezik prisotnih avstrijskih državljanov, medtem ko pri štetjih leta 1850, 1857 in 1869 narodnost ni bilo upoštevana. Zanimivo je tudi, da je bilo pri zadnjem avstrijskem štetju leta 1910 ugotovljenih 1,253.148 Slovencev. Njihovo število se je torej v 65 letih, od leta 1846, ko jih je bilo 1,054.765. zvišalo samo za 18,8 %, kar pa je tako malo, kakor malokje v Evropi. Medtem pa je celotno število prebivalstva avstrijske polovice narastlo za 57,5 %. Razloga za tako majhno povečanje števila Slovencev v teh štetjih ne moremo iskati v stopnji naravnega prirastka, ampak predvsem v tem, da se je teritorij s Slovenci naseljenega ozemlja skrčil bodisi zaradi načrtnega potujčevanja ali pa zaradi nezanesljivosti statistik, ki so namenoma štele premalo Slovencev. Pomemben dejavnik je bila tudi nezanesljivost štetja po občevalnem jeziku². Slovenci so v teh letih izgubljali na narodnostni meji in so se sredi njihovega ozemlja širili nemški pa tudi italijanski narodnostni otoki.

Štetja izvedena v letih 1880, 1890, 1900 in 1910 v avstrijskem delu, Avstro-Ogrske monarhije in Prekmurju, so dala naslednje rezultate³:

	1880		1890	
	prisot.civ. prebival.	prisot. prebival.	prisot.civ. prebival.	prisot. prebival.
Štajerska	1,204.091	1,213.597	1,274.665	1,282.708
Sl.Štajer.	428.879	426.975	442.120	442.120
Koroška	348.756	348.730	357.294	357.294
Kranjska	483.273	481.243	495.694	498.958
Primorska	647.967	647.934	683.607	695.384
Trst	141.709	144.844	155.471	157.466
Goriška	209.538	211.084	219.156	220.308
Istra	283.720	292.006	308.980	317.610
Prekmurje	74.221	..	82.276	..

	1900		1910	
	prisot.civ. prebival.	prisot. prebival.	prisot.civ. prebival.	prisot. prebival.
Štajerska	1,347.155	1,356.494	1,433.696	1,444.157
Sl.Štajerska	455.228	457.847	473.339	476.822
Koroška	363.002	367.324	389.768	396.228
Kranjska	505.460	508.150	522.773	525.925
Primorska	744.795	756.546	869.697	894.568
Trst	176.383	178.599	226.458	229.510
Goriška	231.050	232.897	256.499	260.749
Istra	337.362	345.050	386.740	404.309
Prekmurje	87.320	..	..	90.997

Slovenci⁴ v posameznih deželah

	1880		1890	
	prisotn. avstrij. državl.j.	od teh Slovencev	prisot. avstrij. državl.j.	od teh Slovencev
Štajerska	1,186.393	388.419	1,124.998	400.480
Koroška	344.064	102.252	355.936	101.030
Kranjska ⁴	477.607	447.632	495.654	466.928
Trst	120.515	26.263	135.415	27.725
Goriška	206.019	129.857	213.862	135.020
Istra	284.154	43.004	310.003	44.418
Slov. v avstr. drž. pol.	..	1,140.304	..	1,176.672

	1900		1910	
	prisot. avstrij. državl.j.	od teh Slovencev	prisot. avstrij. državl.j.	od teh Slovencev
Štajerska	1,313.325	409.531	1,394.699	409.684
Koroška	360.800	90.495	387.072	82.212
Kranjska	504.332	475.477	520.327	491.183
Trst	151.010	24.679	190.913	56.916
Goriška	225.402	140.582	249.893	154.564
Istra	335.965	47.717	386.463	55.134
Slov. v avstr. drž pol.	..	1,192.780	..	1,253.148

Glede na sedanje ozemlje SR Slovenije, je število vseh prebivalcev v letih 1880, 1890, 1900 in 1910 znašalo⁵:

1880	1890	1900	1910
1,182.223	1,234.056	1,268.055	1,321.098

Prebivalstvo po posameznih občinah v Sloveniji pa se je gibalo takole⁶:

Zahodni del Slovenije

Občina	1880	1890	1900	1910
Ajdovščina	21.841	22.093	22.998	23.814
Cerknica	16.007	17.160	16.910	16.680
Idrija	18.313	19.635	20.241	21.034
Il. Bistrica	15.731	16.209	16.798	17.733
Izola	6.477	6.477	7.362	8.353
Jesenice	7.512	8.051	10.559	13.830
Koper	28.503	29.702	30.694	34.260
Kranj	24.719	24.236	24.575	24.286
Logatec	9.121	9.686	9.510	9.914
Nova Gorica	45.630	48.077	50.299	55.770
Piran	10.386	10.986	11.947	13.585
Postojna	17.986	17.873	17.755	18.151
Radovljica	17.681	17.391	17.809	18.867
Sežana	33.220	33.901	34.322	34.218
Škofja Loka	22.308	22.522	22.080	21.790
Tolmin	31.078	31.351	30.697	32.334
Tržič	5.491	6.095	6.801	7.100
Vrhnika	7.835	8.427	8.793	9.053

Vzhodni del Slovenije

občina	1880	1890	1900	1910
Brežice	21.459	22.804	23.965	25.040
Celje	22.877	24.931	27.594	30.463
Hrastnik	4.347	4.530	5.381	6.240
Krško	22.297	23.323	23.264	24.286
Laško	14.351	14.992	15.090	15.465
Mozirje	15.368	15.394	15.717	15.296
Sevnica	17.322	17.355	17.638	18.891
Slov. Konjice	15.990	16.249	16.065	16.079
Šentjur	17.809	18.268	17.498	17.921
Šmarje	35.417	35.659	34.061	34.365
Trbovlje	6.169	7.411	8.952	11.103
Velenje	10.183	10.951	12.251	12.575
Zagorje	10.034	10.423	10.356	11.403
Žalec	22.886	24.114	24.702	25.049

Podravje in Pomurje

občina	1880	1890	1900	1910
Dravograd	5.875	5.914	6.118	5.999
Gor. Radgona	18.107	18.994	18.466	18.519
Lenart	17.037	17.580	17.057	17.230
Lendava	20.401	23.554	25.398	27.262
Ljutomer	14.647	15.302	15.719	16.244
Maribor	69.862	74.402	80.824	88.354
Murska Sobota	54.381	58.262	62.479	63.251
Ormož	17.708	18.466	18.973	19.764
Ptuj	15.216	53.094	54.210	55.637
Radlje	15.869	16.184	16.283	15.836
Ravne	12.892	13.088	12.361	12.982
Sl. Gradec	12.924	13.098	13.516	13.006
Sl. Bistrica	23.180	25.004	24.604	24.869

Jedro osrednje Slovenije in njen JV del

občina	1880	1890	1900	1910
Črnomelj	21.453	20.784	19.095	17.497
Domžale	18.823	19.719	19.586	19.234
Grosuplje	21.768	22.868	22.359	21.487
Kamnik	14.198	14.431	14.327	14.398
Kočevje	23.056	22.657	21.925	21.449
Litija	14.331	14.146	14.603	14.761
Metlika	8.819	8.371	7.995	8.026
Novo mesto	40.884	42.439	43.407	42.834
Ribnica	12.614	13.505	13.409	13.132
Trebnje	17.559	18.357	18.603	18.701
Ljubljana	78.549	84.682	93.278	105.299

2. Prebivalstvo med obema vojnama

Po razpadu Avstro-Ogrske monarhije so mirovne pogodbe in koroški plebiscit odtrgali od glavnega dela Slovencev več stotisočev rojakov in jih poredili največ Italiji, potem Avstriji, nekaj tisočev pa tudi Mađarski. S pogodbo, sklenjeno 12. novembra 1920 v Rapallu med tedanjo kraljevino SHS in Italijo, si je Italija prisvojila Trst, Goriško, Istro / brez Kastava in otoka Krka /, del Kranjske, Zadar in Lastovo, skupaj 9.200 km² in 900.000 prebivalcev, od tega okoli 400.000 Slovencev. Na Koroškem pa

je bil za cono A dne 10.10.1920 izveden plebiscit, na katerem se je 59 % glasovalcev odločilo za priključitev k Avstriji. Na podlagi rezultatov glasovanja v coni A pa je bila cona B, po predhodnem dogovoru, brez glasovanja priključena k Avstriji. S tem je v Avstriji ostalo okoli 80.000 Slovencev.

V kraljevini Jugoslaviji je tvorila Slovenija v začetku administrativno enoto, nato je sledila razdelitev na dve oblasti in potem 1929 zopet združitev v dravsko banovino.

Med obema vojnama sta bili v Jugoslaviji izvedeni dve štetji prebivalstva in sicer 31. januarja 1921 in 31. marca 1931, medtem ko je bilo v Italiji štetje izvedeno 1. decembra 1921 in 21. aprila 1931, pozneje pa vsakih pet let. V Avstriji pa je bilo štetje opravljeno 7. marca 1923 in 22. marca 1934.

Štetji opravljene leta 1921 in 1931 sta dali naslednje rezultate⁵:

	Površina ozemlja km ²	skupaj	moški	ženske
1921	15.809	1.054.919	503.026	551.893
1931	15.809	1.144.298	551.211	593.087

Glede na sedanje ozemlje SR Slovenije, je število prebivalcev v letih 1921 in 1931 znašalo⁵:

1921	20.255	1.304.800	622.168	682.632
1931	20.255	1.397.650	673.248	724.402

Pri podatkih za sedanje ozemlje SR Slovenije je treba upoštevati, da so bili prebivalci slovenskega Primorja, ko je bilo to priključeno k

Italiji, popisani v italijanskih popisih prebivalstva. Ti popisi se časovno niso ujemali s popisi v Jugoslaviji in so zato podatki za omenjeno ozemlje za obe leti ocenjeni.

Po posameznih občinah v Sloveniji pa je bilo število prebivalstva, v letu 1931 takole⁶:

Zahodni del Slovenije

Ajdovščina	22.878	Nova Gorica	50.000
Cerknica	16.749	Piran	13.537
Idrija	20.459	Postojna	19.077
Ilirska Bistrica	17.608	Radovljica	20.295
Izola	9.203	Sežana	32.482
Jesenice	15.730	Škofja Loka	21.918
Koper	32.954	Tolmin	30.547
Kranj	28.540	Tržič	8.521
Logatec	10.861	Vrhnika	9.410

Vzhodni del Slovenije

Brežice	24.263	Slov.Konjice	16.010
Celje	34.741	Šentjur	17.529
Hrastnik	7.681	Šmarje	32.625
Krško	25.084	Trbovlje	13.996
Laško	17.151	Velenje	14.940
Mozirje	15.621	Zagorje	12.412
Sevnica	18.932	Žalec	25.859

Podravje in Pomurje

Dravograd	5.884	Ormož	20.401
Gor.Radgona	19.619	Ptuj	56.437
Lenart	18.104	Radlje	15.198
Lendava	27.756	Ravne	14.183
Ljutomer	17.226	Slovenj.Gradec	13.662
Maribor	103.729	Slov.Bistrica	24.783
Murska Sobota	62.961		

Jedro Slovenije in njen JV del

Črnomelj	18.153	Novo mesto	45.351
Domžale	20.150	Metlika	7.797
Grosuplje	22.562	Ribnica	13.121
Kamnik	15.328	Trebnje	18.863
Kočevje	20.308	Ljubljana	133.675
Litija	15.908		

3. Prebivalstvo po popisih od 1948 do 1981

Po drugi svetovni vojni je bilo v Jugoslaviji pet popisov prebivalstva: 15. marca 1948, 31. marca 1953, 31. marca 1961, 31. marca 1971 in nazadnje 31. marca 1981. V času popisov leta 1948 in 1953 je obstajalo izven meja LR Slovenije Svobodno tržaško ozemlje, razdeljeno v coni A in B. Na podlagi Londonskega sporazuma oktobra 1954 pa je bila LR Slovenija priključena cona B, ki je zajemala okraj Koper, s površino 222,95 km² in del cone A z 9 km². Za leta 1954 priključeno cono B je bilo 15.12.1948 izvedeno delno štetje prebivalstva v zvezi s prijavo za preskrbo z živilskimi kartami. Prva registracija prebivalstva na tem ozemlju pa je bila izvedena 25. aprila 1956. Podatki obeh omenjenih štetij prebivalstva so upoštevani v tabeli, ki prikazuje število prebivalcev ob popisih, glede na sedanje ozemlje SR Slovenije.

Prebivalstvo na ozemlju Slovenije ob času popisov⁵:

	Površina ozemlja km ²	skupaj	moški	ženske
1948	19.981	1,391.873	652.872	739.001
1953	19.992	1,466.425	693.321	773.104
1961	20.255	1,591.523	760.770	830.753
1971	20.255	1,727.137	835.998	891.139
1981	20.256	1,891.864	918.766	973.098

Prebivalstvo ob popisih leta 1948 in leta 1953 glede na sedanje ozemlje SR Slovenije⁵:

	Površina ozemlja km ²	skupaj	moški	ženske
1948	20.255	1,439.800	675.353	764.447
1953	20.255	1,504.427	712.034	792.393

Stalno prebivalstvo Slovenije po popisih po posameznih občinah⁶:

Zahodni del Slovenije

občina	1948	1953	1961	1971	1981
Ajdovščina	21.260	22.025	21.392	21.572	22.577
Cerknica	13.934	14.150	14.230	14.170	14.624
Idrija	17.067	17.541	17.598	17.733	17.561
Ilir.Bistrica	17.325	17.344	15.762	15.158	15.073
Izola	9.583	7.750	9.339	10.488	12.513
Jesenice	20.374	23.218	26.016	27.551	31.094
Koper	30.675	25.530	29.228	35.445	41.843
Kranj	39.093	41.593	47.779	56.355	66.879
Logatec	6.632	6.616	7.033	7.545	8.302
Nova Gorica	43.182	45.113	46.843	51.459	56.758
Piran	12.292	9.385	11.410	12.359	15.235
Postojna	17.585	18.881	18.690	19.049	19.892
Radovljica	22.560	24.347	26.898	28.608	31.987
Sežana	25.113	24.666	24.015	22.966	23.536
Škofja Loka	25.632	27.025	27.798	30.848	35.276
Tolmin	24.602	24.677	23.503	21.931	21.424
Tržič	9.924	10.154	11.350	12.460	14.014
Vrhnika	10.328	11.294	12.599	13.857	17.543

Vzhodni del Slovenije

Občina	1948	1953	1961	1971	1981
Brežice	24.584	25.754	25.293	24.870	25.238
Celje	40.723	44.539	50.308	57.994	63.877
Hrastnik	8.863	9.436	10.770	11.111	11.024
Krško	26.423	27.391	26.549	26.259	27.774
Laško	17.671	18.011	18.227	18.466	18.746
Mozirje	15.533	15.578	15.160	15.332	15.711
Sevnica	18.963	19.292	18.719	18.776	19.420
Slov. Konjice	17.041	17.930	18.348	19.106	20.551
Šentjur	17.730	17.971	17.023	16.945	18.454
Šmarje	32.598	32.920	31.098	30.608	31.347
Trbovlje	15.711	16.616	18.118	18.499	18.786
Velenje	15.843	17.693	22.245	29.024	38.041
Zagorje	12.959	14.044	15.387	15.706	16.494
Žalec	28.182	29.250	31.152	33.464	37.107

Podravje in Pomurje

Občina	1948	1953	1961	1971	1981
Dravograd	6.373	6.698	7.097	7.596	8.028
Gor. Radgona	20.415	20.425	19.492	20.486	20.656
Lenart	17.820	18.158	17.182	17.159	17.042
Lendava	29.643	29.740	27.619	26.918	26.717
Ljutomer	17.835	18.432	17.651	18.155	18.770
Maribor	123.726	135.151	152.939	171.745	185.699
Murska Sobota	65.271	64.148	62.567	63.851	64.299
Ormož	20.212	20.284	19.557	18.561	18.000
Ptuj	60.518	62.640	63.731	65.767	67.754
Radlje	15.330	16.878	17.661	17.057	16.916
Ravne	16.120	18.901	21.904	23.995	25.907
Sl. Gradec	14.383	15.055	15.845	17.330	19.074
Sl. Bistrica	26.692	28.513	29.982	30.406	31.720

Jedro osrednje Slovenije in njen JV del

Občina	1948	1953	1961	1971	1981
Črnomelj	16.368	17.213	16.906	17.138	17.544
Domžale	22.598	24.104	27.449	32.027	39.576
Grosuplje	22.071	22.111	22.594	23.063	25.288
Kamnik	16.937	17.843	19.897	22.474	26.420
Kočevje	12.859	15.409	16.970	17.068	18.139
Litija	15.939	16.130	16.711	16.685	17.517
Metlika	7.280	7.421	6.881	7.140	7.860
Novo mesto	43.618	44.967	45.457	50.068	55.584
Ribnica	11.687	12.042	11.816	11.834	12.134
LJUBLJANA					
Lj. Bežigrad	17.538	20.839	31.239	41.318	55.609
Lj. Center	38.362	42.076	43.484	40.134	32.285
Lj. Moste-Polje	25.274	27.059	32.724	44.717	61.493
Lj. Šiška	29.949	37.637	45.593	65.884	81.543
Lj. Vič-Rudnik	45.904	48.290	53.265	65.747	74.281
Lj. skupaj	157.027	175.937	206.305	257.800	305.211

4. Sintetična ocena prebivalstva na Slovenskem od leta 1880 do leta 1985

Če primerjamo številčne podatke o številu prebivalcev na Slovenskem, glede na sedanje ozemlje SR Slovenije (20.255 km²), med ljudskima štetjema leta 1880 in leta 1981, najprej zbode v oči ugotovitev, da se je število prebivalcev, v skoraj sto letih povečalo le za 709.641, oziroma 60 %. Posebno počasi je število prebivalcev naraščalo do leta 1948, saj če vzamemo leto 1880 za bazično, je do leta 1948 število prebivalcev na Slovenskem narastlo le za 257.577 ali slabih 22 %. Štetje leta 1921 je celo pokazalo, da je tega leta na Slovenskem živelo 16.298 manj prebivalcev, kot ob štetju leta 1910, kar lahko v veliki meri pripišemo posledicam prve svetovne vojne. Med obema vojnoma je zaznati nekoliko hitrejši porast števila prebivalcev med štetjema leta 1921 in leta 1931. V tem obdobju je število prebivalcev na Slovenskem narastlo za 92.850, kar znaša približno 7 %. Po drugi svetovni vojni pa prebivalstvo na Slovenskem nekoliko hitreje narašča, kakor v prej navedenih obdobjih, čeprav sodimo med narode z izredno nizko stopnjo natalitete, katere učinke pa verjetno ublaži iz štetja v štetje nižja mortaliteta pa tudi

migracijski procesi. Tako nas je bilo ob štetju leta 1981 za 452.064 več, v primerjavi z rezultati štetja leta 1948, ko je živel na Slovenskem 1.439.800 prebivalcev. V odstotkih izražen porast bi za to obdobje znašal 31 %.

	Površina ozemlja km ²	število prebivalcev	rast št. prebiv. (baz. leto 1880)	rast št. prebiv. med posam. štetji (%)
1880	20.255	1,182.223	100	4,38
1890	20.255	1,234.056	104	4,38
1900	20.255	1,268.055	107	2,75
1910	20.255	1,321.098	111	4,18
1921	20.255	1,304.800	110	1,24
1931	20.255	1,397.650	118	7,11
1948	20.255	1,439.800	122	3,01
1953	20.255	1,504.427	127	4,48
1961	20.255	1,591.523	134	5,78
1971	20.255	1,727.137	146	8,52
1981	20.255	1,891.864	160	9,53

Opombe

1. Zwitter Fran, Prebivalstvo na Slovenskem od 18. stoletja do današnjih dne, Razprave znanstvenega društva v Ljubljani 14, historični oddelek 5, 1936, s. 55.
2. prav tam, s. 59
3. prav tam, s. 93
4. Slovenci in Srbohrvati skupaj (1846 je bilo naštetih na Kranjskem 17.697 Srbohrvatov).
5. Statistični letopis SR Slovenije, Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana 1982, s. 71
6. Krajevni leksikon Slovenije, Državna založba Slovenije 1968.

6. POLITIČNE RAZMERE NA SLOVENSKEM PRED 100 LETI

Renato KRANJC

I. Sedemdeseta leta 19. stoletja

Sedemdeseta leta devetnajstega stoletja so bila doba najhujšega nemškega političnega pritiska. V tej dobi je bila nemška politična buržoazija še prepričana, da bo mogla obvladati vse slovenske dežele v celoti. Leta 1873 je dosegla velike volilne uspehe, l. 1875 je dosegla večino v Trgovsko-obrtni zbornici na Kranjskem, ki je imela že od l. 1866 slovensko večino. L. 1877 se ji je posrečilo osvojiti celo kranjski družbeni zbor, v Štajerskem pa je v 1875 zmanjšala število slovenskih poslancev na pičle 4.

Glede uporabe slovenščine v šolah, uradih in na sodiščih se seveda v tem obdobju nemškega pritiska ni kaj bistveno spremenilo na bolje. Gospodarski pritisk, ki ga je še povečevala kriza in politični pritisk, sta bila izvrstni sredstva za germanizacijo slovenske zemlje. Takrat in tudi še prej so Nemci prerokovali, da Slovencev v nekaj desetletjih ne bo več.

Širše kmečke množice so ostale skoraj v celoti v slovenskem narodnem taboru, medtem ko se je precejšen del inteligence in premožnejših plasti v mestih in tudi na kmetih odtuževal. Ti pa so seveda potegnili za seboj znaten del odvisnih volilcev. Prav ta pritisk je povzročil, da se mnogi niso opredeljevali. Tako je vse to po vojni povzročilo, da se je slovenska družba počasneje formirala in da se je zaustavljala rast slovenskega političnega tabora.

II. Vlada grofa Taaffeja in politika Slovencev

14/8-1879 je bil za ministrskega predsednika imenovan grof Edvard Taaffe, ki je bil že nekaj mesecev prej notranji minister in je vodil nove volitve v parlament julija 1879 z namenom, da bi pridobil zmago pristašem cesarjeve zunanje politike (avstrijska okupacija Bosne in Hercegovine). Cesar se je s tem od nesimpatičnih liberalcev znova vrnil k vladi, ki mu je bila po volji. Vlada grofa Taaffeja je trajala do

1. 1893, znatno več kot katerakoli druga avstrijska vlada. Po svoji osnovni usmerjenosti to ni bila vlada desnice, ampak naj bi "posredovala nad strankami in med strankami", z nalogo doseči sporazum in spravo. Ves ta čas so Slovenci podpirali vlado in bili del vladne večine v parlamentu. V primerjavi s prejšnjimi časi, ko so prevladovale nemške liberalne vlade in so bili Slovenci v opoziciji, je bila to velikanska sprememba. Hkrati so bili Slovenci člani Hohenwartovega kluba, ki je bil klub desnega centra. Desnica kot celota ni bila konzervativna. Bila je koalicija nacionalnih strank nemških narodov z nemškimi klerikalci in konzervativci.

Svojo politiko v tem času so Slovenci imenovali drobtinčarska realna politika. Bili so zadovoljni z drobnimi koncesijami, s katerimi jih je vlada vezala nase. Za Slovence se je položaj pod Taaffejem nedvomno popravil na Kranjskem, vlada je Kranjsko v nasprotju s prejšnjimi režimi priznala za deželo s slovensko večino. Izredno pomembno je bilo, da je bil za deželnega predsednika na Kranjskem prvič (in zadnjič) imenovan Slovenec, Andrej Winkler, ki je ostal na tem mestu dvanajest let (1880-1892). Vladna pomoč nemški stranki na Kranjskem je s Taaffejevo vlado ugasnila. Mesta in trgi na Kranjskem so se politično slovenizirali. Na Štajerskem in Koroškem so se sicer stvari spremenile na bolje, vendar pa do takega bistvenega premika v položaju Slovencev ni prišlo. Tu se nemška stranka iz političnega boja ni umaknila.

III. Slovenske politične stranke

V vsem tem času med Slovenci obstajata dve stranki - delavska in meščanska (narodna stranka). Delavska stranka ni imela politične moči. Meščanska je govorila in nastopala v imenu velike večine Slovencev in je bila edina, ki je lahko nastopala v volilnem boju. Razdeljena je bila na liberalno in konzervativno strujo. Konzervativna je podpirala nemško konzervativno stranko iz bojazni pred liberalizmom in ker se je načelno strinjala z njo; pa tudi zato, ker je računala pod Taaffejevo vlado zopet na večjo avtonomijo dežel. Liberalna struja pa se je naslonila na nemške konzervativce, ker je videla v njih nasprotnike nemške liberalne buržoazije in rast njenega kapitala. Obe struji sta podpirali Taaffejevo vlado tudi zato, ker sta v njej videli dovolj močno oporo proti delavskemu

gibanju, ki ga je takrat vlada hotela zatreti. Med najpomembnejšimi slovenskimi poslanci sta bila z liberalne strani Fran Šuklje (1849-1935) in s konzervativne Karel Klun (1841-1896). Odnos Slovencev do Taaffejeve vlade je postavljajal pred slovensko politiko določene probleme. Vlada je za svoje koncesije Slovincem, kakor je bilo na primer imenovanje Winklerja za deželnega predsednika, zahtevala zmernost v slovenski politiki in popuščanje do Nemcev. Največji zagovornik take politike in največji pristaš podpore Taaffejeve vlade je bil Šuklje. Zagovarjal je prilagoditev razmeram in priporočal večjo prožnost v načelnih vprašanjih, če imamo Slovenci od tega kako korist. Zato je imel zahtevo po zedinjeni Sloveniji za neoportuno. Omejil se je na zahtevo avtonomije dežel in narodnih kurij. Opravičeval je tako narodnostno politiko, češ da ekstremne stranke v Avstriji ne bodo nikdar imele uspehov.

Po slovenski zmagi v kranjskem deželnem zboru l. 1883 je bilo postavljeno vprašanje verifikacije mandatov nekaterih nemških poslancev iz vrst veleposestva. Konzervativni in del liberalnih poslancev s Šukljétom na čelu je bil proti razveljavljanju, češ da bi s tem spravljali v nevarnost Winklerjevo deželno predsedništvo in stanje, ki je bilo najugodnejše, kar so ga Slovenci kdajkoli imeli na Kranjskem. Zagovarjali so popuščanje do Nemcev, zato so to strujo pričeli imenovati "elastike". Ustanovili so svojo vladno skupščino in naslednje leto je Šuklje z Winklerjevo pomočjo začel izdajati Ljubljanski list, kot večerno prilogo družbenemu uradnemu časniku, v katerem je zagovarjal politiko elastikov.

V opoziciji proti elastikom so bili nekateri starejši liberalci, kakor Zarnik in Vošnjak ter mlajša generacija. Te "radikale" sta vodila dr. Ivan Tavčar in Ivan Hribar. Obsojali so zmernost elastikov in zahtevali odločno narodno politiko.

Spora v liberalni struji med elastiki in radikali je bilo konec že čez dve leti (1886), ker jim je pretila skupna nevarnost od katoliškega tabora, ki se je počasi toda trajno krepil. V glavnem je zmagalo oportunistično stališče. Pod vodstvom praktične Šukljétove politike so Slovenci v obdobju Taaffejeve vlade dobili precej drobtinic, kajti vlada je ugodila posameznim slovenskim zahtevam, da je obdržala slovenske poslance

na svoji strani. Na tako bistveno preureditev Avstrije pa Taaaffejeva vlada ni mislila in slovenske zahteve po enakopravnosti še daleč niso bile uresničene.

V osemdesetih letih so se močno zaostрила tudi razredna nasprotja. Izhajala so, na eni strani iz naraščanja števila industrijskih podjetij in števila delavstva, na drugi strani pa iz krize, ki je od sedemdesetih let naprej vedno bolj zajemala slovensko ozemlje. Večalo se je tudi nezadovoljstvo s politiko slovenske meščanske stranke, ki ni imela posluha niti za težave kmečkega prebivalstva, niti za težave nižjih plasti mestnega prebivalstva.

V začetku osemdesetih let se je tako v Ljubljani pojavila zanimiva, zelo aktivna "skupina obrtnih demokratov", katera je hotela ustanoviti "prvo kranjsko ljudsko društvo", vendar je vlada to prepovedala. Avstrijska vlada socializma nikakor ni gledala prijazno in je ovirala razvoj delavskega društva, kolikor je bilo mogoče, s posebno ostrino pa je nastopila proti radikalnim in anarhističnim idejam in dejanjem.

LITERATURA

1. Gestrin, F. - Melik, V.: Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do 1918, Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1966, s. 199-230.
2. Hribar, I.: Moji spomini, I. del (od 1853 do 1910 leta), Ljubljana Slovenska matica 1983.
3. Melik, V.: Slovenska politika v Taaffejevi dobi, Ljubljana, Zgodovinski časopis XXIX 1975/1-2, s. 109-118
4. Prijatelj, I.: Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848 - 1895, V. knjiga, Ljubljana, Državna založba Slovenije 1966
5. Zgodovina slovencev, Ljubljana, Cankarjeva založba 1979, s. 509-518.

7. GOSPODARSKE RAZMERE NA SLOVENSKEM PRED 100 LETI

Zlata DEBEVEC

Prva desetletja od sredine 19. stoletja dalje pomenijo za slovenske dežele gospodarski prevrat, s težiščem na neagrarni proizvodnji. Označujejo ga prehod iz manufakturne v strojno proizvodnjo, uvajanje nove tehnike v prometu na kopnem in na morju ter zemljiška odveza z njenimi družbenimi in gospodarskimi posledicami.

Manufaktura in založniška oblika proizvodnje sta izginjali. Manufakture so ali propadle ali pa so iz njih nastala industrijska podjetja. Namesto vodne sile se je kot ivr energije uveljavil premog. Stroji so vedno bolj izpodrivali ročno delo. Velik pomen za spremembo celotne gospodarske strukture na Slovenskem pa je imelo izvajanje nove tehnike v prometu na kopnem in na morju.

1. Razvoj pred uvedbo železnice

Razvoj železnice se je začel v Sloveniji leta 1840¹, skoraj istočasno pa tudi razvoj premogovništva. Podjetja, ki so uporabljala industrijsko tehnologijo so bila znana že pred uvedbo železnice, toda njihovo število je bilo premajhno, da bi spremenilo splošno statično ekonomijo, ki je temeljila na tradicionalnih metodah proizvodnje.

V Sloveniji, kot tudi v drugih evropskih deželah je imela industrijska mehanizacija začetke v proizvodnji tekstila. Lega za razvoj te industrije je bila ugodna zaradi bližine Trsta - uvozne luke egiptovskega bombaža.

Mehanizirane bombažne predilnice so začele obratovati v Ajdovščini in Slovenskem primorju leta 1828. Vodna sila pa je poganjala stroje do uvedbe parnih strojev. V Ljubljani je William Moline uvedel moderno bombažno tovarno leta 1837².

Tovarna bombaža v Preboldu je začela obratovati leta 1839. Uporabljali so tako vodno kot tudi parno energijo. Ostale pomembne inovacije v tem

obdobju so nastopile v proizvodnji jekla. Leta 1836 sta v železarni v Prevaljah Franz in Avgust Rosthorn uvedla pudlanje železa. V začetku so uporabljali lokalno oglje, leta 1840 pa so pričeli z uporabo rjavega premoga iz rudnika Leše. Železarna Prevalje je oskrbovala železnico.

Do preobrata iz obrtne v industrijsko proizvodnjo je v papirni industriji prišlo leta 1842. Fidelis Terpinec je ustanovil moderno papirnico Vevče pri Ljubljani, ki je pričela obratovati leta 1843. Proizvodnja je bila že mehanizirana. Rudnik živega srebra v Idriji je uvedel znaten tehnološki napredek. Vgrajena sta bila dva parna stroja leta 1837 in leta 1838, ki sta poganjala črpalke³. V tistem času se je pojavila tudi proizvodnja sladkorja. V letu 1828 sta bili ustanovljeni v Ljubljani dve tovarni sladkorja.

Še preden je železnica dosegla Trst leta 1857, je imelo to pristanišče pomembno vlogo v zunanji trgovini. Iz Trsta so ladje plule na Bližnji vzhod, v Afriko in v Indijo. Ko se je število prebivalstva povečalo od 42.000 leta 1817 na 64.000 leta 1851 je Trst postal daleč največje mesto, kjer so živeli Slovenci. Trst je postal tudi gospodarsko središče za slovensko zaledje. Slovenci, ki so prihajali iz kmetijskega v mestne poklice so se naseljevali v Trstu.

Vse prometne vezi pristanišča s širšim zaledjem so potekale skozi slovensko ozemlje. To je predstavljalo vir dohodka za velik del Slovenije.

2. Nova tehnologija in njeni učinki na strukturo in porazdelitev industrije

Industrijski razvoj je nastopil na področjih, kjer se je razvila železnica. V odročnih krajih je bila proizvodnja opuščena. Gozd je prenehal biti osnovni dobavitelj industrijskega goriva. Nahajališča premoga so vplivala na nastanek novih industrijskih obratov. Višek delovne sile je pripeljal v mnogih primerih do ustanovitve moderne industrije. Proizvodnja se je koncentrirala v večjih podjetjih in tu se je tudi lahko uvedla industrijska tehnika. V Slovenijo je prišel mednarodni kapital.

3. Gradnja železnice

Železnica Dunaj - Trst je potekala diagonalno prek Slovenije. Ljubljano je dosegla leta 1849 in Trst 1857. Leta 1861 je bilo na današnjem teritoriju Slovenije 330 km železnice, kar je predstavljalo 6% vseh železnic v Avstro-Ogrski monarhiji. Glavna povezava Dunaj - Trst je bila v Sloveniji hitro dopolnjena z vzhodno povezavo proti Hrvaški leta 1862, z železnico po dolini Save severno od Ljubljane leta 1870. Do leta 1914 je Slovenija pridobila 1150 km železniških prog⁵.

4. Pomorski promet

V pomorskem osebнем prometu še je v Trstu uveljavil parnik že v predmarčni dobi predvsem po zaslugi avstrijskega Lloyda. Toda vse do odprtja Sueškega kanala so se zlasti v tovornem prometu uporabljale jadrnice. Leta 1867 je bilo v Trstu 119 jadrnic z nosilnostjo nad 50.000 BRT in le 70 parnikov z nad 34.000 BRT nosilnosti. Nato pa je začela tonaža parnikov izredno hitro naraščati, jadrnice pa so izginjale. Pomorski promet se je skoncentriral v Trstu, medtem ko so druga pristanišča stagnirala na ravni 18. stoletja⁶.

5. Odpiranje rudnikov

Od vseh primarnih industrij v Sloveniji je bilo premogovništvo najbolj tesno povezano z razvojem železnice. Premog je prispeval k rasti nekmetijskega dohodka. Ocenjuje se, da je bila maksimalna proizvodnja premoga v letih pred 1848 do 55.000 ton. Znatni porast porabe premoga pa je nastal v Sloveniji potem, ko je področje Zagorja, Trbovelj in Hrastnika, zaradi lokacije na železnici Dunaj-Trst, postalo dobavitelj premoga železnici in industriji. Leta 1873 so lokalni zasebni lastniki prodali 2 največja rudnika Trboveljski rudarski družbi, ki so jo organizirali na Dunaju. Pod novim lastništvom je proizvodnja narasla od 78.000 ton leta 1872 do 236.000 ton v letu 1874. Leta 1880 so Francozi prevzeli kontrolo nad trboveljsko rudarsko družbo⁷. Glavni kupci trboveljskega premoga so bile poleg industrije železnice, vključujoč tiste na Madžarskem, Hrvaški in Italiji. Razvoj rudarstva je pritegnil v Trbovlje

tudi drugo industrijo. Proizvajali so steklo, kemikalije in gradbeni material.

6. Od fužin do specializirane jeklarske industrije

Samo v nekaterih krajih, ki so bili po srečnem naključju v bližini železnice so vpeljali moderno železarsko in jeklarsko tehnologijo. V Štorah so leta 1861 postavili plavž. Z ustanovitvijo Kranjske industrijske družbe je bil združen kapital ljubljanskih podjetnikov s kapitalom družine Zois, ki so bili vodilni lastniki fužin na Gorenjskem. Pod vodstvom Carla Luckmana je družba uvedla proizvodnjo železomangana v plavžih in si zagotovila svetovni trg za ta izdelek. Leta 1888 je Carl Luckman vključil še kapital Vogel in Noot iz Dunaja in Wartberg-Murzthal-proizvajalca vojaške opreme⁸. Področje od koder je kranjska industrijska družba črpala kapital se je še razširilo, ko se je za jeklarno na Jesenicah začel zanimati grof Julijus Born iz Berlina. Od leta 1891 dalje je bila rast kranjske industrijske družbe tesno povezana z njeno finančno udeležbo in udeležbo drugega nemškega kapitala.

7. Zaton steklarske proizvodnje

Že v predindustrijskem obdobju so na Slovenskem nastajale steklarne in sicer tam, kjer sta bila na voljo ruda in les. Največja koncentracija je bila na Pohorju. Prva steklarna na Pohorju je bila v Rokovcu nad Vitanjem (od 1719 leta do 1874 leta), na južnem Pohorju in v Gornjem Limbušu (1748 - 1850), ter na severnem Pohorju.

Steklarna v Josip dolu je proizvajala običajno in kristalno steklo. V Trbovljah je tovarna stekla pričela z delom 1824 leta in je delovala do 1873 leta. Tovarna Toplice pri Trbovljah je oskrbovala s steklom živosrebrni rudnik v Idriji⁹. Odvisnost pohorskih steklarn od lesa, katerega cena je porasla, ko je železnica omogočila razvoj industrije stavbnega lesa je privedla do zapiranja cele vrste steklarn. Od številnih krajev v Sloveniji, kjer so tradicionalno obstajale steklarne je prešlo na industrijski način proizvodnje stekla edino steklarna v Trbovljah 1860 leta so preselili steklarno Jurkloster v Hrastnik, v

bližino premoga in železnice. Rudo so uvažali iz Češke in Nemčije. V letih 1859 - 1961 je bila zgrajena še steklarna v Zagorju.

8. Ustanavljanje novih panog v industriji

Po uvedbi premoga v industrijo je les ostal gorivo za gospodinjstvo, izgubil pa je pomen kot industrijsko gorivo. Sredi 19. stoletja je bilo razvito žagarstvo. Na bregovih Drave je obratovalo 1000 žag. Z razvojem cest in železnic so gradbeni les lahko prevažali po kopnem. Trst je tako kmalu postal pomembno tržišče za gradbeni les. Pred letom 1980 so tudi žičnice prispevale k izkoriščanju gradbenega lesa na področjih, ki niso bila lahko dostopna. Povečano izkoriščanje gozdov in vzporedno povečana cena lesa je prispevala k rasti nacionalnega dohodka. Pred I. svetovno vojno je Slovenija proizvedla letno približno 1 milijon m³ gradbenega lesa, kar je bilo ovrednoteno na 20 - 25 milijonov zlatih kron¹⁰.

Razvijati so se začela nekatera industrijska podjetja za proizvodnjo finalnih lesnih proizvodov. Največja je bila tovarna v Sevnici, ustanovljena 1876 leta, manjša tovarna je izdelovala pohištvo v Ljubljani (leta 1888), parkete na Vrhniki, športno opremo v Ribnici. Posebna pozornost pa velja papirni proizvodnji tega časa, saj je bila v njej uveljavljena zlasti moderna tehnologija. V Žužemberku na Dolenjskem je od leta 1716 - 1870 obratovala papirnica. Zgodnji prehod iz manufakturne proizvodnje papirja v industrijsko proizvodnjo je pospešil v Sloveniji Fidelis Trpinc. Skupaj s tremi poslovneži iz Ljubljane je 1842 leta postavil mehanizirano papirnico Vevče, kjer je začel s proizvodnjo 1843 leta. Prvotna tovarna je bila povečana z dodatno tovarno imenovano Janezija. V papirnici so proizvedli prvi papir 1851 leta. Trpinc je od 1869 leta uporabljal za proizvodnjo papirja lesno kašo poleg cunj.

9. Druge industrijske panoge

V drugi polovici 19. stoletja se je razvila industrijska predelava hrane pretežno poleg urbanih središč. Industrijski mlini so se razvili na področju Celja, Ljubljane in Kranja. Mleli so uvoženo pšenico in jo

prodajali v večje centre, medtem ko so kmetje še naprej mleli žito v majhnih mlinih.

Slovenija je ponujala ugodne pogoje za usnjarsko industrijo. Usnjarska obrt je cvetela v mnogih krajih že stoletja, v času industrializacije pa so iz manjhnih delavnic nastala velika podjetja. Pomembni usnjarski podjetji sta bili v Šoštanju in Kranju (1830). V tem obdobju so nastale še usnjarne v Šmartnem pri Litiji, Konjicah in Ljubljani, v Tržiču pa je poleg usnjarne delala tudi tovarna čevljev (1911). V Sloveniji sta bili ustanovljeni samo dve večji tovarni bombaža v drugi polovici 19. stoletja in sicer 1885 leta v Tržiču in 1886 leta v Litiji.

Nekatere tovarne so nadaljevale tradicijo nekdanjih kovačnic (npr.: različna kmetijska orodja so bila izdelana v Tržiču in Sv. Lovrencu; žebli v Kropi). Zgodnja kemična tovarna je bila postavljena 1860 leta. Postavil jo je F. Gossleth, ki je prenesel svojo kemično tovarno iz Trsta v Hrastnik¹¹. Leta 1871 ji je bil dodan še oddelek za proizvodnjo žveplene kisline. Večja kemična industrija je nastala šele v drugi polovici 19. stoletja, vendar je šele tovarna v Rušah postala tik pred razpadom monarhije tedaj edino bazično podjetje. Na splošno pa so bile v tej stroki le tovarne, ki so proizvajale predvsem končne produkte (milo, klej, smodnik, barve, okside, loščila itd.).

Tovarne opeke so se razvijale v bližini Ljubljane, Maribora in Celja. Prve cementarne so bile zgrajene v Trbovljah, Zidanem mostu in Loškem potem, ko je bila zgrajena železnica do teh krajev. Leta 1870 je bila zgrajena cementarna v Mojstrani nedaleč od Jesenic.

10. Elektrika odpira nove perspektive

Uvedba električne energije ob koncu 19. stoletja je bila za dolgoročni razvoj slovenskega gospodarstva po pomenu takoj za železnico. Električna je dopuščala polno izrabo razpoložljive vodne sile, kar je pripomoglo k večji produktivnosti gospodarstva. Prve električne centrale v Sloveniji so delovale v povezavi z industrijskimi podjetji, oskrbovale pa so tudi ostale lokalne uporabnike. Prvo javno električno centralo je postavilo

mesto Ljubljana 1987 leta. Prva večja hidrocentrala s katero bi mogli označiti začetek elektrifikacije slovenskega ozemlja, pa je bila zgrajena v Završnici šele v letih 1912 - 1915 na deželne stroške. V istih letih so gradili tudi že hidrocentralo na Dravi pri Fali (začela je obratovati šele leta 1918), za potrebe industrije v Gradcu in tudi Dunaju.

11. Hranilnice

Na Slovenskem so že zgodaj nastale deželne hranilnice (npr. Kranjska hranilnica ustanovljena leta 1820), od začetka 60. let dalje pa tudi mestne in okrajne hranilnice. Toda bile so večinoma nemške. V začetku 70. let pa so Slovenci prenesli težišče na zadružne hranilnice in druge zadružne organizacije, ki so bile za nastanek slovenskega kapitala zelo pomembne. V prvo bančno poslovanje pa so Slovenci uspešno posegli šele leta 1900, ko so ob podpori češkega kapitala ustanovili Ljubljansko kreditno banko¹².

12. Zemljiška odveza

Trajni rezultat revolucionarnega leta 1848 je bila tudi zemljiška odveza, s katero ni bilo samo konec fevdalnih odnosov, ampak je leta pospešila uvajanje novih kultur in tehnik, kar je povečalo zemljiško produktivnost. Kmet je tedaj postal pravi lastnik zemlje, ki ni bila že prej v neposredni obdelavi zemljiškega gospoda. Zemljiška odveza se je v slovenskih deželah izvedla zelo hitro (v letih 1833 - 1855) za odškodnino fevdalcem. Odškodninske vsote so bile za zavarovanje interesov prejšnjih zemljiških gospodov vpisane kot hipoteke na kmetijah. Odplačevanje v obliki doklad k davkom se je začelo takoj po odvezi. Stroški delovanja sodne in upravne oblasti so se prenesli s fevdalca na državo s tem je prišlo tudi do povečanja davkov, ki so morali biti plačani v denarju. Delitev kmečkih posestev (po zakonu o dedovanju iz leta 1868) se je kazala v delitvi in zastavi kmečke lastnine, kar se je stopnjevalo v kmečko krizo v letu 1880, ko so mnoge hipoteke na kmetijskih zemljiščih zapadle. V predelih, kjer so proizvajali žitarice za tržišče je dodatne težave povzročil padec cen žita, ki je dosegel najnižji nivo leta 1884 in sicer zaradi dobav žita iz Amerike, Rusije in celo daljne Indije.

Zaradi tega in vrste drugih za kmeta neugodnih okoliščin (npr. prevladujoča drobna kmečka posest, visoki davki itd.) je prišlo do propadanja slovenskega kmeta, ki je od 70. let dalje dobilo množičen značaj. Počasna industrializacija pa viška delovne sile s podeželja in eksproprijiranih kmetov ni mogla v celoti zaposliti. Kmetje so se začeli množično izseljevati v mesta in zlasti v tujino.

V vsem tem obdobju pa se je stanje v kmetijstvu zboljševalo tako v tehničnem pogledu, kakor tudi glede intenzivnejšega obdelovanja plodnega zemljišča. Praha se je popolnoma opustila. V letu 1850 so jekleni plugi začeli nadomeščati lesene. Leta 1870 in 1880 so se pojavile strojne mlatilnice. V gnojenju je prevladoval hlevski gnoj, uporaba umetnega gnojila pa je bila še vedno majhna in omejena predvsem na veleposest in velike kmetije. Tako imajo veleposestva ob koncu obdobja že vse kapitalistične značilnosti: uporabljala so moderna tehnična sredstva, izvedla so specializacijo kultur in delala so z najeto delovno silo.

Napredovala je tudi živinoreja, medtem ko je število ovac padlo. Od konca stoletja do I. svetovne vojne si je kranjska vlada prizadevala izboljšati kvaliteto živine. Uvajali so nove tipe govedi in tipična področja: PINZGAU na Gorenjsko, SIMENTHAL na ljubljansko področje, MONTAFON na Dolenjsko. Za gradnjo modernih hlevov so bili na voljo številni načrti. V desetih letih je gospodarjenje z živino napredovalo bolj kot v prejšnji polovici stoletja. Zaradi prehoda na hlevski način gojenja živine sta živinoreja in kmetijstvo postala komplementarna in soodvisna.

Poleg živinoreje so se kmetje ukvarjali še z različnimi dejavnostmi, katerih izdelki se niso mogli uporabljati na kmetiji, prodajali pa so jih lahko na trgu. Te dejavnosti so bile: gojenje sviloprejk, čebel, hmelja, vina in pridelava mleka. Gojenje sviloprejk pa se je zaradi hude bolezni v letu 1960 zmanjšalo in se je ohranilo samo na Primorskem.

Tudi vinarstvo je utrpelo hudi udarec v zadnjem desetletju 19. stoletja zaradi bolezni vinske trte. (To je bil tudi eden od vzrokov za povečanje števila emigrantov z vinorodnih področij Slovenije, ki se je pričelo leta

1880). V razvoju mlekarstva sta bila pomembna činitelja - ustanovitev zadružne mlekarne in mlekarska šola na Vrhniki. S predelavo in prodajo mleka so te zadruge postale nov vir kmetijskega dohodka.

ZAKLJUČEK

Za gospodarske razmere na Slovenskem pred 100 leti, zlasti za prvo desetletje od sredine 19. stoletja dalje je značilno, da je prišlo zaradi razvoja oz. uvajanja tehnike v proizvodnjo ter zaradi zemljiške odveze do korenitih sprememb. Kazale so se pri prometu na kopnem v gradnji železnic, pri pomorskem prometu v uveljavitvi parnikov. Poglavitne industrijske panoge glede na vložen kapital in koncentracijo proizvodnje so bile rudarstvo, metalurgija, lesna industrija ter kemična industrija (šeke v drugi polovici 19. stoletja). Koncem 19. stoletja je k hitrejšemu gospodarskemu razvoju pripomoglo tudi uvajanje električne energije v industrijo. V tem obdobju se je bistveno spremenila tudi agrarna gospodarska struktura. Kmečki gospodarski obrat se je šeke po zemljiški odvezi povsem individualiziral. Podeželje je izgubilo neposredne povezave z neagrarnimi panogami, ki so v prejšnjih obdobjih dajale možnost življenske eksistence velikemu delu vaškega prebivalstva. Slovensko podeželje je pridobilo veliko bolj agraren značaj kot dotlej. Manufaktura in založniška proizvodnja, krajevno v veliki meri vezana na podeželje ter na delovno silo v vasi sta izginili. Krčila se je tudi domača obrtna dejavnost. Kmet je bil vedno bolj omejen na prodajo pridelkov na lokalnem tržišču. Uveljavljanje kapitalizma nasploh in še posebej na podeželju je občutil zlasti kmet, ki je tedaj izgubil vrsto prejšnjih dodatnih virov zaslužka in prihajal pod pritisk kapitalističnih tržnih in drugih odnosov. Zaradi neugodnih okoliščin se je začelo propadanje slovenskega kmeta, ki je od sedemdesetih let dalje dobivalo množičen značaj

Počasna industrializacija pa viška delovne sile s podeželja v celoti ni mogla zaposliti. Prišlo je do bega v mesta oz. do izseljevanja v tujino. Kmetijstvo samo pa je kljub temu obenem počasi napredovalo, tako v tehničnem pogledu kakor tudi glede intenzivnejšega obdelovanja plodnega zemljišča.

Konec 19. stoletja se je slovenski bančni kapital povečal, toda tuji kapital je v celoti obvladal vse velike investicije v Slovenskih deželah,

zato je bila tudi gospodarska rast slovenskega naroda počasna. Slovenski kapital v odnosu do tujega, predvsem nemškega kapitala je bil vse skozi v podrejenem položaju in ni bil dovolj močan, da bi mogel poseči v širšo gospodarsko dejavnost.

Opombe

1. Hočevar, T.: The Structure of the Slovenian Economy, s. 15
2. prav tam, s. 16
3. prav tam, s. 17
4. prav tam, s. 18
5. prav tam, s. 22
6. Gestrin F.: Oris gospodarstva na Slovenskem v prvem obdobju kapitalizma do leta 1918, s. 130
7. Hočevar, T.: The Structure of the Slovenian Economy, s. 25
8. prav tam, s. 30
9. prav tam, s. 33
10. prav tam, s. 35
11. prav tam, s. 41
12. Gestrin F.: Oris gospodarstva na Slovenskem v prvem obdobju kapitalizma do leta 1918, s. 136

LITERATURA

1. Gestrin, F.: Oris gospodarstva na Slovenskem v prvem obdobju kapitalizma (do leta 1918)
Kronika - časopis za slovensko krajevno zgodovino 1969, št. 3,
s. 129-137
2. Hočevar, T.: The Structure of the Slovenian Economy 1848 - 1963;
Studia Slovenica, New York 1965, s. 15 - 79

8. KULTURNE RAZMERE NA SLOVENSKEM PRED 100 LETI

Tomaž MIKLAVČIČ

I.

Obdobje v dekadi med 1881 in 1899 imenujemo v naši književnosti "obdobje poetičnega realizma". Slodnjak ga imenuje tudi "folklorni realizem", včasih pa tudi "zreli ali klasični realizem". Prijatelj pa ga imenuje tudi "romantični realizem". Razlike v poimenovanju tega obdobja niso vsebinske. Kulturno obdobje te dekađe pa v Evropi imenujemo realizem in naturalizem.

Izraz hoče povedati, da je ideal slovstvenega prizadevanja tega obdobja prikazovati življenje tako, kot ga avtor vidi, ne da bi življenje zavestno idealiziral, kot je to počenjalo večina avtorjev v dobi pred tem. Konec leta 1880 je nehal izhajati Stritarjev Dunajski zvon, ki je s svojo veliko čustvenostjo in idejnim pesimizmom zagovarjal gesla romantike. Taka drža ni več ustrezala novi dobi, ki je zahtevala stvarnejšo, v družbo usmerjeno aktivnost. Avtorji tega obdobja so videli poglobitveno vsebino svojega prizadevanja v tem, da slovstvene teme obravnavajo tako, kot da bi bili resnični ljudski pripovedniki, ki so upravičeni dajati folklornim motivom slovstveno obliko ali pa si po ljudskih zgledih izmišljati nove motive, ki naj bi veljali za ljudske. Pri tem pa je bila odločilna želja, da so hoteli oblikovati žive ljudi, brez idealiziranja, alegorij ali simbolov.

V slovenski zgodovini je vedno težko ločiti med politiko in kulturo. To velja tudi za to obdobje. Tako je bilo literarno prizadevanje avtorjev v veliki meri odvisno od političnega dogajanja v njihovem času. Zato se na tem mestu ne da izogniti orisu tistih političnih dogajanj, ki so pogojevala kulturno življenje.

V tem obdobju je vladal grof Edvard Taaffe. Z njim se je pričel poskus preobrazbe dvojne monarhije (Avstro-ogrske) v federativno državno ureditev. V okviru tega prizadevanja je šlo predvsem za uveljavitev 19. člena t.im. "decembrske ustave" iz leta 1867. Ta člen državnih temeljnih

postav je določal, da so "vsi narodi države enakopravni in nobenemu narodu se ne sme kratiti pravica, da sme braniti in gojiti svojo narodnost in svoj jezik. Država priznava enakopravnost vseh v deželi navadnih jezikov v šoli, uradu in javnem življenju..., ne da bi se smel kdo siliti, da bi se učil drugega deželnega jezika".¹

Vlada pred Taaffejem tega določila ni jemala resno. Zato je novi ministrski predsednik obljubil, da bo izvedel narodno enakopravnost. Ravno zaradi te obljube in pričetnih prizadevanj predsednika so dali Slovenci (in ostali Slovani v državi) predsedniku vso podporo, da so njegovi državni posli tekli neovirano.

Vendar pa uveljavitev tega člena ni šla tako gladko, kot so upajoči spočetka pričakovali. Zato so se slovenski poslanci večkrat pritoževali pri ministrskem predsedniku, ta pa jih je miril in jim svetoval "zmernost in samopremagovanje"². Vedeti namreč moramo, da je bil ministrski predsednik sicer deležen cesarjeve podpore, čigar mladostni prijatelj je bil, ne pa Nemcev oz. Avstrijcev. Med njimi je nudila močnejši odpor nemška liberalna inteligenca, ki ni hotela zapustiti postojank - privilegijev, ki si jih je pridobila. Še več, njihov voditelj von Schönerer je sprožil strastno velenemško propagando z namenom, da bi se samo Avstrijci obračali proč od cesarja k nemškemu rajhu. Ta agitacija je polagoma skalila vse zdrave kulturne in družbene odnose med narodi znotraj dvojne monarhije. Omenjena liberalna inteligenca pa se ni zadovoljila samo z agitacijo. Ustanovila je nemško šolsko društvo (Deutscher Schulverein) leta 1880, preko katerega je zbirala denar za zidavo in delovanje nemških šol povsod tam, kjer so hoteli uspeti z germanizacijo. Temu društvu je sledilo društvo Južna Marka (Südmark), ustanovljena 1890 predvsem za načrtno naseljevanje Nemcev, podpora istemu gospodarstvu in šolstvu, da bi nasilno razširili meje nemške govorice in misli³.

Tako je slovenski poslanec Šuklje ugotavljal, da "kadar Nemci govorijo o svobodi, ni to nič drugega, kot svoboda gospodarstva nad drugimi narodi"⁴. Vendar pa so se Taaffejeva prizadevanja vendarle počasi uveljavljala predvsem na upravnem področju. Tako je ministrski pred-

sednik leta 1880 za deželnega predsednika na Kranjskem postavil Slovenca Andreja Winklerja, ki je ostal na tem mestu vse do padca ministrskega predsednika. To je bil prvi in zadnji Slovenec na čelu državne uprave v katerikoli slovenski deželi.

Po marčevski revoluciji 1848 je prihajal pri Slovencih v poštev kot politična vrednota skoro edino le kmečki stan. Na Kranjskem je bilo slovensko meščanstvo v povojih in zato tudi nezanesljivo in omahujoče, kar so večkrat pokazale volitve. V obrobni deželah pa so bila mesta in trgi v nemških oz. laških rokah. V času narodnega preporoda je bil zato v središču rodoljubni duhovnik (kaplan Martin Čedermac!). Na tej osnovi je Bleiweis postavil temelje prve slovenske politične stranke. V to preprosto ozračje je slovensko dijaštvo iz tujin prineslo novo življenje in nove nazore v političnem in kulturnem pogledu. Vzor so jim bili nemški liberalni meščani, ki so nadvse povzdigovali razum in kulturo, do vere pa so bili kritični in nemalokrat nestrpni. Še predno so se mogli ovesti in utrditi svoje modroslovne poglede, jih je tabor-ska doba potegnila v vrtinec javnega življenja. Te izobrazence so pozdravili kot Mladoslovence, "Mladiko na drevesu Slovenije", kot se je izrazil Matija Prelog v "Slovenskem gospodarju"⁵. Toda ti še niso bili zreli. Zaradi pomanjkljive izobrazbe niso bili trdni v svojih načelih, bili so polovičarski in vedno pripravljeni, da zataje svoje napol domišljene nove svetovne nazore. Vse to je jasno pokazal njihov spor z Mahničem. Kadarkoli je namreč prišlo do ostrega spora, v katerem bi morali jasno podati svoja svetovno-načrta spoznanja, so se potuh-nili in izmikali, češ, da jim gre samo za narod, ki naj živi v slogi in miru. Seveda pa ta neodločnost v politiki in kulturi ni preprečeva-la, da se ne bi pikro spotikali ob edino slovensko stranko: duhovnike, vajene spoštovanja, so imenovali farje in staro gardo okoli Bleiweisa in Kluna pa grče s skrhanimi zobmi in kratko sapo⁶. V takih razme-rah so se duhovniki začeli izmikati družbenim stikom z drugače mislečimi. Tako so izstopili iz čitalnic in drugih, doslej vsenarodnih ustanov ter se omejili le na delo s kmečkimi farani, ki so jih hoteli osamosvo-jiti oderuhov v gospodarskem pogledu, v kulturi pa so zagovarjali po-božno, vzgojno in poljudno slovstveno smer.

V te razmere je v začetku osemdesetih let z vso silovitostjo posegel profesor bogoslovja in kasnejši krški škof D.A. Mahnič. Mladoslavensko kulturno in politično javnost je hotel prisiliti k priznanju in spoznanju, da so njeni narodi in poslovni vzori prevzeti iz nemške svobodomiselnosti (liberalne) in materialistične meščanske miselnosti, kar pa naj bi bilo slovenskemu narodu tuje in zanj neprimerno, v verskem pogledu pa celo škodljivo. Tako se je v raznih glasilih zavzemal za verske šole, ugovarjal npravstveni upravičenosti in vzgojni neoporečnosti nekaterih Gregorčičevih pesmi, lotil pa se je celo Prešernove ljubljanske lirike in Stritarjevega svetobolja. Vztrajal je na stališču, da je pravi slovenski umetnik le tisti, ki upodablja krščanske vrline - naravno lepoto, ljudstvo izneveriti krščanstvu pa bi zanj pomenilo rezati korenine narodove biti⁷.

S tako strogimi razmišljanji se je pripravila nevihta, pred katero so se v vladinovce in radikale sprti liberalci skušali rešiti s porogom, kot da se ti napadi ne tičejo njih, da gre le za osebna nasprotja škofa do nekaterih, ali pa so se napadov otepali s smešenjem in psovanjem na zabavljivih večerih. Med ljudstvom so izgubili še tisto malo zaslombe, ki so jo imeli, v časopisih se v razpravljanje niso spustili, še naziva liberalci so se otepali.

Po smrti ljubljanskega škofa Pogačarja (1884), ki je duhovščino odvrčal od političnega dela in je bil zoper oblikovanje posebne katoliške stranke, so Mahnič in njegovi pristaši od njegovega naslednika Jakoba Missije pričakovali, da bo svojim vernikom dajal pobude tudi za delo v političnem življenju, vendar ta tega ni storil takoj, ko je prevzel ljubljansko škofijo. Prav tedaj je Mahnič pričel priobčevati podlistek "Dvanaajst večerov". V tem podlistku je položil temelj za udejstvovanje katoličanov v politiki in kulturi. Jasno jim je zarisal stališča, kako morajo vrednotiti politična in kulturna dogajanja in jih na njihovo vrednost presojudati. Toda kakor so bila stališča Mladoslavencev pogojena z njihovim študijem v tujini, kjer so se navzeli modernega evropskega duha, tako so bila pogojena tudi Mahničeva pojmovanja politike in kulture. Mahnič je bil goreče vdan Rimu, kjer je ta čas papeževal Leon XIII., ki je budno spremljal evropsko kulturno in politično živ-

ljenje. Socialistični tabor je ravno takrat izgubil Karla Marxa (1883) in je bil oslavljen zaradi notranjih frakcij. Na Nemškem je bila socialdemokratska stranka pod udarom Bismarkovega izrednega zakona, ki je prepovedoval organizacije in shode. V Franciji so še vedno čutili posledice katastrofe Pariške komune iz leta 1871. Tudi Taaffe je hotel z zakonom zoper socialiste zlomiti delavsko gibanje (1884).

Papež je že v drugem letu svojega pontifikata (1879) izdal encikliko Aeterni patris, v kateri je pokazal, da je realizem Tomaža Akvinskega, ki je postavljaj na prvo mesto strogi razum in razodetje, najboljše in najzanesljivejše orodje za delo duhovnikov. Njegova pastirska pisma so govorila, da je Cerkev učinkovita razširjevalka resnične omike in napredka in, da nasprotuje samo napakam in zmedam, ki se lažljivo širijo pod plaščem besed o omiki, kulturi in svobodi. Na področju družbenih vprašanj (delavska gibanja) pa je papeževo premišljevanje zaokrožila enciklika Rerum Novarum (1891), s katero je z avtoriteto posegel na širše področje gospodarskih in družbenih vprašanj. Enciklika odločno obsoja krivičnost nečloveških naporov proletariata in obupnih življenjskih razmer, ki jih povzroča liberalni industrijski kapitalizem in kot zdravilo ponuja krščanskega duha, ki naj v družbena razmerja prinese pravičnost. Vse to je v domačih posledicah rodilo t.im. krščanski socializem, oz. še prej "ločitev duhov" na Slovenskem. V okviru Mahničevega položaja v cerkveni hierarhiji (oblast in poslušnost) je treba vrednotiti njegove poglede na kulturo in politiko, ki jo je priporočal oz. zahteval).

Po tem pojmovanju je naloga umetnosti, da izraža božjo idejo in razum, ne pa snovno telesnost-čutnost. Zato realistične ali naturalistične umetnine sploh niso lepe. Lepota je samo tam, kjer se poniža v čutni obliki do čutnega človeka, da bi mu zvalila dušo v idealne višave, v kraljestvo duhov. Pri tem mora biti umetniku narava učiteljica, ki ga uči, kako mora lepoto upodabljati. Tako kot umetnosti oziroma kulturnega udejstvovanja Mahnič ni obsojal, ampak jima je hotel dati samo smernice, tako tudi narodnosti ni obsojal kot iznajdbe hudobnega duha, a mu tudi ni bila božanstvo, ki se mu mora vse drugo podrediti, kot so trdili nekateri radikalci. Verska ideja mu je splošnejša in

obsežnejša. Narodnost sama na sebi je dobra in vsakdo jo je dolžan ohraniti in ljubiti. Kratenje narodnih pravic je zoper pravičnost. Grešna pa je absolutna narodnost, ki je sama sebi namen, ki ne vidi in ne trpi poleg sebe drugega (danes t.im. nacionalizem). V družbi je treba živeti v slogi z drugimi in se ravnati po nekem nravnem vodilu. Ako politična oblast zatira narodnost, je to pravni razlog, da se narod oprime samoobrambe, ker oblast, ki je sicer od boga in dobra, ne sme zlorabljeni svojega položaja za osebne namene ali celo v škodo države.

S takimi stališči je Mahnič v napadalni vlogi pozival kulturno javnost: "Borimo se, pobijajmo se, pa ljubimo se!"⁸. Toda odmeva ni dobil. Še več, celo oče slovenskega liberalizma Stritar, ki se je v svojih Dunajskih sonetih za takega odkrito imenoval, je menil, da je kljub vsemu vendarle dober kristjan.

V javnem in kulturnem življenju je Mahnič zahteval doslednost. Zato je na Slovenskem hotel ločiti duhove po svetovnem nazoru, ki se mu morata podrediti in prilagoditi tudi kultura in politika. Svoje pristaše je učil, da ne skrivajo svojega prepričanja in naj brez strahu uporabljajo katoliška načela, češ da edino ta lahko privedejo Slovence do sloge in edinosti. Na ta način je strnil vrste v skupen napad na slovenski liberalizem. V tem trenutku pa se mu je pridružil previdno tihi ljubljanski škof Missia, ki je pozval na odločilen boj zoper liberalno nevero. Konec desetletja (po letu 1889) je že moral dr. Slanc v Slovenskem narodu priznati, da so duhovi na Slovenskem ločeni⁹. Vendar lastne organizacije ne liberalci ne katoličani tedaj niso imeli. Na Dunaju so bili oboji včlanjeni v Hohenwartov klub, v kranjskem deželnem zboru pa sta bila oba tabora zastopana z miroljubnimi ljudmi, tako da do večjih sporov ni prišlo.

Še spomladi 1889 so se hoteli skupno organizirati v "Slovensko društvo", vendar so se pogajanja razbila. Zato so se na katoliški strani pričele priprave za posebno katoliško politično društvo, ki je imelo v začetku 1890 svoj ustanovni občni zbor. To društvo je prirejalo številne in dobro obiskane shode in širilo katoliško politično zavest zlasti med kmeti. Pregrada je bila postavljena.

II.

Zgoraj orisani politični in kulturni okvir je pogojeval delo in prizadevanje kulturnih krogov. Iz življenja naroda izluščiti značaj dekade ali pa iz življenja posameznika ločiti desetletja njegovega ustvarjanja od ostalega življenja je tvegano.

Med literati tiste dobe so bili "umetniško vredni" predvsem Mladoslovenski predstavniki, medtem ko so Mahničevi somišljeniki ustvarjali predvsem "vzgojno-nabožna" dela.

Slovenska književnost je po Prešernovi smrti zapadla za celo desetletje pod vpliv staroslovenske generacije, ki je prišla na površja v revolucionarnem letu 1848. Ta skupina je imela svoj časnik Kmetijske in rokodelske novice (od l. 1843). Ustanovil jih je dr. Janez Bleiweis. Avtorji, ki so sodelovali v Novicah, so glede književnosti še vedno zagovarjali prosvetljske ideje. V političnem pogledu pa je bilo njihovo geslo "Vse za vero, dom, cesarja!". Tako zastavljene Novice pa so kmalu v sedemdesetih letih začele ovirati slovenski narodni in kulturni razvoj. Ideje staroslovencev niso bile več v skladu z življenjem evropskih narodov in lastnega ljudstva. Mlajši rod slovenskih kulturnih delavcev - mladoslovenci je zrasel ob idejah marčne revolucije (vse za napredek-prosveto). Čutili so potrebo, da stopijo v korak z evropskim družbenim življenjem. Prvo zmago nad staroslovenci so dosegli z ustanovitvijo Slovenskega glasnika (ust. 1858) za književno področje, leta 1868 pa so ustanovili še politično glasilo Slovenski narod, ki je izhajal v Mariboru. V tem obdobju sta izstopala pisatelja, ki sta obravnavala predvsem narodopisno snov. To sta bila Janez Trdina (1830 - 1905) in Matija Valjavec (1831 - 1897). Ob narodopisni tematiki pa še izrazito poudarjata odpor proti tujcem in ideje svobodomiselstva. Izmed vajecev (Vaje, list gimnazijskih dijakov v Ljubljani v šol. l. 1854/55) sta se dvignila Fran Erjavec (1834-1887) in Simon Jenko (1835 - 1869). Najbojevitejši med mladoslovenci pa je bil družbeni kritik in utemeljitelj pripovedništva Fran Levstik (1831 - 1887). V znamenju romantičnega realizma pa so Josip Jurčič (1844 - 1881), Josip Stritar (1836 - 1923), v prvem obdobju svojega

pisanja pa tudi Ivan Tavčar (1851 - 1923) in Janko Kersnik (1852 - 1897). Leta 1881 se ustanovi literarno glasilo Ljubljanski Zvon, ki odpre vrata novemu gledanju na narodnostno, politično in kulturno držo slovenskih kulturno-političnih delavcev. Obris te držbe so: poudarjajoči nacionalizem, v gospodarstvu in filozofiji liberalizem, v književnosti pa resnično prikazovanje ljudskega življenja in njegovih teženj, kar vse pa je pobarvano z romantičnimi potezami. V tej dobi se je slovenska književnost obogatila z novimi književnimi vrstami predvsem s književno kritiko, novelo in dramo, romanom in podlistkom.

Kmetijske in rokodelske novice

Iz odpora proti Metternichovem absolutizmu, ki je hotel za vsako ceno zavreti delovanje liberalnega meščanskega duha, ki si je rodil iz francoske revolucije, so se rodile Kmetijske in Rokodelske novice l. 1843 in izhrale šele 1902. Njihov pomen je zlasti v naslednjem:

- strokovno so izobraževale kmete (takrat naš najštevilnejši stan)
- budile zavest, da se ni treba sramovati slovenščine
- budile v ljudstvu smisel za branje
- uvedle so češkoilirski črkopis - gajico in utrdile enotni knjižni jezik (odklanjale so kovanje novega jugoslovanskega jezika!)
- okoli sebe so združile skoraj vse takratne slovenske pisatelje, ki so bili dotlej brez glasila.

Pet let po ustanovitvi so Novice postale tudi politično glasilo. Novice je, kot je že omenjeno, ustanovil d.J. Bleiweis, po poklicu sicer živinozdravnik. Medtem ko Trubarja imenujemo očeta slovenskega knjižnega jezika, imenujemo Bleiweisa očeta političnega slovenstva. Ne sicer kot nekakšen narodni ideolog, pač pa kot vsakdanji (preprost) politični vodnik (prosvetlitelj), vse dokler ga ni čas prehitel.

Pri Novicah se je trudil še Jovan Vesel Koseski (1798 - 1884). Pisal je patetične, domoljubne pesmi, s katerimi je budil domoljubni čut. Danes so njegove pesmi brez posebne pesniške (umetniške) vrednosti.

Zgodnja Danica je bil katoliški cerkveni list, ki ga je urejal nabožni pesnik Luka Jeran (1818 - 1896). Ustanovljen je bil po revoluciji (1849 - 1902), tako kot še mnogo drugih časnikov, ki so svoj program zastavili zelo ambiciozno, vendar so bili zelo kratkega diha, izhivali so v letu ali dveh po ustanovitvi: Slovenija (1848 - 1850), Ljubljanski časnik (1850 - 1851), Vedež (1848 - 1850 - prvi mladinski list), Pravi Slovenec (1849), Slovenska Čbela (1850) in Slovenska Bčela (1850 - 1853) itd. V teh časnikih so se v svoji mladosti pričeli uveljavljati domo-ljubno-politični pesniki. Za oris naše deкаде omenimo dva - Franceta Cegnarja (1826 - 1891), ki je prevajal Schillerjeve drame z zgodovinskimi junaškimi motivi, kot npr. Maria Stuart, Viljem Tell ipd., in Luka Svetec (1826 - 1921), ki je deloval predvsem na enotnem slovenskem jeziku in se v zrelih letih posvečal politiki kot deželni in državni poslanec.

Miselnost lista Zgodnja Danica je bila nestrpno dogmatično katoliška. Priobčeval je predvsem moralistične spise in nabožne pesmi. Urednik je obsojal Prešernovo izpovedno liriko in preganjal mladega Levstika. Nad mračnjaštvom tega lista se je zgražala celo avstrijska nemška javnost.

Klerikalni Slovenec je bil list nastopajočega klerikalizma. Ustanovljen je bil 1873 in je deset let kasneje poleg Slovenskega naroda postal drugi slovenski dnevnik.

Edinost (18 - 1928) je bil časnik tržaških Slovencev, ki je 1895 postal tretji slovenski dnevnik.

Pavliha in Brencelj sta bila humoristična časnika. Prvega je ustanovil Levstik 1870 na Dunaju in ga moral še istega leta ukiniti, drugi pa je začel izhajati leto prej in dočakal 1895 leto. Izdajal ga je satirik in ljudski pripovednik Jakob Aleševce. Brencelj je svoje želo naperil predvsem proti Nemcem in nemškutarjem ter mladoslovincem.

Mohorjeva družba in Slovenska matica sta bili vodilni knjižni ustanovi. Prvo je nasvetoval 1852 škof A.M.Slomšek, ki je želel družbo za izdajanje cenenih knjig, dostopnih slehernemu Slovencu. Slovensko ljudstvo se je

dolga desetletja vzgajalo s pomočjo izdaj te knjižne družbe. Najpomembnejši pripovedniki, katerih dela je družba izdala, so bili: Josip Jurčič, Franc Erjavec, Fran Detela, Josip Stritar. Mohorjeva družba je v tem času izdala tudi občo zgodovino v 4. zvezkih avtorja Josipa Mala (1874 - 1882). Izdajala pa je tudi leposlovno-družinski list Kres (1881 - 1886).

Slovenska matica pa je bila ustanovljena 1864, zlasti na pobudo Frana Levstika in Lovra Tomana. Njen namen je bil izdajati ljudstvu primerne spise, pa tudi znanstvene spise (npr. Zgodovina slovenskega slovstva v 4. knjigah, Slovenske narodne pesmi v 4. knjigah). Lotili pa so se izdajanja tudi prevodov Shakespearea, Goetheja, Puškina, Tolstoja, Dostojevskega.

Slovenski Glasnik je bilo vodilno literarno glasilo v obdobju 1858 - 1868. Izhajalo je v Celovcu in je v svojem krogu združilo vse tedaj pomembnejše slovenske pesnike in pisatelje. V njem so objavljali predvsem Jenko, Gregorčič, Erjavec, Mencinger, Levstik, Jurčič, Stritar. V listu so izhajali tudi prispevki, ki so klicali k svobodi in zavračali Bleiweisovo samodržstvo v kulturnih stvareh.

Ljubljanski Zvon (1881 - 1941)

Potem, ko je na Dunaju nehal izhajati Stritarjev Dunajski Zvon (1880), ki je bil vzgojno-družinsko glasilo, so v Ljubljani mladi Jurčič, Kersnik, Levec in Tavčar osnovali Ljubljanski Zvon. V njem so sodelovali poleg naštetih v naši dobi še Levstik, Gregorčič, Aškerc, Trdina in Mencinger. Bil je osrednje literarno glasilo mladoslovencev, ki so se trudili v iskanju novih poti in načinov izražanja, ki naj bi bilo v skladu z duhom njihove dobe.

Literarni teoretiki označujejo to obdobje, kot smo na pričetku že povedali, obdobje folklornega realizma ipd. Potem, ko smo izraz vsebinsko opredelili, je potrebna še pripomba, da gre v naši raziskavi za izsek, ki ga je težko ločiti od obdobja pred njim, ki nekje po naravi stvari sega v obdobje marčne revolucije, ko so bile "nove" vrednote spočete, in v obdobje po naši dekadī v se do propada Avstro-Ogerske monarhije

oz. do prve svetovne vojne, ko je zavel nov duh in nežno oplazil naše kraje. Iz tega razloga je težko oz. skoraj nemogoče dati oznake slovenskih književnikov samo za našo dekada. Zato se bomo držali šolskih oznak slovenskih literarnih zgodovinarjev.

Janez Trdina (1830 - 1905)

je bil predstavnik narodopisne smeri. Kot predstavnik mladoslovencev je pristajal na napreden svetovni nazor, ki ga je črpal iz revolucionarnega leta 1848. Zavračal je sleherno nasilje in mračnjaštvo, zato se je trudil s svojim delom ljudstvo navajati k razumnemu življenju. Uveljavil se je kot pripovednik davnih ljudskih motivov, kot npr. Verske bajke na Dolenjskem in Bajke in povesti o Gorjancih. V njih je grajal slabe ljudske strani, kot so lahkovernost, zabavljivost, pokornost in podobno. Mahnič ga ni maral in je njegove bajke označil, da so "prava kloaka, v katero se zliva vse, kar se more misliti najbolj ostudnega in kosmatega, prava kvintesenca mladoslovenskega liberalstva". (J. Logar: Trdinovo Zbrano delo, DZS, cit. po Stanko Janež: Zgodovina slovencev, Založba obzorja 1957).

Fran Erjavec (1834 - 1887)

Literarni zgodovinarji ga štejejo za prvega ustvarjalca slovenske poljudnoznanstvene proze. Pisal je v lepem, čistem jeziku, umetniško dovršeni obliki, s katero je združil svoje bogato naravoslovno znanje. Znana je zlasti njegova povest Ni vse zlato, kar se sveti, ter spisi, ki govore o živalstvu in rastlinah.

Janez Mencinger (1838 - 1912)

Zgodovina ga šteje kot utemeljitelja mladoslovenske novelistike, v zrelejših letih pa se je pokazal kot svojevrsten idealističen mislec, satirik in spreten slikar podeželskega malomeščanstva. Njegova dela so polno spretnih besednih iger, s katerimi hoče šaljivo kmamljati o različnih življenjskih in družbenih vprašanjih (Moja hoja na Triglav, Abadon idr.).

Fran Levstik (1831 - 1887)

je bil v svoji dobi središče vse kulturne dejavnosti. Delal je kot pesnik, pripovednik, literarni kritik, načrtovalec slovenske proze, jezikoslovec, narodni ideolog in začetnik mladoslovenskega gibanja. Ambiciozno si je želel, da bi slovenski narod dosegel evropsko kulturno raven. Tako si je prizadeval, da bi ustvarili umetnost, ki bi slonela na temeljih ljudskega življenja in bi se kazala v svobodomiselnosti.

V slovensko slovstveno življenje je Levstik posegel predvsem s tremi spisi:

1. z literarnoteoretičnim esejem Popotovanje iz Litije do Čateža
2. s povestjo Martin Krpan z Vrha in
3. z razpravo o knjižnem jeziku in slogu Napake slovenskega pisanja.

V prvem je opisal pripovedni postopek, ki bi odpiral pot k zapadno-evropskemu realizmu in obenem izhajal iz domače zgodovine in sodobnosti ter odkrival bolj človekovo notranjost kot zunanost. Primer takega dela je Martin Krpan, kjer je po motivu svetopisemskega mita o Davidu in Goljatu postavil bistroumnega Slovence na dunajski nevhvaležni dvor in ga rešil krvoločnega velikana.

V tretjem delu pa je spregovorila njegova ostra kritičnost. Opozoril je na zdravilno moč ljudske govornice, se spotaknil ob Bleiweisa in njegovega himničnega pesnika Koseskega in kliče po razumni kritiki slovenskega pisanja.

Kot narodni ideolog pa je Levstik opozarjal na nujnost, da Slovenci strnejo svoje vrste v boju proti nemški buržoaziji. Nastopil je proti oportunizmu slovenskega konservativnega vodstva, ki se je po svojem nazoru povezovalo s Cerkvijo, v politični dejavnosti pa s polfevdalnimi veleposestniki in dunajskim dvorom. Te nazore je objavljial predvsem v takratnih časnikih, kot npr. v listu Naprej, Slovenski Narod ipd. Njegova vsestranska kulturna dejavnost je ustvarila temelje prihodnjim rodovom.

Josip Stritar (1836 - 1923)

je drugi steber mladoslovenske generacije. Njegova poglavitna zasluga je, da je bil literarni vzgojitelj mladega pesniškega rodu. Hkrati pa se je uveljavil kot pesnik, pripovednik in dramatik, pa tudi kot satirik in urednik.

V Slovenskem Glasniku je priobčeval bojevita pisma, v katerih je črtil pesniško slavo Koseskega in razložil pojme: "Kdo naj poje? Kaj naj se pojê in Kako naj se poje?" in se s tem izkazal kot prvi učitelj literarne teorije na Slovenskem. Kasneje je to svoje delo še nadaljeval z literarnimi pogovori v svojem Zvonu in govoril o poeziji, dramatik, družbenem pomenu književnosti, poročal o literarnih novostih in ocenjeval dela svojih sotrudnikov. V prvem obdobju svojega učenja je bila Stritarju umetnost vzvišena gospa, ki nima stika z vsakdanjim življenjem, po letu 1876 pa je oznanjal, da naj bo umetnost človekova služabnica. Kot pesnik ni bil izviren, svoje nazore je naslanjal na Rousseauja in Schopenhauerja, katerih značilnost je bila pretirana čustvenost in pesimizem.

Predvsem pa je potrebno za Stritarja navesti, da je bil esteta, temeljito podkovan v literarnih vprašanjih in v svojem času prav gotovo najbolj izobražen Slovenec. Kot tak se je edini lahko postavil v bran pred napadi staroslovencev, Slovence seznanil z modernimi evropskimi strujami in bil prvi na Slovenskem, ki je obsojal kapitalizem in videl razvoj družbe v socializmu.

Simon Gregorčič (1844 - 1906)

je bil občutljiv in otožen pesnik, ki ni kazal niti filozofskega niti pesniškega razvoja. Pesmi mu je narekovalo srce, ki je bilo polno žalostnega občutja bivanja. Ta njegova drža je izvirala iz njegovega neprostovoljnega duhovniškega stanu, ki pa mu ga je še zagrenil njegov nadrejeni, škof Mahnič.

Ivan Tavčar (1851 - 1923)

je bil mnogostranski človek - vdan advokatskemu poklicu, vnet za politični boj in posvečen slovstvu. Kot tak je bil edinstvena in samosvoja

pojava. Literarni zgodovinarji ga upravičeno imajo za enega najboljših slovenskih pripovednikov devetnajstega stoletja. Kot pisatelj in politik je izpovedoval načela svobodomiselstva predvsem iz opozicije proti klerikalizmu. V svojih delih je skušal objektivno risati kmečko življenje, vendar je njegov stalni politični boj predstavljal zid, ki mu je oviral celovitejši pogled v življenjsko problematiko. Mladoslovenska ideologija je z njim dosegla višek. Odlikoval se je z izredno lepim in sočnim jezikom, z močno razvito ironijo in realističnim opazovanjem življenja. Njegovi nadpovprečni deli sta Visoška kronika in Cvetje v jeseni. Mahniču pa se je uprl z utopičnim romanom 4000, kjer opiše Slovenijo, osnovano in urejeno po ironiziranih in zmaličenih Mahničevih nazorih in naukih. Tavčar je napisal tudi poljudno-vzgojno delo Slovenski pravnik v 5. zvezkih, ki je od 1883 - 1888 izhajalo pri Mohorjevi družbi.

Janko Kersnik (1852 - 1897)

velja med literarnimi zgodovinarji za utemeljitelja slovenskega poetičnega realizma in je ob tem njegov najodličnejši predstavnik. Njegovo delo obsega pesmi, feljtone (naš prvi podlistkar!) in romane iz malomeščanskega plemiškega življenja in kmečkega življenja. Po poklicu je bil pravnik, po časteh, ki jih je dosegel v družbi, pa je bil poleg Tavčarja drugi narodnonapredni veljak. Kot izvrsten podlistkar se je oglašal v raznih časnikih. Naperjeni so bili proti avstrijski vladajoči kasti, proti staroslovencom, nazadnje pa tudi proti radikalom, ki so bili napoti elastikarjem.

Kot pisatelj pa je v romanu Agitator razkril vsebino narodnjakarstva in na umetniški način prikazal parazitsko življenje "jare gospode", ki v njej ugasne vse, kar je svetlo. Ko pa je opisoval kmečko življenje, se je osredotočil predvsem na vsakovrstne pogubne strasti, ki prinašajo s seboj revščino, pijančevanje, prepirljivost in tudi zločin. Zagovarjal je prepričanje, naj svetovni nazor temelji na znanosti in veri v razvojne sile življenja, v plemenitost. Ker je bil močna osebnost, je imel veliko posnemovalcev.

Anton Aškerc (1856 - 1912)

je vse svoje življenje posvetil boju za svobodo prepričanja proti klerikalno-dogmatični miselnosti, ki jo je posvetil Mahnič. Po poklicu je bil duhovnik, kar pa mu ni preprečevalo, da se ne bi poglobljal v različne orientalske verske sisteme. Kot pesnik se odlikuje z epeko širino, s katero je risal resnično življenje ljudstva.

Z njim se zaključuje mladoslovenska doba.

Opombe

1. J. Mal, zgodovina s. 977
2. prav tam, 980
3. Slodnjak, Zgodovina slovenskega slovstva III, s. 119
4. J. Mal, Zgodovina s. 982
5. prav tam 1031
6. prav tam 1031
7. prav tam 1032
8. prav tam 1034
9. prav tam 1034

LITERATURA

1. dr. Josip Mal: Zgodovina slovenskega naroda, Mohorjeva družba 1928, Celje
2. dr. Anton Slodnjak: Zgodovina slovenskega slovstva, Slovenska matica 1961
3. dr. Anton Slodnjak: Obrazi in dela slovenskega slovstva, Mladinska knjiga 1975, Ljubljana
4. Stanko Janež: Zgodovina slovenske književnosti, Založba obzorja 1957, Maribor
5. dr. Ivan Prijatelj: Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina, 1948 - 1895, peta knjiga, Državna založba Slovenije 1966

Ostala literatura

- Fran Erjavec: Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem, Prosvetna zveza, 1928, Ljubljana
- dr. Ivan Prijatelj: Janko Kersnik, njega delo in doba, Schwentner 1914, Ljubljana
- dr. Ivan Šušteršič: Moj odgovor, Ljubljana 1922 (samozaložba)
- Josip Vošnjak: Spomini, Slovenska matica, 1982, Ljubljana
- dr. Dragotin Lončar: Politično življenje Slovencev, Slovenska matica 1921
- Ivan Hribar: Moji spomini, Slovenska matica 1928, Ljubljana ponatis 1983/84
- Franjo Šuklje: Iz mojih spominov, 1. del. Ljubljana 1926, Katoliško tiskarsko društvo, 2. del Ljubljana 1929, Jugoslovanska knjigarna

9. NEKATERI POMEMBNI DOGODKI NA SLOVENSKEM V LETIH 1880 - 1885

Vladka KOROŠEC

Na ozemlju takratne Vojvodine Kranjske in delno tudi Štajerske, ki predstavljata večino ozemlja današnje Slovenije, časopisi posebno pomembnih dogodkov, ki bi jih tudi v današnjem času smatrali za enako pomembne ali zgodovinske dogodke niso zapisali. V tem obdobju je na Kranjskem postal deželni glavar Slovenec A. Winkler, slovenski tabor pa je podpiral vlado ministrskega predsednika grofa Taaffeja. V Ljubljani stav tem času izhajala časopisa "Slovenec" in "Slovenski narod", ki sta hkrati predstavljala obe vodilni struji slovenskega javnega življenja - konservativno in liberalno. Vendar v tem času vsaj na zunaj še ni prišlo do razdora med obema strujama in sta nastopili najprej kot enoten slovenski "narodni" tabor.

Južna železnica je bila speljana vse do Trsta že pred več kot dvajsetimi leti in je s sabo prinesla precejšnje spremembe na gospodarskem področju. Uničila je prevoznništvo (furmanstvo) in brodarstvo, ki sta bili do takrat cvetoči gospodarski panogi. Prvo vožnjo z Dunaja v Trst je počastil s svojo navzočnostjo sam cesar Franc Jožef dne 28/6-1857. Prav je ugotavljal slovolok z napisom "kupčija, obertnost, kmetijstvo", ki je bil postavljen ob prihodu prvega vlaka v Ljubljano 16.9.1849, da bodo navedene panoge imele korist od železnice. Hkrati pa je železnica vzela kruh mnogim, ki jim je do takrat dajala kruh cesta in tega ji ljudje niso tako hitro pozabili.

Mesto Ljubljana je po povezavi z Dunajem zacvetelo. Tu so prekladali in skladiščili vse, kar so pripeljali iz Trsta, do kamor železnica v tisti dobi še ni segala. V osmih letih preden je bila železnica speljana do Trsta, ni bilo skladišč v mestu nikoli dovolj, pravtako je v njem vrelo ljudi, ki so imeli opravka s tovari.

Prva električna luč na ozemlju današnje Slovenije in Jugoslavije, je zasvetila v Tržiču leta 1880, ko je istosmerni tok razsvetlil tovarniške prostore. Z veseljem lahko ugotovimo, da vsaj v začetku elektrifikacije

nismo zaostajali za ostalim svetom, saj se je razvita Evropa pričela elektrificirati v letih med 1880 - 1890, Slovenija pa ji je tesno sledila.

Leta 1883 je bila na Dunaju velika razstava o elektriki, s katere so časniki poročali; "Najbolj občudovanja vredna in najsijajnejša je bila električna razsvetljava. Ta je bila toliko obsežna in toliko intenzivna, da še Dunaj in sploh ves svet do zdaj ni videl toliko svetlobe na tako majhnem prostoru. Pod to svetlobo je noč izgubila svojo moč"¹.

Kljub napredku na eni strani, pa je bila Ljubljana na drugi strani še provincialno mestece, na pol vas, kot jo je označil eden izmed sodobnikov. Jakob Alešovec je v svoji knjižici "Ljubljanske slike" zapisal, da priimka, bela Ljubljana še ne zasluži, ker je preveliko gnezdo nemškutarije in drugih nečednosti. Beli se le počasi in najboljše upanje je, da bo prej ali slej zopet bela. Zdaj pa je kvečjemu polovičarska in to v dvojnem oziru po jeziku in po noši, to je na pol gosposka, na pol kmetijska, napol nemškutarska, napol slovenska, čisto nemška ne more biti, ker ji manjka pravilne nemščine. V Ljubljani prave gospode sploh ni, gosposkih rastlin je le malo, pa še teh ne smeš postaviti pod drobnogled, ker bi tu pa tam na njih opazil, da so zrasle na kmečkem gnoju. Druga zvrst ljubljanske gospode pa je kot tisti revež, ki si na umazano srajco priveže goljufa, da svet misli, da ima vso srajco tako lepo, kakor je na oprsju in za vratom. Ti ljudje radi govorijo nemško, vendar tako, da je nemškemu ušesu to govorjenje bolj zoprno kot brlizganje lokomotive"². Za prebivalce prejšnjih predmestij, za rokodelce, obrtnike in kmete pa Alešovec trdi, da tolčejo nemščino le za silo, sicer pa se ponašajo, da so Slovenci. O tem, kakšne so bile komunalne razmere v tedanji Ljubljani priča tudi poročilo iz leta 1881, da se je pojavil med stanovalci Tivolskega gradu legar. Ljubljancani so se čudili, kako je mogoče, da je izbruhnila tako huda bolezen v hiši, ki stoji med parkom in smrekovim gozdom, to je v najbolj zdravem okolju.

Še bolj so se čudili, ko so izvedeli, da je zbolelo 6 gostov, ki so hodili zajtrkovat v bližnjo Švicarijo. Iskali so vzrok za izbruh bolezni in ga tudi našli: vseh trinajst let, odkar so gospodarili na Rotovžu nemškutarji, niso v gradu stranišča niti enkrat izpraznili. Ali je bilo temu krivo nemškutarstvo mestne uprave, ali pa njena malomarnost, v to

se Ljubljčanani niso spuščali, saj so imeli ob tem dogodku časopisi priliko, da so krivdo za izbruh bolezni pripisali nemškutarski upravi, kar so na splošno radi počenjali.

Najpomembnejši dogodek v obravnavanem obdobju je bil - vsaj glede na število in obseg člankov v časopisju - obisk cesarja Franca Jožefa I na Kranjskem in Štajerskem v letu 1883. Njegovo veličanstvo je počastilo obe svoji vojvodini z obiskom v času praznovanja 600-letnice združitve pod Habsburško dinastijo. Z Dunaja oz. iz letne rezidence v Schönbrunnu je cesar odpotoval 1.7.1883 najprej na Štajersko. Novice, Slovenski narod in Slovenec so polni navdušenja poročali o njegovi poti s posebnim dvornim vlakom, o krajih, kjer se je ustavljal in niso pozabili svojih bralcev seznaniti niti s tem, kdo vse je bil sprejet pri cesarju in kdo so bili povabljeni pri njegovi mizi za kosilo. Tudi Novice, ki sicer razen gospodarskih, obrtniških in narodnih zadev niso veliko prenašale drugačnih poročil, so "njegovemu cesarskemu, kraljevskemu Veličanstvu Francu Jožefu I. o veselem prihodu v Ljubljano 11 dne julija meseca 1883 leta"³ posvetile posebno naslovno stran s pozdravno pesmijo. V nadaljevanju je v posebnem uvodniku poudarjeno, da "Kranjec do sedaj še nikdar izdajica in izneverjenec ni bil, ... bil je vedno sveti veri zvest in svojemu presvitemu vladarju z dušo in telesom, življenjem in premoženjem neomahljivo in zvesto vdan ... Srečne moremo se v polni meri Kranjci šteti, da sta mili bog in usoda našo milo in lepo deželo k Avstriji pridružila..., da ji je bog tako modre, dobre, krščanske, pravične in usmiljeno očetovske vladarje iz presvetle Habsburške hiše naklonil! Dalje rešil nam je on najdražji biser, naš mili materni jezik gotovega pogina s tem, da ga je z drugimi avstrijskimi jeziku vred proglasil ravnopravnim"⁴

V nadaljnjih 10 številkah so Novice v posebnem nadaljevanju "Potovanja cesarja po Kranjskem" objavile vse podrobnosti cesarjevega potovanja, mesta in kraje, ki jih je obiskal ter natančno opisale sprejeme, ki jih je bil v omenjenih krajih deležen ter "deputacije", ki so se mu poklonile. Pri tem so posebej poudarili, v kakšnem jeziku je bil pozdravni govor cesarja in z velikim zadovoljstvom ugotovili, da je cesar govorniku,

ki ga je v Zidanem mostu pozdravil v imenu odposlancev občin Sevnica, Brežice in Kozje slovensko odgovoril: "Lepo se zahvaljujem"⁵.

Med pričakovanjem cesarjevega prihoda v Ljubljano, je tam "vrelo domačega in vnanjega ljudstva brez števila, ceste so bile polne praznično oblečenih ljudi, čitalnična, pevska in požarna društva iz vseh mest in krajev dežele vrela so skupaj deloma peš ali na vozeh; železnični vlaki pa so dovažali od vseh krajev po toliko ljudstva, da se je povsod trlo"⁶.

V Ljubljani so cesarja na ljubljanskem kolodvoru pričakovali "deželni glavar z odborniki, mestni župan in odborniki, knezoškof z duhovščino in štirideset belo oblečenih gospic, načelo njim baronica Marija Winklerjeva, z vojaštvom, uradi in železniškimi uradniki"⁷.

Kolikšen pomen so pripisovali cesarjevemu obisku je razvidno tudi iz tega, da se je dopisnikom zdelo potrebno zabeležiti vsako besedo nagovora najrazličnejših govornikov, ki so ob raznih prilikah pozdravili cesarja in mu v svojih govorih zagotavljali trajno ljubezen in zvestobo prebivalstva Kranjske.

Ob svojem obisku si je cesar v Ljubljani ogledal tudi deželno kulturno zgodovinsko razstavo, ki je bila odprta v čast 600-letnice združitve pod Habsburško monarhijo. Na omenjeni razstavi so bili predstavljeni izdelki "hišne obrtnije, ženskih ročnih del in kulturno zgodovinski predmeti", za katere so Novice že 23.5.1883 vabile svoje bralce, da jih prispevajo.

Seveda pa si nekateri časniki kljub svečanemu vzdušju niso mogli kaj, da ne bi zbadli konkurenčnega lista ali pa nemškutarjev. Tako so Novice v zvezi z obedom pri cesarju omenile, da "izmed deželnih poslancev ali sicer odličnejših oseb vseh stanov ni bil zgrešen nihče, zato je bila tudi zelo abotna opaska nekega lista, da je bil poslanec X ali Y posebno odlikovan".

Ob obisku cesarja na strelišču, v društvu, ki je bilo bolj ali manj nemško oz. nemškutarsko, pa časnikar ni pozabil pripomniti, da je bilo "strelišče, z zelenjavo in zastavami bogato okinčano, vendar deželne zastave se ve da ni bilo videti"⁸.

Ljubljancani in dežela Kranjska so cesarjev obisk tudi izkoristili za začetek nove velike gradnje in je sam cesar položil temeljni kamen za nov deželni muzej "Rudolfinium".

Cesarjev obisk je tako za nekaj časa precej zasenčil poročanje o grozovitem Tisza - Eszlarskem umoru in o procesu, ki je tekel proti ogerskim judom, ki so bili obtoženi versko ritualnega umora krščanskega dekleta Ester Sollymossy. Celoten potek od prvih poročil o izginutvi dekleta v juniju 1882, do končne obravnave v letu 1883, so spremljali vsi slovenski časopisi. V času obravnave so redno objavljali telegrame z najbolj svežimi novicami. Pri tem so se časniki že pred koncem sodnega postopka postavili na stališče, da so obdolženci krivi, vendar so hkrati menili, da se bodo zaradi svojega vpliva in denarne moči uspeli rešiti odgovornosti. Ko so bili na koncu Židje oproščeni vsake krivde, je bil to za časopis dokaz o njihovi moči, o vplivu denarja in o njihovi krivdi. Novice ugotavljajo, da "rešitev tega dogodka sega globoko v vprašanje protijudovskega gibanja"⁹ in hkrati obtožujejo zaradi pristranosti sodne obravnave, ki posega v življenje ljudi v tistih deželah, kjer se je naselilo pomenljivo število Judov. Na splošno lahko v slovenskih časopisih v tistem obdobju večkrat zasledimo kritike liberalizma in zapise proti Židom. Zlasti so takšne trditve letele na račun dunajskih "liberalnih in židovskih listov". Za takratno slovensko pojmovanje je bil namreč liberalizem vedno povezan z Nemci in tujino, ki ji slovenski listi niso bili naklonjeni.

Prav tako slovenska javnost in časopisi niso bili naklonjeni italijanskemu gibanju za združitev, katerega predstavnik je bil "lahonski irredentist" Oberdank, kot o njem beremo v slovenskem tisku. Le-ta je bil usmrčen decembra 1882, zaradi bombe na Tržaški razstavi. Predstavljal je simbol proti-avstrijsko razpoloženih in liberalnejše usmerjenih

Italijanov, v primerjavi s katerimi so slovenski časopisi in nacionalna politika kazali na lastno lojalnost in zvestobo cesarju in Avstriji, čeprav se Italijanom mnogo bolj popušča in daje različne pravice, ki jih Slovenci niso bili deležni.

V slovenskem tisku je posebej obeleženo tudi dogajanje v zvezi s političnimi umori anarhistične struje delavskega gibanja, ki so v prvi polovici 80-ih let zastraševali Evropo. V omenjeni struji delavskega gibanja so časopisi videli predvsem zločinsko organizacijo s ciljem "prekucniti sedanji red sveta"¹⁰. "Anarhistična hudodelstva" so dosegla višek v letu 1884, ko so bili umorjeni policijski agent Lubek, policist Blösch in čevljar Merstallinger, k omenjenim terorističnim dejanjem pa so šteli tudi roparski umor bankirja Eiserta in njegovih otrok. Tako Novice poročajo pod naslovom "Anarhizem na Dunaju", da pogum anarhističnim delavcem vedno bolj raste in to po vsakem dejanju njihovih grozovitosti. Sedaj grozijo že vsem organom, ki skrbijo za "javni red, za varnost imetja in osebe in za red v državi"¹¹. Prav tako grozijo s smrtjo v pisnih organom policije v Florisdorfu. Florisdorf je bilo dunajsko delavsko predmestje, kjer je bilo glavno "leglo" anarhizma. Tako naši časopisi pozdravljajo izredne ukrepe, ki jih je vlada uveljavila na Dunaju. Novice na primer naštevajo poglobitve točke omejitev, ki jih namerava uveljaviti vlada in zaključujejo, da so "po našem mnenju popolnoma upravičene, pa tudi take, da se po njih, ako jih rabi vlada v odločene namene, sme pričakovati izboljšanje naših družbenih razmer, posebno v krogih delavcev in obrtnikov z odločnim izboljšanjem javne varnosti, tedaj v korist vsem miroljubnim državljanom"¹².

V letu 1883 so bile razpisane volitve v Kranjski deželni zbor, o čemer je slovenski narod poročal, da je "presvitli cesar z najvišjim patentom od dne 11. maja 1883 Kranjski deželni zbor razpustil in ukazal nove volitve. Pri Slovencih je bilo to burno pozdravljeno. Novice so se s tem v zvezi spomnile, da je od zadnjih volitev minilo že šest let in jih imenuje "grde" za vsako državo, v kateri ima vladati postava in enaka prostost za vse državljanke, sramotne volitve in zdaj šele, ako bi uže stari zbor postavno ne smel več zborovati, ko bi bili imeli do naravnega

pogina zbora samo še 59 dni, nastopil je zdavnaj potrební in opravičeni razpust"¹³. V nadaljevanju pa ugotavlja, da je to najbrž posledica zvestobe slovenske Kranjske dežele, ki naj bi ob svečanostih 600-letnice združitve pod Habsburško dinastijo imela spet svoj "postavni" iz prostih volitev izvoljeni deželni zastop - slovenski zastop, kakor je prebivalstvo Slovensko". "Nemčurski krogi so s tem v zvezi hudo protestirali in trdili, da se "hočejo Nemci v deželi siloma odriniti". Novice zaključujejo, da bodo o tem, kakšen bo deželni zbor odločile proste volitve, saj je bil do takrat slovenski narod, kljub temu, da je bila kranjska^z/izjemo Kočevja, čisto Slovenska v deželnih zbora h zastopan manjšinsko. V razglasu 4. junija 1884 je centralni narodni volilni odbor v Ljubljani pozval, naj rojaki volijo predlagane narodne kandidate na volitvah, ki so bile v kmetskih občinah 9. junija, v mestih in trgih pa 12. junija 1883. Res so bili na volitvah izvoljeni predlagani "narodni" kandidati in so Slovenci dosegli večino v deželnem zboru.

S tem se je vsaj za nekaj časa končala časopisna polemika o krivičnosti in nepravilni izvolitvi deželnega zbora, čeprav se je kmalu pokazalo, da tudi večina "narodnih kandidatov" v deželnem zboru ne pomeni bistvene spremembe njegove politike, ker so se med njimi kmalu pokazala nasprotja, ki so pripeljala do odkritega razlikovanja med strujama. Iz časopisnih člankov pa je razvidno tudi ozkost pri obravnavanju vzrokov nastanka anarhističnega delavskega gibanja, nerazumevanja in rasprotovanje boju Italijanov^z za neodvisnost, nerazumevanje liberalnejših političnih usmeritev in konservativnost takrat še enotnega slovenskega tabora, ki je nastopal za "srečo in blagostanje naroda, vero in cesarja".

Opombe

1. Janez Kajzer: S tramovi podprto mesto, s. 79
2. Janez Kajzer: "- s. 91
3. Novice dne 11.7.1883 številka 28
4. Novice "- 28
5. Novice "- 30
6. Novice "- 30
7. Novice "- 32
8. Novice "- 33
9. Novice letnik 1883 stran 206
10. Slovenec letnik 1883 štev. 99
11. Novice dne 30.1.1884 štev. 5
12. Novice od dne 13.2.1884 štev. 7
13. Slovenski narod letnik 1883 številka 126

LITERATURA

Novice 1880 - 1885

Janez Kajzer: S tramovi podprto mesto, Mladinska knjiga, Ljubljana 1983

Josip Vošnjak: Spomini, Slovenska matica, Ljubljana 1982

Ivan Hribar: Moji spomini, Slovenska matica, Ljubljana 1983.

10. LJUBLJANA PRED 100 LETI

Polona BRCAR

Ljubljana je bila pred 100 leti malo provincialno mestece, večji del pozidana v baročnem slogu, potisnjena ob vznožje grajskega griča in bregove Ljubljanice. Mestno jedro se je odpiralo v predmestja sedmih katasterskih občin: Karlovško, Trnovsko, Krakovsko, Gradiško, Kapucinsko, Šentpetersko in Poljansko. Ti predeli so bili gosteje pozidani šele v 19. stoletju. Ostalo so bili travniki in polja¹.

Tako je pred potresom mesto štelo komaj 1373 hiš;² torej, prikazano z današnjimi imeni, je mestna občina segala proti zahodu po Tržaški cesti do Jadranske ulice, severozahodno po Cankarjevi do Opere, po Gosposvetski cesti do evangeličanske cerkve, proti severu po Titovi cesti do Triglavske ulice, severovzhodno po Šmartinski do Žal, proti vzhodu do Šentpeterske cerkve, ob desnem bregu Ljubljanice skoraj do Kodeljevega in na jugovzhodno stran po Dolenjski cesti do Rakovnika³.

Pred Mestno hišo se je razprostiral Veliki trg (danes Mestni trg), ki je štel za upravno, poslovno in trgovsko središče. Obogaten je bil s čudovitim vodnjakom iz 16. stoletja "Vodnjak treh kranjskih rek"; Save, Ljubljanice in Krke, delo kiparja Francesca Robbe⁴. Od tu je vodila najlepša Špitalska ulica (danes Stritarjeva ulica) preko kamnitega Špitalskega mostu na Marijin trg (danes Prešernov trg) do veličastne baročne fasade frančiškanske cerkve. Marijin trg je bil prometno središče in sejmišče.⁵ Stara Slonova ulica (danes Čopova ulica) je povezovala mestno središče pod gradom z zahodnim delom razvijajočega se mesta proti progi južne železnice. Znana je bila kot trgovska ulica - bazar - z vrsto obrtnih delavnic in trgovin. Končala se je v križišču Šelenburgove, Dunajske (Titove) in Franca Jožefa (Cankarjeve), ki je bilo primerno za plakatno obveščanje prebivalcev o pomembnejših shodih, gledaliških predstavah...⁶ Posebnost mesta so bili večji in manjši trgi kot so Kongresni, Stari, Novi, Gornji trg..., ki so bili med seboj povezani z ozkimi, vijugastimi ulicami.

V letu 1883 je na severovzhodnem delu Ljubljane zrastel Deželni muzej (današnji Narodni muzej)⁷ poleg njega pa leta 1892 novo slovensko Deželno gledališče (današnja Opera).⁸ Sodišče je imelo svoj sedež do leta 1899 v križevniškem poslopju in sicer na mestu današnjih Križank⁹.

Mesto so vezale z okolico takratne Dunajska, Celovška, Tržaška, Dolenjska cesta in manj pomembna Šmartinska in Zaloška cesta.¹⁰ Kadar so meščani potovali na Dunaj, Štajersko, Notranjsko ali na Gorenjsko so uporabljali železnico, katere Južni kolodvor je stal zunaj takratnega mesta (današnji kolodvor). Na Dolenjsko so vozile le neudobne poštne kočije. Premožnejši so se lahko odpravili na pot v svojih kočijah ali si najeli fijakarja¹¹.

Bela Ljubljana je bila kljub temu, da je imela obilo zelenih površin, močno komunalno zanemarjena, blatna in prašna. V starem delu mesta, kjer so hiše stale tesno skupaj, so potekale ozke komunalne uličice, kamor se je iztekala vsa kanalizacija iz hiš in kamor so se metali tudi odpadki. Večina odprtih kanalov je bila speljana kar v Ljubljano¹². Njeni bregovi so bili neurejeni, porasli s travo, nemalokrat pa je močno zaudarjala¹³. Kljub vsemu temu pa je zelena Ljubljana privabljala kopalce in perice na svoje bregove¹⁴.

Vodo so dobivali Ljubljančani iz vodnjakov. Glede na obstoječe razmere je bila njena kvaliteta vprašljiva. Šele leta 1890 je strel iz topa na gradu naznanil slovesno otvoritev mestnega vodovoda¹⁵.

Zaradi izredno slabega higienskega stanja mesta je bila nevarnost epidemij kužnih bolezni še toliko večja. Meščani se za opozorila niso dosti menili. V času epidemije črnih koz je potekalo življenje nemoteno naprej, le za nekaj časa so zaprli šole. Kljub vsemu pa so črne koze ostale po smrtnosti na tretjem mestu, prednjačili sta jetika in davica.¹⁶ Bolnišnice so bile prepolne bolnikov, tako mestna bolnišnica pri Ajdovščini kot Deželna bolnišnica na Zaloški¹⁷.

Blizu Južnega kolodvora je zasebna plinarna proizvajala "svetilni plin" za razsvetljavo mesta¹⁸. Predmestja pa so si svetila še s petrolejkami¹⁹.

Nemalokrat je Ljubljano zajel požar zato je bila kmalu organizirana prostovolna gasilska enota. Svoje prostore je imela v hiši poleg Rotovža, kamor so spravljali vozove in ročne brizgalne²⁰.

Ljubljana je leta 1890 štela 30505 prebivalcev²¹, od tega manj kot 22 % Nemcev, torej je imela slovensko večino. Vendar pa se je v visoki, izobraženi družbi, šolah in uradih govorilo več nemško kot slovensko. Nacionalna opredelitev se ni ravnala po materinem jeziku in poreklu. Slovenska stranka je zastopala stališče, da je vsakdo, ki se rodi kot Slovenec nujno vse življenje Slovenec, ostali pa so "nemškutarji". Od leta 1869 do 1882 je imela Ljubljana nemške župane in nemško večino v občinskem svetu. Leta 1879 je prišel na čelo avstrijske vlade grof Taaffe, ki se je v parlamentu naslanjal na Slované in nemške konservativce.²² Leta 1882 je ljubljanski občinski svet ponovno dobil slovensko večino in slovenskega župana, pravnika Petra Grassellija ter uradni jezik Slovenščino. Deželni predsednik je bil od leta 1880 do 1893 Slovenec Andrej Winkler, čeprav je bil deželni zbor skoraj ves čas v nemški premoči. Ljubljana je dajala v celoti vtis dvojezičnega mesta²³.

Ljubljančani so se šolali od 1875 v dveh deških šolah in vadnici za gosposke otroke, mestni in uršulinski dekliški šoli, v treh zasebnih osnovnih šolah, gimnaziji, realki, mestni višji dekliški šoli in na pripravnici - učiteljišču. Strokovne šole so bile babiška, podkovska, obrtno nadaljevalna in od leta 1888 strokovna šola za lesno industrijo, šola za umetno vezenje in čipkarstvo ter Mahrova trgovska šola. Nemci so imeli deško in dekliško šolo, za ponemčevanje pa Schulvereinsko šolo. Najvišja je bila šola za bogoslovce, za katere je bilo predpisano predhodno šolanje na gimnaziji²⁴.

Narodno zavest so si Ljubljančani krepili v Čitalnici, ki je imela svoje prostore v Souvanovi hiši na Šelenburgovi ulici²⁵ ob petju, igranju in nastopih Sokolovcev²⁶.

Z otvoritvijo novega slovenskega Deželnega gledališča (danes Opera) leta 1892, so končno dobili svoj slovenski kulturni hram. Slovenci v starem deželnem gledališču niso imeli nobenih pravic, smeli so igrati le

štirikrat, po letu 1882 pa le še dvakrat na mesec. Večina lož je bila rezervirana za nemško gospodo, zato so bili požara, ki je izbruhnil leta 1887 celo veseli. Na tem mestu je leta 1891 zrasla koncertna dvorana - Tonhalle.²⁷ Koncerte so prirejali tudi v viteški dvorani (današnjih Križank)²⁸.

Slovensko delavsko pevsko društvo Slavec iz Ljubljane je bilo ustanovljeno leta 1884, vanj so bili včlanjeni slovenski delavci, obrtniki in rokodelci.²⁹ Leta 1881 je bilo ustanovljeno društvo Narodni dom³⁰. Potrebno je omeniti prvo ljubljansko znanstveno knjižnico v semenišču poleg stolne cerkve iz leta 1725, ki še danes hrani okoli 1600 zvezkov³¹.

Ljubljančani so bili tudi zelo družabni, Radi so zahajali v gostilne, kavarne, restavracije, slaščičarne in pivnice, kjer so se krojile prenekatere usode posameznikov in slovenstva nasploh. Tako so se v "narodnem hlevu" na Špitalski ulici shajali književniki, politiki in vzgojitelji: J. Jurčič, F. Erjavec, F. Levec, prof. Tušek, deželni tajnik Pfeifer, P. Grasselli, A. Praprotnik in še mnogi drugi. Vodja te družbe je bil uradnik Slovenskega naroda J. Jurčič. Na prostoru današnjega Filipovega dvorca je bila znana Švicarska kavarna. Tu se je zbirala družba staslovencev: politiki dr. J. Bleiweis, dr. E. Costa, vodja Sokola L. Svetec, dr. L. Toman. Tretja taka gostilna je bila "Pri belem konjičku" (na današnji Wolfovi cesti). Tu so se zbirali pod Jurčičevim vodstvom sodelavci Slovenskega naroda: dr. J. Kersnik, dr. F. Škofic, notar K. Križman in krojili sestavke za časopis. Kasneje so tja zahajali tudi jezikoslovci in znanstveniki: Pleteršek, Žakelj, Bartel, Bežek, Vođušek in drugi³². Ljubljanska smetana je prav rada zahajala v kavarno Evropa prebirat novice iz časopisov (Ljubljanske novice, Slovenec, Slovenski narod) ob skodelici bele ali črne kave³³.

Meščani so poznali še drugačno razvedrilo. Močno priljubljena izletniška točka je bil tivoljski park s staro Švicarijo in ribnikom, na katerem se je dalo poleti čolnariti, pozimi pa drsati. Tu so se organizirale tudi številne zabave³⁴. Pri Kernu je bilo odprto trnovsko drsališče³⁵. Na Ljubljanici se je dalo čolnariti, ribariti in loviti vodne ptice³⁶.

V Zvezdi je vsak torek in četrtek igrala vojaška godba³⁷. Stari srednjeveški grad nad Ljubljano je bila priljubljena razgledna točka, kamor so ob nedeljah in praznikih prihajali številni obiskovalci. Posebno veselo je bilo na svetega Jurija dan, ko so meščani in okoličani že po starem običaju romali na grad. Uvedba kaznilnice za debelimi zidovi gradu v letih od 1868 do 1895 je požela hudo negotovanje obiskovalcev³⁸. Rožnik s cerkvico in gostilno je bila prav tako priljubljena izletniška točka³⁹.

Ljubljancani so živeli v miru. Maloštevilni stražniki niso imeli dosti dela. Šef policije je bil dobrosrčen mož in je nepridiprave po daljši pridigi skoraj prosil da se poboljšajo. Mesto je imelo tudi dva detektiva. Zakone je izkliceval mestni bobnar. Tržnica je bila kar pred Mestno hišo, kjer je za red skrbel debelušasti policaj. V mestu so bili tudi štirje veliki sejmi, ki so imeli vse drugačen pomen kot danes. Tja so prignali živino in prinesli razne domače izdelke za prodajo.⁴⁰

Ljubljancani so bili v večini zelo pobožni katoličani. Božjo službo so opravljali v petih župnijskih cerkvah: stolni, frančiškanski, trnovski, šentpeterski, šentjakovski. Evangeličani so svojo cerkev postavili ob Celovški cesti.

Ljubljancani so se preživljali z obrtjo, najemnim delom, trgovino in zaposlitvijo v zasebnih in javnih službah ter v samostojnih poklicih⁴⁰. Ob Tržaški cesti je zrasla Tobačna tovarna, v Šiški pivovarna, ob Ljubljani usnjarna, v Karlovškem predmestju livarna. Te so poleg predilnice, strojne tovarne in drugih manjših podjetij zaposlovale velik del prebivalstva. Za takratno Ljubljano je bila to močna industrija, ki je potrebovala tudi denarne zavode, kot so bili Državna banka in Kranjska hranilnica (danes sedež CK ZKS)⁴².

14. aprila 1895 ob 23,16 je Ljubljano stresel silovit potres in jo prebudil iz stoletnega spanja v nov preporod.⁴³

Opombe

1. M. Valant, Ljubljanci 19. stol., s. 1
2. J. Kajzer, S tramovi podprto mesto, s. 86
3. W. Lukan idr. Pozdrav iz Ljubljane, s. 25
4. M. Drnovšek, Ljubljana na starih fotografijah, s. 20
5. M. Drnovšek, isto, s. 40-42
6. M. Drnovšek, isto, s. 46
7. W. Lukan idr. isto, s. 76
8. M. Drnovšek, isto, s. 50
9. W. Lukan, idr. isto 2. 52
10. M. Valant, isto, s. 1
11. J. Kajzer, isto, s. 88
12. J. Kajzer, isto, s. 90
13. W. Lukan idr. isto, s. 48-49
14. M. Drnovšek, isto, s. 40
15. J. Kajzer, isto, s. 90
16. J. Kajzer, isto, s. 62-64
17. W. Lukan idr, isto, s. 24
18. M. Drnovšek, s. 82
19. J. Kajzer, isto, s. 90
20. W. Lukan idr. isto, s. 45
21. W. Lukan idr. isto, s. 28
22. W. Lukan idr. isto, s. 29
23. M. Valant, isto, s. 3
24. M. Valant, isto, s. 2-3
25. W. Lukan, isto, s. 66
26. J. Kajzer, isto, s. 88
27. J. Kajzer, isto, s. 65-78
28. W. Lukan idr. isto, s. 52
29. M. Drnovšek, isto, s. 140
30. W. Lukan idr. isto, s. 75
31. M. Drnovšek, isto, s. 26
32. M. Valant, isto, s. 18-19
33. W. Lukan idr, isto, s. 114

34. M. Drnovšek, isto, s. 54
35. J. Kajzer, isto, s. 88
36. M. Drnovšek, isto, s. 90
37. W. Lukan, idr, isto, s. 56
38. W. Lukan idr. isto, s. 34-35
39. M. Drnovšek, isto, s. 56
40. W. Lukan idr. isto, s. 44-45
41. M. Valant, isto, s. 2-3
42. Ljubljanski vodnik 1956, s. 21
43. J. Kajzer, isto, s. 96

LITERATURA

1. Dernovšek, Marjan: Ljubljana na starih fotografijah, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Ljubljana 1985
2. Kajzer, Janez: S tramovi podprto mesto, Mladinska knjiga, Ljubljana 1983.
3. Lukan, Walter in drugi: Pozdrav iz Ljubljane - mesto na starih razglednicah, Mladinska knjiga, Ljubljana 1985.
4. Valant, Milan: Ljubljančani 19. stol., Samozaložba, Ljubljana 1985
5. Ljubljanski vodnik, Klub borcev NOB "Kosmač - Klemenc", Ljubljana 1956.

11. NADZORSTVO NAD DEVIACIJAMI NA SLOVENSKEM PRED 100 LETI

Mitja HRIBAR

I. Uvod

Ta prispevek k raziskovalni nalogi Deviacije na Slovenskem obravnava vrste, oblike, organizacije in delovanje nekaterih organov formalnega družbenega nadzorstva pred 100 leti na Slovenskem.

Podatke sem zbral večinoma v Arhivu SR Slovenije v Ljubljani. Našel sem jih med dokumenti Deželne vlade za Kranjsko in se tako nanašajo na območje dežele Kranjske, kar je skoraj natančno polovico današnjega ozemlja SR Slovenije. Podatkov za ostala slovenska področja nisem našel, vendar menim, da organizacija nadzorstva v sosednjih avstrijskih deželah ni bila bistveno drugačna.

Najpomembnejši in najštevilnejši nadzorstveni organ v Avstriji je bila c.kr. žandarmerija; nanjo se nanaša večina tega prispevka. Deželno stolno mesto Ljubljana je imelo tudi svojo mestno policijo. Poznali so tudi požarno, stavbinsko, tržno in tujsko policijo. Nekaj podatkov je tudi o delu Deželne prisilne delavnice v Ljubljani.

Arhivi posameznih naštetih organizacij niso ohranjeni, pač pa le dokumenti, ki so jih pošiljali Deželni vladi za Kranjsko in jih je ta shranila v svojih arhivih. Podatki o ljubljanski mestni policiji pa so v Zgodovinskem arhivu Ljubljana.

II. Žandarmerija

A. Žandarmerija - organizacija in razporeditev

Žandarmerija (orožništvo) je polvojaška organizacija, ki je organizirana in deluje po vojaškem principu, vendar pa opravlja vse klasične policijske naloge. Avstrijska c.kr. žandarmerija je podrejena Ministrstvu za deželno obrambo na Dunaju¹. V posameznih mestih avstrijskih dežel so

bile deželne komande. Tako je bila v Ljubljani c.kr. 12. Deželna žandarmerijska komanda. Ta komanda je vsako leto dvakrat, 1. januarja in 1. julija poslala Deželni vladi za Kranjsko Poročilo o stanju in organizaciji žandarmerije v deželi (orig. Dislocations tabele). Iz poročila, veljavnega od 1. januarja 1884 sem zbral podatke.² Deželni komandant žandarmerije je bil major Roman Gramposchich.

1. Štab žandarmerije

V štabu so bili poleg komandanta še nadporočnik računovodja Thienel, 1 računovodski stražmojster, 1. stražmojster adjunkt in 1 pisarniški uslužbenec 1. razreda - skupno 5 ljudi. Štabu je bil priključen učni oddelek v katerem je bil 1 stražmojster. Pri štabu je bila tudi podružnica c.kr. Deželnega vojaškega sodišča v Gradcu, o katere uslužbencih pa ni podatkov.

2. Službeni oddelki

Žandarmerija na Kranjskem je bila razdeljena na 3 službene oddelke (Dienst Abtheiling). Komandant 1. oddelka je bil poročnik Franz Binowetz. Sedež oddelka je bil v Ljubljani (priloga 1). Oddelk je zajemal območja okrajnih glavarstev Ljubljana, Kamnik in Litija. Imel je 19 žandarmerijskih postaj. Žandarmerijske postaje na območju okr. glavarstva je vodil 1 stražmojster, ki je hkrati vodil tudi žand. postajo v glavnem mestu okr. glavarstva. Na drugih postajah so imeli enega vodjo postaje in določeno število žandarjev. Najmanjše žand. postaje pa so imele samo 2 žandarja brez vodje (npr. Zg. Šiška, Motnik itd.). V 1. oddelku je bilo pod poveljstvom poročnika Binowetz-a skupno 68 ljudi in je bil številčno najmanjši oddelek.

2. oddelek s sedežem v Ljubljani je vodil poročnik Theodor Piringer. Zajemal je območja okrajnih glavarstev Kranj, Radovljico, Logatec in Postojno. Imel je 26 žandarmerijskih postaj z 107 žandarji in je bil tako številčno največji (priloga 2).

3. oddelek s sedežem v Novem mestu je vodil poročnik Johann Laure. Zajemal je območja okrajnih glavarstev Novo mesto, Krško, Črnomelj in Kočevje. Imel je med oddelki največ žand. postaj - 27 in skupno 96 žandarjev (priloga 3).

3. Skupno številčno stanje

C.kr. žandarmerija na Kranjskem je torej 1.1.1884 štela v službenih oddelkih 208 žandarjev, 52 vodij postaj, 11 okrajnih žand. komandantov in 3 oficirje. Skupaj s štabom pa je bil 1 štabni oficir, 4 višji oficirji in v moštvu 275 ljudi. Skupno je bilo 72 žandarmerijskih postaj, od tega 11 takih, ki so bile istočasno okrajne žand. komande, 52 postaj, ki so imele svojega vodjo in 9 postaj brez vodje.

4. Prostorska razporeditev žandarmerije

Poročilo žandarmerijske komande vsebuje v zaključnem delu tudi zanimive podatke o razmerju med površino dežele in številom prebivalstva ter številom žandarjev. Uporabili so uradne podatke o številu prebivalstva, ki jih je objavila c.kr. Statistična komisija na podlagi ljudskega štetja. Na Kranjskem je živel 481.243 ljudi, dežela pa je merila 100,326 kvadratnega myriametra (1 myriameter = 10.000 m). To so primerjali s številom žandarjev brez oficirjev, torej 271 in izračunali, da na 1 žandarja pride 0,370 kv. myriametra (37 km²) površine in 1.776 prebivalcev. Sam sem nato poiskal podatke o številu prebivalstva po posameznih sodnih okrajih. Našel sem jih v Obširnem imeniku krajev na Kranjskem³. Primerjal sem jih s številom žandarjev na istem območju (priloga 4). Večinoma je razmerje blizu deželnega povprečja. Bistveno večje število prebivalcev na žandarja je bilo le v Ribnici (4169) in Brdu (4080), bistveno manjše pa v Kranjski gori (945), Črnomlju (1048), Postojni (116), Ljubljani (1142) in Logatcu (1170).

Primerjava posameznih območij in redno 6 mesečno spremljanje dokazujeta, da je bila žandarmerija razporejena dokaj natančno glede na število prebivalstva. Verjetno so te podatke uporabljali tudi pri določanju števila potrebnih žandarjev. Do konca 19. stoletja (Poročilo 1.7.1899)⁴ se je deželno povprečje prebivalcev na 1 žandarja zmanjšalo na 1.691. Število žandarjev je torej rastlo hitreje od števila prebivalstva.

5. Ustanovitev žandarmerijskih postaj

Število žandarmerijskih postaj je od leta 1884 do 1899 naraslo od 72 do 89. Ustanovitev postaje je bila verjetno v pristojnosti Ministrstva

za deželno obrambo na Dunaju. V dislokacijski tabeli 1.1.1884 je omenjena ustanovitev žandarmerijske postaje Motnik. Po enega žandarja so v Motnik premestili iz Kamnika in Mengša.

Ohranjena pa je tudi prošnja, ki jo je dne 24. sušca 1899 poslal županijski urad Podgora za občine Podgora, Videm in Kompolje⁵. V njej prosijo za ustanovitev žandarmerijske postaje v Dobrempolju. Teda je bila v sodnijskem okrožju samo ena postaja v Velikih Laščah, sosednje pa v Grosupljem, Stični, Žužemberku in Ribnici. Pravijo, da imajo dosti problemov s klateži in drugimi tujci, posebno še v času sejmov. Prošnjo so poslali okrajnemu glavarstvu v Ljubljani, ki jo je posredovalo naprej Deželni vladi za Kranjsko.

6. Žandarski čini

Oficirski čini v žandarmeriji so bili verjetno enaki kot v vojski. Oficirji so bili:

- major
- kapetan (hauptman)
- konjiški stotnik 1. razreda (Rittmeister)
- konjiški stotnik
- nadporočnik
- poročnik.

Nižji čini so bili Wachtmeister - stražmojster, narednik, Postenfürher - vodja postaje in žandar.

7. Razporejanje žandarjev

Žandarje je v službo na posamezne postaje razporejala komanda glede na potrebe službe. Tako je v poročilu dne 1.1.1884⁶ omenjena premestitev dveh žandarjev iz postaj Kamnik in Mengeš na novo postajo Motnik. V opombah poročila pa komandant deželne žandarmerije pravi, da je deželna komanda poslala 11 žandarjev začasno 9. Deželni komandi žandarmerije v Dalmacijo, 5 žandarjev pa so dali za okrepitev žandarmerije v okupiranih področjih. To je seveda posledica tega, da je bila žandarmerija v pristoj-

nosti ministrstva na Dunaju, ki je po potrebah razporejalo žandarje tudi iz ene dežele v drugo.

II. B. Ukrepi in delo žandarmerije

Čeprav je bila žandarmerija vojaška organizacija pa je opravljala vse policijske naloge, saj druge policije, razen v deželnih stolnih mestih, ni bilo. Podobna organizacija policije je še danes v Republiki Avstriji. Naloge žandarmerije so bile ukrepanje ob storitvi kaznivih dejanj, prestopkov in prekrškov, iskanje in zasledovanje storilcev ter izvajanje nekaterih drugih predpisov policijske narave. Največ podatkov o delu žandarmerije je v poročilih, ki jih je komandant deželne žandarmerije vsako leto pošiljal deželni vladi. V njih so podatki o opravljenih ukrepih in opravljenih posebnih službah za eno leto. Podatki so prikazani ločeno za vse 3 oddelke in skupno za vso deželo. Zbrali so jih v 1 mesecu in poslali deželni vladi v začetku februarja.

Izbral sem poročilo, ki ga je 8/2-1885 major Gramposchich poslal Deželni vladi za Kranjsko in vsebuje podatke za leto 1884⁷. Poročilo zajema podatke o ukrepih zoper storilce kaznivih dejanj, prekrškov in prestopkov, ukrepih po posebnih zakonih in druge posebne naloge, ki jih je opravila žandarmerija.

1. Storilci kaznivih dejanj

Ukrepi zoper storilce kaznivih dejanj so prikazani po posameznih vrstah kaznivih dejanj in v vsaki rubriki ločeno število aretiranih - zaprtih in število tistih, ki so bili samo ovađeni. V tabeli so izpuščena tista dejanja, kjer ni bilo nobenega primera (npr. veleizdaja). Iz podatkov vidimo, da je bilo pri težjih dejanjih več aretiranih.

Ukrepi žandarmerije zoper storilce kaznivih dejanj na Kranjskem v
letu 1884

vrsta kazn.dejanja	aretirani- zaprti	ovadeni
- žalitev visočanstva in članov družine	1	1
- javno nasilje	27	23
- ponarejanje denarja	2	
- motenje religije	2	
- umor	1	1
- posilstva in ostala težka nečistovanja	6	
- uboj	14	2
- težke telesne poškodbe	49	31
- požigi	7	1
- tatvine in poneverbe	127	48
- goljufija	3	7
- rop	6	
- dezertiranje	16	
- zloraba pooblastil		3
Skupaj	261	117

2. Storilci prekrškov in prestopkov

Tudi ti podatki so prikazani na enak način kot pri kaznivih dejanjih.
V tem delu vidimo, da je manj oseb aretiranih in bistveno več ovadenih,
kar je posledica manjše nevarnosti teh dejanj.

Ukrepi žandarmerije zoper storilce prestopkov in prekrškov na Kranjskem v letu 1884

vrsta dejanja	aretirani - zaprti	ovadeni
1. Prestopki ali prekrški:		
- zoper javni red in mir		3
- proti javnim ustanovam	23	82
- proti osebni varnosti	1	70
- proti zdravju		10
- proti telesni varnosti - poškodovanju ali ogrožanje	19	235
- zoper varnost lastnine	100	336
- zoper javno moralo	5	55
2. Prestopki:		
- posest orožja brez dovolj.	2	57
- krošnjarjenje	11	30
- pobeg pred naborom	13	10
Skupaj	174	888

3. Ukrepi po posebnih predpisih

Tu gre za ukrepe po posebnih zakonih o policijskem izgonu, klatežih in potepuhih in drugih. V tem delu je največje število aretiranih oseb.

Pri 3. točki gre za zakon z dne 29.2.1880 o osebah, ki so v pristojnosti sodišč ali okrajnih političnih organov, vendar ni jasno za kakšna dejanja gre.

Ukrepi zoper osebe na podlagi drugih predpisov na Kranjskem v letu 1884

predpis	aretirani - zaprti	ovadeni
1. Po zakonu od 27.7.1871 o policijskem izgonu	482	2
2. Po zakonu od 10.5.1873 o klatežih in potepuhih	953	26
3. Po zakonu od 29.2.1880 o osebah, ki pripadajo:		
- sodiščem	8	242
- političnim okrajnim organom		63
Skupaj	1443	333

4. Skupno število ukrepov

Skupno število ukrepov iz vseh treh področij je naslednje:

- aretiranih je bilo v letu 1884 na Kranjskem 1881 ljudi, od tega na območju 1. oddelka 432, 2. oddelka 1055 in 3. oddelka 394. Glede na število žandarjev in prebivalcev je bilo na območju 2. oddelka aretiranih bistveno več kot v 1. in 3. oddelku.
- ovadenih je bilo 1338 oseb, in sicer jih je ovadil 1. oddelek 356, 2. oddelek 686 in 3. oddelek 296. Tudi tu je sorazmerno največ ukrepov v 2. oddelku, najmanj pa v tretjem.

5. Posebne naloge

Žandarmerija je opravljala tudi druge naloge na zahtevo ali prošnjo drugih organov, npr. sodišč, davčnih organov itd.

Takšni ukrepi so bili:

a. aretacije na zahtevo pristojnih organov

Žandarji 1. oddelka so opravili 48 takšnih aretacij, 2. oddelka 32 in tretjega oddelka 61, skupno 141.

b. hišne preiskave

Hišne preiskave so verjetno lahko opravljali samo po odredbi sodišča, saj so to edini podatki. 1. oddelek je opravil 21 hišnih preiskav,

2. oddelek 25 in 3. oddelek 75, skupno 121. Zanimivo je največje število preiskav in aretacij 3. oddelka, čeprav je sicer obravnaval najmanj kaznivih dejanj, prekrškov in prestopkov.

c. poizvedbe

Poizvedb so opravili v 1. oddelku 146, v drugem 192 in v tretjem 204, skupno 542. Tu gre verjetno za poizvedbe o kaznivih dejanjih, ki so jih ukazali preiskovalni sodniki.

d. nudenje pomoči - asistence

Pri tem gre za asistence drugim državnim organom, npr. davčnim, za katere so zaprosili žandarmerijo. Prvi oddelek je opravil 128 asistenc, drugi 364 in tretji 99, skupaj 591. Našel sem tudi več dokumentov o takšnih asistencah⁸. Večinoma gre za prošnje davčnih organov za asistenco žandarjev pri rubežu. Vsaki takšni prošnji je priložen tudi stroškovnik, po katerem je asistenca 1 žandarja stala dnevno 40 kron.

e. spremstva zapornikov in izgnanih oseb

- žandarji prvega oddelka so spremljali 261 zapornikov, drugega 242 in tretjega 269, skupno 772 zapornikov.
- izgnanih oseb je spremljal 1. oddelek 33, 2. oddelek 1 osebo in 3. oddelek 4 osebe. Večina izgnanih je pri 1. oddelku, kar pomeni, da so jih izgnali iz Ljubljane, ali pa so o izgonu odločali v Ljubljani.

f. patrulje, ki so bile z določenim namenom poslane ob elementarnih nezgodah

Takih patrulj so opravili žandarji 1. oddelka 14, 2. oddelka 21 in 3. oddelka 21. Natančnejši namen teh patrulj ni znan.

g. najdbe trupla

Na območju 1. oddelka sta bili najdeni 2 trupli, 2. oddelka 3 trupla in 3. oddelka 1 truplo. Skupaj je torej bilo 6 primerov najdbe trupla.

i. število posebnih nalog

Žandarmerija na Kraňjskem je opravila skupaj 2205 posebnih nalog;

1. oddelek 637, 2. oddelek 856 in 3. oddelek 712.

Te naloge so sestavljale pomemben del žandarmerijskih opravil.

6. Način delovanja žandarmerije

Med najpomembnejšimi oblikami dela žandarmerije so bile patrulje. Ker so bile postaje maloštevilne, so žandarji območje nadzorovali tako, da so opravljali daljše patrulje. V ta namen so žand. postaje imele razporede patrulj⁹, v katerih so bile določene poti, kraji kjer se morajo ustaviti, razdalja v kilometrih, čas ki je potreben za posamezen del poti in čas postanka v vsakem kraju. Hitrost je bila izračunana na približno 4 km/h. Potreben čas je bil pozimi podaljšan. Postanek v krajih je bil večinoma 15 minut. Verjetno so se patrulje, kadar niso imele posebnih nalog, morale natančno držati načrtovane poti in časa in so tako tudi hodile vedno po istih poteh.

Patrulje pa so bile tudi izredne. Tako je okrajni glavar Radovljice naročil c.kr. žandarmerijskemu okrajnemu komandantu, da določen dan pošlje v Srednjo vas patruljo za varovanje javnega reda in miru in opozori župana, da je dolžan skrbeti za javni red in mir¹⁰. Tudi to patruljo so obračunali kot asistenco 40 kron na žandarja dnevno.

Pri raziskovanju kaznivih dejanj, predvsem težjih, je bila naloga žandarmerije, da je predvsem pomagala preiskovalnim sodnikom. Če gledamo učbenik Hannsa Grossa Priročnik za preiskovalne sodnike¹¹ lahko ugotovimo, kakšno je bilo delo žandarjev pri odkrivanju in raziskovanju kaznivih dejanj. Gross je bil v tem času preiskovalni sodnik na Štajerskem. Iz njegove knjige je razvidno, da so žandarji predvsem opravljali lažja in manj zahtevna opravila po ukazih in navodilih preiskovalnih sodnikov. Tako so bili preiskovalnim sodnikom v strokovno pomoč. Razen tega so seveda opravljali poizvedbe, aretacije, spremstva, hišne preiskave in podobno. Takšna vloga žandarjev je razumljiva, saj za samostojno raziskovanje kaznivih dejanj žandarji niso imeli potrebnega znanja in izobrazbe. To so bili večinoma bivši podoficirji. Dajanja so dokazovali z najdenimi predmeti, pričami ali priznanji, ki so bila včasih tudi izsiljena. Kriminalistike takrat še niso poznali. Tudi daktiloskopija

še ni bila znana. V Franciji so sicer že uporabljali Bertillonovo antropometrijsko identifikacijo storilcev, vendar ni podatkov, da bi to delala tudi že avstrijska žandarmerija. Pri iskanju storilcev so se precej zanašali na plačane ovaduhe.

Sodeč po priimkih so bili žandarji večinoma Slovenci, čeprav so bili nekateri priimki v nemški obliki. To lahko sklepamo tudi po vseh pisanih dokumentih, v katerih je nemščina slovnično precej slaba.

7. Predpisi za delo žandarmerije

Osnovnih predpisov za delo žandarmerije nisem našel. V arhivu pa je več primerkov "Ministerskih odredb za uporabo žandarmerije"¹². To so posamezne krajše odredbe notranjega, finančnega in trgovskega ministrstva. Izdajalo jih je obrambno ministrstvo in jih pošiljalo žand. postajam. Nanašajo se na prepoved krošnjarjenja na določenih področjih, nočno delo mladine, jezersko ribištvo, pekarstvo ipd.

Tu gre za dejavnosti, ki bi danes bile v pristojnosti raznih inšpekcijskih organov. Takrat pa so očitno take stvari bile v pristojnosti žandarmerije, saj inšpekcij ni bilo.

8. Vojaška policija

Prav tako kot žandarmerija je bila v pristojnosti obrambnega ministrstva vojaška policija, ki skrbi za red v vojski. Našel sem dopis¹³, v katerem je omenjena komanda oddelka vojaške policije na Dunaju, vendar za območja na Slovenskem niso razvidni nobeni podatki o prisotnosti ali delovanju vojaške policije. Dopis je iz leta 1867, dokazuje pa, da je obstajala posebna vojaška policija.

III. Mestna policija v Ljubljani

Ljubljanska mestna občina je na svoje stroške organizirala in vzdrževala mestno policijo za izvajanje policijske službe v deželnem stolnem mestu Ljubljana. Največ podatkov o organizaciji in delovanju te policije

je v svoji nalogi zbrala Alenka Kačičnik¹⁴. Navedbe o tej policiji izvirajo iz te naloge razen tam, kjer je vir posebej naveden.

A. Organizacija mestne policijske straže

Mestna policijska straža je bila pod poveljstvom načelnika mestnega policijskega urada, podrejena pa je bila županu. V osemdesetih letih 19. stoletja je štela nekaj stražnikov in dva detektiva, šef policije pa je bil Ljudevit Perona¹⁵.

V začetku 20. stoletja pa je štela že dva stražnika vodji, deset nadstražnikov, dvajset stražnikov in osemnajst provizornih stražnikov. Kandidati za sprejem v službo so morali biti avstrijski državljani, stari od 25 do 35 let, nekaznovani, biti zdravi in krepki, popolnoma govoriti slovensko ter znati pisati in računati. Prednost so imeli dosluženi podčastniki, tisti, ki so bili izobraženi, razumeli več jezikov ali poznali ljubljanske navade. Kandidati so bili eno leto na preizkušnji kot provizorni stražniki, nato pa so opravljali izpit pred tričlansko komisijo, ki jo je sestavil župan. Stražniške vodje, nadstražnike in stražnike je nameščal občinski svet, provizorne stražnike pa župan. Ob namestitvi so morali dati prisego.

Policijsko stražo so opravljali v stražarnicah, ki so bile v vseh okrajih mesta. Predstojnik stražarnice je bil nadstražnik ali pa najstarejši stražnik. Opravljanje službe so nadzorovali stražniški vodje, ki so morali večkrat podnevi in ponoči nepričakovano obiskati stojišča in stražarnice. O ugotovljenih napakah so obveščali načelnika policijskega urada.

Službo so razporejali po dnevnem povelju. Upoštevali so:

- da je vsa straža razdeljena v dva oddelka, ki opravljata službo vsak 24 ur,
- da sta v vsakem okrožju dva stražnika,
- da je obhod trajal dve do tri ure, nato pa sta bila stražnika v stražarnici dve uri,
- izredne službe so opravljali stražniki v prostem času, takrat pa so imeli tudi šolo.

1. Navodila stražnikom pri izvrševanju službe

Stražniki so se morali resno, dostojno in vljudno vesti, tudi proti jetnikom, biti ustrežljivi in pomagati ljudem. Med službo niso smeli v gostilne. Tudi v prostem času so se morali spodobno obnašati. Njihove glavne lastnosti naj bi bile resnicoljubnost in nepodkupljivost. Takoj po službi so morali oddati kratka in jedrnata pisna poročila in pisne ovadbe. Stražniki so morali:

- informativno poizvedovati med ljudmi za posebnimi dogodki,
- nadzorovati osebe, nevarne javnemu redu in javni varnosti,
- poizvedovati o storilcih, udeležencih, okoliščinah kaznivih dejanj in podpirati preiskovalce pri njihovem delu.

Nadzorovali so tujce, ugotavljali njihovo identiteto in kontrolirali knjige tujcev. Proti storilcu kaznivega dejanja so lahko ukrepali z ovadbo, če pa ta ni dosegla namena pa z aretacijo. Aretirati so smeli po povelju policijskega načelnika, sami pa, če so storilca ujeli pri dejanju, ali pa je bilo nevarno da bi lahko uničil sledove dejanja. Aretirati so smeli tudi tiste, ki niso mogli dokazati svoje identitete, niso hoteli povedati imena, ki so hoteli pobegniti, ki so storili pohujšljivo dejanje ali če drugače niso mogli pomiriti neredov. V drugih primerih so napisali ovadbo.

Osumljenca so lahko priprli:

- če se je pripravljaj na beg,
- če je skušal vplivati na izvedence, priče ali sotorilce,
- če je bila nevarnost, da bi kaznivo dejanje ponovil.

Hišno preiskavo so lahko izvedli samo po nalogu sodišča. Brez naloga so lahko opravili preiskavo samo, če je zoper določeno osebo že bilo izdano zaporno povelje ali je bil storilec zasačen pri kaznivem dejanju. O takšni preiskavi so morali pisno poročati policijskemu načelniku v 24. urah. Pri preiskavi sta morali biti navzoči dve priči in lastnik poslopja. Ugotovitve preiskave so bile uradna skrivnost. Brez dovoljenja so smeli ponoči v privatno hišo le, če so koga zasledovali, če je kdo klical na pomoč ali pa je šlo za odvrnitev kakšne nevarnosti.

Stražniki so bili oboroženi s sabljo in revolverjem. Orožje so lahko uporabili v samoobrambi ali pa če so bila vsa druga sredstva neuspešna. S sabljo so smeli udariti in le izjemoma suniti. Sablja je bila milejše sredstvo kot revolver. Za neupravičeno uporabo orožja so stražniki odgovarjali. Milejša prisilna sredstva so bila:

- opomin z zapovedujočim glasom,
- aretacija in
- vklepanje v spone.

Ena od glavnih nalog stražnikov je bilo patroljiranje. Opravljati so ga morali mirno in tiho. Nadzirali so zapiranje gostinskih lokalov, pazili na red na cestah, ob tržnih dnevih pa so pregledovali živila in skrbeli za red na trgu. Opravljali so tudi npravstveno službo za izsleditev prostitutk, zvodnikov, beračev, hazarderjev in iskanje pohujšljivih napisov in risanj. Za splošne veselice so potrebovali dovoljenje policijskih oblasti. Stražniki so pazili tudi na red na kolodvoru.

2. Personalne zadeve

Stražniki so dobivali plačo po predpisih za mestne uradnike. Posebne službe so obračunavali:

- za nadzorovanje koncertov, veselic slavnosti 80 kron,
- za nadzorovanje gledaliških predstav do 4 ure 35 kron
nad 4 ure 50 kron,
- za nadzorovanje plesnih veselic do polnoči 80 kron,
po polnoči 1 goldinar 20 kron
- za pomoč pri eksekucijah, ki so jih določili na sodišču 50 kron.

Po podatkih za leto 1914¹⁶ je znašala letna plača stražnika 1350 kron, rajonskega inšpektorja 1593 krone in kontrolnega inšpektorja 1957 kron.

Policijski stražniki so se lahko poročili samo z dovoljenjem. Našel sem dokument¹⁷, s katerim je policijski direktor odobril poroko policijskega stražnika in prosi deželno vlado, da mu odobri stanovanjski dodatek.

Dopust do treh dni je stražnikom dodeljeval policijski načelnik, večdnevnega pa župan.

Po takšnih personalnih zadevah, o katerih je v letih pred 1. svetovno vojno odločal že policijski direktor in ne več župan, in ki so jih pošiljali deželni vladi in ne več mestni občini lahko sklepamo, da je mestna policija pozneje prešla iz pristojnosti mesta Ljubljane v pristojnost deželne vlade za Kranjsko. Policijski direktor je bil istočasno tudi vladni svetnik, njemu nadrejen pa je bil direktor policijskega prezidija v Trstu, ki je bil sicer dvorni svetnik¹⁸.

IV. Druge vrste policijske dejavnosti

V dokumentih sem našel izraze kot so požarna policija, stavbinska policija, tujska policija in tržna policija. Vendar pri tem ne gre za posebne policijske organizacije, pač pa so pod temi izrazi razumeli nadzorovanje izvajanja posameznih predpisov, kar danes opravljajo inšpekcije. Našel sem "Postavo od 15. septembra 1881 zadevajočo red o požarni policiji in o gasilskih stražah za vojvodino Kranjsko"¹⁹, ki jo je izdal cesar Franc Jožef. Veljala je za Kranjsko z izjemo Ljubljane. Določa, da je požarna policija v občinski pristojnosti. Med drugim določa, da mora vsako naselje, ki ima vsaj 50 hišnih števil, postaviti enega ali več nočnih čuvajev, lahko pa se to s sklepom občine naroči po vrsti hišnim posestnikom (par. 9). Pomembno vlogo pri raziskovanju požarov so imeli župani. Paragraf 41 je določal, da mora župan, takoj ko je ogenj pogašen, s potrebnimi pričami in izvedenci najskrbneje poizvedovati po vzroku. Par. 42 določa, da se mora naznaniti sodnji vsaka oseba, katero se utemeljeno sumi, da je storila kakšno kaznivo dejanje. Če pa je storila prestop, kazniv po predpisih požarne ali stavbine policije, tedaj "mora župan v lastnem področju uradno poslovati". Župan mora požar takoj naznaniti okrajni politični gosposki in v osmih dneh poročati o opravljenih poizvedovanjih. V primerih, ko so zanesljivo ugotovili, da zavarovanec ni zagrešil kazn. dejanja, prestopka ali prekrška, je lahko župan izdal zavarovancem potrdilo, da niso zagrešili ognja (par. 44).

Prav tako so župani imeli določene naloge pri prijavljanju prenočevanja. Tako so v okraju Logatec uvedli obvezno prijavljanje vseh tujcev, ki prenočujejo v gostilnah in jih te morajo takoj naznaniti županstvu²⁰.

V. Prisilna delavnica

V Ljubljani so poleg zapora na gradu in na Žabjaku imeli tudi prisilno delavnico. V njej so prestajali kazen tisti, ki so bili obsojeni na delo v prisilni delavnici. Prisilna delavnica je bila v pristojnosti Deželne vlade za Kranjsko, zato ji je delavnica vsak teden poslala poročilo o stanju obsojencev. Našel sem več poročil, podatke pa sem izbral iz poročila, ki velja za čas od 25.2. do 3.3. 1894²¹. V prisilni delavnici je bilo 309 moških in 47 dečkov. Od tega je bilo zdravih 293 moških in 44 dečkov, bolanih pa 16 moških in 3 dečki. V tem tednu so odpustili 7 oseb. Po narodnosti je bilo Kranjcev 63 moških in 10 dečkov, Korošcev 51 moških in 6 dečkov, iz obalnih dežel je bilo 81 moških in 3 dečki, Tirolcev je bilo 105 moških in 11 dečkov, Zgornjeavstrijcev (Oberösterreich) je bilo 69 moških in 11 dečkov in 1 deček. V poročilu direkcije deželne prisilne delavnice ni omenjena nobena ženska. Ljubljanski zavod je bil centralna prisilna delavnica tudi za Koroško, Benečijo, Dalmacijo, Primorsko, Zgornjo Avstrijo in Tirolsko. Oddaja v delavnico je bila sprva stvar varnostne policije, po letu 1873 pa pravna posledica sodne obsodbe. Ukrep je trajal od 6 mesecev do treh let.

VI. Zaključek

Navedeni podatki nam dajejo določene elemente, po katerih si lahko ustvarimo približno sliko o organizaciji nadzorstva pred sto leti in njegovem delovanju. Ta slika pa ni popolna, saj verjetno manjka še marsikaj pomembnega, Sam se ugotovil, da sem dosedaj o tej temi vedel zelo malo. Domneval sem, da je bilo nadzorstvo manj razvito in slabše organizirano. Podatki kažejo nasprotno. Pri njihovem ocenjevanju je seveda potrebno upoštevati družbene razmere in takratno stopnjo razvoja. Ugotovimo lahko, da je bila žandarmerija kot najpomembnejša varnostna služba organizirana tako, da je bila dokaj enakomerno razdeljena po vsej deželi. Številne manjše žandarmerijske postaje so zagotavljale stalno prisotnost nadzorstva v vseh pomembnejših krajih. To drugače tudi ni bilo mogoče, glede na takratno razvitost prevoznih sredstev in

komunikacij. Če poskušamo primerjati nadzorstvo pred sto leti in danes tega ne moremo storiti, ker takšnih podatkov o številu in razmestitvi organov nadzorstva za današnji čas nimamo. Točneje povedano niso objavljeni in javno dostopni. Prav tako danes niso poznane primerjave med številom miličnikov in številom prebivalstva oz. velikostjo območja. Ohranjeni arhivski viri kažejo na dokajšnjo natančnost, doslednost in ažurnost pri vodenju evidenc. Pri takratni razvitosti komunikacij in transporta so poročilo o ukrepih žandarmerije na Kranjskem pripravili v 4-5 tednih, danes pa z računalniško obdelavo podatkov v 3 tednih. Razvoj tehnike danes omogoča nadzorovanje večjih območij in hiter prihod na vsak kraj, zato je tudi postaj milice manj, vendar imajo več miličnikov. Tudi sicer se je nadzorstvo v zadnjem stoletju zelo razvilo. Danes poznamo mnoge specializirane službe in je nadzorstvo mnogo bolj raznovrstno. Nekateri zadeve, ki so bile včasih v pristojnosti policije, danes opravljajo razne inšpekcijske službe. Po drugi strani pa so nekatera najpomembnejša pooblastila policije v kazenskem postopku ali glede uporabe prisilnih sredstev danes v osnovi tudi danes enaka kot pred sto leti. Danes tudi ne poznamo t.i. policijskih prestopkov in policijskega kaznovanja, vendar pa je mnogo bolj znano in razširjeno mandatno kaznovanje na kraju prekrška.

Ko primerjamo delo organov formalnega družbenega nadzorstva pred sto leti in danes lahko tudi ugotovimo, da ni upravičeno mnenje, ki danes ponekod obstaja, da je vse pred tolikim časom bilo slabše kot danes.

Priloga 1: Organizacija 1. oddelka žandarmerije v Ljubljani 1. jan. 1884

Žandarmerijske postaje	straž- mojster	vodja postaje	žandarji	Skupaj
<u>Okr. glav. Ljubljana:</u>				
Sodni okraj Ljubljana:				
1. Ljubljana	1	-	7	8
2. Zg. Šiška		-	2	2
3. Vevče		-	2	2
4. Grosuplje		1	3	4
5. Studenec		1	3	4
6. Medvode		1	2	3
Sodni okraj Vrhnika:				
7. Vrhnika		1	3	4
8. Borovnica		1	2	3
9. Polhov Gradec		1	2	3
<u>Okr. glav. Kamnik:</u>				
Sodni okraj Kamnik:				
10. Kamnik	1	-	3	4
11. Motnik			2	2
12. Mengeš		1	2	3
13. Domžale		1	2	3
Sodni okraj Brdo:				
14. Brdo		1	3	4
<u>Okr. glav. Litija:</u>				
15. Litija	1	-	4	5
16. Zagorje		1	3	4
17. Sv. Križ		1	2	3
Sodni okraj Stična:				
18. Stična		1	3	4
19. Višnja gora		1	2	3
Skupaj	3	13	52	68

Priloga 2: Organizacija 2. oddelka žandarmerije v Ljubljani 1. jan. 1884

Žandarmerijske postaje	straž- mojster	vodja postaje	žandarji	skupaj
<u>Okr. glav. Kranj:</u>				
Sodni okraj Kranj:				
1. Kranj	1	-	4	5
2. Cerklje		1	2	3
3. Smlednik		-	2	2
4. Tupaliče		1	2	3
Sodni okraj Škofja Loka:				
5. Škofja Loka		1	4	5
6. Železniki		1	3	4
7. Gorenja vas		1	3	4
Sodni okraj Tržič:				
8. Tržič		1	3	4
<u>Okr. glav. Radovljica:</u>				
Sodni okraj Radovljica				
9. Radovljica	1	-	5	6
10. Bled		1	3	4
11. Bohinjska Bistrica		1	3	4
S.o. Kranjska gora:				
12. Kranjska gora		1	3	4
13. Jesenice		1	2	3
<u>Okr. glav. Logatec:</u>				
Sodni okraj Logatec:				
14. Logatec	1	-	4	5
15. Planina		1	2	3
16. Cerknica		1	3	4
Sodni okraj Idrija:				
17. Idrija		1	3	4
18. Črni vrh		1	2	3
19. Žiri		1	3	4
Sodni okraj Lož:				
20. Lož		1	3	4
21. Nova vas na Blokah		1	3	4
<u>Okr. glav. Postojna:</u>				
Sodni okraj Postojna:				
22. Postojna	1	-	5	6
23. Sv. Peter		1	4	5
Sodni okraj Ilirska Bistrica:				
24. Ilirska Bistrica		1	4	5
Sodni okraj Senožeče:				
25. Senožeče		1	3	4
Sodni okraj Vipava:				
26. Vipava		1	4	5
Skupaj 2. oddelek	4	21	82	107

Priloga 3: Organizacija 3. oddelka žandarmerije v Novem mestu 1. jan. 1884

Žandarmerijske postaje	straž- mojster	vodja postaje	žandarji	skupaj
<u>Okr. glav. Novo mesto:</u>				
Sodni okraj Novo mesto:				
1. Novo mesto	1	-	6	7
2. Dol. Toplice		1	2	3
3. Bela cerkev		1	3	4
Sodni okraj Žužemberk				
4. Žužemberk		1	3	4
Sodni okraj Trebnje:				
5. Trebnje		1	4	5
<u>Okr. glav. Krško:</u>				
Sodni okraj Krško:				
6. Krško	1	-	4	5
7. Raka		1	2	3
8. Studenec		-	2	2
9. Krška vas		-	2	2
Sodni okraj Radeče:				
10. Radeče		1	3	4
Sodni okraj Mokronog:				
11. Mokronog		1	3	4
12. Šentrupert		-	2	2
Sodni okraj Kostanjevica:				
13. Kostanjevica		1	2	3
14. Jesenice		1	2	3
<u>Okr. glav. Černomelj:</u>				
Sodni okraj Černomelj:				
15. Černomelj	1	-	4	5
16. Polland		1	3	4
17. Vinica		1	3	4
18. Adlešiči		1	3	4
Sodni okraj Metlika:				
19. Metlika		1	3	4
20. Semič		1	2	3
<u>Okr. glav. Kočevje:</u>				
Sodni okraj Kočevje:				
21. Kočevje	1	-	3	4
22. Kočevska Reka		-	2	2
23. Fara		1	2	3
24. Koprivnik		-	2	2
25. Osilnica		1	2	3
Sodni okraj Ribnica:				
26. Ribnica		1	2	3
Sodni okraj Velike Lašče:				
27. Velike Lašče		1	3	4
Skupaj	4	18	74	96

Priloga 4: Število prebivalstva na 1 žandarja po posameznih sodnih okrajih

Sodni okraj	Število prebivalcev	/ na 1 žandarja
Ljubljana	26.284	1.142
Vrhnika	14.829	1.482
Litija	22.428	1.869
Stična	12.518	1.788
Postojna	12.277	1.116
Ilirska Bistrica	10.502	2.100
Senožeče	6.674	1.668
Vipava	12.050	2.410
Kočevje	20.331	1.452
Velike Lašče	8.955	2.238
Ribnica	12.508	4.169
Krško	15.915	1.326
Kostanjevica	11.652	1.942
Mokronog	14.457	2.409
Radeče	8.999	2.249
Škofja Loka	23.607	1.815
Kranj	22.776	1.752
Tržič	5.911	1.477
Idrija	14.410	1.310
Lož	9.247	1.155
Logatec	14.045	1.170
Kranjska gora	6.615	945
Radovljica	19.565	1.397
Novo mesto	26.040	1.860
Žužemberk	10.369	2.592
Trebnje	10.084	2.016
Brdo	16.320	4.080
Kamnik	22.759	1.896
Metlika	12.071	1.724
Černomelj	17.817	1.048

Opombe pod črto

1. Arhiv Deželne vlade za Kranjsko (DVK), fascikel 14.1.1eto 1884, akt 203
2. prav tam
3. Imenik krajev na Kranjskem, izdala c.kr. Statistična komisija, Dunaj 1884, v knjižnici Arhiva SR Slovenije
4. Arhiv DVK, fascikel 14.1., leto 1899
5. Arhiv DVK, fascikel 14.1., leto 1899, akt 6.201
6. enako kot pod točko 1.
7. Arhiv DVK, fascikel 14.5., leto 1885, akt 1518
8. Arhiv DVK, fascikel 14.6., leto 1887, akt 888
9. Arhiv DVK, fascikel 14.4., leto 1887, akt 10942
10. Arhiv DVK, fascikel 14.6., leto 1881-86, akt 8601
11. Gross, Hanns, Handbuch für Untersuchungsrichter, 2. izdaja, Graz 1894
12. Arhiv DVK, fascikel 14.1., leto 1885, akt 7733 in 4188
13. Arhiv DVK, fascikel 13.18., leto 1867, akt 1767
14. Kačičnik Alenka, Poročila Ljubljanskih policajev o prestopkih 1901-1914, seminarska naloga, Ljubljana, 37 strani
15. Pozdrav iz Ljubljane - mesto na starih razglednicah, Ljubljana, Mladinska knjiga 1985
Göstl, F.: Spomini na Ljubljano pred 60-50 leti (iz Kronike slovenskih mest, IV. letni 1937)
16. Arhiv DVK, fascikel 13.4., leto 1914, akt 7976
17. Arhiv DVK, fascikel 13.4., leto 1914, akt 7603/15
18. Arhiv DVK, fascikel 13.4., leto 1914, akt (ni štev.)
19. Arhiv DVK, fascikel 13.7., leto 1886, akt 7487
20. Arhiv DVK, fascikel 13.10., leto 1913, akt 26986/13
21. Arhiv DVK, fascikel 33.3., leto 1894, akt 3508
22. Dolenc, Metod: Prisilna vzgoja k delu po našem kazenskem pravu, Slovenski pravnik, leto 1923, Ljubljana

C. TISK O DEVIACIJAH NA SLOVENSKEM V LETIH
1883-1885

12. METODOLOGIJA EMPIRIČNEGA DELA RAZISKAVE

Katja VODOPIVEC

Potem ko smo pregledali tiste tuje raziskave o podobni problematiki, ki so nam bile dostopne, ko smo se skušali orientirati v času in prostoru na Slovenskem pred sto leti, smo začeli čitati Slovenca, Slovenski narod in Novice iz let 1883-1885. Obdobje treh let smo vzeli zato, ker je bilo v tistem času bistveno manj informacij o deviantnih pojavih, kot jih je v sodobnosti, želeli smo pa ugotoviti nekatere strukturne značilnosti. In potem smo čitali tudi "črne kronike" v časopisih Delo in Ljubljanski dnevnik za leto 1985.

Relevantne informacije smo izpisovali na posebne izpisovalne listke, ki so raziskavi priloženi. Izpisovali smo deloma po šifrantu (priložen) deloma čisto prosto tekstualno ali približno po vsebini, ali dobesečno. To zato, ker smo od vsega začetka želeli tedanjo atmosfero prikazati ne samo kvantitativno, temveč tudi kazuistično. V tem smislu je to ena redkih, kazuistično analiziranih in tako predloženih raziskav Inštituta za kriminologijo.

Sledila je strojna računska obdelava podatkov, nato pa analiza kvantitativnih in kazuističnih podatkov. Kazuistika, ki jo v tem primeru hrani inštitut je seveda dosti bolj obsežna in bogata, kakor jo lahko prikažemo v teh povzetkih, ki pomenijo selekcijo najbolj tipičnih primerov, kakor so jih izločili posamezni raziskovalci.

Glede na to, da smo dali raziskavi naslov "Deviacije na Slovenskem pred sto leti" analiziramo sedaj predvsem vzdušje za ta čas. Kazuistično gradivo zbrano za l. 1985 ostaja v tem primeru neobdelano. Menimo namreč, da bi postala tematika preveč nepregledna in obširna, če bi skušali obe obdobji primerjati tudi kazuistično. V primerjalnem delu smo se zato omejili predvsem na kvantitativno primerjavo.

Tematiko smo že pri črpanju podatkov za obdobje pred sto leti omejili na sedanje ožje območje Slovenije in smo izpuščali vse, kar se je zgodilo na sedanjem avstrijskem koroškem ali štajerskem ozemlju, oziroma na tržaškem ozemlju, ki danes pripada Italiji. Na takšno območje Slovenije je namreč pretežno naravnano tudi naše sodobno časopisje.

13.1. Avstrijska kazenska zakonodaja - splošni del

Branko MASLEŠA

Celovita in sistematična ureditev kazenskopravnega področja je bila zajeta v Kazenskem zakonu o hudodelstvih, prekrških in prestopkih z dne 27. maja 1852, ki je stopil v veljavo dne 1. septembra istega leta in v naših krajih veljal do 1. januarja 1930, glede prekrškov in prestopkov pa tudi še po tem datumu. S tem zakonom je bila poenotena kazenskopravna ureditev na področju avstrijskega cesarstva in odpravljene prejšnje razlike. Svoja izhodišča je splošni kazenski zakon našel v Kazenskem zakonu zoper hudodelstva in težke policijske prestopke z dne 3. septembra 1803, v njem pa je zaslediti tudi številne vplive francoskega Code penala iz leta 1810. Iz cesarskega patenta z dne 27. maja 1852 je razbrati, da zakonodajalec izrecno poudarja načelo zakonitosti, kajti kot pravi v členu IV "po tem kazenskem zakonu se zamore od dneva naprej, katerega se njega moč prične, samo tisto kakor hudodelstvo, prekršek ali prestopok obravnavati in kaznovati, kar je v njem izrekoma za hudodelstvo, prekršek ali prestopok izrečeno". V členu IX navedenega patenta pa je določeno, da ima "zakon veljavnost tudi za že tekoče preiskave in za vse pred gori zaznamovanim dnem (očitno 1. septembrom 1872) storjena kazniva dejanja, ako ta zakon ne zavkazuje ostrejšega ravnanja, kakor je po prejšnjem pravu bilo".

S kazenskopravnega področja je pomembno omeniti tudi zakone, ki v bistvu pomenijo noveliranje prvotnih določb splošnega kazenskega zakona, pa tudi tiste, v katerih so posamezna področja preje zajeta v občem kazenskem zakonu posebej in podrobneje obdelana. Sem spadajo:

- Tiskovni zakon z dne 17. decembra 1872 in novela z dne 15. okt. 1868
- Zakon z dne 17. decembra 1872 zadevajoč nekatere dopolnitve občnega in vojnega kazenskega zakona
- Zakon z dne 15. novembra 1867, s katerim se predrugačijo nekatere določbe občnega kazenskega zakona in drugih s tem v zvezi stoječih naredb
- Zakon z dne 27. oktobra 1862 v varstvo osebne prostosti

- Zakon z dne 27. oktobra 1862 v varstvo hišne pravice
- Zakon z dne 6. aprila 1870 v varstvo listovne in pisemske skrivnosti
- Zakon z dne 7. aprila 1870, s katerim se paragrafi 479, 480 in 481 občnega kazenskega zakona preklicujejo in posebne določbe izdajajo glede dogovorov med gospodarji ali med delavci, da bi se pogoji za delo siloma predrugačili in glede dogovorov med obrtniki, da bi se cena kakega blaga občinstvu na škodo povišala
- Zakon zoper vlačugarje in delomrzneže z dne 10. maja 1873
- Zakon z dne 24. maja 1885, s katerim se ukrepljejo kazenskopravna določila o tem, koga je dopuščeno držati v prisilnih delavnicah ali popravnicah
- Zakon z dne 24. maja 1885 o prisilnih delavnicah in popravnicah
- Zakon zoper nepoštene postopke v kreditnih opravilih z dne 28. maja 1881
- Zakon zoper obrezuspešenje prisilnih zvršil z dne 25. maja 1883
- Zakon dajoč ukazila o občno nevarni rabi raznesilnih tvarin z dne 27. maja 1885
- Zakon z dne 1. aprila 1872 o izvrševanjih kaznij na prostosti, v samotnem zaporu in o komisijah v izvrševanje kazni, katere se postavi
- Zakoni zoper živalske kužne bolezni
 - a) Zakon z dne 29. februarja 1880 o odvrčanju in zatiranju kužnih bolezni pri živalih
 - b) Zakon z dne 29. februarja 1880 kako odvrčati in zatirati govejo kugo
- Zakon z dne 15. novembra 1867 o društvenem pravu
- Zakon z dne 15. novembra 1867 o spornem (zbornem) pravu
- Kazenske določbe iz Zakona z dne 17. junija 1883 zadevajočega nastavo obrtnih nadzornikov
- Kazenske določbe iz Zakona z dne 9. aprila 1873 o pridobitnih in gospodarstvenih zadrugah
- Zakon z dne 5. maja 1869 o izjemnih naredbah

KAZENSKI ZAKON O HUDODELSTVIH, PREKRŠKIH IN PRESTOPKIH

Splošni del

Že iz samega naziva je opaziti, da je zakonodajalec iz francoskega prava prevzel takoimenovano trihotomijo, torej delitev kaznivih dejanj na hudo delstva (obdelana v prvem delu) ter prekrške in prestopke (obdelane v drugem delu).

Koncepcija kaznivih dejanj je objektivno - subjektivna, kajti razen objektivnih elementov je v definiciji zajet tudi subjektivni odnos storilca do dejanja. V tem smislu je bilo opredeljeno, da je hudodelstvo mogoče storiti le s hudobnim naklepom. Iz besedila paragrafa 1 je razbrati, da ima zakonodajalec v mislih direktni (dolus directus) in indirektni (dolus indirectus) naklep, čeprav voljni element ni v zadostni meri in jasno opredeljen. V tem smislu navaja, da se hudobni naklep "ne šteje samo takrat v krivico, kadar se je pred ali pri začetju ali opuščanju zlo, ki je s hudodelstvom združeno naravnost premislilo in sklenilo; ampak tudi kadar se je iz drugega hudobnega namena kaj začelo ali opustilo, iz česar zlo, ki je zavoljo tega nastopilo, večji del prihaja, ali vsaj lahko priti more. "Hudodelstvo je mogoče storiti s storitvijo ali opustitvijo. V paragrafu 2 pa so navedeni razlogi, ki izključujejo hudobni naklep. Tako ne gre za hudodelstvo, ko je storilec popolnoma brez uma, "ako je delo pri prenehovalni norosti (blaznosti) v času norjenja ali v polni pijanosti katero si je kdo brez namena za hudodelstvo naklonil, ali v kaki drugi zmotenosti misli, v kateri se storilec ni zavedal svojega ravnanja, doprineseno bilo, "če storilec še ni dopolnil 14 let, če je dejanje storil v dejanski zmoti, "ako je zlo prišlo iz naključja, nemarnosti ali iz nevednosti kake posledice da dejanje ima" in ko je bilo storjeno v skrajni sili ali silobranu.

Prekrški in prestopki pa so nasploh taka dejanja ali opustitve za katera lahko vsak sam po sebi spozna da niso dovoljena, ali kjer je storilec po svojem staležu obrti, opravilu ali po svojih razmerah dolžan vedeti za poseben ukaz oziroma določbo, katero je prestopil (kršil) (paragraf 233). Prav tako je prekršek ali prestopek tudi tisto dejanje ali opustitev dolžnega ravnanja "ako je v tem zakonu za eno ali drugo izrečeno, dasi tudi ni bilo pri tem hudobnega namena in iz njega ni nastopila škoda ali kvar" (paragraf 238). "Čeravno se dejanja, katera so sicer hudodelstva, doprinesena v naključni pijanosti, ne morejo za hudodelstva čislati, se vendar v tem primerleju pijanost kot prestopek kaznuje (paragraf 236).

Na pravno zmoto se ne more nihče sklicevati, kajti kazniva dejanja so zavržna sama po sebi in je njihova nedovoljenost oziroma kriminalna vsebina vsakomur razvidna (paragrafa 3 in 233).

Kot obliki udeležbe pri storitvi kaznivega dejanja sta navedena pomoč in napeljevanje, pri čemer se opredelitev ne razlikuje od tiste v modernih zakonodajah. Opaziti je tudi določbo, da pomagač in napeljevalec odgovarjata le za naklepno ravnanje. Poskus kaznivega dejanja je v primerih, ko zakon ne določa drugače, kazniv. Za poskus je mogoče izreči tisto kazen, ki je zagrožena za kaznivo dejanje (paragraf 8). Enako kot poskus kaznivega dejanja, je kot je razbrati iz paragrafa 9, sankcionirano tudi neuspelo napeljevanje h kaznivemu dejanju. Določbe paragrafov 5 do 11 veljajo tudi za prekrške in prestopke "ako ne zapoveduje zakon posebej v posamskih primerlejih, ali se ne poda iz lastne narave prekrška ali prestopka, da je treba od njih odstopiti" (paragraf 239).

Če je bilo hudodelstvo storjeno po vsebini kake tiskovine, so "pisalec, predstavljalec, izdajnik, založnik ali oskrbovalec prodaje, knjigar, tiskar, pri periodičnih tiskovinah tudi odgovornik vrednik, kakor sploh vsi tisti, ki so pri natiskanju ali razširjanju kaznjive tiskovine delali, taistega hudodelstva krivi, če se dajo nanje uporabiti občne določbe paragrafov 1, 5, 6, 8, 9, 10 in 11" (paragraf 7). Pri hudodelstvih storjenih po tiskovinah je kot čas storitve kaznivega dejanja šteti trenutek, ko se delo (pisanje) "ki se ima pomnožiti," izroči v natis (paragraf 10), pri ostalih kaznivih dejanjih pa ko je storilec začel delati oziroma ko je opustil dolžna ravnanja.

Potrebno je omeniti tudi določilo paragrafa 11, zanimivo tudi glede na sedanje razprave o deliktih mišljenja, kjer je zakonodajalec nekoliko odstopil od značilne pragmatičnosti in navedel, da "zavoljo misli ali notranjega namena, ako se ni nobeno zunanje podobno dejanje začelo ali nekaj takega, kar zakoni zapovedujejo, opustilo, se ne more od nikogar odgovor terjati".

Kazenske sankcije

Avstrijski kazenski zakon pozna le eno vrsto kazenskih sankcij - kazni (takoimenovani monizem). Za kazni je mogoče reči, da so bile nasploh krute, kot poskus določene omilitve taka strogosti je razumeti instituta

izredne milosti in upoštevanje nedolžne rodbine, pri katerih je bila do neke mere upoštevana tudi storilčeva osebnost. "S tema institutoma naj bi se individualno prišlo v okom trdoti kazenskih postopkov. Značilno je, da se je izjemna dopustnost odmere izpod najnižje zakonite prostostne kazni izprevergla v praksi v redno uporabo, dočim je v praktičnem pravosodju izmera kazni v okviru najnižje in najvišje kazenske postavke postala "izjema".¹ Kaznivo dejanje je v ospredju, kajti kot pravi paragraf 17 pri vsakem hudodelstvu bode se samo prostor od najkrajše do najdalje dobe ustanovil, med katerim se ima praviloma trpež kazni po velikosti hudodelstva odmerjati. Povsem enako velja tudi za prekrške in prestopke.

Za hudodelstva je bilo mogoče izreči smrtno kazen, ki se je izvršila z obešanjem ali kazen ječe. Slednja se je po stopnji delila na "ječo" brez pristavka in "težko (hudo) ječo". Vklepanje v verige kot eno od značilnosti težke ječe je bilo z zakonom z dne 15. novembra 1867 odpravljeno. Kazen ječe je lahko trajala doživljenjsko ali pa je bila lahko v določenem trajanju, od šestih mesecev do dvajsetih let. (paragraf 17). Obsojeni za hudodelstva so bili med prestajanjem kazni ječe deloobvezni (paragraf 18).

Kazen ječe je bilo, kot določa paragraf 19, mogoče poostriti:

- a) s postenjem
- b) z odkazovanjem trdega ležišča
- c) z držanjem samši zaprtega
- d) s samotnim zaklenjanjem v temnico
- e) s tepenjem s palico ali šibo (odpravljeno z Zakonom z dne 15. novembra 1867)
- f) z izgnanjem iz dežele po prestanih kaznih.

Obseg teh poostritev je bil tudi natančno določen in omejen. Izgnanje iz dežele po prestani kazni je bilo mogoče izreči le tujcu in "moral se je vselej na vse kronovine avstrijskega cesarstva razprostreti" (paragraf 25).

Za prekrške in prestopke pa je bilo mogoče, kot je razbrati iz paragrafa 240, izreči naslednje kazenske sankcije:

¹ Dolenc: s. 26

- a) v denarjih (z globo)
- b) z zapadom blaga, prodajnih reči ali oprave
- c) izgubo pravic in dopuščin
- d) z zaporom
- e) s tepenjem (odpravljeno z že omenjenim Zakonom z dne 15. nov. 1867)
- f) z odpravo iz kraja ali pa
- g) iz kronovine, ali
- h) iz vseh kronovin avstrijskega cesarstva (mogoče jo je bilo izreči le tujcem)

Kazen zapora je bila glede na režim prestajanja in seveda s tem povezanim številom omejitev lahko zapor ali hud zapor, razen tega pa se "zamore tudi hišni zapor prisojevati, bodisi na samoobljubo ne iz hiše oditi ali s postavljeno stražo" (paragrafa 244 in 246). Zapor je lahko trajal najmanj 24 ur najdlje pa 6 mesecev (paragraf 247). Kazen zapora je bilo mogoče poostriti na naslednje načine (paragraf 253):

- a) s postenjem
- b) s težjim delom
- c) s trdim ležiščem
- d) s posamskim zaprtjem
- e) s samostnim zaklenjenjem v temnici
- f) s tepenjem (odpravljeno z Zakonom z dne 15. novembra 1867)

Koliko lahko posamezne poostritve trajajo in kdaj jih je mogoče izreči je bilo tudi natančno predpisano.

Kazni za hudodelstva so se izrekale v okviru zagroženih kazni za posamezna kazniva dejanja in se niso smele "ne ostreje ne rahleje odmerjati, kakor zakon po najdeni kakovosti hudodelstva in storilca zapoveduje" (paragraf 32). Praviloma tudi ni bilo mogoče izreči drugačne vrste kazni od zagrožene. V primeru morebitne poravnave z oškodovancem se storilec ni mogel izogniti izreku predpisane kazni (paragrafa 33 in 25). Kot je razumeti vsebino paragrafov 34 in 267, ki govorita o izrekanju kazni za kazniva dejanja storjena v steku, je veljalo načelo absorpcije, kajti v takih primerih naj se storilec kaznuje "po tistem, za katero je ostrejša kazen postavljena", vendar pa ob upoštevanju ostalih kaznivih dejanj.

Splošna določba kaj je škodi za obteževalne okoliščine je navedena v paragrafu 43, kajti "hudodelstvo je toliko večje, kolikor bolj je preudarjeno, kolikor bolj premišljeno je pripravljeno, s katerim se hudodelstvo začne, kolikor večja je z njim storjena škoda ali združena nevarnost, kolikor manj se ga je varovati moč ali kolikor več dolžnosti se po njem prelomi. V paragrafu 44 pa so taksativno našteje tiste okoliščine, ki jih je škodi kot posebno obteževalne. V tem smislu kot take zakonodajalec opredeljuje naslednje:

- a) če je storilec storil več raznovrstnih hudodelstev
- b) če gre za specialnega povratnika oziroma če se je "ravno tisto hudodelstvo ponovilo"
- c) če je bil že "zavoljo enacega hudodelstva kaznjen"
- d) če je druge k hudodelstvu zapeljal
- e) če je začetnik, šuntar, vodja bil hudodelstva, katero je več oseb storilo.

Kot obteževalno okoliščino pa v paragrafu 45 navaja tudi če obdolženec skuša v preiskavi sodnika z "izmišljevanjem lažnjivih okoliščin prekaniti".

Olajševalne okoliščine (zlajšave) pa so razdeljene na tiste, ki se nanašajo na storilčevo osebo (iz kakovosti storilca) in tiste, ki se nanašajo na dejanje (iz kakovosti dejanja). Prve so našteje v paragrafu 46 kot sledi:

- a) če storilec ni 20 let star, če je slabega razuma ali če je bila njegova izreka zelo zanemarjena
- b) če se je pred hudodelstvom brez madeža vedel
- c) če je po nagonu koga drugega, iz strahu ali pokorščine hudodelstvo doprinesel
- d) kadar ga je silno ganjenje srca, ki je iz navadnega človeškega čuta vstalo, na hudodelstvo nanoslo
- e) če ga je k hudodelstvu privabila bolj priložnost, ki se mu je iz tuje nemarnosti namerila kakor da bi se bil s poprej storjenim naklepom k njemu napravil
- f) če se je pritiskan od uboštva hudodelstvu zapeljati dal
- g) ako se je z dječnim pridom prizadeval storjeno škodo popraviti ali daljše hude posledice ovreti
- h) če se je, dasi bi bil lahko utekel ali skrit ostal sam ovadil in hudodelstvo izpovedal (obstal)

- i) če je druge skrite hudodelnike razodel in k njih ulovljenju priložnost in pomočke podal
- k) če je zavljo preiskave, ki se je brez njegovega zadolženja podaljšala, dalj časa zaprt bil.

Zlajšave glede na kakovost dejanja pa so (paragraf 47):

- a) če je hudodelstvo pri poskusu ostalo, po meri, kolikor dalje je bil poskus še od dopolnjenega hudodelstva
- b) če se je storilec, hudodelstvo doprinašaje prostovoljno zdržal večjega oškodovanja, za katero je priložnost bila
- c) če je škoda, ki je iz hudodelstva nastala majhna ali če poškodovani popolnoma povračilo ali zadostenje dobi.

Obteževalne okoliščine je bilo upoštevati le če ni bilo "nasproti zljajševalnih" in obratno. Glede na to, katere od teh okoliščin so prevladujoče, je potrebno kazni poostriti ali omiliti (paragraf 48).

Pri poostrovanju kazni za hudodelstva ni bilo mogoče izreči druge vrste kazni oziroma v daljšem času od predpisane (paragraf 49). V primerih, ko je bila izrečena smrtna kazni ali dosmrtna ječa, poostrovanje ni bilo mogoče (paragraf 50). Časovne kazni ječe pa je bilo mogoče poostriti z eno ali več vrstami predpisane poostritve (paragraf 51). Hudodelcem, ki v trenutku storitve dejanja še niso dopolnili 20 let starosti, ni bilo mogoče izreči smrtne kazni, pač pa le kazni doživljenjske ječe ali ječo med 10 in 20 leti (paragraf 52). Ko je sodišče pri hudodelcu našlo več olajševalnih okoliščin praviloma ni moglo izreči ne milejše vrste kazni in tudi ne pod predpisanim posebnim minimumom. Izjemoma, ko ni šlo za hudodelstva, za katerih storitev je bila predpisana kazni največ pet let ječe, je bilo mogoče izreči milejšo stopnjo ječe in tudi v krajšem trajanju od šestih mesecev "ako se več in sicer takojšnjih zljajšav skupaj nameri, po katerih se poboljšanje hudodelnika zatrdno upati sme" (paragraf 54). Pri takih hudodelstvih se je bilo tudi na "nedolžno rodbino ozirati in ako bi se za njo z daljšo kaznijo v njenem zaslužku znamenita škoda zgodila, se zamore čas kazni celo pod šest mesecev skrajšati, vendar le tako, da s trpež kazni ječe z enim ali več poostrovanj nadomesti" (paragraf 55). Pogojne obsodbe avstrijski KZ ni poznal in tudi ne neznatne družbene nevarnosti.

Podobno so taksativno naštete obteževalne in olajševalne (zlajšujoče) okoliščine pri odmeri kazni za prekrške in prestopke. (paragrafa 263 in 264). Praviloma ni bilo mogoče izrekati drugačne vrste kazni od zagrožene, vendar pa taka možnost ni bila izključena. Kazni je bilo mogoče pri prekrških in prestopkih poostrovati, kot je bilo to izrecno določeno, vselej pa če se več različnih kazni združi (paragraf 250).

Če bi "kazen v denarjih", premoženju ali preživljanju obsojenca in njegove rodbine občutljivo škodovala, je bilo namesto denarne kazni izreči ustrezno kazen zapora. Pri tem je bilo tudi natančno opredeljeno kako se taka denarna kazen spreminja v kazen zapora oziroma kakšno mora biti razmerje med njima. Podobno "če bi zavoljo trpeža zakonito določenega zapora pridobitek in prislužek kaznjenca ali rodbine njegove na nič ali vsaj v nered priti utegnil" (paragraf 260), je bilo mogoče izreči nižjo kazen od zagrožene, vendar pa z ustreznimi poostritvami. Sodišče je v primerih, ko je ugotovilo posebno olajševalne okoliščine namesto predpisane zagrožene kazni imelo možnost izreči tudi denarno kazen primerno obsojenčevim premoženjskim razmeram, vendar pa pri tem ni smelo nikoli dopuščati, da bi si obsojenec kazen sam izbiral (paragraf 261). Imelo je tudi možnost, kolikor so olajševalne okoliščine opravičevale upanje v poboljšanje obsojenca izreči milejšo vrsto zaporne kazni ali v krajšem trajanju od določene v posebnem minimumu (paragraf 266). Namesto zapora prve stopnje je bilo mogoče izreči tistim "ki so neomadeževanega imena in če bi oddaljen od svojega stanovanjskega ne mogel za svoj urad, svoje opravilo ali svoj zaslužek skrbeti" (paragraf 262), tudi kazen hišnega pripora.

Pravne posledice (kvarni nasledki) sodbe

Delitve pravnih posledic obsodbe na tiste, ki se nanašajo na izgubo določenih pravic in tiste, s katerimi se pridobitev takih pravic obsojencev prepoveduje, splošni kazenski zakon ne pozna, kajti izguba pravic in prednosti je bila praktično doživljenjska, saj jih je bilo mogoče znova pridobiti le v izjemnih primerih na podlagi izrecnega cesarjevega dovoljenja. Pravne posledice obsodbe pa je mogoče razdeliti na tiste,

ki so nastopile že na podlagi zakona, ex lege, in tiste, katerih izrek je bil prepuščen v odločitev sodišču oziroma drugim oblastnim organom.

Prvotna določba paragrafa 26 je na obsodbo zaradi hudodelstva navezovala naslednje pravne posledice:

- a) odvzem vseh redov domačih in zunanjih držav, civilnih in vojaških častnih znamenj
- b) izguba vseh javnih naslovov akademskih stopenj in dostojnosti ter nezmožnost pridobiti jih znova brez posebnega cesarjevega dovoljenja
- c) prepoved obsojencu prevzeti delo odgovornega urednika pri periodičnih tiskovinah
- d) izguba opravljanja javne službe dela v javnem uradu ali učiteljskega dela z nezmožnostjo pridobiti take pravice brez posebnega cesarjevega dovoljenja
- e) odstavitev duhovnika iz duhovnije (prebende) in nezmožnost pridobitve takega statusa v bodoče brez posebnega cesarjevega dovoljenja
- f) izguba sposobnosti za sodniško uradovanje, advokaturo in notarstvo, javne agencije in kakršnokoli zastopanje strank pred oblastmi
- g) odvzem vseh na pokojninske predpise oprtih pokojnin, provizij in drugih prejemkov, kakor tudi vseh miloščin.

Seveda pa so obsojenca zadele tudi tiste pravne posledice, ki so bile natančneje predpisane v drugih državljanskih, političnih in cerkvenih predpisih.

Obsojenca je bilo mogoče "dati tudi pod policijski nadzor" kar je natančneje uredil Zakon zoper vlačugarje in delomrzneže z dne 10. maja 1873. V njem je namreč opredeljeno, da je mogoče tiste, ki so bili obsojeni zaradi ponareditve denarja ali javnih kreditnih listov ali zaradi kaznivih dejanj zoper premoženje na kazen daljšo od šest mesecev ali večkrat na krajšo kazen oziroma če so bili obsojeni zaradi poteptstva, utegnejo pa biti nevarni tuji lastnini, dati pod policijski nadzor (paragraf 4). Ta pa ni mogel biti daljši od treh let začnši od dneva, ko je bil obsojenec izpuščen iz kaznilnice. V paragrafu 9 omenjenega zakona je tudi natančno določeno, katere omejitve zadenejo obsojenca spričo dejstva, da je bil dan pod policijski nadzor. Isti zakon v paragrafu 13 govori o prisilnih delavnicah, v paragrafu 17 pa o poboljš-

valnicah za osebe mlajše od 18 let. Šele s tem predpisom "ustanovljen je bil enoten tip zavodov za prisilno vzgojo k delu. Ta vzgoja pa ni bila le odredba varnostne policije, ampak pravna posledica sodne obsojbe".²

Pomembne korekcije in omilitve, ki se nanašajo na pravne posledice obsodbe pa je opaziti v Zakonu z dne 15. novembra 1867. Ta namreč določa katere pravice obsojenec izgubi, ko je obsojen zaradi hudodelstva ali prestopkov tatvine, nezvestenja (poneverbe), sodelovanju pri njih in goljufije (paragrafi 460, 461, 463 in 464), vendar pa je pri obsodbi za hudodelstva opaziti pomembne premike in olajšave glede zmožnosti znova pridobiti si izgubljene pravice. Tako pri nekaterih hudodelstvih, ki so v paragrafu 6 tudi taksativno naštet, nezmožnost pridobivanja preneha s prestano kaznijo. Pri drugih kaznivih dejanjih hudodelstva pa je taka pravica odložena odvisno od izrečene kazni za dobo od petih do desetih let, pri obsodbah zaradi prestopkov po paragrafi 460, 461, 463 in 464 pa dobo treh let po prestani kazni.

Če pa je bil hudodelec obsojen na smrt ali težko ječo, so ga doletele tudi naslednje posledice:

- a) kolikor je bil plemenitega rodu je žlahtnost (plemstvo) izgubil. Taka izguba je zadevala samo njega, ne pa njegove zakonske žene in pred kazensko sodbo rojenih otrok
- b) da ni mogel med prestajanjem kazni sklepati kakršnihkoli poslov, ki bi ga zavezovali in tudi ne izjaviti poslednje volje (ta določba je bila z zakonom z dne 15. novembra 1867 odpravljena).

Izguba obrtnije ali ladjarskega patenta oziroma pravice držati barko za obrežno vožnjo pa ni nastopila že po sami črki zakona. Sodišče je bilo v takih primerih po razglašeni sodbi dolžno poslati spise tistim oblastem, ki take pravice dodeljujejo. Če pa bi se tem organom zdelo nevarno, da bi obsojenec po prestani kazni opravljal obrt oziroma zadržal ladjarski patent ali pravico imeti barko za obrežno vožnjo, so lahko take pravice obsojencu tudi vzeli (paragrafa 30 in 268).

2 Dolenc: s. 232

Posebne določbe, ki se nanašajo na mladoletnike (nedorasle)

Za mladoletne (nedorasle) storilce kaznivih dejanj, kamor je šteti tiste, ki so že napolnili 10 let, niso pa še stari 14 let, je veljalo ugodnejše obravnavanje. V tem je slutiti tudi določeno odstopanje od učenja klasične šole, ki je kategorizirala predvsem kazniva dejanja, ne pa tudi njihove storilce. Otroci do dopolnjenega 10. leta kot storilci kaznivih dejanj niso bili kaznivi, pač pa jih je bilo le domačemu ustrahovanju prepuščati (paragraf 237). Nedorasli pa so lahko "na dve strani krivi postali" (paragraf 269):

- a) s kaznivimi dejanji, ki bi po svoji lastnosti hudodelstva bila, pa se, če jih nedorašeni store po paragrafu 237 samo kakor prestopki kaznujejo
- b) s takimi kaznivimi dejanji, ki so že sama na sebi le prekrški ali prestopki.

Za prvo vrsto navedenih kaznivih dejanj je bilo mogoče, kot to izhaja iz paragrafa 270, mladoletnikom izreči kazen zaporu od enega dne do šestih mesecev, kazen pa po paragrafu 253 na ustrezen način poostriti. Pri odmeri kazni je bilo potrebno upoštevati težo kaznivega dejanja, storilčevo starost oziroma ali je ta že bližja zgornji meji 14 let, njegovo "čud in dušno naravnost, samostalnost volje, kakor se iz nazočega dejanja ali poprejšnjega obnašanja kaže, škodljivih nagnjenjih, hudobiji ali nepopoljivosti" (paragraf 271). Kaznovani mladoletniki so morali med prestajanjem kazni delati, vendar pa je moralo biti to delo prilagojeno njihovim močem. Vzgojno pa sta bila za delo z njimi zadolžena tudi dušni pastir ali katehet. Po 8 paragrafu Zakona z dne 24. maja 1885 nanašajočega se na prisilne delavnice in popravnice, je bilo mogoče mladoletnika, ki je zakrivil hudodelstvo, oddati v popravnico (poboljševalnico). Tako je bilo ravnati v tistih primerih, ko je bil mladoletnik popolnoma zanemarjen in ko "ni najti druge poti, kako bi se redno vzgojil in pod pažnjo imel".

Mladoletniki, ki so zagrešili prekršek ali prestop (paragraf 269 pod b) pa so bili glede prevzgoje prepuščeni "domačemu strahovanju," v primerih ko pa je bilo iz posebnih okoliščin sklepati, da to ne bo

zadostovalo, pa tudi "pokorjenju in odredbi oblastnije za varnost" (paragraf 273).

O ugašanju (prenehanju) hudodelstev, prekrškov in prestopkov ter njih kazni

V paragrafu 223 je določeno, da hudodelstvo ugasne s hudodelnikovo smrtjo, prestano kaznijo, odpuščanjem kazni ali z zastaranjem. V primeru če storilec umre pred uvedbo kazenskega postopka ali po tem vse do izreka sodbe "stori to konec zasledovanju hudodelnika in spolnjenju kazni" vendar ima že oznanjena sodba svojo moč, kolikor se nanaša na po paragrafu 27 pod b izgubljeno svobodno ravnanje s premoženjem (paragraf 224). Glede na določbo paragrafa 5 Zakona z dne 15. novembra 1867 se da sklepati, da v času, ki ga zajema naša raziskava slednje omenjena omejitev iz paragrafa 224 ni več veljala. Po prestani kazni je obsojenec za hudodelstvo pridobil vse občne, državljanske pravice, če njih izguba ni bila zapopadena med pravnimi posledicami obsodbe. Nihče obsojenca tudi ni smel motiti ali ovirati v uživanju teh pravic, prav tako pa tudi ne če se je pošteno vedel, očitati "kar je minulo, ne zavoljo tega, kakor si bodiga sramotiti" (paragraf 225). Enak učinek kot prestana kazen je imela tudi odpuščena kazen (paragraf 226). Hudodelstvo in kazen, očitno pa tudi kazenski pregon, zastarata, "če storilec od tistega časa, ko je hudodelstvo storil, ali če je zavoljo tega že v preiskavi bil, od časa storjene sodbe, katera ga je pravnomočno oprostila, v dobi po nazočem zakonu določeni, ni bil v preiskavi (paragraf 227). Zastaranje pa se pretrga, če je bil obdolženec vabljen, očitno zaradi obravnavanja v postopku, če je bilo izdano povelje oziroma odredba pripeljati ga ali zapreti, ali če je bil izdan sklep za uvedbo preiskave. Enak učinek je imela tudi izdaja tiralice zoper obdolženca. Hudodelstvo, za katera je predpisana kazen ječe za vse žive dni, je zastaralo po dvajsetih letih, za tista, za katera je bilo po zakonu mogoče izreči ječo od 10 do 20 let, po preteku 10 let, za vsa ostala pa po preteku 5 let (paragraf 228). Na zastaranje pa se je lahko skliceval samo tisti storilec, ki od hudodelstva ni imel v rokah več nobene koristi; ki je oškodovancu, kolikor je to mogoče škodo povrnil, ki ni pobegnil iz dežele in ki v času ko teče zastaralni rok ni storil novega

hudodelstva (paragraf 229). Ko je nastopilo zastaranje, je imelo to za posledico, da zoper storilca ni bilo mogoče uvesti kazenskega postopka in ga seveda tudi ne kaznovati (paragraf 230). Pri hudodelstvih za katera je bila predpisana smrtna kazen, pa ni moglo priti do zastaranja. Če pa je med storitvijo hudodelstva in procesuiranjem storilca preteklo 20 let ali več, pa mu je bilo mogoče izreči le težko ječo med 10 in 20 leti (paragraf 231). Za hudodelstva, za katera je bila predpisana smrtna kazen ali kazen dosmrtna ječe, ki so jih zakrivali storilci mlajši od 20 let, pa so veljali zastaralni roki kot za tista hudodelstva, za katera je zagrožena kazen ječe od 10 do 20 let.

Prekrški in prestopki in njih kazni pa ugasnejo (prenehajo, minejo) s krivčevo smrtjo, s prestano kaznijo, z odpuščenjem kazni, z zastaranjem ali z zamudo določenega roka za vložitev zasebne tožbe (paragraf 526). V primeru smrti storilca se ustavi preiskava in če je bila sodba že razglašena, ni pa še pravnomočna "izgubi vso njeno moč, "razun kolikor je v njej povračilo ali oškodovanje izrečeno" (paragraf 527). Prekrški in prestopki minejo s prestano oziroma odpuščeno kaznijo (paragrafa 528 in 529).

V paragrafu 530 je navedeno, da ni mogoče začeti kazenskega pregona zoper storilca za tiste prekrške in prestopke, ki se preganjajo na zasebno tožbo, če zasebni tožilec po šestih tednih, ko je izvedel za kaznivo dejanje, ni vložil zasebne tožbe ali če je potem ko je za tako dejanje zvedel storilcu to izrecno odpustil. Enak učinek je imel tudi odstop zasebnega tožilca od pregona vse do razglasitve sodbe, če pa je zasebni tožilec odstopil od pregona po razglaseni sodbi, pa je bilo to mogoče šteti obdolžencu le kot olajševalno okoliščino.

"Po zastaranju ugasne preiskava in kazen, če krivca od časa storjenega kaznivega dejanja ali če je zavoljo njega že v preiskavi bil, od časa sodbe, s katero je bil pravoveljavno odvezan naprej v dobi z nazočim zakonom odločeni ni nobena kazenska sodnja domače države v preiskovanje vzela" (paragraf 531). Zastaranje se prekine, če je bil obdolženec v zvezi z obravnavanjem kaznivega dejanja povabljen na sodišče, če je bila izdana odredba za privedbo oziroma odrejen pripor ali če je zoper njega izdana tiralica. Podobno kot pri hudodelstvih se tudi storilec prekrška oziroma pregreška ni mogel sklicevati na zastaranje, če je imel v rokah še kakšno

korist pridobljeno s kaznivim dejanjem, če v okviru možnosti ni povrnil oškodovancu nastale škode in če je v zastaralni dobi storil hudodelstvo, prekršek ali prestopok. Prekrški in prestopki, za katere je bil predpisan kot najvišja kazen zapor prve stopnje brez poostritve ali denarna kazen do 50 goldinarjev, so zastarali v roku treh mesecev, kjer je bil predpisan zapor prve stopnje s poostritvijo ali denarna kazen do 200 goldinarjev v roku šestih mesecev, pri vseh ostalih pa v roku enega leta (paragraf 532).

Tiskovni zakon

Tiskovni zakon z dne 17. decembra 1852 noveliran 15. oktobra 1868, pozna tudi odgovornost urednika kake periodične tiskovine, založnika, tiskarja in razpečevalca, zaradi "zanemarjanja dolžne paznosti, ako se po vsebini kake tiskovine stori kako po obstoječih kazenskih zakonih kaznivo dejanje" (paragrafa 28 in 29). Kot posebnost je treba navesti, da je vsak izdajatelj kake periodične tiskovine, ki je izhajala več kot dvakrat na mesec in "četudi le mimogrede razpravljala politične dnevne dogodke, ali pretresala politična, verska, ali socialna dnevna vprašanja" moral položiti varščino (paragraf 13). V primeru obsodbe zaradi kaznivega dejanja storjenega po tisku, pa je taka varščina deloma ali v celoti zapadla, kar je bilo odvisno od kazni predpisane za hudodelstvo oziroma prekršek ali prestopok storjen s tiskano besedo (paragraf 35). Če je sodišče vsebino take tiskovine opredelilo kot hudodelstvo, je bilo dolžno izreči tudi prepoved njenega nadaljnjega razširjanja (paragraf 36). Vsakič, ko je bila taka prepoved izrečena, pa je bilo potrebno odločiti tudi, da se "tiskovina celoma ali pa en del tiste uniči, kakor tudi da se razdere za nje razširjevanja sposobna priprava, stavka, plošč, oblik, kamnov in drugo" (paragraf 37).

SKLEP

Pregled splošnega dela avstrijske kazenske zakonodaje pokaže, da kljub izrazitemu formalno logičnemu naziranju, ki je zanjo značilno, le ta pomeni pomemben premik h krepitvi pomembnih načel zakonitosti pravne varnosti in varstva človekovih pravic in svoboščin.

LITERATURA

- Ljubo Bavcon in Alenka Šelih: Kazensko pravo - splošni del (Časopisni zavod SR Slovenije, Ljubljana 1978, s. 47 in 48)
- Dolenc Metod: Problem izvrševanja kazni na prostosti v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev (Zbornik znanstvenih razprav letnik 1924 - 1925, Založba juridične fakultete v Ljubljani, 1925, s. 26-29).
- Dolenc Metod: Prisilna vzgoja k delu po našem kazenskem pravu (Slovenski pravnik 1923, Narodna tiskarna v Ljubljani, 1923, s. 232-233).
- Kazenski zakon o hudodelstvih, prekrških in prestopkih z dodanim tiskovnim zakonom in drugimi novejšimi zakoni, kazenskopravnega obsega (Izdalo Društvo Pravniki v Ljubljani 1889).
- Kazenski zakon o hudodelstvih, pregreških in prestopkih. V: Zbirka avstrijskih zakonov v slovenskem jeziku, I. zvezek, Ljubljana 1889.
- Kranjčič Stjepan: Kazneni zakon o zločinstvih, prestupcih i prekršajih, (Knjižare L. Hartmana, Kugli i Deutsch, Zagreb 1890).
- Maklecov Aleksander: Osebnost zločinca v modernem kazenskem pravu z ozirom na kazenski zakonik Kraljevine Jugoslavije (Zbornik znanstvenih razprav, letnik 1930, Samozaložba profesorskega zbora juridične fakultete v Ljubljani, s. 127-128).
- Srzentio Nikola, Stajić Aleksandar in Lazarević Ljubiša: Krivično pravo socialistične federativne republike Jugoslavije, opšti deo (Savremena administracija, Beograd 1980, s. 48-51).

13.2. Avstrijska kazenska zakonodaja - Kazenski zakon (posebni del)

Emil ZAKONJŠEK

S patentom z dne 27.5.1852 je cesar Franc Jožef prvi razglasil Kazenski zakon o hudodelstvih, pregreških in prestopkih¹. Zakon je začel veljati 1.9.1852. V hrvaškem prevodu se je zakon imenoval Kazneni zakon o zločinstvih, prestupcih i prekršajih². Tako poimevanje bi glede na današnjo uporabo in pomen izrazov boljše ustrezalo tudi slovenskemu jeziku. V tekstu bomo zato uporabljali izraze zločini, prestopki in prekrški. Zakon uporablja izraz kaznivo dejanje za vsa dejanja, ki so kazniva in kot taka določena v zakonu, ne glede na to, ali gre za zločine, prestopke ali prekrške.

Zakon je razdeljen v dva dela. Prvi del obravnava zločine, drugi del pa prestopke in prekrške. Oba dela sta razdeljena v poglavja, ki imajo večje ali manjše število paragrafov. Paragrafi ustrezajo našim členom in si sledijo v zaporedju skozi celoten zakon. Posamezni paragrafi so še posebej razčlenjeni in odstavki označeni s črkami abecede.

Glede na današnje pojmovanje opredeljujejo zločini hujša kazniva dejanja, s prestopki in prekrški pa so poimenovana dejanja, ki bi jih danes označili delno kot lažja kazniva dejanja, delno pa kot prekrške. Nekateri opisi prestopkov ali prekrškov bi ustrezali današnjemu pojmovanju gospodarskih prestopkov.

V avstrijskem Kazenskem zakonu delitev na splošni in posebni del ni tako izrazita kot danes. Danes je to osnovna delitev, tako v Kazenskem zakonu SFRJ³, kot tudi v Kazenskem zakonu SRS⁴. Splošni del je manj obsežen kot danes in je ločen za oba dela, posebej za zločine in posebej za prestopke in prekrške. Veliko določb, ki so splošnega pomena in so sedaj samo v splošnem delu, je v avstrijskem zakonu vključenih v posebni del pri posameznih paragrafih ali poglavjih. To velja tako za zločine kot tudi za prestopke in prekrške. Zaradi take razdelitve je zakon manj pregleden, njegova uporaba pa je bolj zapletena. Posamezna poglavja obsegajo včasih le eno dejanje, večinoma pa obsegajo več dejanj, ki so opisana v paragrafih. Na splošno vsebujejo posamezna poglavja manjše število kaznivih dejanj kot danes, ko so kazniva dejanja razvrščena po poglavjih

glede na objekt varstva. Podobno sistematiko in razdelitev kot danes lahko ugotovimo pri zločinih, čeprav je razdelitev po poglavjih ožja. Na primer XV. poglavje govori o umoru in uboju in obsega poleg teh dveh dejanj še detomor. Bolj različna pa je delitev pri prestopkih in prekrških. Pri razdelitvi dejanj po poglavjih se deloma upošteva objekt kazensko-pravnega varstva (npr. V. poglavje drugega dela govori o prestopkih in prekrških zoper javni red in mir), deloma pa posledice posameznih dejanj (npr. X. poglavje drugega dela, ki govori o prekrških, ki škodujejo ali ogrožajo telesno varnost). V poglavjih, ki so opredeljena po skupni posledici, so združena zelo različna dejanja. V X. poglavju so med drugimi naštetih naslednji prekrški: grdo ravnanje staršev z otroci (paragraf 413), zastavljanja ceste ponoči z vozovi ali drugimi predmeti (paragraf 422), kot prekršek pa je navedeno tudi ravnanje poklicnega kočijaža, ki policiji ne prijavi hlapca, ki vozi kočijo (paragraf 429).

V avstrijskem Kazenskem zakonu so privilegirane in kvalifikatorne oblike temeljnega kaznivega dejanja opisane v različnih paragrafi. Tudi kazen je običajno navedena v posebnem paragrafu. Za kaznivost poskusa, za udeležbo ter prikrivanje, ne veljajo samo določbe, ki so v splošnem delu, temveč so vse te oblike posebej opisane tudi pri posameznih dejanjih in to običajno v samostojnih paragrafi. Paragrafi se pogosto sklicujejo na določbe drugih paragrafov, kar dodatno otežuje jasnost in preglednost celotnega zakona.

Opisi dejanj so bolj podrobni in manj splošni kot danes. Velikokrat se navajajo razne možne oblike izvršitve posameznega kaznivega dejanja. V paragrafu 201 je npr. navedeno pet načinov storitve goljufije. Posebej pa je še omenjeno, da so goljufije tako raznolike, da se vse možne oblike storitve ne dajo naštetih v zakonu. Posebej podrobni in dolgovezni so opisi posameznih prestopkov in prekrškov. Kar deset paragrafov govori o prestopkih v zvezi s pripravo, ravnanjem in prodajo strupov, enako obsežno je področje, ki ureja proizvodnjo, hrambo in prodajo zdravil in podobno.

Vrste kazni so določene v obeh splošnih delih. V posameznih paragrafi pa so določene kazni za posamezna dejanja, in sicer ločeno za temeljno

kaznivo dejanje ter za priviligirane in kvalificirane oblike. Kazni se od temeljnega kaznivega dejanja do posameznih vrst kvalifikatornih oblik stopnjujejo. Zgornja meja zagrožene kazni temeljnega kaznivega dejanja je vedno spodnja meja prve hujše oblike osnovnega kaznivega dejanja. Za kaznivo dejanje hude telesne poškodbe je zagrožena kazen šest mesecev do enega leta zapor. Za hujšo posledico je določena kazen enega leta do pet let zapor in za posebno hudo obliko tega kaznivega dejanja je zagrožena kazen pet do deset let zapor. Tak sistem zagroženih kazni velja za vsa dejanja. Pri posameznih dejanjih so določene tudi nekatere vrste sankcij, ki niso opisane v splošnem delu. V paragrafu 414 je določeno, da je potrebno starše, ki grdo ravnaajo s svojimi otroci prvič "ostro očitati", drugič "pokregati" in jim tudi "zažugati", da bodo izgubili roditeljsko pravico, če bodo dejanje ponavljali. Podobne "sankcije" so tudi v nekaterih drugih paragrafi.

Avstrijski kazenski zakon vsebuje 532 paragrafov, od tega odpade na navadne splošne določbe 55 paragrafov. V prvem delu, ki govori o zločinih (splošne določbe) je 22 poglavij s 232 paragrafi, ostali paragrafi, ki govorijo o prestopkih in prekrških pa so razvrščeni v 14-ih poglavjih drugega dela (od tega obsegajo prva tri poglavja uvedne, splošne določbe).

V paragrafu 76 je opredeljeno, da so zločini dejanja, ki so naperjena zoper družbeno ureditev in varnost države ter zoper varnost posameznika, in sicer kršitev njegove telesne integritete, premoženja, svobode in drugih pravic. Paragraf 57 našteva 38 različnih zločinov. Najprej so naštet tako imenovana politična kazniva dejanja med katerimi so: veleizdaja, razžalitev veličanstva in članov cesarske rodbine, motenje javne varnosti, kar bi ustrezalo današnjemu kaznivemu dejanju sovražne propagande po členu 133 KZ SFRJ, vstaja in upor. V točki 6-18 so navedene razne oblike "javnega nasilja". Gre za dejanja, ki predstavljajo napad, oziroma vplivanje na delo kakega oblastnega organa, ali njenih predstavnikov. Med temi dejanji pa je tudi poškodovanje tuje lastnine, in sicer gre za težje oblike tega kaznivega dejanja, ko je bila storjena velika škoda, ali je bilo v nevarnosti življenje in podobno. V ta sklop dejanj je vključeno tudi dejanje novačenja za tujo vojsko. Med zločine spadajo tudi zloraba uradne oblasti, jemanje in dajanje podkupnine, ponarejanje

vrednotnic in vrednostnih papirjev in ponarejanje denarja. Poseben zločin je tudi motnja vere, to dejanje se lahko stori na različne načine od oviranja verskih obredov, do preklinjanja boga. Med zločini so naštet tudi dejanja, ki bi jih danes opredelili kot hujša kazniva dejanja zoper spolno nedotakljivost in moralo ter dejanja zoper življenje in telo. Zločini so tudi kazniva dejanja zoper premoženje, in sicer predvsem kvalificirane oblike teh dejanj. Zločin oziroma hudodelstvo je tudi dvoboj in dvojni zakon.

Prestopki in prekrški so razvrščeni v tri večje skupine. V prvi skupini so dejanja zoper javno varnost, javni red in mir in javne naprave. Druga skupina predstavlja dejanja naperjena zoper varnost posameznika. Gre za varnost njegovega življenja, zdravja, lastnine, zaslužka, časti in dobrega imena ter drugih pravic. Zadnjo skupino tvorijo dejanja zoper tako imenovano "javno nramnost", ali splošno lepo vedenje. V to skupino spada na primer krvoskrunstvo, prešuštvo, zapeljevanje z obljubo zakona, zvodništvo, hazardne igre in tudi beračenje in pijanstvo.

13.2.1. Kazniva dejanja zoper življenje in telo

Avstrijski Kazenski zakon je poznal dve obliki kaznivega dejanja odvzema življenja, umor in uboj. Umor je hujša oblika tega dejanja in se lahko stori le z direktnim naklepom. Kvalificirane oblike tega kaznivega dejanja so zahrbtni umor, umor iz koristoljubja in naročeni umor. Gre za umor, ki ga je storilec storil po dogovoru in naročilu nekoga drugega. Take oblike umora danes niso posebej predvidene. Verjetno so bili tedaj taki umori pogosti in jih je zato zakonodajalec posebej omenil v zakonu. Enotna kazen za vse vrste dokončane umora je bila smrtna kazen. S to kaznijo se je kaznoval tudi tisti, ki je umor naročil. Pomoč in poskus sta se kaznovala mileje. Zanimivo je, da je bila pri pomoči in poskusu posebna obteževalna okoliščina sorodstvo žrtve s storilcem ali s pomagačem.

Uboj je bila lažja oblika kaznivega dejanja odvzema življenja. Obsega razpon dejanj, ki bi jih danes opredelili kot povzročitev smrti iz malomarnosti, ali celo hudo telesno poškodbo s smrtnim izidom, pa do umora z eventuelnim naklepom. Gre za dejanje storjeno s tako imenovanim indirektnim naklepom (*dolus indirectus*), ki je opredeljen v II. odstavku

prvega paragrafa. Za ta naklep se ne zahteva, da se je storilec zavedal posledic svojega ravnanja, temveč zadostuje, da iz takega ravnanja običajno nastanejo take posledice kot jih predvideva zakon. Vidimo, da je tu odgovornost celo širša kot odgovornost za nezavestno malomarnost, saj se ne ocenjuje, ali se je storilec mogel in moral zavedati posledic svojega ravnanja. Vendar pa se pri uboju zahteva, da je storilec ravnal z nekim drugim hudobnim - sovražnim namenom, ne pa z namenom odvzema življenja, ker bi šlo v tem primeru za umor. Uboj storjen pri ropu se kaznuje s smrtjo, ostali uboji pa z zaporom od pet do deset let. Dejanje storjeno proti sorodnikom se kaznuje z zaporom od deset do dvajset let. Zakon v 143. paragrafu posebej obravnava smrtni primer pri pretepu, kar kaže, da so bili ti primeri pogosti. Gre za obliko privilegiranega kaznivega dejanja, saj so tisti, ki so v pretepu prizadejali žrtvi smrtno poškodbo, odgovorni za uboj, ki je lažja oblika kaznivega dejanja odvzema življenja. V primeru, da je smrt nastopila zaradi skupnega delovanja večin udeležencev, ali da se ne da ugotoviti kdo je smrtno poškodbo prizadejal, pa nihče ne odgovarja za uboj, temveč vsi tisti, ki so se "ubitega lotili", odgovarjajo za dejanje hude telesne poškodbe.

Za detomor je zagrožena kazen dosmrtnega zaporu in to v primeru, da gre za zakonskega otroka. Privilegirano obliko tega dejanja stori mati, ki vzame življenje svojemu nezakonskemu otroku, zagrožena kazen je zapor od deset do dvajset let.

Mati odgovarja tudi za prekinitev nosečnosti, za to dejanje pa je lahko kaznovan tudi oče kot "sokrivec". Za dokončano dejanje je zagrožena kazen od enega do petih let zaporu. Zanimivo je, da je enaka kazen zagrožena tudi za primere, ko nekdo drug, brez privolitve noseče ženske, prekine nosečnost. Zakon ni ločil primerov, ko je dejanje storila noseča ženska sama, od primerov, ko je dejanje storil nekdo druga, brez njene privolitve. Posebno kaznivo dejanje je izpostavitve otroka smrtni nevarnosti. Očitno je, da so bila taka dejanja pogosta. Kazen je odvisna od okoliščine, kje je bil otrok izpostavljen, ali na zapuščenem ali na obljudenem kraju. Tudi smrt otroka je kvalifikatorna okoliščina.

Telesna poškodba je zločin v primeru, da oškodovanec zaradi poškodbe 20 dni ne more opravljati svojega poklica, je 20 dni bolan, oziroma se

mu je "um zmešal". Vse hujše poškodbe so kvalificirane oblike, ki se strožje kaznujejo. Za osnovno dejanje je zagrožena kazen zapora od šest mesecev do enega leta. Gre za relativno nizko kazen v primerjavi s kaznijo, ki je danes zagrožena za kaznivo dejanje hude telesne poškodbe, in sicer šest mesecev do pet let zapora. Upoštevati je potrebno, da dejanja hude telesne poškodbe po avstrijskem zakonu in po danes veljavnem zakonu ni mogoče enačiti. Glede na posledice poškodbe, ki opredeljujejo kaznivo dejanje, bi veliko število poškodb, katere bi po avstrijskem zakonu označili za hudo telesno poškodbo, danes opredelili kot lahko telesno poškodbo. Posebnost avstrijskega zakona je tudi ta, da je kvalifikacija dejanja odvisna tudi od lastnosti žrtve. Poškodovanje staršev, javnega uradnika, duhovnika, priče ali izvedenca, je v vsakem primeru dejanje hude telesne poškodbe, ne glede na posledico. Zanimivo je, da so med privilegiranimi oškodovanci tudi priče in izvedenci. To bi kazalo, da so bili napadi nanje pogosti, ali pa da so bili tako ocenjeni, da je zakonodajalec menil, da morajo biti posebej zaščiteni. Enako kot pri uboju, poseben paragraf ureja primere, ko je do hude telesne poškodbe prišlo med pretepom.

Lahka telesna poškodba je po avstrijskem Kazenskem zakonu prekršek, ki se kaznuje z zaporom od treh do šest mesecev. Kot lahka telesna poškodba so označene vse poškodbe, ki nastanejo na telesu in zdravju oškodovanca, tudi če so neznatne. Pojem lahke telesne poškodbe je širši kot danes, ko sledi poškodbe in neznatno okvaro zdravja ni mogoče opredeliti za kaznivo dejanje lahke telesne poškodbe.

Če primerjamo skupino kaznivih dejanj zoper življenje in telo po avstrijskem zakonu z današnjo ureditvijo ugotovimo, da nekih bistvenih sprememb ni. Obseg varstva telesne integritete je podoben kot pred sto leti. Novo kaznivo dejanje, ki ga v avstrijskem zakonu ne zasledimo, je kaznivo dejanje napeljevanje in pomoči pri samomoru po členu 50 KZ SRS. To pa ne pomeni, da tako ravnanje ni bilo kaznivo. Iz sodbe kasacijskega dvora z dne 11.11.1882 št. 8012⁵, je razvidno, da je pomoč pri samomoru prestopnik po paragrafu 335, ki govori na splošno o dejanjih, ki ogrožajo telesno integriteto, ter bi jih danes uvrstili med kazniva dejanja zoper splošno varnost. Avstrijski zakon ne pozna privilegiranih oblik umora in telesnih poškodb, ko je bil storilec izzvan, to je uboja na mah in

posebno hude in hude telesne poškodbe na mah. Prav tako ne pozna umora v posebno olajševalnih okoliščinah, kot je to določeno v IV. odstavku 46. člena KZ SRS. Spoznanja o sodelovanju in prispevku žrtve pri storitvi kaznivega dejanja, še niso bila znana in upoštevana. Med ta kazniva dejanja bi lahko šteli tudi dvoboj kot samostojno kaznivo dejanje, ki ga danes ne poznamo. Dejstvo, da je bilo tako dejanje inkriminirano kaže, da je bil pred sto leti tak način reševanja sporov še znan in da je te običaje želel zakonodajalec sankcionirati, čeprav blažje kot umor, zagrožena je samo kazen zapora od deset do dvajset let, ne pa smrtna kazen. Kazni za kazniva dejanja zoper življenje in telo so bile strožje kot danes. Smrtna kazen je danes zagrožena le za kvalificirane oblike umora in je zagrožena alternativno. Po avstrijski zakonodaji pa je bila za vse vrste dokončanega umora zagrožena samo smrtna kazen. Tudi zagrožene zaporne kazni so strožje kot danes.

13.2.2. Kazniva dejanja zoper premoženje

Enaindvajseto poglavje prvega dela avstrijskega Kazenskega zakona uvršča med zločine tatvino in poneverbo. Paragraf 171 opredeljuje tatvino. Gre za protipraven odvzem premične stvari, zahteva pa se, da storilec ravna s pridobitnim namenom. Tatvina je označena kot zločin le v primeru, če so podane kvalifikatorne okoliščine. Tatvina kot hudodelstvo bi po današnji zakonodaji ustrezala kaznivemu dejanju velike tatvine po členu 166 KZ SRS. Navadna tatvina pa je prekršek in je uvrščena v XI. poglavje drugega dela, ki govori o prestopkih in prekrških zoper varnost lastnine. Kvalifikatorni elementi so določeni glede na način storitve, lastnosti vzete stvari, oziroma lastnosti storilca. Tatvina je zločin v primeru, da je ukradena stvar vredna več kot 25 goldinarjev, da je storilec pri tatvini uporabil silo, da je bila storjena med elementarno nesrečo, da se je več storilcev združilo zato, da bi izvrševali tatvine in če je bila storjena na vlomni način. Take kvalifikatorne elemente poznamo tudi danes. Kvalificirane oblike tatvine so bile tudi tatvina lesa, rib in divjačine v gozdu. Danes so te tatvine, to je gozdna tatvina, nezakonit ribolov in nezakonit lov, privilegirane oblike tatvin. Zločini so bili tudi: tatvina v cerkvi, tatvina pridelkov na polju, živine, ki se pase, kmetijskega orodja na polju in rud ter orodja v rudnikih. Posebnost avstrijske zakonodaje je ta, da je kvalifikacija odvisna od lastnosti

storilca. Ne glede na vrednost stvari, je tatvina zločin "če je krasti storilcu v navado prišlo". Pri vrednosti ukradene stvari preko 5 goldinarjev pa je tatvina zločin tudi v primeru, da je bil storilec že dvakrat kaznovan, poleg tega, če je služabnik okradel svojega gospodarja in obrtniki ter obrtniški vajenci ter dninarji svojega mojstra, ali gospodarja. V paragrafu 180 je navedeno, da je potrebno kot obvezno obteževalno okoliščino pri vseh tatvinah upoštevati dejstvo, da je bila storjena ponoči. Za tatvine je zagrožena kazen zapora od šest mesecev do enega leta, pri obteževalnih okoliščinah pa od enega do pet let. Če gre za vrednost preko 100 goldinarjev in za roparsko tatvino je zagrožena kazen od pet do deset let zapora. Za ostale lažje oblike tatvine, ki jih paragraf 460 opredeljuje kot prekrške, je zagrožena kazen zapora od enega tedna do šest mesecev.

Za kaznivo dejanje ropa je za temeljno kaznivo dejanje zagrožena kazen zapora od pet do deset let. Če je dejanje storila skupina, ali pa je bilo uporabljeno "morilsko orožje", je kazen deset let do dvajset let. V primeru, da je bil pri tem dejanju kdo hudo telesno poškodovan, pa je zagrožena kazen dosmrtnega zapora.

Dejanje goljufije je opisano v 197. paragrafu. Opis se v osnovnih elementih ne razlikuje od današnjega opisa kaznivega dejanja goljufije. Goljufija je opredeljena kot zločin le v primeru, da so podane kvalifikatorne okoliščine, ki se nanašajo na način storitve, ali pa na znesek premoženjske koristi. Če gre za škodo preko 25 goldinarjev, je goljufija vedno zločin. Goljufija je zločin tudi v primeru, da je storilec ogoljufal žrtev s pomočjo krive prisege, ali se je izdajal za javnega uradnika, oziroma je uporabljal krive mere pri kaki obrti in podobno. V 201. paragrafu so primeroma opisani razni možni načini storitve goljufije. Kot goljufija je opredeljen tudi primer, ko si kdo prilasti stvar, do katere je prišel po naključju ali pomotoma. Tak opis dejanja, bi danes opredelili kot kaznivo dejanje zatajitve, ne pa kot kaznivo dejanje goljufije. Kazni so podobne kot za tatvino. Vse ostale goljufije pri katerih ni kekega kvalifikatornega elementa, so po paragrafu 461 označene kot prekršek manjše goljufije in je zagrožena kazen enaka kot za manjšo tatvino, to je od enega tedna do šest mesecev zapora.

Kaznivo dejanje poneverbe po avstrijskem Kazenskem zakonu stori kdor si prilasti stvar, ki mu je zaupana v zvezi z njegovim delom v javnem, državnem ali občinskem uradu, ali pa mu je bila stvar zaupana " po posebnem naročilu gosposke ali občine". To kaznivo dejanje vsebuje elemente današnjega kaznivega dejanja poneverbe po členu 141 KZ SRS in zatajitve po členu 69 KZ SRS. V avstrijskem Kazenskem zakonu se poneverba obravnava skupaj v poglavju s tatvino.

Poškodovanje tuje lastnine je v paragrafu 468 opredeljeno kot prestop, ki se kaznuje z zaporom od enega dne do enega meseca. Kvalificirane oblike tega dejanja pa so zločin, in sicer v primeru, da škoda presega 25 gol-dinarjev, če gre za poškodbo na železnicah ali njenih napravah, posebej pa je kot zločin opredeljeno dejanje "hudobnega poškodovanja državnega telegrafa". Kazen za kvalificirane oblike tega kaznivega dejanja znaša od šest mesecev do enega leta, oziroma od enega leta do pet let in če so posledice posebno hude od pet do deset let zapora.

Kaznivo dejanje požiga je zločin. V zakonu je posebno navedeno, da je dejanje storjeno tudi v primeru, ko se ogenj ni vnel ter ni nastala nobena škoda. Kazni za požig so stroge in odvisne od kvalifikatornih okoliščin. V primeru, da je kakšna oseba pri požaru izgubila življenje in je lahko storilec to predvidel, je kazen celo smrtna. Smrtna kazen je tudi v primeru, ko to dejanje stori "drhal", ki se združi z namenom, da bi požigala. Posebna kvalifikatorna okoliščina je tudi povratek. Kazen za dokončano kaznivo dejanje brez kvalifikatornih okoliščin je deset do dvajset let zapora. V paragrafu 168 je posebej navedeno, da se kazen odpusti storilcu, ki se je skesal in preprečil škodo. Kaznivo je tudi zažiganje lastnih stvari, če se s tem spravi v nevarnost tujo lastnino, oziroma se požig opravi s kakšnim goljufivim namenom. Požig je tudi v avstrijskem zakonu uvrščen med huda kazniva dejanja, tudi kazni so zelo hude in dosti strožje kot danes. Iz tega lahko zaključujemo, da so bila ta dejanja pogosta in so predstavljala posebno nevarnost, na katero je zakonodajalec reagiral s strogimi kaznimi.

Kaznivo dejanje ponarejanja denarja je bilo urejeno približno enako kot danes. Tudi zagrožene kazni so podobne. Posebnost avstrijske zakonodaje

je ta, da obravnava kot priviligirano dejanje protipravno izdelovanje kovanega denarja, ki po teži in vsebini ustreza pravemu denarju.

Ko primerjamo skupino kaznivih dejanj zoper premoženje po avstrijskem zakonu z današnjo ureditvijo, preseneča ugotovitev, da bistvenih sprememb ni, kljub temu da je bistveno spremenjen družbeno-politični in ekonomski položaj. Iz tega bi lahko sklepali, da se odnos do lastnine, ki se kaže v kazenski zakonodaji v bistvu ni spremenil. Seveda te ugotovitve veljajo lahko le za privatno lastnino, ne pa za kategorijo družbene lastnine, ki ima v današnji zakonodaji poseben položaj. Zanimivo je tudi to, da so kazni za temeljni kaznivi dejanji te skupine, to je tatvino in goljufijo celo nekoliko nižje kot kazni za ti dejanji danes. Iz tega bi bilo mogoče zaključiti, da se premoženjski delikti obravnavajo sedaj strožje kot pa pred sto leti. V tej skupini dejanj izstopa kaznivo dejanje požiga, ki se obravnava dosti strožje kot danes. Avstrijska zakonodaja tudi ni poznala kaznivega dejanja odvzema motornega vozila, ali podobnega dejanja, kot bi lahko bil odvzem kočije, oziroma konja za vožnjo ali jahanje. Posebej je bila zaščitena železnica in vse naprave telegrafa. Posebno zaščito so uživali tudi predmeti, ki so se uporabljali v verski službi.

13.2.3. Kazniva dejanja zoper splošno varnost

Kazniva dejanja, ki jih danes uvrščamo v skupino kaznivih dejanj zoper splošno varnost ljudi in premoženja, so bila v avstrijskem Kazenskem zakoniku razvrščena med prekrške zoper javne naprave in predpise, ki urejajo splošno varnost ter med prestopke in prekrške zoper varnost ljudi. Temeljno kaznivo dejanje zoper varnost ljudi je bilo določeno v 335. paragrafu. V tem paragrafu je določeno, da odgovarja vsak, ki z dejanjem, ali opustitvijo povzroči nevarnost za življenje ljudi. Storilec odgovarja v primeru, ko gre za tako ravnanje, oziroma opustitev, ko je lahko vsakomur jasno, da gre za splošno nevarno dejanje, oziroma je to določeno v posebnih predpisih, ali pa se je storilec tega lahko zavedal zaradi svojega poklica, obrti, položaja, oziroma sploh glede na svoje osebne razmere. Zagrožena kazen je različna, odvisna od nastale posledice. V primeru hude telesne poškodbe se storilec kaznuje z zaporom od enega do šest

mesecev, če pa je posledica smrt kake osebe, je zagrožena kazen zapora od šest mesecev do enega leta. V zakonu so nato navedeni številni primeri posebnih kaznivih dejanj zoper varnost ljudi, podrobno je urejeno vprašanje izdelovanja, hranjenja ter prodaje zdravil in strupov, nato dejanja, ki se nanašajo na ravnanje z orožjem, dejanja, ki se ukvarjajo z nevarnostmi, ki nastajajo pri zidanju in podobno.

Kazniva dejanja zoper splošno varnost premoženja so bila urejena posebej, in sicer v XI. poglavju. V tem poglavju se kar 25 paragrafov ukvarja s požarno varnostjo tako, da je podrobno določeno kakšne so na primer dolžnosti dimnikarja in njegovega pomočnika, kako odgovarja hlapec ali kočijaž, ki gre v hlev z lučjo z odprtim ognjem, da je prepovedano kaditi v prostorih, kjer je nevarnost, da pride do požara, kot tudi, da je prepovedano potovati skozi gozdove, vasi in preko lesenih mostov s prižganimi baklami.

Varnost javnega prometa ni posebej urejena. Samo dva paragrafa neposredno govorita o prometu, in sicer paragraf 422 in 427. Paragraf 422 prepoveduje postavljanje vozil, ali kakšnih drugih predmetov ponoči na cesti. Iz takšnega opisa tega dejanja je mogoče sklepati, da ceste niso bile razsvetljene in je ponoči vsak predmet na cesti predstavljal nevarnost. Paragraf 427 pa govori o prepovedi hitre in neprevidne vožnje in jahanje. Ta prekršek se je kaznoval s kaznijo 25 do 100 goldinarjev. Kazen je strožja, če sta kočijaž in hlapec storila dejanje kljub izrecnemu opozorilu gospodarja.

Če primerjamo ureditev po avstrijskem zakonu z današnjo ureditvijo, lahko ugotovimo, da so na tem področju velike razlike. Razlika je že v sistematiki teh kaznivih dejanj kot tudi v obsegu dejanj. Zanimivo je tudi, da so bile zagrožene kazni za ta kazniva dejanja nižje kot so danes. Za dejanje, kjer je v posledici prišlo do smrti ene osebe, je zagrožena kazen do enega leta zapora, medtem ko je danes za huda kazniva dejanja zoper splošno varnost in huda kazniva dejanja zoper varnost javnega prometa, kjer je kakšna oseba izgubila življenje, zagrožena kazen zapora od enega do osem let. Iz tega je mogoče sklepati, da je bilo teh dejanj pred sto leti mnogo manj in da niso predstavljala takšne nevarnosti kot

danes. Avstrijski Kazenski zakon obravnava številna področja, ki sedaj niso urejena v Kazenskem zakonu, marveč v drugih predpisih, v katerih so tudi kaznovalne določbe. To so na primer predpisi, ki urejajo področje varnosti pred požarom, proizvodnjo, hrambo in prodajo zdravil in podobno. Razumljivo je, da je prav pri teh kaznivih dejanjih prišlo do večjih razlik, če primerjamo staro in novo ureditev, saj so ta kazniva dejanja odraz stopnje razvoja tehnike. Prav na tem področju so nastale največje razlike, če primerjamo življenje pred sto leti z življenjem danes.

13.2.4. Kazniva dejanja zoper javni red in mir

Med kaznivimi dejanji, ki jih uvrščamo v to skupino med avstrijsko zakonodajo in današnjo ureditvijo, ni pomembnih razlik. V starem Kazenskem zakonu najdemo skoraj vsa dejanja, ki jih tudi danes uvrščamo v skupino kaznivih dejanj zoper javni red in mir. Tudi pri opisu dejanj ni večjih razlik. Večinoma so ta dejanja uvrščena med prestopke in prekrške. Zločin sta napad na uradno osebo in preprečitev uradnega dejanja uradni osebi. V zakonu je podrobno urejeno vprašanje ustanavljanja in sodelovanja ter delovanja pri raznih skrivnih društvih. Že v avstrijskem zakonu je bilo kaznivo širjenje lažnih vesti, vendar je bila za razliko od danes zagrožena kazen dosti milejša. Tedaj je bila zagrožena kazen osem dni do treh mesecev zapora, danes pa je zagrožena kazen zapora od 15 dni do treh let, za kvalificirano obliko tega kaznivega dejanja pa je zagrožena kazen od šest mesecev do pet let zapora.

V to skupino kaznivih dejanj bi morali uvrstiti prekršek pijanosti, ki je bil samostojno kazniv po paragrafu 523. Za ta prekršek je odgovarjal storilec, ki je v pijanosti storil dejanje, ki bi se štelo za zločin, če bi ga storil trezen. Zagrožena kazen je bila od enega meseca do treh mesecev zapora. Če pa je šlo za "večje zločine", je bila zagrožena kazen do šest mesecev zapora. Pijanost sama po sebi pa je bila kazniva tudi v primeru, če je šlo za delavce ali hlapce, ki imajo opraviti z ognjem, oziroma delajo na strehah in odrih. Kazen za ta prekršek je znašala od enega do osmih dni zapora. Zanimivo je, da je bil ta prekršek uradno pregonljiv le, če je bil storjen javno, v drugih primerih pa se je preganjal po prijavi gospodarja ali mojstra.

13.2.5. Kazniva dejanja zoper družbeni sistem

Gre za skupino tako imenovanih političnih kaznivih dejanj. Temeljno kaznivo dejanje te skupine je veleizdaja, po 58. paragrafu. Kaznivo je vsako ravnanje, ki je usmerjeno zoper oblast cesarja in delovanje, s katerim bi se spremenila oblika vladavine, oziroma bi bila ogrožena enotnost ozemlja. Za to dejanje je bila zagrožena smrtna kazen. Napeljevanje, ki je ostalo brez uspeha se je kaznovalo z zaporno kaznijo od deset do dvajset let. Opustitev ovadbe tega kaznivega dejanja je bila kazniva, ravno tako pa je bil odgovoren tisti, ki je vedel, da se tako dejanje pripravlja, oziroma se izvršuje, pa ga ni preprečil, čeprav bi to lahko storil brez nevarnosti zase. V paragrafu 62 je bila omogočena odpustitev kazni storilcu, ki je pravočasno naznanil, da se pripravlja takšno dejanje in ga je bilo mogoče zato preprečiti. Takega "skesanega" storilca je bilo mogoče zaščititi tudi tako, da se je njegova "izdaja" prikrila. Take možnosti naša zakonodaja ne pozna, je pa to vprašanje postalo v zahodnih državah v novejšem času ponovno aktualno v zvezi z borbo proti terorizmu in organiziranemu kriminalu. Za kaznivim dejanjem veleizdaje je bil v avstrijskem zakonu naveden zločin razžalitve veličanstva. Iz opisa 63. paragrafa je mogoče razbrati, da tega dejanja ni mogoče uvrstiti v dejanja zoper čast in dobro ime, saj je zaščitena oblast, ki jo cesar predstavlja in ki se jo prizadene z razžalitvijo, obrekovanjem in zasramovanjem. Razžalitev je le način s katerim se "cesarju spoštovanje ukrati". To dejanje se lahko stori tudi zoper druge člane cesarske rodbine.

Paragraf 65 opisuje dejanje "motenje javnega reda". Po opisu to dejanje ustreza današnjemu kaznivemu dejanju sovražne propagande po členu 133 KZ SFRJ. Za to dejanje odgovarja tisti, ki javno ali pred več ljudmi s tiskanimi deli, razširjanjem pisanj ali podob, poziva ("našuntovat skuša") k sovraštvu zoper cesarjevo osebo, zoper enotnost države, oblike vladavine, k upor, oziroma kakšnemu drugačnemu nespoštovanju oblasti. Po eni strani je opis tega dejanja, v primerjavi z današnjim, širši, saj zanj odgovarja tudi tisti, ki poziva k neplačevanju davkov. Po drugi strani pa opis tega dejanja ne vsebuje možnosti, da se stori tudi z neresničnim prikazovanjem družbenih in političnih razmer v državi, ki jo

predvideva Kazenski zakon SFRJ in ki povzroča vrsto praktičnih in teoretičnih vprašanj ter sporov. Omeniti velja tudi, da je bila za to dejanje zagrožena bistveno nižja kazen kot danes, in sicer kazen zapora od enega do pet let, medtem ko je danes zagrožena kazen zapora od enega do deset let.

Osmo poglavje avstrijskega zakona vsebuje določbe o vstaji in puntu. Opisa teh dveh dejanj sta zelo široka in bi v primerjavi z današnjimi predpisi lahko pod ti dve dejanji uvrstili razna kazniva dejanja, kot na primer: oborožen upor po členu 124 KZ SFRJ, preprečitev uradnega dejanja uradni osebi po členu 223 KZ SRS, napad na uradno osebo, ko ta opravlja naloge varnosti po členu 224 KZ SRS, sodelovanje v skupini, ki prepreči uradni osebi uradno dejanje po členu 225 KZ SRS, hujskanje k upiranju po členu 226 KZ SRS in neizpolnitev ukaza za razid po členu 227 KZ SRS. Kazni za ti dve dejanji sta zaporni. Izjemoma pa se lahko izreče tudi smrtna kazen, in sicer tedaj, ko v primeru upora sodi posebno sodišče, ki izda "naglo sodbo".

Deveto poglavje govori o javnem nasilju, kar bi ustrezalo današnjemu kaznivemu dejanju nasilja iz sovražnih nagibov proti SFRJ po členu 123 KZ SFRJ. Vendar je dejanje po avstrijskem zakonu širše in obsega številna dejanja, ki jih danes nikakor ne bi mogli razvrstiti v skupino kaznivih dejanj zoper družbeno ureditev (npr. kvalificirane oblike poškodovanja tuje stvari, protipraven odvzem prostosti, prisiljevanje in podobno). V devetem poglavju je navedeno 13 načinov storitve tega dejanja.

Sem bi lahko razvrstili tudi dejanje, ki bi ga danes opredelili kot kaznivo dejanje oviranja verskih obredov po členu 237 KZ SRS, ki pa je bilo po avstrijskem zakonu dosti širše. Poleg oviranja verskih obredov se je to dejanje lahko storilo tudi z žaljenjem ali preklinjanjem boga, z nagovarjanjem vernikov, da bi se odpovedali katoliški veri ter z razširjanjem verskega nauka, ki je bil nasproten katoliški veri. Obseg in opis tega dejanja sta posledica dejstva, da je bila na področju veljavnosti avstrijskega zakona katoliška vera uradna - državna vera.

Če primerjamo to ureditev z našo ureditvijo, lahko ugotovimo, da je obseg teh dejanj danes večji. To je posledica dejstva, da kazniva dejanja zoper oborožene sile, oziroma druga tako imenovana "vojaška" kazniva dejanja, ki so naperjena zoper vojaško moč države, niso bila urejena v Kazenskem zakonu, temveč v posebnih vojnih Kazenskih zakonih. Navedeno je razvidno iz paragrafa 67, ki govori o vohunstvu in dogovarjanju s sovražnikom in v katerem je navedeno, da so za to dejanja pristojne vojaške oblasti, ki sodijo in kaznujejo po posebnih predpisih.

13.2.6. Kazniva dejanja zoper spolno nedotakljivost in moralo, zakonsko zvezo in družino

Opis kaznivega dejanja posilstva se v primerjavi z današnjo ureditvijo ni spremenil. Zanimivo je, da tudi avstrijski zakon govori samo o ženski in ne o ženski s katero storilec ne živi v zakonski skupnosti, iz česar bi bilo mogoče sklepati, da se lahko dejanje stori tudi proti zakonski ženi. Verjetno gre bolj za teoretično razlago zakona in praksa teh primerov ni poznala. Kazen za temeljno kaznivo dejanje je znašala od pet do deset let zapor. Avstrijski zakon je poznal tudi dejanje spolne zlorabe slabotne osebe in dejanje spolnega nasilja. Posebej pa so bili zaščiteni otroci, in sicer je bila starostna meja žrtve postavljena enako kot danes, to je 14 let. Zločin sta bila tudi krvostrunstvo in kršitev spolne nedotakljivosti z zlorabo položaja. Kaznivi sta bili tudi sodomija in homoseksualnost, ki danes nista več kaznivi dejanji.

Avstrijski Kazenski zakon je v XIII. poglavju drugega dela kot prestopke in prekrške opredeljeval številna dejanja naperjena zoper tako imenovano "javno nramnost". Ta dejanja danes niso več kazniva. Med drugim je bil prekršek tudi prešuštvo za katerega sta odgovarjala oba, to je poročeni in neporočeni partner. Zagrožena kazen je bil zapor od enega do šest mesecev. Če je poročena ženska, ki je prešuštovala rodila in je nastal dvom, čigav je otrok, je bila to posebna obteževalna okoliščina. Prekršek se ni nikoli preganjal po uradni dolžnosti, vendar vedno na zahtevo prizadetega partnerja. Ta pa je to pravico izgubil, če je svojemu zakonskemu drugu prešuštvo izrečno odpustil, ali pa je preteklo od tedaj, ko je zanj izvedel več kot šest tednov. Prestopek je bilo tudi zapeljevanje

z obljubo zakona. Kazensko je odgovarjala tudi služkinja, ki je zapeljala mladoletnega sina, kaznivo je bilo tudi zvodništvo in dajanje na razpolago prostorov "nečistnicam za njim nedopuščeno obrtovanje". Zanimiva je tudi določba paragrafa 525, ki se nanaša na odnose znotraj družine in omenja odnos med starši in otroci, prepire med sorodniki in podobno. Reševanje teh vprašanj je prepuščeno domačemu kaznovanju, dokler ostanejo te zadeve skrite v družini. V primeru, da kateri od prizadetih prosi za pomoč oblast, pa postanejo to "prekrški zoper javno nramnost". Takrat mora oblast pomagati in poiskati kazen, ki bo najbolj ustrezala.

Po avstrijskem Kazenskem zakonu je bil dvojni zakon zločin, ki se je kaznoval s kaznijo od enega do petih let zapora. Sklenitev zakona kljub zakonskim zadržkom pa je bil prekršek. V avstrijskem Kazenskem zakonu so bile tudi določbe, ki bi ustrezale današnjemu kaznivemu dejanju zane-marjanja mladoletne osebe in kaznivemu dejanju neplačevanja preživnine. "Kazni" za ta dejanja so bile dokaj mile, saj je bilo potrebno prvič starše le opozoriti na njihovo ravnanje, drugič jih je bilo mogoče "ostro pokregati", v primeru, da tudi to ni zaleglo pa se jim je odvzela roditeljska pravica. V primeru, da starši niso plačevali preživnine, je bilo mogoče izreči tudi zaporno kazen od enega tedna do treh mesecev. Podobne določbe so veljale tudi za skrbnike in učitelje ter vzgojitelje, ki so grdo ravnali z oskrbovanci, oziroma z učenci. Učitelju ali vzgojitelju, ki je večkrat grdo ravnal z učenci, se je lahko prepovedalo učenje oziroma vzgajanje.

Zanimivo je, da je avstrijski zakon urejal tudi odnose med zakonci. V primeru, da je zakonec, pri tem se ne omenja ali je bila to žena ali mož, grdo ravnal z drugim zakoncem (gre predvsem za fizično obračunavanje), ga je bilo potrebno najprej "ostro pokregati", lahko pa se ga je tudi kaznovalo z zaporom od enega tedna do treh mesecev, po potrebi pa je bilo mogoče to kazen tudi poostriti. V paragrafu 419 je bilo posebej navedeno, da ima oškodovani zakonec možnost sodnika prositi, da se kaznovanemu zakoncu kazen odpusti. To je moral sodnik vedno upoštevati.

Iz pregleda kaznivih dejanj, ki jih uvrščamo v to skupino je razvidno, da je prišlo v primeru z našo ureditvijo do precejšnjih sprememb, ki pa

se ne nanašajo na hujša kazniva dejanja z elementi nasilja. Pri teh kaznivih dejanjih bistvenih sprememb ni. Le-te se nanašajo predvsem na manj nevarna in obrobna dejanja, kjer je prišlo do obsežnejše dekriminacije kot posledice drugačnega odnosa in gledanja na vprašanja spolnosti, zakonske zveze in družine.

13.2.7. Kazniva dejanja zoper čast in dobro ime

V avstrijskem Kazenskem zakonu so bila kazniva dejanja zoper čast in dobro ime zbrana v XII. poglavju drugega dela, ki govori o prestopkih in prekrških zoper varnost poštenja in časti. Paragraf 209 sicer govori o zločinu "obrekovanja", vendar je iz opisa razvidno, da gre za dejanje, ki bi ga danes opredelili kot kaznivo dejanje krive ovadbe po členu 209 KZ SRS.

Avstrijski zakon je poznal vsa kazniva dejanja, ki jih tudi danes uvrščamo v kazniva dejanja zoper čast in dobro ime. To so kazniva dejanja razžalitve, obrekovanja, opravljanja in dejanje očitanja kaznivega dejanja. Tudi pri opisih dejanj ni večjih sprememb. V paragrafu 492 je posebej rečeno, da se lahko kazniva dejanja storijo tudi zoper organe oblasti in njene predstavnike v zvezi z njihovim delom. V vseh primerih, tudi če gre za uradne osebe, se pregon začne na zahtevo oškodovanca. Za ta dejanja je zagrožena zaporna kazen od enega do šest mesecev, če pa so dejanja storjena po tisku, je kazen strožja. Posebna obteževalna okoliščina je tudi žalitev tujega državnika.

V paragrafu 496 je opisan prekršek "psovanje in hudo ravnanje na očitnem kraju". Gre za dejanje, ki ima elemente današnjih kaznivih dejanj ogrožanja varnosti po členu 64 KZ SRS in grdega ravnanja po členu 65 KZ SRS.

Avstrijski Kazenski zakon v to poglavje uvršča tudi kaznivo dejanje izdaje poklicne skrivnosti, ki ga lahko stori zdravnik ali lekarnar. Danes je to kaznivo dejanje uvrščeno v poglavje kaznivih dejanj zoper svoboščine in pravice človeka in občana. Zanimivo je, da kot "sankcijo" za zdravnika predvideva prepoved opravljanja poklica, in sicer prvič za tri mesece, če zdravnik dejanje ponovi za dve leti in tretjič za vselej. Za lekarnarja je zagrožena denarna kazen, za njegovega pomočnika pa zapor.

13.2.8. Ostala kazniva dejanja

Na koncu bi omenili še nekatere posebnosti, ki jih današnji zakon ne pozna, ali pa jih je avstrijski Kazenski zakon iz leta 1852 drugače urejal.

Prestopek po paragrafu 300 stori tisti, ki se posmehuje in ne upošteva ukazov in razsodb oblasti, kar lahko druge napoti k njihovemu nespoštovanju in neupravičenemu pritoževanju. Zagrožena je kazen od enega do šest mesecev zapora. Po paragrafu 301 je kaznivo tudi nagovarjanje stranke k neutemeljenemu pritoževanju.

Paragraf 356 govori o kaznivem dejanju nevestnega zdravljenja. Dejanje je opredeljeno kot prekršek, če je pacient utrpel hudo telesno poškodbo in kot prestopek, če je pacient zaradi "očitne nevednosti" zdravnika, umrl. Poleg kazni je potrebno zdravniku za toliko časa prepovedati delo, da na ponovnem preizkusu dokaže, "da se je doučil, česar mu je manjkalo". Vidimo, da je avstrijski zakon poznal inštitut ponovnega preizkusa znanja, ki ga danes poznamo pri kaznivem dejanju ogrožanja javnega prometa kot ponovno preverjanje vozniškega znanja.

Kaznovana je bila lahko tudi neomožena ženska, ki ni prijavila poroda. Pri porodu neporočene ženske sta morala biti obvezno prisotna babica ali porodničar. Če jo je porod presenetil, ga je morala prijaviti v 24-ih urah. Kazen za "zatajitev poroda" po paragrafu 339, je bila zapor od treh tednov do šest mesecev. V zakonu je bilo posebej navedeno, da se ženska kaznuje potem, ko si opomore od poroda.

Zaključek

Ko primerjamo avstrijski Kazenski zakon iz leta 1852 z danes veljavno kazensko zakonodajo je predvsem očitno, da je avstrijski zakon obsežnejši. Vseboval je tudi področje prekrškov in prestopkov, ki jih danes obravnavajo posebni predpisi. Za vsa dejanja, ki jih je obravnaval, je bila podana sodna pristojnost. Tudi drugi tedaj veljavni predpisi so vsebovali kaznovalne določbe, na primer "Zakoni zoper vlačugarje". S tem so bili mišljeni brezdelneži in potepuhi, to področje pa je bilo v pristojnosti upravno -

policijskega ukrepanja. Zaradi tega je bil avstrijski zakon po vsebini širši in je obsegal najrazličnejša področja, od najhujših kaznivih dejanj do najblažjih oblik prekrškov ali celo do predpisanih oblik lepega obnašanja, ki danes nimajo kazensko-pravnega varstva.

Z današnjega zornega kota ugotavljamo, da je bil avstrijski zakon bolj zapleten, manj pregleden in težje razumljiv. Različna razporeditev dejanj po poglavjih in paragrafih ni samo posledica različne sistematike, temveč predvsem drugačnih družbeno ekonomskih razmer. Razumljivo je, da se ni posebej obravnavalo področje prometne varnosti. Ta vprašanja niso bila tako pomembna kot danes. Po drugi strani pa je bilo mnogo podrobneje opisano področje požarne varnosti, ker je ogenj tedaj pomenil večjo nevarnost kot danes. Pri taki oceni pa je nujno določena mera previdnosti. Potrebno je namreč oceniti, v kolikšni meri je normativni sistem odraz realnosti, oziroma je zakon odraz dejanskih razmer in vrednosti.

Iz dejstva, da so bili opisi bolj podrobni in obsežni, nikakor ni mogoče sklepati, da smo danes pri normiranju bolj racionalni in da se je obseg predpisov zmanjšal. Razlog je v dejstvu, da je bilo tedaj manj drugih predpisov, posebej s področja prekrškov in prestopkov, ki danes podrobno pokrivajo vsa področja življenja. Večja podrobnost opisov posameznih dejanj, bi kazala na manjšo možnost širše in samovoljne razlage predpisov, vendar temu ni tako. Kljub številnim podrobnim opisom načinov storitev posameznih dejanj je še vedno prisotna inkriminacija primerov, ki v zakonu niso izrecno navedeni (npr. § 98... ali drugi, ki so mu zaupani v skrb). To je pri posameznih paragrafih posebej navedeno.

Kazni so po avstrijski zakonodaji na splošno strožje kot danes. Smrtna kazen je predpisana bolj pogosto in često kot edina kazen. Tudi zaporna kazen je strožja, saj zakon pozna dosmrtni zapor. Izvajanje kazni zapora pa se je lahko še posebej otežilo s tepežem, postom in podobno. Tudi pri posameznih skupinah kaznivih dejanj smo ugotavljali, da so kazni na splošno strožje. Izjema so kazniva dejanja zoper splošno varnost, kjer so kazni nižje ter kazniva dejanja zoper premoženje, kjer kazni niso bistveno strožje. Videli smo tudi, da so pri posameznih dejanjih predpisane neke vrste "sankcij" izven splošno določenih kazni, kar lahko označimo kot

zametke sodnega opomina, pogojne obsodbe ali varnostnih ukrepov. Nemogoče je samo na osnovi zagroženih kazni ocenjevati strogost zakona. Upoštevati je potrebno dejansko izrečene kazni. Znano je, da se danes izrekajo kazni na spodnji meji zagroženih kazni in da pretežno večino kazenskih sankcij predstavlja pogojna obsodba in denarne kazni. Iz tega vidika pa so razlike med kaznimi po avstrijskem zakonu in po danes veljavnem zakonu verjetno dosti večje, kot je to razvidno zgolj iz zagroženih kazni.

V odgovoru na osnovno vprašanje, kakšne so razlike med obema zakonodajama, bi lahko do neke mere zagovarjali in utemeljevali obe stališči, tako eno o velikih in vsebinskih razlikah, kot drugo o nebistvenih razlikah, ki se tičejo le podrobnosti. Ko primerjamo tehnično ekonomski razvoj in družbeno politični položaj, lahko ugotovimo, da so razlike med pogoji in obliko življenja pred sto leti in danes bistvene. Zato bi pričakovali, da bo tudi pravna ureditev kazenskega področja bistveno drugačna. Videli smo, da temu ni tako in da lahko bolj utemeljeno zagovarjamo stališče o nebistvenih razlikah med zakonodajama.

Najmanj jih je na področju tako imenovanega klasičnega kriminala. Področje kaznivih dejanj zoper življenje in telo, premoženje, čast in dobro ime ni bistveno drugače urejeno. Seveda pa je pri kaznivih dejanjih zoper premoženje nujno upoštevati privatno in ne družbeno lastnino. Danes imamo inkriminirana dejanja, ki jih avstrijski zakon ne pozna, oziroma jih ni poznal v takem obsegu. To so kazniva dejanja zoper družbena sredstva in naravna bogastva, kazniva dejanja zoper samoupravljanje in kazniva dejanja zoper delovno razmerje in socialno varnost. Potrebno pa je upoštevati dejstvo, da v praksi pregona zaradi teh dejanj tako rekoč ni in so zato razlike dejansko manjše kot pa to izhaja iz teksta zakona. Do največje dekriminacije je prišlo pri skupini kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost in moralo, zakonsko zvezo in družino, vendar le pri lažjih oblikah teh kaznivih dejanj. Pri tovrstnih kaznivih dejanjih z elementi nasilja večjih razlik ni. Večje spremembe so pri kaznivih dejanjih zoper splošno varnost, kar je posledica sprememb tehnike in s tem povezane nevarnosti.

Na splošno bi lahko ocenili, da spremembe in razlike niso bistvene in so predvsem posledica spremenjenih pogojev življenja, ne pa posledica sprememb

spoznanj o družbeno negativnih pojavih in reakciji nanje. Odnos človeka do teh vprašanj se spreminja počasi, poleg tega pa smo in bomo vedno pred dilemo kaj, kako in zakaj spreminjati.

Opombe

1. Zbirka avstrijskih zakonov v slovenskem jeziku, I. zvezek, Ljubljana 1889, uvodna beseda in prevod dr. Kavčič.
2. Kazenski zakon o zločinstvih, prestupcih i prekršajih, Zagreb 1890, uredil Stjepan Kranjčič.
3. Uradni list SFRJ, št. 44/76, z dne 8.10.1976 in št. 34/84 z dne 1.7.1984.
4. Uradni list SRS, št. 12/77, z dne 11.6.1977 in št. 19/84 z dne 21.6.1984.
5. Kazenski zakon o hudodelstvih, pregreških in prestopkih, Ljubljana 1889, s. 129

14. OBSEG IN STRUKTURA KRIMINALITETE

Katja VODOPIVEC

Zato, da bi si ustvarili približno podobo o razlikah v strukturi kriminalitete v razmaku stotih let smo uporabili podatke o prebivalstvu iz Oesterreichische Statistik - k.k. Statistische Central Commission, Wien 1882, tj. iz popisa prebivalstva, ki je bil narejen l. 1880; o kriminaliteti iz Statistische Central Commission; Oesterreichische Statistik, Die Ergebnisse der Strafrechtspflege za l. 1882, izd. Wien 1886, za sodobni čas pa smo se posluževali uradnih publikacij o kazensko sodni statistiki Zavoda za statistiko SRS.

Uporabljanje sodnih statistik je za ocenjevanje kriminalitete zelo sporno saj ne odseva dejanske kriminalitete, ampak le tisto s katero so se ukvarjali pravosodni organi in seveda tisto, ki je bila kot taka opredeljena ob vsakem času v kazenski zakonodaji. Težav v zvezi z interpretacijo teh podatkov so se zavedali že prvi zbiralci sodnih statistik (od l. 1830 dalje Mittermaiers, Condolla, Quetelet). Vse odlej pa do danes vsebinskih čeri, ki so povezane s to problematiko ni uspelo premostiti in se še vedno poslužujemo teh podatkov za grobo orientacijo o številu konfliktov do katerih prihaja med storilci kaznivih dejanj in oblastjo. Zavedamo pa se pri tem, da to ni odraz števila družbenih deviacij saj je odvisen ne samo od njihovega obsega, ampak tudi od prizadevanj pravosodnih institucij¹.

Naslednja težava s katero smo se srečali pri tej primerjavi so razlike v regionalnem območju sedanje Slovenije in območjem, ki smo ga lahko s sodno statistiko zajeli pred sto leti. Statistični podatki o obtoženih in obsojenih osebah so bili v avstrijskih uradnih statistikah objavljeni samo po območjih okrajnih sodišč. Relevantna za območje sedanje Slovenije so bila območja okrajnih sodišč v Celju, Ljubljani, Novem mestu, v podatkih za območja sodišč v Gorici in Trstu je bilo zajetih preveč primerov, izpuščena pa so bila po drugi strani območja Murske Sobote in Lendave, ker v Ljubljani nismo mogli najti uradnih statistik za tedanjo Ogersko. Zato se bomo v interpretaciji zbranih podatkov usmerili predvsem na tolmačenje relativnih števil in manj na absolutne podatke.

Čeprav smo z raziskavo obsegli časopisne informacije v letih 1883-1885 in 1985² smo se v primerjavi statističnih podatkov ravnali po obdobjih popisov prebivalstva (leti 1880 in 1981) in njim približanih sodnih statistik (1882 in 1982). Skušali smo namreč primerjati med seboj tudi kriminalitetna števila (število obravnavanih zadev na sto tisoč prebivalcev). Menimo, da razmak enega do treh let v takih masovnih primerjavah ni odločilen, zlasti ne, če gre za razvojno relativno umirjena obdobja.

Končno je problematično primerjanje vrst kaznivih dejanj. Kakor je razvidno iz obeh predhodnih poglavij, ki obravnavata posebnosti avstrijske kazenske zakonodaje v splošnem in posebnem delu kazenskega zakonika je bilo razlik precej, poleg tam omenjenih pa je treba upoštevati še, da so bila nekatera kazniva dejanja, ki so sedaj pregonljiva na zasebno tožbo obravnavana pred sto leti kot prekrški in v statističnih prikazih za leto 1882 niso upoštevana.

Groba primerjava, narejena z vsemi navedenimi pridržki je naslednja:

Tabela 1: Struktura kriminalitete 1882, 1982 - Slovenija

Obsojeni po vrstah kaznivih dejanj	število		%	
	1882	1982	1882	1982
vsi	3747	11673	100	100
kazniva dejanja zoper:				
1 - javni red in mir proti oblasti	164	89	4,3	0,8
2 - ogrožanje varnosti + nasilništvo	119	243	3,2	2,1
3 - spolno moralo	42	68	1,1	0,6
4 - umor in uboj	18	36	0,5	0,3
5 - detomor	12	2	0,3	0,02
6 - huda telesna poškodba, posledica smrt	54	20	1,4	0,2
7 - huda telesna poškodba	709	218	18,9	1,9
8 - tatvina	1098	3010	29,3	25,8
9 - goljufija	214	117	5,7	1,0
10 - razširjanje kužnih bolezni pri živalih ⁺	564	..	15,1	..
Skupaj	2994	3803	79,8	32,7

Obsojeni po vrstah kaznivih dejanj	število		%	
	1882	1982	1882	1982
druga kazniva dejanja zoper:				
- upravljanje družbenih sredstev in naravna bogastva	„	662	}	19,3
- družbeno in zasebno premoženje	„	1604		
- varnost javnega prometa	„	3095		
Skupaj		9164		78,0
- nespecificirana k.d. ⁺⁺	753	2509	20,2	22,0
Skupaj	3747	11673	100,0	100,0

P.s.

Območje Slovenije 1882, oz. 1880: Zajeto preveč pri sodiščih v Gorici in Trstu, izpuščeni Murska Sobota in Lendava. Kolikor bi bilo mogoče to korigirati bi se deleži k.d. zoper življenje in telo 1882 verjetno povečali.

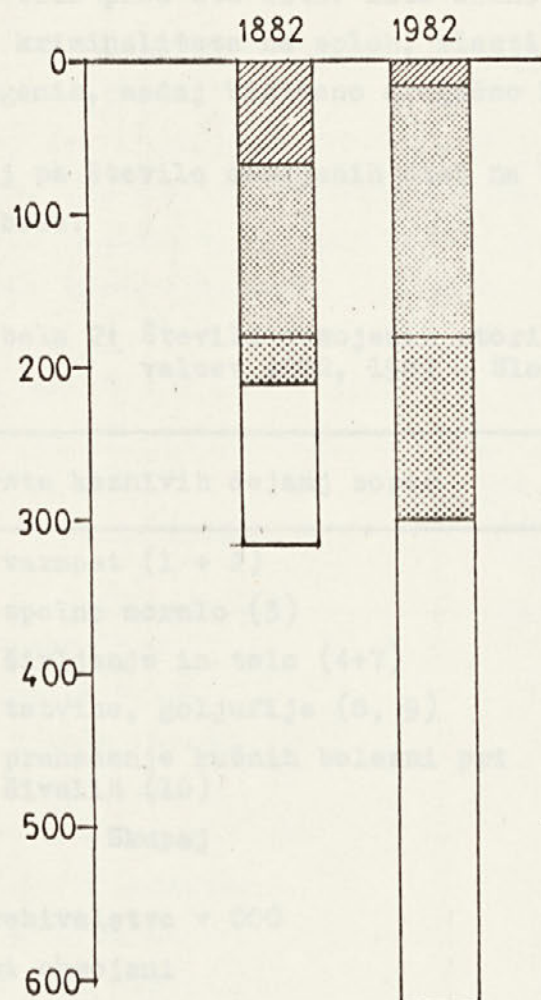
⁺ S podatki o razširjanju kužnih bolezni pri živalih smo zajeli 80 % vseh tedaj statistično razčlenjenih prestopkov.

⁺⁺ Nespecificirano zaradi majhnih števil posameznih vrst kaznivih dejanj.

Kakorkoli že je ta primerjava groba in zgolj orientacijska nas opozarja na bistvene spremembe v strukturi deviacij pred sto leti in sedaj. Predvsem obravnavamo v sedanjem času ca. 45 % dejanj, ki pred sto leti sploh niso bila aktualna. Med drugimi kaznivimi dejanji je bilo l. 1985 ugotovljenih bistveno več tim. grabežev, davčnih zatajitev in ostalih kaznivih dejanj zoper upravljanje družbenih sredstev; med kaznivimi dejanji zoper premoženje pa vlomov, ropov in roparskih tatvin, zatajitev dajatev ter seveda odvzemov motornih vozil. Pri kaznivih dejanjih zoper premoženje je največji porast pri napadih na družbeno premoženje. Posebno veliko skupino obravnavanih kaznivih dejanj v sodobnosti pa predstavljajo seveda kazniva dejanja zoper varnost javnega prometa.

Pred sto leti pa so obravnavali znatno več nasilnih kaznivih dejanj (zlasti hudih telesnih poškodb), kaznivih dejanj naperjenih proti oblasti ter končno prestopkov proti razširjanju kužnih bolezni pri živalih, ki sedaj niso več aktualni.

Število obsojenih storilcev kaznivih dejanj
v Sloveniji na 100.000 prebivalcev

- k.d. zoper življenje in telo
- tatvine in goljufije
- druga k.d. zoper premoženje
- druga k.d.

Strukturna podoba obsojenih oseb je torej sedaj bistveno drugačna kot je bila pred sto leti. Zato domnevamo, da je tudi pojmovanje o tem kaj je kriminaliteta na sploh, zlasti med ljudmi, ki delajo v pravosodnih organih, sedaj bistveno drugačno kot je bilo pred sto leti.

Kaj pa število obsojenih oseb na 100.000 prebivalcev? To nam kaže naslednja tabela?

Tabela 2: Število obsojenih storilcev kaznivih dejanj na 100.000 prebivalcev 1882, 1982 - Slovenija

Vrste kaznivih dejanj zoper	Število		na 100000 prebiv.	
	1882	1982	1882	1982
- varnost (1 + 2)	283	332	24	18
- spolno moralo (3)	42	68	3,6	3,6
- življenje in telo (4+7)	793	276	67	15
- tatvine, goljufije (8, 9)	1312	3127	111	165
- prenašanje kužnih bolezni pri živalih (10)	564	..	68	..
Skupaj	2994	3803	253	201
Prebivalstvo v 000	1182	1892		
Vsi obsojeni	3747	11673		
Na 100000 prebivalcev	317	617		

Obremenjenost prebivalstva z obsojenimi storilci kaznivih dejanj je po sto letih za približno enak delež manjša pri kaznivih dejanjih zoper življenje in telo kot večja pri tatvinah in goljufijah³. Skupna obremenitev sodišč z zgoraj navedenimi specificiranimi storilci kaznivih dejanj je po sto letih manjša kot je bila pred sto leti (na 100.000 prebivalcev 201 : 253). Vsa ostala obremenitev naših sodišč po sto letih pa odpade na druge, nove vrste kaznivih dejanj, zlasti na slabo varovanje družbene lastnine in na dejanja zoper varnost javnega prometa.

Zelo vabljivo je primerjati tudi kazenske sankcije izrečene pred in po sto letih. Vendar so take primerjave izredno tvegane, saj smo povedali, da se je bistveno spremenila struktura kriminalitete, dočim njene družbene nevarnosti skoraj ne moremo ocenjevati. Za bežno orientacijo pa vendar predstavljamo grobo primerjavo izrečenih kazenskih sankcij v obeh obdobjih. Pri analizi avstrijske kazenske zakonodaje smo namreč rekli, da so bile zagrožene kazenske sankcije strožje pred sto leti, kot so sedaj. Taka groba orientacija bi bila:

Tabela 3: Struktura izrečenih kazenskih sankcij po uradnih virih

Vrsta kazni	Vsa Avstrija (zločini in prestopki) 1882	SFRJ 1981	Slovenija 1981
smrtna kazen*	0,0	..	-
zaporna kazen:			
3 leta in več	3,0	1,5	1,0
2 - 3 leta	1,6	1,1	0,7
1 - 2 let	7,1	2,5	2,4
6 - 12 mesecev	9,7	4,1	3,1
do 6 mesecev	59,0	12,7	11,0
denarna kazen	19,6	32,1	30,7
pogojne kazni	-	43,9	47,2
ostale sankcije	-	2,1	3,9
Skupaj	100 %	100 %	100 %

* V absolutnih številih so bile izrečene smrtne kazni:
Avstrija 10 brez pomilostitve
Jugoslavija 3, število pomilostitev neznano
Slovenija 0

Očitno je, da je bilo pred sto leti izrečenih bistveno več kazni odvzema prostosti, kot v sodobnosti, zelo verjetno tudi na Slovenskem.

Opombe

1. Več o tem glej: Bayer, M.: Uporedna študija o nekim vrstana kriminaliteta u Jugoslaviji, Austriji i Poljskoj. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, 1968
Heuni: Criminal Justice systems in Europe, Helsinki 1985. Uvod.
2. Sredi l. 1883 šele redno dnevno izhajanje Slovenca (več o tem v pogl. 4.1.).
3. Če bi lahko upoštevali še območje Murske Sobote in Lendave, odšteli pa dejanja storjena za območje sedanje Italije v okolici Trsta in Gorice bi bile te razlike verjetno še večje v škodo še več storilcev ki so bili pred sto leti obsojeni za kazniva dejanja hudih telesnih poškodb.

15. OPISI KAZNIVIH DEJANJ V DNEVNEM ČASOPISJU

15.1. Naslovi člankov

Darko JERŠE

Za potrebe analize naslovov člankov smo kot izhodišče pripravili šest skupin, v katere je mogoče uvrstiti vsakega od naslovov: informativnega, indiferentnega, poučevalnega, hudomušnega, obsojajočega ali senzacionalističnega. Seveda je uvrstitev v eno teh skupin odraz subjektivne ocene osebe, ki naslove uvršča. Nekatere naslove bi bilo vsekakor mogoče uvrstiti tudi v kakšno drugo skupino, kakor so bili dejansko uvrščeni. Zlasti to velja za naslove iz skupin indiferentnih in informativnih, kajti vsak naslov je, pa naj bo še tako indiferenten, v določeni meri tudi informativen. Podobno je včasih težko potegniti ostro mejo med skupinama obsojajočih in senzacionalističnih naslovov, kajti pri obeh skupinah gre za intenzivno emocionalno opredelitev.

Po razvrstitvi naslovov v omenjene skupine, je bila opravljena primerjava pogostnosti posameznih vrst naslovov med letom 1985 in leti 1883 - 1885, nadalje primerjava med dvema časopisoma iz leta 1883 - 1885 (Slovenec in Slovenski narod) ter podrobnejša primerjava za vsako polletje obdobja 1883 - 1885.

Že v uvodu je potrebno ponovno opozoriti nato, da poročanje o kriminaliteti v časopisju ne daje realne slike o dejanski pogostnosti in družbeni nevarnosti posameznih kriminalnih dejanj. Druga pripomba pa je, da gre v tem prispevku le za analizo naslovov člankov, ne pa vsebine samih člankov. S primerjavo naslovov in vsebine člankov je mogoče pogosto ugotoviti, da je lahko med njima precejšnja razlika. Vpliv avtorja na izbiro naslova članka je lahko različen in sega vse od samostojne izbire naslova pa do druge skrajnosti, torej izključne pristojnosti uredništva glede opremljanja člankov z naslovi (kar je zlasti navada v sodobnem času).

Prva, najsplošnejša primerjava, ki smo jo opravili, pokaže uvrstitev naslovov v zgoraj navedenih šest skupin.

NASLOVI ČLANKOV

NASLOV	število člankov		% člankov	
	1883/ 1885	1985	1883/ 1885	1985
1. indiferenten	817	8	52,6	0,3
2. informativen	591	2049	38,0	71,6
3. poučevalen	41	162	2,6	5,7
4. hudomušen	36	225	2,3	7,9
5. obsojajoč	56	239	3,6	8,4
6. senzacionalističen	13	179	0,8	6,3
Skupaj	1554	2862	99,9	100,2

Že na prvi pogled so razlike med naslovi v letu 1985 in v obdobju približno sto let prej, očitne. Najopaznejša sprememba je skoraj popolna opustitev indiferentnih naslovov v letu 1985, medtem ko je bilo takšnih v obdobju 1883 - 1885 več kot polovica. Iz tabele je tudi razvidno, da se je v letu 1985 težišče odločno nagnilo v prid informativnim naslovom, saj je takšnih kar 71,6 %. Razlago je mogoče najti v prizadevanjih časopisov, da se čimbolj prilagajajo zahtevam ali vsaj potrebam bralcev. Brez dvoma je današnji bralec časovno mnogo bolj obremenjen kot je bil bralec pred sto leti. Hkrati je količina informacij, ki so na voljo, bistveno večja. To je med drugim tudi razvidno iz tabele: kaže namreč, da je bilo v letu 1985 o kriminalu objavljeno skoraj enkrat toliko člankov kot v vsem obdobju 1883 - 1885. Zato je nujno potrebno, da današnjemu bralcu že naslovi v časopisju dajejo dovolj možnosti za odločitev, katere od člankov bo v celoti prebral. Način življenja nujno sili k selektivnosti tudi pri sprejemanju informacij in morajo biti zato naslovi člankov dovolj informativni, da se bralec že na podlagi samega naslova lahko odloči bodisi za branje članka ali pa za to, da se določeni informaciji odpove. Indiferentni naslovi seveda takšne možnosti ne dajejo, temveč predstavljajo v časopisu bolj optično ločnico med članki kot pomoč bralcu pri izbiri; od bralca pa zahtevajo, da prebere vsaj del članka, če hoče izvedeti, ali je informacija zanj sploh pomembna. Kot

indiferentne smo opredeljevali pred sto leti zlasti zapise npr. "Iz porotne dvorane, Domače novice, Izvirni dopisi" ipd.

V letu 1985 se je v primerjavi z obdobjem 1883 - 1885 znatno povečalo tudi število in delež člankov poučevalne, hudomušne in obsojajoče narave. Pri teh naslovih sicer spremembe niso tako velike kot v skupinah indiferentnih oziroma informativnih naslovov, vendar pa jih je mogoče tudi pojasniti podobno kot spremembe v prej omenjenih skupinah. Tudi poučevalni, hudomušni in obsojajoči naslovi se namreč že bistveno oddaljujejo od indiferentnih in vsekakor dajejo bralcu neko informacijo, poleg tega pa v večji meri, kot zgolj informativni naslovi, izražajo tudi stališče avtorja naslova do obravnavane teme.

Morda je nekoliko presenetljivo povečanje deleža naslovov obsojajoče vsebine. Za sodobne razmere gotovo ni značilna pretirana emocionalnost, hkrati pa bi bilo mogoče pričakovati, da so se bralci, ki imajo dandanes na voljo izredno veliko število informacij, "vsega hudega" že navadili. Obsojajoči naslovi (kot na primer "Nezaslišano sleparstvo pri Kranjski eskomptni banki") bi na prvi pogled vsekakor bolj sodili v pretekle čase, medtem ko sodobni bralec ob množici podobnih primerov sprejema tovrstne informacije z vse manj zanimanja in je malo verjetno, da bi ga uspel obsojajoč naslov bolj pritegniti kot le informativen.

Prav dejstvu, da je bralec vse bolj zasičen z informacijami in ga je vse težje pritegniti, je mogoče pripisati dejstvo, da se je v primerjavi z obdobjem 1883 - 1885 v letu 1985 znatno povečal delež senzacionalističnih naslovov (od 0,8 % na kar 6,3 %). Senzacionalistični naslovi skušajo z nekakšnim šokom pritegniti zanimanje bralca, ki bi ob naslovu "Rop" ostal ravnodušen, za članek z naslovom "Največji rop doslej" pa si morda vzame čas.

V obdobju 1883 - 1883 je bilo največ obsojajočih naslovov pri kaznivih dejanjih in prekrških zoper javni red in mir (11,2 %) in pri kaznivih dejanjih zoper moralo in družino (20,5 %). Relativno največ senzacionalističnih naslovov pa je bilo v istem obdobju pri prestopkih zoper javni red in mir (2,8 %) in pri kaznivih dejanjih zoper družbeni sistem (2,5 %). Ni presenetljivo relativno veliko število obsojajočih naslovov pri kaznivih dejanjih zoper moralo in družino, saj je šlo zlasti v obdobju,

ko so ti članki nastajali, za napade na dobrine, ki so bile varovane tudi z močnimi moralnimi normami in je že zato morala kršitev teh norm povzročiti zgražanje bralcev, k čemur so jih članki spodbujali že v naslovu. Pogostnost senzacionalističnih člankov pa je bila sicer relativno največja pri pravkar omenjenih skupinah kaznivih dejanj in prestopkov, vendar pa je bilo teh naslovov absolutno malo (samo 13), zato je tudi preveč tvegano ugibati o vzrokih za pogostnost pri teh skupinah kršitev norm, saj bi že eden ali dva senzacionalistična naslova pri kakšni drugi skupini zavarovanih vrednot povsem spremenila sliko.

Analiza naslovov člankov s primerjavo leta 1985 in obdobja 1883 - 1885 pa bi utegnila voditi k napačnim sklepanjem, če bi upoštevali samo povprečno pogostnost naslovov v posameznem obdobju. Predvsem bi nas to lahko zavedlo k precenjevanju pomena družbenih in socialnih sprememb na način prikazovanja stvarnosti v časopisju. Nekateri vidiki sprememb, ki so lahko vplivali tudi na izbiro naslovov v časopisju, so bili že omenjeni. Vendar pa je iz naslednje tabele jasno razvidno, da s spremembami, do katerih je sicer prišlo v obdobju stotih let, še nikakor ni mogoče v celoti pojasniti razlik v naslovih, kot jih je mogoče uvrstiti v šest skupin, omenjenih na začetku. Tabela prikazuje razlike pri naslovih dveh časopisov iz istega obdobja, namreč 1883 - 1885:

NASLOVI ČLANKOV V ČASOPISIH V % ZA OBDOBJE
1883 - 1885

Naslov	Slovenec	Slovenski narod
1. indiferenten	74,0	37,8
2. informativen	15,7	51,7
3. poučevalen	4,7	1,3
4. hudomušen	1,1	3,0
5. obsojajoč	3,4	3,7
6. senzacionalističen	0,5	1,0
(neopredeljen)	0,5	1,6
Skupaj	99,9	100,1

Tudi iz te tabele je mogoče razbrati, da je bila pogostnost poučevalnih, hudomušnih, obsojajočih in senzacionalističnih naslovov tako v Slovencu kakor tudi v Slovenskem narodu, zelo majhna. V obeh časopisih je bilo mogoče skoraj enak del naslovov uvrstiti v skupini indiferentnih in informativnih naslovov: namreč v Slovencu je v teh dveh skupinah 90 % vseh naslovov, v Slovenskem narodu pa tudi 89,5 % naslovov. Vendar pa je razmerje med tema skupinama med časopisoma bistveno različno. V skupino indiferentnih naslovov je bilo mogoče uvrstiti kar 74,0 % naslovov iz Slovenca, toda samo 37,8 % naslovov iz Slovenskega naroda. Očitna je tudi razlika v skupini informativnih naslovov. Takšnih je bilo namreč v Slovencu samo 15,7 %, v Slovenskem narodu pa kar 51,7 %. Šlo je sicer za časopisa z različno strankarsko pripadnostjo (klerikalno oziroma liberalno), pa vendar je presenetljiva tolikšna različnost dveh časopisov, ki sta izhajala v istem obdobju in sta bila kljub "ideološkim" razlikam vendarle usmerjena k podobnemu sloju bralcev. Nizke naklade takratnih časopisov dopuščajo trditev, da so bili relativno maloštevilni bralci nekakšna elita, saj verjetno velika večina prebivalstva ni brala nika-kršnih časopisov. Čeprav ni dvoma, da so že omenjene spremenjene razmere v sto letih prinesle bistven premik k informativnosti naslovov v časopisju, je vsekakor torej treba ugotoviti, da je tudi vpliv uredništev izredno pomemben.

Vprašanje, kateri so vzroki za večjo ali manjšo informativnost naslovov v časopisih, postane še bolj zapleteno, ko si ogledamo naslednjo tabelo. V njej so prikazane spremembe naslovov znotraj obdobja 1883 - 1885, in sicer po polletjih za vsako posamezno leto:

SPREMINJANJE NASLOVOV PO POLLETJIH OBDOBJA

1883 - 1885 v %

NASLOV	P o l l e t j e					
	1883		1884		1885	
	I.	II.	I.	II.	I.	II.
1. indiferenten	74,1	72,2	56,3	40,4	43,1	42,2
2. informativen	18,9	16,8	31,9	52,9	45,3	45,1
3. poučevalen	0,4	5,3	1,7	1,2	1,8	6,2
4. hudomušen	2,2	1,0	2,4	1,2	2,6	3,3
5. obsojajoč	1,8	1,6	6,4	2,7	5,1	2,6
6. senzacionalističen	0,9	2,3	1,0	0,3	0,0	0,7

Ti podatki jasno kažejo velike razlike v značaju naslovov tudi po posameznih letih in celo polletjih relativno kratkega, triletnega obdobja. Pri naslovih poučevalne, hudomušne, obsojajoče in senzacionalistične narave se tudi v tej tabeli sicer kažejo značilnosti razmeroma majhnega vzorca: na primer za dejstvo, da je bilo tako v letu 1884 kot tudi 1885 v prvem polletju bistveno več obsojajočih naslovov kot v drugem polletju, ni mogoče najti nobene druge prepričljive razlage kot majhno absolutno število takšnih naslovov v celotnem obdobju.

Pomembne pa so spremembe v skupinah indiferentnih in informativnih naslovov. Pri indiferentnih naslovih opazamo od začetka leta 1883 do konca leta 1885 skoraj konstantno upadanje relativnega števila. Hkrati opazamo naraščanje informativnih naslovov. Teh sprememb gotovo ni mogoče pojasniti s kakšnimi spremembami v načinu življenja takratnih bralcev ali z morebitno večjo obremenjenostjo bralcev z informacijami. Tudi tu se je torej treba povrniti k ugotovitvi, da je imela pomemben vpliv na značaj naslovov v časopisju zlasti uredniška politika, oz. da gre^{za}/razvoj časopisnega poročanja na sploh.

15.2. Kazniva dejanja zoper življenje in telo

Ivanka VNUČEC - Katja VODOPIVEC

I. Uvod

V obdobju treh let je bilo pred sto leti objavljenih 370 člankov o kaznivih dejanjih zoper življenje in telo. Slovenski narod je o teh dejanjih informiral kar 214-krat, medtem ko je Slovenec v vseh treh letih informiral o teh dejanjih s 156 članki.

Čeprav smo ugotovili v poglavju o posebnem delu Avstrijskega kazenskega zakonika 13.2. (Zakonjšek), da je bila tedanja opredelitev posameznih k.d. iz tega poglavja drugačna kot je v sodobnosti, moramo opozoriti na to, da smo po vsebini poročil klasificirali tedanja kazniva dejanja po naših sedanjih inkriminacijah. Zato so izpiski člankov tedaj in sedaj primerljivi.

Tabela 1: Število poročil o kaznivih dejanjih zoper življenje in telo

Kaznivo dejanje	Število poročil		%	
	L e t a		L e t a	
	1883- 1885	1985	1883- 1885	1985
umor, uboj	166	132	45,1	56,6
poskus umora, uboja	13	30	3,5	12,9
detomor	21	-	5,7	-
huda telesna poškodba	132	50	35,5	21,5
lahka telesna poškodba	12	9	3,2	3,8
sodelovanje pri pretepu	22	3	5,9	1,4
ogrožanje varnosti	1	5	0,3	2,1
ostala zoper življenje in telo	3	4	0,8	1,7
Skupaj	370	233	100,0	100,0
povprečno na 1 leto	123	233	..	..
delež od celote v %	..	..	23,5	8,0
indeks	100	189	..	..

Za uvod v tolmačenje te tabele moramo povedati, da smo iz analize za leto 1985 izpustili tim. nočno kroniko, v kateri je opisanih več izgre-dov skupaj. Zato bi bilo povečanje števila kaznivih dejanj iz tega po-glavja večje, če bi beležili še ta dejanja. Res pa je, da gre pri tem predvsem za prekrške zoper javni red in mir, ki jih prikazujemo posebej. S to omejitvijo je mogoče dati naslednje tolmačenje tabele:

Povprečno na leto je povečanje opisov kaznivih dejanj iz tega poglavja večje (233:123) kot povečanje števila prebivalstva v Sloveniji (cca 60%). Kljub temu pa je delež teh dejanj (v celotni kriminaliteti) opisan dosti manj pogosto, kot je to bilo pred sto leti (8 % : 23,5%). To pomeni, da časopisi pišejo sedaj pogostejše tudi o drugih vrstah kaznivih dejanj in je zato vtis bralca manj obremenjen s kaznivimi dejanji zoper življe-nje in telo, kot je bil tedaj.

Celotna struktura kriminalitete iz tega poglavja je v sodobnosti po-maknjena k hujšim oblikam kaznivih dejanj (umor, uboj, poskusi). O deto-morih, ki jih je tudi po statističnih podatkih izredno malo (1 do 2 na leto) se očitno ne piše več.

Dejstvo, da se je pred časom pisalo relativno več o pretepih je verjetno treba pripisati temu, da smo iz analize izpustili "nočne kronike".

Informiranje o deviantnostih je bilo pred sto leti najpogostejše indife-rentno (v 261 primerih), pogosto samo informativno (v 78 primerih); veliko manj je bilo obsojajočih, očitajočih ali zgražajočih člankov (skupno 14), le 2 sta bila napisana senzacionalistično in 1 hudomušno.

Članki so bili običajno kratki. Pogosto je bila objavljena le bistvena informacija o samem dejanju, ne pa tudi o storilcu, oškodovancu in o okoliščinah, v katerih je bilo dejanje storjeno.

Storilci, pa tudi oškodovanci so bili v veliki večini moški. V obravna-vanem triletnem obdobju je bilo 275 moških storilcev in le 26 storilk. V istem obdobju je bilo tudi 232 oškodovancev moškega spola in 27 oško-dovank. V ostalih primerih spol storilca oziroma oškodovanca ni bil ugo-tovljen.

Storilci so bili po večini mladi ljudje. Povprečna starost storilca za 1883 leto naj bi bila 28 let, za 1884 leto med 24 in 25 leti, za 1885 leto pa 25 let.

Starost oškodovancev je bila v celotnem obdobju ugotovljena le v 20 primerih. Po njihovi ugotovljeni starosti gre za razpon tako rekoč od rojstva (detomori) pa do visoke starosti (za primer do 74 let).

Z ozirom na strukturo poklicev izpred 100 let so bili (med 137 znanimi) storilci največkrat kmetje in kmečki delavci (69) ter po enakem številu industrijski in obrtni delavci (27) ter postopači, berači in potepuhi (27).

Med oškodovanci je bilo tudi največ poljedelcev (62), nato pa obrtnikov (26) in varstvenih delavcev (22).

Narodnost storilcev je bila sporočena v 268 primerih. Med storilci je bilo 247 Slovencev in 11 storilcev druge narodnosti (6 Romov, 3 storilci nemške narodnosti, 1 Italijan in 1 Slovak). Za oškodovance je bila narodnost sporočena v 209 primerih, od katerih je bilo 205 Slovencev, 2 Nemca, 1 Madžar in 1 Žid.

Kazni so se bistveno razlikovale od današnjih. V celem triletnem obdobju je bilo sporočenih skupno 22 smrtnih kazni (z obešenjem na vislicah). Iz časopisnih informacij izhajajo podatki, da je bilo samo v 1883 letu izrečenih 15 smrtnih kazni, v 1884 letu 4 in v 1885 letu 3 smrtne kazni. Koliko od teh storilcev je bilo pozneje pomiloščenih iz časopisov ni razvidno.

V 21 primerih so bile izrečene zaporne kazni nad 5 do 10 let.

Precej manj je bilo informacij o zapornih kaznih nad 20 let (oziroma dosmrtni ječi) - le v 2 primerih.

Poleg dolgih zapornih kazni so za predstoletno obdobje značilne tudi poostritve zapornih kazni s postom, trdim ležiščem ali temnico. Časopisne informacije dajejo podatek za 1883 in 1884 leto, da je bila zaporna kazen poostrena kar v 55 primerih, od tega v 34 primerih s postom, v 13 primerih pa sta bila dva ali pa kar trije načini poostritve podani hkrati. Za 1885 leto je bilo skupno 19 informacij o poostritvah.

Tudi plačilo odškodnine in stroškov (v razponu od 25 - 400 goldinarjev) je znano iz obravnavanega obdobja.

Posebnost predstoletnega obdobja v kaznivih dejanjih zoper življenje in telo je tudi uporabljeno orožje oziroma orodje, saj je nekatero orožje (npr. sablja in bodalo) specifično za tisti čas.

Iz časopisnih poročil izhaja, da je bil v večini primerov za hudodelstvo uboja oziroma za hudo telesno poškodovanje uporabljen nož (v 71 primerih), v 29 primerih je storilec uporabil poleno, kol ali palico. Kar v 14 primerih je bila uporabljena tudi sekira, v 7 primerih gnojne vile. V 7 primerih je bilo uporabljeno strelno orožje.

II. Značilnosti kaznivih dejanj zoper življenje in telo pred 100 leti in tedanji način informiranja o njih

Način poročanja in opisovanja posameznih kaznivih dejanj je bil pred 100 leti bistveno drugačen od današnjega. Članki so bili izredno kratki, v glavnem so bile to drobne notice, ki so informirale le o samem dejanju. Pisci člankov so dosledneje objavljali hujša kazniva dejanja.

Običajno je bilo več različnih informacij o kaznivih dejanjih strnjenih pod skupnim naslovom npr.: Domače novice, Izvirni dopisi, Domače stvari, Izpred porotnega sodišča in podobnimi naslovi.

Značilnosti člankov iz 19. stoletja so zanimive tudi v primerjavi z današnjim načinom informiranja. V nadaljevanju so razvidne iz kratkih povzetkov, ki so primerno navedeni.

Zanimivi so nekateri motivi za izvršitev kaznivih dejanj zoper življenje in telo:

- Politični: Prišlo je do pretepa med tremi Slovenci in šestimi Kočevarji, ki so enega Slovenca z noži hudo poškodovali in pobegnili. Iščejo jih žandarji.¹

Trije iredentisti so pretepli več dijakov, ki so v Koperski gostilni "Cesarsko pesem" peli.²

- Koristoljubnost: Pod naslovom "Kranjski 'Hugo Schenk' je bilo zapisano: "F.V. se je seznanil z M.B., obljubil joj, da jo vzame in s to obljubo jo pripravil, da sta šla 26.6.1884 kupovat neko posestvo, v kateri namen mu je ona izročila prihranek 302 gld. Nasproti M. gradu jo je sunil v potok, jo z eno roko zgrabil za roki, z drugo pa za vrat in jo tako dolgo tiščal pod vodo, da je bila mrtva³.
- Ljubosumnost: Pod skupnim naslovom "Izpred porotnega sodišča" je bilo sporočeno: I.H. je 19.2.1885 z motiko udaril po glavi P.G. tako, da je ta umrl. Povod je bila ljubosumnost⁴.
Pretep in uboj je razviden tudi iz zapisa: F.B. in J.Š. sta se stepla, baje zaradi ljubice. J.Š. je obležal mrtev. Zadaaj na levi strani je imel črepinjo na pet kosov razbito⁵.
- Mučenje otrok: Tri mesečnega nezakonskega otroka je živega zakopala v gozdu v jamo in ga pokrila z listjem in kamenjem, da je tam umrl. Prijeli so jo čez eno leto, ko je v bolnici rodila drugega otroka⁶.
Pod naslovom "Berač otroka ukradel" je bilo v Slovencu zapisano: V prepiru je berač berača izdal, da je leta otroka ukradel in ga namerno pohabil, da bi lažje do miloščine prišel.⁷
- Pretepi: Zlasti so značilni pretepi med različnimi skupinami: "Zadnjo, angelsko nedeljo so se fantje stekli kakih deset minut od Dobrave na Šuici. Prišli so skupaj iz dveh farâ, dobravske in topolske. Bila je med njimi stara mržnja, staro sovraštvo.. Trije so bili dobro ranjeni, enega so pripeljali v nezavesti v bolnišnico..⁸
"Veliki pretep je nastal danes zjutraj v Šelenburgovih ulicah med hlapci in drugimi ponočnjaki... Redarji so morali z golimi sabljami med razgrajače seči in so baje dva ranili. Da bi jih le večkrat kaj posekali tistih grdih krokarjev ponočnih"⁹.
"Huda noč je bila minula noč v Ljubljani med odraščeno mladino. Pretepali so se zopet, da je kri na vse strani brizgala. Tepli so se civilisti in vojaki"¹⁰.
Oškodovanec je poklical obdolženca "na korajžo", v pretepu pa ga je obdolženec ubil. Trdil je, da je bil popolnoma pijan. Temu porotniki niso verjeli¹¹.

Sredstva s katerimi so storilci izvrševali kazniva dejanja zoper življenje in telo so bila tudi primerna tistemu času. Npr.:

"V kavarni sta se sporekla M.T. in nek častnik. Častnik je M.T. usekal s sabljo po glavi"¹².

F.V. je z gnojnimi vilami sunil v glavo L.Ž. tako, da je le-ta umrl¹³.

"Zastrupiti je hotela z mišnico J.L. svojega moža G.L. Mož je strup še ob pravem času iz sebe spravil in ženo sodnji izročil"¹⁴.

Zanimivi so tile opisi kazni:

"Smrtna obsodba. J.M., ki je 14.4.1885 napadel J.P. in ga ubil, je bil obsojen zaradi roparskega umora"¹⁵.

Težka ječa je bila večkrat tudi poostrena s postom, trdim ležiščem ali pa s temnico oziroma s samico.

A.M. je udaril A.E. s hrastovim kolom po glavi in ga ubil. Storilec je bil kaznovan s štirimi leti težke ječe, poostrene s postom in temnico¹⁶.

"Pred porotniki stal je včeraj dopoldne ubijalec J.H. 19. aprila stepla sta se s kmetskim fantom na cesti med Lužami in Velesovim, J. H. seže po nož in tovariša ubije. Sedemkrat ga je dregnil in to dvakrat na smrt". Storilec je bil kaznovan s štirimi leti hude ječe, s postom in vsako leto 19. aprila tudi s temnico¹⁷.

Kot dodatek kazni je bila možna tudi odškodnina:

"Drugi na vrsti pred porotniki je bil L.Z. iz Žerovnice, zatožen hudodelstva uboja. 26. maja sta se metala z J.A. Konec metanja je L. Z. počil J.A. s krepelcem tako po glavi, da je poslednji 30. maja umrl. L.Z. je sicer ugovarjal, da ga je v pijanosti kresnil, kar mu porotniki niso potrdili". Poleg 6 let hude ječe, poostrene s postom, je bilo storilcu naloženo tudi plačilo 400 goldinarjev otrokom oškodovanega¹⁸.

Končno je zanimiv tale zapis o pomilostitvi: Pod skupnim naslovom "Domače stvari" je Slovenski narod poročal: "Cesar je pomilostil morilca svoje matere, ki pa je rekel: "Boljše bi bilo, ko bi bilo pri prvi sodbi ostalo, da bi bil obešen"¹⁹.

praviloma
V tistem času obravnave/niso potekale v slovenščini, temveč v nemščini. Izjemna pa je bila tale obravnava:

Obtoženi je s kolom pobil J.O. in ga hudo poškodoval; odrezati so mu morali roko. Velik napredek je, da je vsa obravnava bila v Slovenščini²⁰.

Opombe

1. "Slovenski narod" z dne 16.4.1883, št. 86 IZ RUDOLFOVEGA
2. "Slovenec" z dne 30.1.1885, št. 24 DOMAČE NOVICE
3. "Slovenski narod" z dne 18.9.1884, št. 215 DOMAČE STVARI
4. " z dne 12.6.1885, št. 131 IZPRED POROTNEGA SODIŠČA
5. " z dne 16.7.1885, št. 159 TEPEŽ IN UBOJ
6. " z dne 22.3.1883, št. 66 NA SMRT OBDOJENA
7. "Slovenec" z dne 24.1.1885, št. 19 RAZNE REČI
8. "Slovenec" z dne 11.9.1883, št. 132 IZVIRNI DOPISI
9. " z dne 18.8.1884, št. 189 DOMAČE NOVICE
10. " z dne 27.7.1885, št. 168 HUDA NOČ
11. "Slovenski narod" z dne 15.9.1885, št. 209 IZPRED POROTNEGA SODIŠČA
12. " z dne 21.3.1885, št. 65 TEŽKO RANJEN
13. " z dne 11.3.1885, št. 57 IZPRED POROTNEGA SODIŠČA
14. "Slovenec" z dne 6.2.1885, št. 29 DOMAČE NOVICE
15. "Slovenski narod" z dne 16.6.1885, št. 134 SMRTNA OBSODBA
16. " z dne 3.3.1885, št. 50 IZPRED POROTNEGA SODIŠČA
17. "Slovenec" z dne 16.9.1885, št. 21 PRED POROTNIKI
18. " z dne 15.9.1885, št. 209 PRED POROTNIKI
19. "Slovenski narod" z dne 8.3.1883, št. 55 DOMAČE STVARI
20. " z dne 15.3.1883, št. 61 IZPRED POROTNEGA SODIŠČA

15.3. Premoženjska kriminalitete

Barbka MOČIVNIK-ŠKEDELJ

I. Uvod

Pregledanih je bilo 515 člankov, ki so bili objavljeni v Slovincu in Slovenskem narodu. Številčnejši so bili članki v Slovenskem narodu, v katerem je izšlo v letih 1883-1885 334 člankov na to temo, Slovenec pa je objavil v tem času 181 člankov.

II. Podatki o storjenih kaznivih dejanjih, povzeti po časopisnih poročilih

Na splošno lahko ugotovimo, da se je število člankov o premoženjski kriminaliteti iz leta v leto povečevalo. Tako je bilo leta 1883 objavljenih 116 člankov (54 v Slovincu in 62 v Slovenskem narodu), leta 1884 se je njihovo število povzpelo na 195 (36 v Slovincu, 159 v Slovenskem narodu), leta 1885 pa je znašalo njihovo število že 206 (91 v Slovincu in 113 v Slovenskem narodu). Indeks rasti med leti 1885:1883 je 178.

Pri strukturi premoženjskih KD lahko ugotovimo, da med njimi ni nekaterih kaznivih dejanj, ki jih poznamo danes. Tako npr. ni izšel v obravnavanih letih noben članek, ki bi poročal o neupravičeni uporabi, o uničevanju nasadov in gozdov, seveda pa tudi ni člankov o grabežu, nezakoniti vselitvi, izdaji nekritega čeka ali o ostalih KD zoper enotnost jugoslovanskega trga. Struktura časopisnih poročil o premoženjskih kaznivih dejanjih po letih je naslednja:

Relativno je bilo število poročil o premoženjskih kaznivih dejanjih v letu 1985 za 440 % večje kot pred 100 leti, dočim je število prebivalstva narastlo le za približno 160 %.

Tabela 2: Število poročil o kaznivih dejanjih zoper premoženje

Kaznivo dejanje	Število poročil		%	
	L e t a	L e t a	L e t a	L e t a
	1883- 1885	1985	1883- 1885	1985
tatvina	216	155	42	21,0
velika tatvina	58	258	11	34,0 x
goljufije	56	66	11	9,0
požig	47	17	9	2,0
ponarejanje denarja	32	4	6	0,5
rop + roparska tatvina	27	79	5,2	11,0 x
poneverba	20	15	4	2,0
poškodovanje tuje stvari	19	12	4	1,5
tatvina iz regilioznega objekta	13	2	2,5	0,3
nedovoljena trgovina	6	4	1,2	0,5
zatajitev, dajatev	5	39		5,0 x
odvzem vozila	4	34		4,0
nezakonit lov, ribolov	3	3	4,1	0,4
gozdna tatvina	2	1		0,1
ostala k.d.	7	66		8,7
Skupaj	515	755	100,0	100,0
delež k.d. zoper premoženje od vseh	..	..	32,8	25,9
poprečno na 1 leto	172	755		
indeks	100	440		

x = oznaka za bistveno višji delež

Relativno se je najbolj povečalo število informacij o tim. velikih tatvinah, o ropih in roparskih tatvinah, o zatajitvah raznih dajatev, o odvzemih vozil in število ostalih kaznivih dejanj, ki tedaj sploh niso bila aktualna.

Med ostalimi kaznivimi dejanji je bilo v l. 1985 največ dejanj zoper upravljanje družbenih sredstev in grabeža.

Tabela 3: Razčlenitev ostalih kaznivih dejanj za l. 1985

Kaznivo dejanje	Število
grabež	14
izdaja nekritega čeka	6
neupravičena raba	2
uničevanje gozdov in nasadov	2
ostala zoper:	
- upravljanje družbenih sredstev	33
- enotnost jugoslovanskega trga	6
- družbeno in zasebno premoženje	3
Skupaj	66

Vse to pomeni, da se je v sodobnosti relativno zelo povečalo število informacij o hujših kaznivih dejanjih zoper premoženje, ne pa tako tudi število informacij o manj hudih kaznivih dejanjih, npr. o tatvinah. Pred 100 leti namreč v kazenskem pravu niso poznali tim. inštituta neznatne družbene nevarnosti in je bila tolerantnost do manj hudih kaznivih dejanj zoper premoženje na sploh bistveno nižja kot je sedaj.

Kljub temu pa je bil delež poročil o premoženjskih kaznivih dejanjih glede na poročila o drugih deviacijah precejšen tako pred sto leti kot leta 1985. Pred sto leti je bil nekoliko večji od leta 1985, saj je znašal 32,8 %, leta 1985 pa 25,9 %. Večje razlike znotraj teh deležev pa opazimo pri primerjavi kaznivih dejanj zoper zasebno in zoper družbeno premoženje, kar je seveda pogojeno predvsem z različnim lastninskim odnosom v obeh primerjanih obdobjih. Pred 100 leti je bilo tako bistveno več kaznivih dejanj zoper zasebno premoženje (74 %) kot zoper družbeno premoženje (26 %), medtem ko so leta 1985 časopisna poročila še vedno v več kot polovici primerov govorila o kaznivih dejanjih zoper zasebno premoženje (57 % vseh

poročil), vendar pa je bil tudi delež poročil o kaznivih dejanjih zoper družbeno premoženje precejšen (43 % poročil ali 326 primerov).

V obravnavanih člankih so se pred sto leti kot znani storilci kaznivih dejanj največkrat pojavljali moški (v 80 %), saj so prevladovali skoraj pri vseh kaznivih dejanjih, medtem ko so se ženske kot storilke pojavljale bolj redko (v v 20 %), njihov delež pa je bil še najbolj opazen pri tatvinah in goljufijah. Zanimiva je struktura storilcev po narodnosti. Slovenci seveda prevladujejo, saj ni kaznivega dejanja, v katerem se ne bi pojavljali. Delež tujcev kot storilcev premoženjskih KD pa je praktično zanemarljiv, saj je o njih govorilo le 22 člankov, kar predstavlja 7 %. To dejstvo verjetno lahko vodi k zaključku, da so bila premoženjska kazniva dejanja skoraj izključno domena Slovencev, kar se tiče storilcev.

Podobno je tudi pri oškodovancih. Iz obravnavanih člankov je namreč mogoče povzeti, da so bili tujci kot znane žrtve premoženjskih kaznivih dejanj le v osmih primerih, kar predstavlja komajda 3 % vseh dejanj. Sicer pa je struktura oškodovancev po vrsti in spolu nekoliko bolj raznovrstna kot pri storilcih. Delež moških oškodovancev je manjši (75 %), delež oškodovank pa je bil večji (25 %). V nadaljnjih 93 primerih so bile oškodovane tudi pravne osebe. Natančnejši podatki o strukturi storilcev in oškodovancev po posameznih kaznivih dejanjih so vidni iz tabel 2 in 3.

Tabela 4: Struktura znanih storilcev po narodnosti

Kazniva dejanja	Moški storilci				Ženske storilke			
	Sl	Ni sl.	Nez. nar.	Skupaj	Sl.	Ni sl.	Nez. nar.	Skupaj
tatvina	63	6	25	94	25	-	7	32
velika tatvina	17	-	2	19	-	-	1	1
goljufija	16	4	13	33	9	4	1	14
požig	20	3	4	27	7	-	2	9
ponarejanje denarja	14	-	2	16	3	-	-	3
poneverba	10	3	1	14	2	-	1	3
poškodovanje tuje stvari	5	1	2	8	-	-	1	1
rop	11	-	3	14	-	-	-	-
velika tatvina iz religioz- nega objekta	2	1	3	6	-	-	-	-
ostala premoženjska k.d.	15	-	8	23	-	-	-	-
Skupaj	173	18	63	254	46	4	13	63
Deleži storilcev				80 %				20 %

Tabela 5: Struktura znanih oškodovancev po vrsti, spolu in narodnosti

Kazniva dejanja	Moški oškodovanci				Ženske oškodovanke			
	Sl.	Ni sl.	Nez. nar.	Skupaj	Sl.	Ni sl.	nez. nar.	Skupaj
tatvina	72	4	20	96	23	2	13	38
velika tatvina	20	1	1	22	-	-	-	-
goljufija	9	1	4	14	11	-	-	11
požig	9	-	-	9	5	-	2	7
ponarejanje denarja	1	-	-	1	-	-	-	-
poneverba	-	-	-	-	-	-	-	-
poškodovanje tuje stvari	6	-	-	6	-	-	-	-
rop	9	-	1	10	2	-	-	2
velika tatvina iz religioznega objekta	1	-	-	1	-	-	-	-
ostala premož. k.d.	12	-	2	14	-	-	-	-
Skupaj	139	6	28	173	41	2	15	58
Deleži oškodovancev				75 %				45 %

Časopisna poročila o premoženjskih kaznivih dejanjih so bila zelo skopa kar se tiče podajanja osebnih podatkov storilcev in oškodovancev. Zato ni čudno, da je bilo zelo malokrat mogoče povzeti iz njih podatke o starosti storilcev ali oškodovancev. Le v 61 člankih je bila omenjena starost storilcev (12 % vseh člankov), še slabši pa je bil položaj pri oškodovancih, saj je o njihovi starosti pisalo le pet člankov. Zato so ti podatki lahko zgolj ilustrativni. Med temi 61 primeri ugotovljene starosti storilcev prednjačijo v 24 primerih storilci v starosti od 25 do 49 let, kar 19 primerov je mladoletnikov v današnjem smislu do 18. leta starosti, v 12 primerih so bili storilci stari od 19 - 24 let, v ostalih 6 primerih pa je bila starost storilcev nad 50 let.

Tudi o poklicih storilcev v časopisnih novicah ni bilo dosti podatkov, saj se v več kot polovici primerov poklica ni dalo ugotoviti (v 271 primerih ali 53 %). Boljše so bili opisani poklici oškodovancev. Če upoštevamo, da je šlo kar v 241 člankih (48 %) za hkrati več oškodovanih ali za oškodovano pravno osebo, kjer se poklica pač ni dalo ugotavljati, je delež preostalih oškodovancev, oz. njihovih poklicev, o katerih so poročali kar v 180 člankih (tj. 35 %) precej velik.

Med 150 članki, ki so omenjali poklice storilcev, so bili najpogosteje omenjeni kot storilci postopači, berači, potepuhi in prostitutke (v 31 primerih), v 18 primerih so poročali, da so bili storilci kmečki delavci, tj. hlapci in dekle, v 13 primerih pa drugi delavci. Te tri kategorije predstavljajo med poklici storilcev, o katerih so obstajali podatki, kar precejšen delež in potrjuje hipotezo, da so bili storilci premoženjskih KD pretežno pripadniki nižjih slojev. Ravno obratno lahko ugotovimo pri oškodovancih, saj iz podatkov o njihovih poklicih lahko zaključimo, da gre za bogatejše sloje: v 36 primerih so bili oškodovani lastniki trgovin in delavnic ali njihovi družinski člani, 25 krat so bili oškodovani individualni poljedelci in delodajalci, po 18 krat pa obrtniki in posestniki. To pa predstavlja kar 54 % vseh poklicev oškodovancev, ugotovljenih po časopisnih poročilih. Natančnejši podatki o strukturi poklicev storilcev so razvidni iz tabele 6, o strukturi oškodovancev pa iz tabele 7.

Tabela 6: Poklici storilcev

Poklic	Skupaj
Postopači, berači, potepuhi	31
Kmečki delavci	18
Drugi delavci	13
Upravni finančni delavci	10
Delavci v trgovini, gostinstvu	8
Obrtniki	8
Industrijski in obrtni delavci	7
Lastniki delavnic	7
Individualni poljedelci	7
Ostalo	41
Skupaj	150

Tabela 7: Poklici oškodovancev

Poklic	Skupaj
Lastniki delavnic	36
Individualni poljedelci, delodajalci	25
Obrtniki	18
Posestniki	18
Kmečki delavci	12
Drugi delavci	10
Delavci v trgovini, gostinstvu	9
Učenci, dijaki, študenti	7
Branjevc, branjeve	6
Ostalo	39
Skupaj	180

Obravnavani članki so v pretežni večini poročali o storjenih kaznivih dejanjih na tleh širšega ljubljanskega območja z današnjo Gorenjsko (312 člankov oz. 62 % vseh člankov, ki so poročali o premoženjskih kaznivih dejanjih). Vendar pa tega podatka ne gre interpretirati v smislu žarišča kriminalitete v tem koncu Slovenije, Res je, da so deleži člankov iz ostalih pokrajin bistveno nižji in praktično glede na delež iz ljubljanskega okrožja zanemarljivi. Vendar pa so se kazniva dejanja prav gotovo pojavljala tudi drugod in gre manjše število člankov od tam pripisovati slabši dopisniški mreži, ki ni bila tako razvejana, kot jo poznamo danes.

Število poročil o posameznih vrstah premoženjskih kaznivih dejanj iz posameznih pokrajin je razvidno iz tabele 8.

Tabela 8: Struktura poročil o kaznivih dejanjih po kraju storitve

Območje	Skupaj	Delež v %
Celjsko	33	6
Ljubljansko	312	62
Novomeško	17	3
Tržaško	9	2
Goriško	12	2
Ostalo	7	1
Nedoločljivo	46	9
Neznano	79	15
Skupaj	515	100

Podatki o izrečenih sankcijah so bili v obravnavanih člankih zelo redki, kar spet vodi do zaključka, da so v tistem času več poročali o prijavljenih storjenih kaznivih dejanjih, kot o odkritih oz. o tistih, ki so dobila svoj sodni epilog. Delež člankov, iz katerih ni bilo mogoče razbrati podatkov o sankcijah, je kar 82 % in samo v 92 primerih sta časopisa poročala o kazni. Med njimi pa so bile zastopane prav vse vrste kazni - od smrtne, res le v enem primeru ropa, do oprostilne sodbe, ki je bila izrečena devetkrat. Še največkrat so izrekli zaporno kazen nad 3 do 5 let (13 krat), 12 krat je bila izrečena kazen zavora nad 1 do 2 let in 11 krat nad 5 do 10 let. Denarno kazen so kot glavno kazen izrekli le dvakrat. Izrečene kazni so bile velikokrat še poostrene. Pri premoženjskih kaznivih dejanjih je bil pojav dokaj pogost. Od 83 izrečenih sankcij jih je bilo kar 36 poostrenih, kar predstavlja 43 %. Najpogostejše so za poostritev uporabljali post (o njem govori 19 člankov), pogosto pa je bilo izrečenih celo več vrst poostritev hkrati (v 10 primerih). Enkrat je bila kazen poostrena s temnico, dvakrat s policijskim nadzorom, v štirih primerih pa so bile izrečene druge poostritve.

Natančnejši podatki o številu izrečenih kazni za posamezna kazniva dejanja so razvidni iz tabele 9.

Tabela 9: Poročilo o izrečenih sankcijah za posamezne kazniva dejanja

Kazen	Skupaj	Delež v %
Kazen neznana	423	82
Nad 3 do 5 let	13	
Nad 1 do 2 let	12	
Nad 5 do 10 let	11	
Nad 2 do 3 let	9	
Nad 6 mes. do 1 leta	9	
Oprostilna sodba	9	
Nad 3 mes. do 6 mes.	7	
Nad 10 do 15 let	5	
Do 30 dni	5	
Nad 1 mes. do 3 mes.	4	
Nad 15 do 20 let	2	
Denarna kazen kot glavna kazen	2	
Ostalo	2	
Smrtna kazen	1	
Nad 20 let	1	
Skupaj	515	

III. Značilnosti opisovanja premoženjskih kaznivih dejanj v tedanjih časopisih

Če hočemo povzeti značilnosti opisovanja premoženjskih kaznivih dejanj v tistem času, lahko ugotovimo, da je bil način poročanja bistveno drugačen od današnjega. Članki so bili izredno kratki, v glavnem so bile to drobne notice, ki so povzemale le bistvene ugotovitve o storjenem kaznivem dejanju, ali pa so napovedovale "porotno obravnavo". Že naslovi sami po sebi so bili v glavnem indiferentni (Razne reči, Domače novice, Izvirni dopisi ipd.), ali pa informativni (Tatvina, Rop, Ukradel ipd.). Takemu stilu pa je ustrezalo tudi samo poročanje o stvari. Skorajda ni

senzacionalističnih člankov, tudi poučnih in svarilnih je malo, vendar se najdejo in sicer ob posameznih vrstah kaznivih dejanj, ki bodo obdelana v nadaljevanju. Značilno za poročanje o premoženjskih KD v tistem času je, da lahko članke razvrstimo v dve skupini: eni so zgolj informativni in neprizadeti, druga skupina pa se od prve razlikuje po osebni prizadetosti piscev do problematike, o kateri so poročali.

Za tatvine je npr. značilno, da sta časopisa o njih poročala največkrat. Zato ni čudno, da se statistični podatki o storilcih in oškodovancih ujemajo s splošnimi že opisanimi podatki: kot storilci so prednjačili moški slovenske narodnosti, pripadniki nižjih plasti prebivalstva. Tudi oškodovanci so bili v večini Slovenci, moški, toda pripadniki premožnejših slojev prebivalstva. Prav za tatvino je značilno, da so poročila o prijetih in obsojenih storilcih zelo redka. Iz tega lahko sklepamo, da so časopisna poročila predvsem temeljila na prijavljenih tatvinah. Temu v prid govori več okoliščin: podatki o izrečenih sankcijah so skromni, prav tako podatki o storilcih. Pač pa so poročila veliko bolj bogata s podatki o oškodovancih, predvsem pa so po večini dokaj natančno opisani predmeti, ki so bili ukradeni, po navadi pa je dokaj natančno ocenjena tudi njihova vrednost. Prav pri tem je mogoče opaziti izredno raznolikost predmetov, ki so jih ljudje kradli in ki so gledano z današnjega zornega kota tudi nemalokrat nenavadni. V glavnem sicer prevladuje denar, precej pa je tudi poročil o tatvinah zlatih ali srebrnih ur, jedilnega pribora, nekaj je poročil o tatvinah nakita. Presenetljivo veliko je poročil o tatvinah oblek. Predvsem je veliko pisal o takih tatvinah Slovenski narod, medtem ko so v Slovencu prevladovali notice o tatvinah denarja. Značilno za Slovenski narod in njegovo pisanje je, da je o tatvinah pisal šegavo, včasih celo s precejšnjo mero humarja ali pa vsaj zabavno, le redko je moraliziral (kar je značilnost Slovenca), ali pa je nauk zavil v zabavnejši ton. Na ta način je pisal tudi o tatvinah obleke, o katerih je poročal, kot rečeno, nenavadno velikokrat, predvsem v zimskem času. Tako je npr. zapisal: "Včeraj popoldne ukradel je neznan, gotovo slabo oblečen tat kmetskemu fantu...: srebrno uro z verižico vredno 18 gld, na verižici bil je tudi tolar v spomin cesarjeve poroke vreden 2 gld in zlat prstan vreden 3 gld, črno suknjo vredno 9 gld, rujave hlače vredne 8 gld,

meksikanske škornje, vredne 12 glđ, črn klobuk vreden 2 glđ, 80 kron in belo srajco vredno 1 glđ 50 kron. Kakor se vidi, je neznani tat pobral vse potrebno, da gre kam snubit, ako ga ne dobe orožniki v pest"¹. Iz večine poročil o tatvinah obleke je mogoče sklepati, da so bili storilci predvsem iz nižjih slojev prebivalstva, berači, delavci brez poklica, pa tudi kmečki delavci, hlapci in deklet, npr.: "Tatu je policija takoj dobila in tat in okradeni delavec prišla sta na policijo. Slednji je blagosrčno podaril tatu ukradeno srajco, češ: "Saj je revež res potreben:"² Zabavni ton veje tudi iz naslednjega besedila: "Včeraj po noči proti 9 uri hotel je neznani tat na mitnici na Karlovski cesti skozi okno ukrasti nabrano mitnino. A mitničar ga je prepočil. Ob 11 uri pa se je tat povrnil in ukradel iz stražnice na drugi strani ceste stražniku suknjo, v kateri je bilo 4 glđ. denarja. Sreča, da ni bil stražnik več v suknji, sicer bi bil tat morebiti še njega odnesel"³.

Toda obleka ni bila predmet tatvin le pozimi. Tudi poleti je časopis poročal o njih, zlasti sta zanimiva dva članka, ki opisujeta za današnji čas nenavadna dogodka, vsaj kar se okoliščin tiče: "Včeraj popoldne odpočil si je na Mirjah v senci kmetovalec iz Bizovika. A jako drago je bilo spanje, neznani tat mu je ukradel v spanji suknjo, nekaj vreč in dežnik, tako da ima mož precejšnjo škodo in je šel golorok domov"⁴, in pa: "V spanji okraden bil je ponoči J.K., ko je na Kongresnem trgu obležal. Neznani tatovi so mu slekli suknjo, čevlje, vzeli mu dve ruti in mošnjiček s 3 glđ. denarja"⁵. Za krajo je bil v tedanjem času primeren celo klobuk: "Na plesu je neki gospod vzel poleg svojega še tuj klobuk. Okradeni in tat sta se srečala pred gledališčem, pričela se je velika rabuka, tat se je udal"⁶.

Pogosto so bili predmet tatvin tudi drugi tekstilni izdelki, npr. platno, perilo, namizni prti, brisače, rjuhe, kotenina, pa tudi obutev - čevlji in škornji - in dežniki. Vajenci in pomočniki ali pa tudi drugi obrtni delavci so svojim mojstrom oz. gospodarjem, če pa je bila prilika, tudi drugim, večkrat izmaknili (po časopisnih poročilih sodeč) različno orodje ali surovine, npr. bakrene plošče, železnino, zidarsko orodje, usnje, vosek ipd. Npr.: "V prodajalnico železnine na Križevniškem trgu zahajal

je kleparski učenec G.K. pločevino kupovat. V skladišči, kjer so ga pustili samega, vidi poleg železja več stotov svinca za lovce. Tega bi tudi potreboval, si misli bistroum in že ga jame vrečico za vrečico na okno skladati. Zvečer gre z vozičkom v Knežji dvor, kamor ono okno drži, naloži se svinčenim blagom in hajd domov. Ako smo prov podučeni, menda ga je na ta način pokral okoli 20 stotov (centov)"⁷. Podobno še:

"16-letnega rokodeliča M.F., učenca v Ljubljani, obtožili so, da je imel predolge prste. Gospodarju je izmaknil tri dežnike"⁸.

Oba časopisa sta precej ogorčeno pisala o tatvinah raznih domačih živali (kokoši, puranov, koz, krav) in predvsem je v takih noticah zaslediti očitajoč ton, ko govorijo o oškodovancih, češ da le-ti niso posvečali dovolj pozornosti svojim živalim, ali pa se pisci člankov posmehujejo lastni lahkomišelnosti oškodovancev: "Kopuna ukrala je danes dopoludne neznana malovredna ženska nekaj kmetici rekoč, da gre menjat petak k mesarjem. Neprevidna bila je prodajalka, da je tatici s kopunom vred dovolila po mestu iti iskat drobiža. Lahkoverna kmetica ni videla potem ne kopuna, ne kmetice, ne denarja"⁹. Slovenec pa se je zgražal nad lahkomišelnostjo kmeta, ki je kravo, ki jo je kupil na semnju, privezal k ograji, sam pa odšel na zajtrk: "Naj to služi našim živonorejcem v poduk, da naj nikar živine same ne puščajo!"¹⁰ V zvezi z živalmi pa je zanimiv še opis naslednjega dogodka: "Cigani so pri mlinarji blizo M. sprosil prenočišča. Mlinar jim je star svinjak odkazal. O ponoči cigani strašansko vpitje napravijo in celo hišo k višku spravijo. Mlinar gre radoveden gledat, kaj jim je in vidi, da imajo mrliča med seboj. Stara mati je umrla in ravnokar so jo v rakev zabili. S povzdignjenimi rokami prosijo mlinarja, naj bi jim mrliča štiri ure daleč od tamkaj zapeljal, kjer ga žele pokopati. Mlinar rad, da se jih boče lahko znebil, zapreže in izhir iz Egipta se prične. Ko se zjutraj domov povrne, manjkalo mu je pitane svinje. Sam jo je s cigani peljal"¹¹

Članki, ki bi tako na dolgo opisovali potek dogodkov, so v bistvu redki, zlasti v Slovencu. Zato pa je prav za ta časopis značilno, da je svojim bralcem preko kratkih notic oz. na primerih posameznih kaznivih dejanj dajal poduk oz. nauk: npr.: "Predučerašnjem vkraдел je potomec rodovine dolgorokih dekli Mici Pečun v Šenhlovski cerkvi mošnjiček s 4 glđ. Ženske, bodite previdne tudi v cerkvah!"¹²

Iz vrste tatvin denarja ali drugih dragocenosti izstopajo po nenavadnosti stvari, ki so bile ukradene, pa tudi po stilu pisanja, kakršnega danes zasledimo kvečjemu še v črnih kronikah, naslednji članki:

Članek, ki govori o neznanih tatovih "uzmovičih", ki so izrabili odsotnost gospodinje, ko je le-ta gostom odnesla prvi kos pečenke. Med tem časom so odnesli s seboj vso pečenko s posodo vred. "Iz porcij, ki bi jih bila dala pečenka, se sklepa, da je družina uzmovičev v tem predmestju zelo velika. Kako je teknila večerja, ali je bilo tudi kaj na enak način pridobljenega vina zraven, se ne ve; samo to je znano, da krčmarica in nje gostje neso imeli povoda, žaklicati tatovom: "Dober tek!"¹³

Podobno je opisano veseljačenje hlapcev nekega gospodarja: "Veselo gostovanje so imeli hlapci gospodarja R. na Dunajski cesti. Ukrali so mu dva soda piva iz kleti in ju židane volje popili. Ko je gospodar to izvedel, pognal je pivske brate s stoloravnateljem vred iz službe"¹⁴.

Zanimiv je tudi prispevek o čebelah: "Panj čebel ukradel je z vrta učiteljske pripravnice v Resljevih ulicah neznan tat, gotovo nekoliko čebelar-strokovnjak, ki si je mislil, da so čebele že dovolj nanesle in da itak v bodoče ne bo več kaj prida ber. Panj prinesel je čez ograjo, na cesti iztrgal satovje, čebelam pa velikodušno dal svobodo zlato. Redarstvo tatu zasleduje"¹⁵.

Pogosto je mogoče ugotoviti, da so storilci, ki so jih prijeli, že večkratni povratniki. Npr.: "Tatico, ki je na N. na Draškovičevem dvorišču na vozu spečemu žep prerezala in listnico s 75 gld. vzela, že imajo v osebi M.T., katero pri sodnji že dobro poznajo"¹⁶, nadalje: "... pod Tivoli ukradena je bila po znanem tatu gostilničarju E. njegova koza..."¹⁷, ali: "FB, ki so ga pra dnevi izpustili iz ječe, je ukradel velik kos salame..."¹⁸, ali: "Policija je ujela obče znanega in nevarnega J.Č. iz Zgornje Hrušce, ki je bil že lansko leto iz kaznilnice izpuščen in zaradi tatvine mnogokrat kaznovan. Zadnjo tatvino izvršil je Č. na Ljubljanskem barju, na Hauptmanci, kjer je nekemu kmetovalcu pokral vso praznično obleko, poleg tega pa še uro z verižico, tolarjem in zlatim prstanom"¹⁹.

V tej zvezi je zanimiva izjava enega od povratnikov, ki so ga ponovno zasačili pri žeparjenju. Slovenski narod je povzel njegove besede na sodišču: "Takim se odmeri 15-20 na zadnjico; če pridemo v zapor, dosti slabše spet ven pridemo"²⁰.

Zelo redko članki o tatvinah pozivajo bralce, naj pomagajo pri odkrivanju storilcev. Najbrž edini tovrstni članek je iz leta 1883: "V noči od 15. do 16. t.m. iskopal in odnesel je neznani tat na Drenikovem vrhu dve štiriletni jablani. Komur možno, naj pripomore, da se tatu na sled in tako ustavi njegovo škodljivo delovanje"²¹.

Prav tako redko pa ti članki ocenjujejo delo preiskovalnih organov oz. policije pri odkrivanju kaznivih dejanj oz. še posebej tatvin. Na nek način kritično se do policije obrača Slovenec l. 1884: "... Kakor smo zvedeli, zbira se ta tatinska družba v Justinovi žganjariji na Bregu in dobro bi bilo, da bi mestna policija sve stalne Justinove goste potrebila"²². Še bolj direkten in nezadovoljen s stanjem na tem področju pa je bil Slovenski narod l. 1885, ko je zapisal: "Tatovi in tatice so v zadnjem času ponovno pričeli svoj malopridni posel. Storilci tatvin niso izsledeni. Postopači se oblastno sprehajajo po mestu, ker je redarstva premalo. Naj bi srečni časi za lopove v Ljubljani vendar že nehali"²⁴.

Iz tega lahko sklepamo, da kljub velikemu številu člankov o tatvinah časopisi še zdaleč niso mogli poročati o vseh, veliko problemov pa so imeli tudi v tistem času s pojavom prijavljenih in odkritih kaznivih dejanj oz. tatvin. Čeprav sta časnika malokrat izrekala kritično oceno na ta račun, in se le ta skrije v množici drobnih poročil o tudi neznatnih tatvinah, se nezadovoljstvo nad takim položajem nenazadnje čuti tudi iz teh na videz neprizadetih člankov, ki s svojo količino kljub informativnemu načinu pisanja opozarjajo na naraščanje števila tatvin v prostoru.

Glede na tovrstno občutljivost časnikarjev do tatvin, ko se jim je zdelo vredno objavljati tudi članke o "neznatni družbeni nevarnosti" gledano seveda z današnjega zornega kota, bi utemeljeno pričakovali, da bodo poročila o velikih tatvinah še toliko bolj kritična, poučna, zanimiva ali pa sodeč po današnjem poročanju tudi senzacionalistična. Vendar temu ni tako. Kljub temu da je iz časopisov razvidno, da je nekaj velikih tatvin

opravilo več storitev oz. skupine le-teh in da so včasih odnesli s seboj tudi večje količine denarja, ni nobeno poročilo senzacionalistično ali vsaj po obsegu daljše, da bi bolj pojasnjevalo okoliščine ali način storitve kaznivega dejanja. Iz poročil ni zaznati značilnosti, opisanih pri tatvinah (zabavni ton pisanja, podajanje naukov, ogorčenje), ampak so članki o velikih tatvinah bolj informativni in neprizadeti. Skrb nad naraščanjem kriminala se odraža le v enem sestavku: "Sinoči je pritiho-tapil se nekdo v hišo pred škofijo, nekdo, ki gotovo ni imel dobrega na-mena, se dal zapreti v hišo in potem hoteč pričeti svoje tatinsko rokodel-stvo. Pa zapazili so ga in policija mu je potem pokazala, kje je za take ljudi prostor. - Skoro bo v Ljubljani kmalo tako, kakor na Dunaju"²⁴.

Podobno neprizadetost piscev lahko ugotovimo iz člankov o veliki tatvini iz religioznega objekta, pri poneverbah, roparskih tatvinah, požigih in celo ropih. Prav pri tej vrsti kaznivega dejanja so edinkrat med premože-njskimi kaznivimi dejanji poročali o izrečeni smrtni obsodbi: "Na smrt obsojen postopač Mežan. Napadel je prov na roparski način hlapca Jakoba Prosena pri pekovskem križi in mu je pobral malenkosti. Pozneje je v bolnišnici umrl"²⁵. Kljub temu pa je članek napisan suhoparno in strogo informativno. Na splošno lahko ugotovimo za članke o ropih, da kljub tematiki, ki je primerna za senzacionalistični način pisanja, pred 100 leti temu ni bilo tako. V teh člankih ni zaslediti niti zgražanja nad dejanji, ni opozoril ali pouka ljudem, naj bodo previdni ali pozorni, skratka v člankih ni čutiti nikakršne osebne prizadetosti piscev, verjetno tudi zaradi sorazmerno majhnega števila tovrstnih dejanj oz. poročil o njih.

Precej drugačen ton pisanja pa lahko opazimo pri poročanju o tistih kaz-nivih dejanjih, kjer gre za spravljanje ljudi v zmoto ali za zavajanje ljudi. Pri goljufijah npr. je način pisanja spet bolj razgiban in med 56 članki, kolikor jih je o goljufiji pisalo, se spet najde kakšen zanimivo pisan in daljši članek, ki natančneje pojasnjuje samo dejanje in okoliščine, v katerih je bilo storjeno. Zanimivo je, da je to eno od redkih kaznivih dejanj, pri katerem je bil opaznejši tudi delež ženskih storilk (25 % vseh storilcev goljufije). Posebna značilnost člankov o goljufijah pa je njihov svarilni ton, v katerem ljudi opozarjajo na sumljive posameznike,

ali pa zaskrbljeno ugotavljajo, da se pojavljajo sleparji in goljufi, ki jim ljudje prehitro nasedajo. Na ta način sta časopisa ljudi pozivala, naj bodo previdni in naj ne nasedajo goljufom. Npr.: "Slepar obiskuje po Ljubljani razno gospodo, kateri se predstavlja za agenta Dunajske firme, ktera s papirjem trguje ter ponuja papir, na kar si daje po 3 glđ. predatja. Tukaj bodi vsem in vsakemu povedano, da take firme ne Dunaju niti ni ne"²⁶. Ravno o tem dogodku je pisal tudi Slovenski narod in prav tako svaril ljudi pred neznancem. Podoben je način poročanja o naslednjem dogodku: "Dosledno narašča pritok Abrahamovega rodu. In ta pritok ni ravno blagodejen. Priznamo sicer, da prihajajo vmes časti vredni Židovi, a mnogo je tudi smeti. V zadnji čas pojavila se je jedna nova zvezda iz Jutrove dežele, katera pod krinko trgovine preži na lahko-miselne ljudi ter jim pri kartah po geslu corriger la fortune prazni in lajša žepe. Dotičnika je lahko spoznati po odurni vnanjosti, vsled katere bi bil lahko model Shyloku. Te osebe kakor tudi njegovih navadnih pajdašev in pomagačev treba se ogibati"²⁷.

Prav na podlagi takega tona pisanja oz. poročanja o goljufijah je mogoče sklepati, da so bili časnikarji do tega kaznivega dejanja od vseh premoženjskih kaznivih dejanj najmanj indiferentni ter da so se čutili poklicane, da ljudi na nek način obvarujejo pred goljufi in jim na ta način seveda pomagajo.

Podoben pa je lahko zaključek pri obravnavanju poročil o kaznivih dejanjih ponarejanja denarja. To je najbrž edino premoženjsko kaznivo dejanje, kjer je % znanih izrečenih kazni večje (53 % ali 17 primerov) od % neznanih izrečenih kazni (47 % ali 15 primerov). Značilno je še, da so bili poklici storilcev odkriti v 25 % teh kaznivih dejanj in da je med njimi največ obrtnikov, ki so imeli možnosti za ponarejanje. Ugotovili pa smo že, da je bila pri teh kaznivih dejanjih precejkrat ugotovljena tudi starost storilcev, ki je odstopala od povprečja oz. od povprečne ugotovljene starosti storilcev drugih kaznivih dejanj. Vsi ti podatki kažejo na to, da so bila poročila o ponarejanju denarja večkrat napisana na podlagi opravljenih sodnih obravnav, ali pa vsaj takrat, ko so storilce prijeli. Torej so tudi v tem pogledu ti članki do neke mere specifični. Kadar pa so poročali o dejanjih, ko storilec še ni bil znan, oz. je bil neodkrit ali neprijet,

se v poročilih pojavlja skrb in svarilo bralcem in jih po tej plati lahko primerjamo s poročili o goljufijah: "Ponarejen denar izdal se je včeraj v Ljubljani v Jeutkovi štacuni v podobi dveh tolarčkov. Bodite previdni!"²⁸, ali pa: "Čuvajte se ponarejenih petdesetakov. Na Primorskem prišel c.kr. sodniži jeden tak kos v roke. Ponarejeni so deloma s pomočjo fotografije, deloma s ponatisom"²⁹. Svaril pa je tudi Slovenski narod: "Ponarejen zlat denar ponujajo v Trsti lahkovernim ljudem niki sleparji v zameno ali naprodaj. Redarstvo je baje tem tičkom že za petami in jih je te dni že nekaj zaprlo. Čuvaj se vsak teh preprijaznih ponujalcev!"³⁰ Iz poročil je mogoče sklepati, da so se ljudje lotevali ponarejanja kovanega denarja (največkrat obrtniki), pa tudi papirnatega denarja. Vendar pa za ponarede kovanega denarja časopisa kar po vrsti ugotavljata, da so bili slabi: "... tako zelo slabi, da niso bile denarju podobne..."³¹, ali pa ugotavljajo, da je bil ponarejeni denar tako slab: "... da ga je vsaka baba spoznala..."³² Verjetno je tudi to eden od razlogov, da so ponarejevalce, ki so po večini hoteli sami ponarejeni denar spraviti v obtok, precej pogosto odkrili in jih spravili pred sodišče.

Podobno osebno prizadetost piscev člankov kot pri prejšnjih dveh kaznivih dejanjih lahko kljub majhnemu številu člankov (le 19) ugotovimo pri poročanju o poškodovanju tuje stvari.

Značilnost člankov o tem kaznivem dejanju je zgražanje piscev nad "vandalizmom", npr.: "Pretekli petek si je nekdo zopet zabaval pri katoliški bukvarni ter za kratek čas nekako blizo polnoči prerezal vrvi in tudi solnčne plahte. Močali smo do zdaj, ker vemo, da take reči naznamovati ni nikakor na čast; a zdaj več v četrtič - nam je pa že vendar malo preveč..."³³ Časopisa sta tudi ob tem kaznivem dejanju pozivala na "samozaščitno" delovanje ljudi, kot bi rekli v današnjem jeziku: "Sprehajalci v Tivoliju so prijeli žensko, ki je smrekam in jelkam rezala vržičke. Izročili so jo mestnim paznikom. Žaleti je, da bi občinstvo vedno tako postopalo"³⁴. V nekaterih primerih sta se časopisa postavila v vlogo razsodnika. Takrat sta v obtožujočem tonu krivila za "vandalizem" tudi same mestne oblasti po načelu "prilika dela tatu": "Surovo moč kake pijane muhe, ki nikjer miru ne da in se nad vsako rečjo spotika, skazovala se je tudi nedavno pri muzeji na štirih podobah, ktere je poškodovalo.

Muzej je zunaj mesta in vsakojaki surovosti tako rekoč na razpolaganje. Zabraniti bi se dal vsak tak bodoči vandalizem s tem, če bi se okoli prekrasne stavbe postavila primerna železna ograja, o kateri je bilo že svoje dni govora. Tukaj ni treba štediti, potrebna bo zahteva!"³⁵ Včasih so bila poročila o teh dejanjih tudi pikro hudomušna: "Potepuh je pregledoval pošto iz nabiralnika na Krišparjevi hiši nasproti magistrata; ker ni bilo voščila za njega, je vzel nekaj pisem, jim odtrgal marke, jih strgal, na dopisnice pa pripisal nesramna voščila in vrnil v nabiralnik"³⁶.

Iz poročil pa je mogoče sklepati še na eno značilnost tovrstnih dejanj in sicer, da so na ta način med seboj obračunavali "nemškutarji" in Slovenci zaradi političnih nesoglasij in razprtij: "Dr. V., pristava okrajne sodnije nadlegujejo nemškutarji in so mu v okno dva kamna vrgli, vse zato, ker je Slovenec"³⁷. Zanimivo pa je še poročanje o dogodku v Celju. Slovenski narod mu je dal politični prizvok: "V Celju je neznanec poškodoval spomenik cesarja Jožefa. Nemci so obtožili Slovence in razpisali nagrado, potem pa so ugotovili, da je storilec sin nemškega uradnika"³⁸. Slovenec pa se je omejil na golo informativno poročanje, ki se je omejilo na osnovne podatke o dogodku: "V Celju je ponoči nekdo metal kamenje v bronasti kip cesarja Jožefa II. Zdrobil je meč in poškodoval glavo"³⁹. Še eno splošno značilnost poročanja o takih dejanjih lahko razberemo iz obeh časopisov: oba sta moralno ocenjevala storilce, kar ni bilo v navadi pri pisanju o vseh premoženjskih kaznivih dejanjih. Ravno pri tem dejanju pa se v opredelitvah storilcev skoraj redno pojavljajo nazivi: "malopridnež", "neznani lopovi", "hudodelec", "pijana muha", "krokarji", "ponočni razsajalci" ipd.

Nekaj podobnega lahko ugotovimo pri požigih, čeprav so sicer na splošno ti članki zgolj informativni in zelo kratki. Nekajkrat je mogoče zaslediti le ogorčenje avtorjev nad škodo, ki je bila vedno velika. Po oceni piscev bi bila lahko manjša, ko bi v krajih imeli "brizgalnice". Prav tako je značilno za članke o požigih, da v njih ni zaznati očitajočega tona, kadar so zažgali "blazneži, nore ženske" ali otroci. V takih primerih časopisa prej grajata okolico, bodisi zato, ker ne poskrbi za gasilne

aparate, bodisi zato ker za storilce iz prvih dveh kategorij, ki so že večkrat zažgali, ni bilo pravočasno poskrbljeno. Pač pa sta oba časopisa bolj ostra v moralnih obsodbah storilcev, ki so požgali "iz maščevanja" ali "iz sovraštva". Tu je šlo predvsem za kmečke delavce, ki so požgali svojim gospodarjem, ali pa za nezaposlene, ki so požigali iz svojega nezadovoljstva nad stanjem, v kakršnem so bili. Tudi kadar so ostali storilci neznani, so bili v časopisih označeni kot "požigalci", "zločinci", "poredneži", "tolovaji", skratka z izrazi, ki so imeli izredno negativen prizvok.

Če smo ugotavljali, da se je osebna prizadetost piscev o tatvinah, ki jih je bilo sodeč po časopisnih poročilih tedaj od vseh premoženjskih kaznivih dejanj največ, izražala predvsem preko množice časopisnih notic o tem pojavu, ter da so pisci ostajali praktično indiferentni pri ostalih klasičnih premoženjskih deliktih - veliki tatvini, ropu, poneverbi, roparski tatvini ali o veliki tatvini iz religioznega objekta - je prav nasprotno mogoče ugotoviti pri poročilih o tistih dejanjih, o kateri so pisali zelo redko. Članki o nedovoljeni trgovini, zatajitvi dajatev, o odvzemu vozila ali o ostalih KD zoper premoženje, so bili po svojem obsegu skorajda zanemarljivi, a so bili po svoji vsebini veliko bolj zanimivi, pisani z osebno prizadetostjo pisca in z njegovo interpretacijo dogodka, podkrepljeni z njegovo oceno oz. z njegovim mišljenjem o dogodku, kot pri prej navedenih kaznivih dejanjih, ki so se v časopisnih poročilih pojavljala večkrat.

O nedovoljeni trgovini je npr. izšlo le šest člankov, a kar dvakrat sta se časopisa dotaknila po njunem mnenju nedopustnega ravnanja branjevč: "Mestno prebivalstvo, posebno manj premožnih stanov, se silno pritožuje o tem, da branjevci in branjevke na trgu vse prekupujejo in potem mnogo dražje prodajajo, ko tisti, ki svoje pridelke s kmetov na prodaj prinašajo. Zlasti to velja o sadji, ker ne moreš nič kupiti od družih, ko od branjevcev..."⁴⁰ Enako je pisec članka ugotovil z nezmanjšano mero nezadovoljstva o zelenjavi, ki so jo branjevke takoj pokupile od kmetov, same pa so jo dvakrat dražje prodajale.

Nič manjšega ogorčenja niso pisci kazali pri poročanju o zatajitvah dajatev, čeprav so o tem poročali le petkrat. Šlo je v glavnem za zatajitve

mitnine. Pristojbine so se morale plačevati pri uvozu stvari v mesto, npr. pri prevozu vina, špirita, riža in premoga, kjer je po oceni časopisov prišlo mnogokrat do utaje. Slovenski narod je bil zaradi takega početja zelo ogorčen in pri svojem poročanju ni iskal nikakršnih olajševalnih okoliščin za storilce: "Utihotapiti je hotel predvčeraj neki mesar po cesti Rožnika celo zaklano kravo, ki je bila že razsekana, s kožo vred. Vozil je prav počasi proti kolibi užitninskega paznika, ki je tam nastanjen. A dospevši do njegove hiše, pognal je konja v dir. Ujeli so ga, odvzeli mu vso zaklano kravo in še globo bo moral plačati. Kdaj se bodo vendar odvadili ljudje na ta način hoteti goljufati mestni užitninski zakup. Naj bi jim vendar jedenkrat zasvetila luč spoznanja, da je to sramota in da goljufajo svoje someščane in sami sebe"⁴¹.

O gozdnih tatvinah sta izšla le dva članka, a je kljub temu časopis tovrstno početje ostro obsojal. "Odkar je na postonjskem prepovedano sekati smreke, se je na dolenski strani začelo množično podiranje dreves. Vlada se poziva, da nekaj ukrene in na podlagi zakona zabrani ta vandalizem!"⁴² Čez nekaj časa pa je isti časopis že poročal z velikim zadovoljstvom o napovedani ostrejši kaznovalni politiki na tem področju. "Z veseljem pozdravljamo te navedbe magistrata Lj. katere so tem potrebneje, ker prebivalstvo nema še toliko razuma, da bi samo čuvalo te nasade in spoštovalo tujo lastnino"⁴³.

O nezakonitem lovu in ribolovu so pisali le trikrat, a v enem od teh člankov si pisec ni mogel kaj, da ne bi bralcem pojasnil, kdaj gre za krivolov: "Do lova ima tisti pravico, kdor ga vzame "v najem" ali pa ima od zakupnika lova dovoljenje. Vsak drug se pregreši zoper postavo.

Pri kaznivem dejanju odvzema vozila je šlo v glavnem za tatvine voz s konji, o čemer pa je bilo sorazmerno malo poročil, le štiri. Razlog za to je navedel kar sam pisec enega od časopisov. Zapisal je, da si podeželani na deželi v primerih, ko jim "fantalini" ukradejo konja, ne smejo sami pomagati, ker bi njih same takoj zaprli. Če pa gredo tožit, dobijo "fantalini" kvečjemu 10-12 ur zapora. Ko pa se od tam vrnejo, povrnejo ovaditelju na ta način, da mu kaj razbijejo ali se mu maščujejo na drugačen način, tako da vsakdo: "... premisli, preden gre k sodnji..."⁴⁵

IV. Zaključek

Mentaliteta pisanja o premoženjskih kaznivih dejanjih pred sto leti torej ni bila enotna. Lahko bi povzeli, da so se pisci časopisnih poročil čutili poklicane, da bralce opozarjajo na tista kazniva dejanja, ki so v veliki meri odvisna od šibkosti žrtve: od njene nevednosti, nepoučenosti, zaupljivosti do neznancev, včasih pa tudi od njene lahkomiselnosti. Po drugi strani pa so bili članki bolj prizadeto napisani, kadar je šlo za oškodovanje večjega števila ljudi ali javne dobrine, medtem ko so pokazali bistveno manj občutljivosti, kadar so poročali o oškodovanju zasebnega premoženja. Značilnost, da med članki prevladujejo poročila o tatvinah, je razumljiva. Žrtve so do njih zelo občutljive, ker jih občutijo neposredno na svojem premoženju in je iz tega razloga verjetno število prijavljenih kaznivih dejanj, na podlagi česar so bili pretežno pisani članki, precejšnje.

Precej pomembna značilnost tedanjih poročil je, da so bili podatki o izrečenih kaznih zelo skromni, da pa bi se iz njih dalo sklepati, da so bile kazni v tistem času stroge in hujše od današnjih. Nikjer namreč ni bilo razmišljanj o t.i. neznatni družbeni nevarnosti, mnoge kazni so bile poostrene s hudimi poostritvami (post, temnica ipd.), poleg tega ni bilo pogojnih kazni. Iz tega pa bi se dalo sklepati, da je bil storilec, kadar so ga odkrili in ga spoznali za krivega, obsojen in da je moral kazen tudi prestati.

Opombe

1. Slovenski narod, 13.11.1884, št. 262, Tatvina
2. Slovenski narod, 22.12.1884, št. 294, Ukral
3. Slovenski narod, 12.11.1884, št. 261, Tatvina
4. Slovenski narod, 30.7.1884, št. 174, Draga "siesta"
5. Slovenski narod, 28.7.1884, št. 172, V spanji okraden
6. Slovenski narod, 28.1.1885, št. 22, Tatvine
7. Slovenec, 5.3.1884, št. 54, Tatvina
8. Slovenec, 15.12.1885, št. 286, Pred porotniki
9. Slovenski narod, 24.12.1884, št. 296, Kopuna ukrala
10. Slovenec, 8.8.1884, št. 182, Kravo ukradli
11. Slovenec, 6.9.1883, št. 129, Razne reči
12. Slovenec, 12.5.1885, št. 107, Tatvina v cerkvi
13. Slovenski narod, 16.12.1884, št. 289, Dober kup večerja
14. Slovenski narod, 24.9.1884, št. 220, Veselo gostovanje
15. Slovenski narod, 10.9.1884, št. 208, Panj čebel
16. Slovenec, 10.10.1885, št. 231, Tatica
17. Slovenski narod, 18.6.1884, št. 138, Tatvina
18. Slovenski narod, 21.3.1884, št. 65, Nepoboljšljivi tat
19. Slovenski narod, 15.11.1884, št. 264, Policija
20. Slovenski narod, 9.3.1883, št. 56, Izpred porotnega sodišča
21. Slovenski narod, 17.11.1883, št. 263, Tatvina
22. Slovenec, 31.3.1884, št. 74, Vkradla sta
23. Slovenski narod, 10.7.1885, št. 154, Tatvine
24. Slovenec, 1.2.1884, št. 27, Priklatež
25. Slovenec, 16.6.1885, št. 134, Na smrt obsojen
26. Slovenec, 28.11.1885, št. 273, Slepar
27. Slovenski narod, 18.12.1883, št. 289, Svarilo
28. Slovenec, 15.7.1885, št. 158, Ponarejen denar
29. Slovenec, 29.5.1885, št. 120, Čuvajte se
30. Slovenski narod, 6.12.1884, št. 282, Ponarejen zlat denar
31. Slovenski narod, 25.9.1884, št. 221, Ponarejevalci denarja
32. Slovenski narod, 17.12.1885, št. 288, Izpred porotnega sodišča
33. Slovenec, 6.8.1883, št. 103, Pretekli petek

34. Slovenski narod, 23.5.1883, št. 116, Gozdno poškodovanje
35. Slovenec, 1.12.1885, št. 275, Surova moč
36. Slovenec, 8.1.1885, št. 5, Izvirni dopisi
37. Slovenski narod, 3.2.1883, št. 27, Iz Ljutomera
38. Slovenski narod, 6.4.1883, št. 18, Celjski nemčurji
39. Slovenec, 10.2.1883, št. 18, Razne reči
40. Slovenec, 12.9.1883, št. 133, Prekupovanje na trgu
41. Slovenski narod, 23.8.188 , št. 186, Utihotapiti
42. Slovenski narod, 16.5.1883, št. 110, Opustošenje gozdov
43. Slovenski narod, 25.2.1884, št. 46, Pod Golovcem
44. Slovenec, 29.1.1885, št. 247, Zarad lovske tatvine
45. Slovenec, 15.9.1884, št. 212, Domače novice.

Tabela 1b: Število poročil o prometni varnosti

Promet	"Slovenski narod" 1883 - 1885	"Delo in Slovenski narod" 1883 - 1885		
		1883	1884	1885
Poročila nesreče (šifra 51)	52	77	80,0	59,0
Kazenska dejanja super varnosti javnega prometa (šifra 43)	13	532	17,0	40,6
Prostovolni prekrški (šifra 79)	2	2	3,0	0,4
Skupaj	67	1310	100,0	100,0
Delež Šlankov v prometni var- nosti v primerjavi s števili Šlankov				
	4,1 %	45 %		
povprečno na leto	22	1310		

15.4. Kazniva dejanja in prekrški v prometu

Alojz FERLINC

V časopisih "Slovenec" in "Slovenski narod" je bilo v letih 1883 - 1885 objavljeno 65 člankov s prometno problematiko. Od tega so se v 52 člankih obravnavale prometne nesreče, v 11 primerih kazniva dejanja zoper varnost javnega prometa in v dveh primerih prometna prekrška. Dnevnika "Delo" in "Ljubljanski dnevnik" pa sta v letu 1985 objavila skupaj 1310 člankov s to problematiko, kar je 60 krat več kot povprečno letno v letih 1883 - 1885. To je razumljivo, saj se je promet v zadnjih 100 letih povečal ne samo po številu udeležencev, ampak tudi po vrsti prometnih sredstev pa tudi pomen časopisa je danes dosti večji. To da se danes v dnevnem tisku prometa posveča večja pažnja, je razvidno tudi iz dejstva, da je bilo v letih 1883 - 1885 posvečeno prometu le 4 % člankov, ki opisujejo kakšno deviantno ponašanje, v letu 1985 pa kar 45 %.

Kot je že omenjeno, je bilo v časopisih "Delo" in "Dnevnik" v 1985 letu objavljenih skupaj 1310 člankov s prometno tematiko. Od tega se je 773 člankov nanašalo na tematiko prometnih nesreč, 532 člankov se je nanašalo na kazniva dejanja zoper varnost javnega prometa, dočim je takšnih člankov bilo v 3 letih pred 100 leti samo 11 in 5 člankov o prekrških

Tabela 10: Število poročil o prometni varnosti

Promet	"Slovenec in Slovenski Narod" 1883 - 1885	"Delo in Dnevnik" 1985	% 1883-1885	% 1985
Prometne nesreče (šifra 61)	52	773	80,0	59,0
Kazniva dejanja zoper varnost javnega prometa (šifra 62)	11	532	17,0	40,6
Prometni prekrški (šifra 79)	2	5	3,0	0,4
Skupaj	65	1310	100,0	100,0
Delež člankov s prometno tematiko v primerjavi z drugimi članki	4,1 %	45 %		
povprečno na leto	22	1310		

Zanimiv je tudi podatek, da se od skupaj 52 prometnih nesreč, ki so objavljene v časopisih "Slovenec" in "Slovenski Narod" v letih 1883 - 1885, 30 ali 60 % nanaša na cestni - boljše rečeno na zaprežni promet, 22 ali 40 % pa na železniški, kar je za takratne prilike bilo tudi normalno.

Glede načina in stila pisanja omenjenih člankov izpred 100 let, je karakteristično, da so bili ti članki objavljeni predvsem v stolpcu "domače novice", oziroma "domače stvari" in to v telegrafskem stilu tako, da se je dogodek samo ugotovil, brez vsakršnega komentarja. Da je pisec članka, dal dogodku svoj komentar, je bilo ugotovljeno samo v treh primerih, zato jih tudi dobesečno navajamo: "Slovenski Narod" št. 245 z dne 23.10.1884 je pod naslovom "Domače stvari" objavil: Preteklega dne ob pol 12 uri ponoči je vlak povozil Antona Muklina, 42 letnega že. stražnika, očeta 6 nepreskrbljenih otrok. Vzrok nesreče je bila nepazljivost. Muklina bil je zaprl ograjo na desni strani in ko je tovorni vlak iz Trsta bil že skoro tik njega, skočil je na levo stran, da bi ograjo tudi na levi strani zaprl. A v skoku zgrabi ga vlak in vleče kakih 20 metrov proti južni železnici kolodvora, po tiru naprej. Muklin je bil težko ranjen, kosti na glavi ter prsi so bile zdrobljene. Prinesli so ga v stražarnico, kjer je čez par trenutkov umrl. To je že drugi slučaj, da je pri tej stražarnici plačal stražnik svojo službo z življenjem".

"Slovenec" št. 193 z dne 22.8.1884 je pod naslovom "Domače novice", objavil: "Iz Ribnice se nam poroča, da je šel v nedeljo 17.t.m. nek pijan človek iz Dolenjske vasi domu proti Rakitnici. Na poti pride za njim težak z moko naložen voz kočevskega peka. Pijanec bi se bil rad peljal, ter se je po sili obesil na copan, pa je omahnil in tako nesrečno padel pod voz, da mu je šlo kolo čez nogi in ga hudo poškodovalo. Koliko nesreč se je ljudem že vsled pijanosti zgodilo in vendar ni videti, da bi žganjepivstvo kaj pojenjavalo".

"Slovenec" št. 130 z dne 7.6.1884 je pod naslovom "Domače Novice" objavil: "Včeraj popoldne ob 06,00 uri je na Spodnjih Poljanah kmet z vozom povozil 4 letnega Ludvika Kramarja, ki se je igral na cesti. Kolo mu je šlo čez oprsje. Nesrečno dete še živi. Taki zanikerni starši zaslužijo ojestre kazni da bi si zapomnili, da se otroci ne smejo nigdar sami na cesto puščati".

Po svoje so zanimivi tudi podatki o vzrokih prometnih nesreč, ki so se dogajali pred 100 leti. Iz takratnih člankov, ki opisujejo prometno tematiko, je mogoče ugotoviti, da je bila alkoholiziranost vzrok prometnih nesreč v 4 primerih, prehitra vožnja vpreg v 3, neprevidnost pešca v 4, v 7 primerih so se splašili konji, za ostalih 12 primerov so vzroki različni. Glede teže posledic prometnih nesreč vidimo, da je 7 ljudi bilo lažje in 18 težje poškodovanih, 7 jih je pa poškodbam podleglo. Če oškodovance delimo na otroke, starejše in ostale, dobimo podatek, da so bili otroci največkrat smrtno poškodovani (v 3 primerih) vsi ostali pa v 4 primerih.

Kar se tiče železniških prometnih nesreč je ugotovljeno, da je bila nesreča v petnajstih primerih posledica neprevidnosti ali ponesrečenca, ki je hodil po tirih ali pa strojevodje, v dveh primerih prevelika brzina, dočim je bil v 5 primerih vzrok neznan. Posledice železniških prometnih nesreč so bile tudi bolj tragične, saj je v teh nesrečah izgubilo življenje 11 ljudi, 4 so pretrpeli težke telesne poškodbe. Omembe vreden je tudi podatek, da so bili zelo pogosto žrtve železniških prometnih nesreč delavci železnice in to kar v 7 primerih. Od skupaj 22 železniških prometnih nesreč, se jih je 8 končalo samo z gmotno škodo.

V zvezi s kaznivimi dejanji zoper varnost javnega prometa, je bilo objavljenih skupaj 11 člankov, 3 opisujejo kazniva dejanja na železnici, 8 pa v cestnem prometu, kar predstavlja razmerja 1:2,7 v prid kaznivih dejanj storjenih v cestnem prometu za razliko od prometnih nesreč, kjer je takšno razmerje za polovico manjše in znaša 1:1,4.

Opombe

1. "Slovenski Narod" št. 245 z dne 23.10.1884 pod naslovom "Domače stvari"
2. "Slovenec" št. 193 z dne 22.08.1884 pod naslovom "Domače novice"
3. "Slovenec" št. 130 z dne 7.06.1884 pod naslovom "Domače novice".

15.5. Politične deviacije

Živko MAZIČ

Čeprav so bile družbenopolitične okoliščine nenaklonjene slovenskim časopisom, da bi v tem času pisali o deviacijah s političnim obeležjem, je ravno teh prispevkov razmeroma veliko. Skupaj 113 prispevkov potrjuje, da so novinarji poskušali neposredno ali posredno povedati svoje mnenje o pojavih, ki jih je uradna politika obravnavala kot deviacije. O težavah, ki so jih pri tem imeli priča podatek, da se je v 72 primerih zgodilo, da so bili odgovorni uredniki poklicani na odgovornost.

Če bi hoteli dobiti predstavo o angažiranosti današnjih časopisov v zvezi z isto problematiko in jo primerjati s preučevanim obdobjem, tega ne moremo storiti s pokazatelji, ki so nam na voljo. Po statističnih podatkih je bilo leta 1985 evidentiranih na to temo samo 7 prispevkov. Vendar pa ta pokazatelj ne zadostuje, da bi lahko sklepali o angažiranosti današnjih časopisov pri preprečevanju deviacij s političnim obeležjem. Dejstvo, da se je v letu 1985 nadaljevalo konfrontiranje z raznimi kontrarevolucionarnimi silami (iredenta, birokratsko tehnokratska preprečevanja razvoja samoupravljanja, prekinitve dela), potrjuje sklep, da so časopisi v splošnih člankih veliko pogosteje obravnavali to problematiko.

Popolnejši podatki o analiziranih prispevkih so podani v priloženem tabelarnem pregledu: (tabela 11)

Deviacije na področju volilnega sistema

Čeprav bi pričakovali, da so časopisi namenjali tej problematiki več pozornosti, je bilo o tem napisanih presenetljivo malo prispevkov. Od štirih evidentiranih prispevkov obravnavajo trije poskus "nemške liberalne stranke", da bi s ponarejanjem lističev in pooblastil omogočila večji vpliv svoji stranki v Celju in Slovenski Bistrici. Zanimiv je članek v časopisu "Slovenski narod" z dne 3.1.1885. leta z naslovom "Zaradi ponarejanja pooblastil", kjer ugotavljajo, da so: "Liberalci ob volitvah ponarejali pooblastila in je zoper njih že stekla preiskava. Radovedni

Tabela 11: Število poročil o političnih deviacijah

Vrsta deviacij	Š t e v i l o	
	1883- 1885	1985
zoper volilni sistem	4	3
zoper temelje družbene ureditve	20	4
zoper ugled svoje ali druge države	4	-
storjene v tisku (konfiskacije) časopisov, cenzure, kaznovanje odgovornih uradnikov	72	-
štrajki	8	-
bogoskrunstvo	5	-
Skupaj	113	7
delež deviacij od vseh	7,2	0,2
povprečno na 1 leto	38	7
indeks	100	18,3

smo vsi kako bode pri obravnavi. Znano je namreč, da je celjska sodnija ... one tri može liberalce, ki so pri občinskih volitvah celjske okolice pooblastila ponarejali nekaznjivimi spoznala, ker baje s ponarejanjem niso hoteli nikomur škodovati."¹ Četrty članek obravnava izigravanje volilnega mehanizma s strani veleposestnikov, ki so v imenik veleposestnikov v Celju sprejeli 56 "ptujskih meščanov" in si s tem zagotovili pravico voliti v treh skupinah ("Slovenec" 18.1.1884, članek z naslovom "Dopis z Dunaja")².

Prispevki o deviantnosti na področju volilnega sistema nam dajejo realno sliko o prizadevanjih vladajoče strukture, da bi onemogočila izvolitev predstavnikov, ki niso podpirali germanizacije slovenskega naroda v organe oblasti.

Primerjanje tedanje problematike v zvezi z volilnim sistemom z današnjo je tako po načinu pisanja kot po številu prispevkov o volitvah v delegacije nerealna. V današnjih razmerah ni objektivne možnosti, da bi se v podobni obliki pojavila organizirana opozicijska sila, ki bi bila tekmeč

delavskemu razredu kot nosilcu oblasti. Morebitni deviantni pojavi v današnjem volilnem sistemu se lahko kažejo le v prizadevanjih birokratskotehnokratskih struktur, da preiščljeno prezrejo pravno določen postopek pri evidentiranju kandidatov v delegacije ali pri zagotovitvi tajnosti glasovanja.

Deviantnost zoper temelje družbene ureditve

Boj slovenskega naroda zoper germanizacijo in nastajanje mladega delavskega razreda, predvsem obrtnikov in delavcev, je bila za vladajočo strukturo negativna vrednota. Za razliko od pravnih norm, ki so te poskuse obravnavale kot zločin zoper veljavni sistem, so informativni članki o deviacijah na področju te problematike po vsebini neopredeljeni, v situacijah pa, ko je predmet kazenskopravnega obravnavanja narodnostna zavest Slovencev, zelo prozorno podpirajo obtožene in branijo ideje zaradi katerih so le-ti preganjani.

Ta oblika deviantnosti se je kazala s pripadnostjo anarhistom, krvavcem in ustašem ter z izražanjem narodnostne nestrpnosti. V času od 1883-1985. leta sta oba časopisa objavila 20 prispevkov s to problematiko ("Slovenski narod"-14, "Slovenec"-6) in sicer:

- deviantnosti zaradi pripadnosti anarhistom in krvavcem - 6 prispevkov,
- deviantnosti zaradi pripadnosti ustašem, teroristom in zaradi žalitve krone - 2 prispevka,
- deviantnost v obliki klasične propagande - 7 prispevkov,
- deviantnost v obliki izzivanja narodnostne nestrpnosti - 5 prispevkov.

Prispevki o anarhistih so po vsebini indiferentni in ne dajejo nobenega podatka, ki bi lahko seznanil bralca z idejami, ki jih pripadniki anarhistov širijo. Med drugim prispevek v časopisu "Slovenski narod" (15.9. 1884) v rubriki "Domače stvari" ugotavlja: "Izpustili so danes iz ječe v Žabjaku čevljarje, ki so bili zaradi pravde proti anarhistom ondi zaprti. Preiskava je torej končana, kar je razvidno tudi iz tega da je preiskovalni sodnik šel na dopust"³. Podobna je tudi vsebina drugih dveh prispevkov, ki obravnavata deviantnost anarhistov.

Na enak način je v treh prispevkih obravnavana tudi pripadnost krvavcem. Edina razlika med njimi in anarhisti je, da posredno lahko sklepamo, da je tedanji pravni red štel pripadnost krvavcem kot družbeno nevarnejše dejanje. Med drugim ugotavlja članek v časopisu "Slovenski narod" 28.1. 1985: "Krojač F.Ž. je bil v pravdi krvavcev obsojen na 8 let težke ječe s postom. Kazen je zvišana na 10 let"⁴.

Ideja o preganjanju Židov, ki so jo v tedanji Hrvatski širili "ustaši", je tudi obravnavana kot deviantnost. Iz dveh časopisnih prispevkov v listu "Slovenec" lahko zaključimo, da je tudi ta časopis obsojal teror nad Židi. Drugo spoznanje iz omenjenih prispevkov je, da je bil ta pojav aktualen v Halozah. Med drugim ugotavljajo v rubriki "Razne reči" 18.9.1883: "V celjskih jetnišnicah imajo približno 30 upornikov, kateri so v Halozah pomagali hrvaškim ustašem Židove nadlegovati"⁵.

Širjenje socialističnih idej med delavci je bilo po evidentiranih prispevkih najbolj izrazito v Ljubljani in v Hrastniku. Po načinu prikazovanja lahko sklepamo, da so bili novinarji indiferentni do te deviantnosti. Edino spoznanje iz 7 prispevkov, ki obravnavajo to problematiko je, da so socialistične ideje širili največkrat s plakati, ki so bili pisani v slovenščini in da so tako gradivo našli tudi pri delavcih v tovarni "Vevče". Plastičen prikaz tega, kako so pisali o širjenju socialističnih idej, je prispevek v listu "Slovenec" z dne 22.4.1884 in ima naslov "Socialist v Ljubljani", kjer pravi: "Vodja tukajšnje delavske stranke čevljarški mojster Tuma pridošel je z državno policijo navzkriž. Včeraj zvečer prišli so redovi k g. Tumi in so, kakor se sodi, od nekod zunaj, bodi si iz Dunaja, ali pa iz Gradca, ukaz dobili, ondi hišno preiskavo pričeti... Dobili so nekaj, kaj in koliko se pa ne ve, kajti na podlagi zaseženega materiala, vzeli so tudi mojstra s seboj..⁶ Prispevek je zanimiv zaradi ugotovitve, da je obrtni mojster prišel s policijo navzkriž in da je nalog za prijetje prišel od zunaj, po čemer lahko sklepamo, da je novinar omenjeno problematiko obravnaval kot nekaj kar je bilo vsiljeno. Širjenje socialističnih idej obravnavata dva prispevka v listu "Slovenec", ki ima kritičnejši odnos do delavskih zahtev po večjih plačah in boljših življenjskih pogojih v Hrastniku. Tako pravijo v enem izmed prispevkov z

dne 13.8.1883 v rubriki "Domače novice". "Ker so delavci žugali tudi vodji, prišli sta iz Ljubljane dve kompaniji vojakov. Ti so prijeli 10 kolovodij in jih odpeljali v Celje k okrožni sodniji, 40 razsajevalcev so odpustili, drugi so začeli delati. Vsa druga poročila o mrtvih in ranjenih so torej izmišljena"⁷.

Deviantnost na področju nacionalne nestrpnosti po število objavljenih prispevkov ni bila pereča. Iz vsebine problematike, ki jo obravnavajo omenjeni prispevki pa lahko sklepamo, da je bila za oba časopisa ta tema nevarna kar zadeva širše publiciranje in je nenehno grozilo, da bi prepovedali njuno izhajanje. Ta sklep potrjuje dejstvo, da sta bila v času, ki ga obravnavamo oba časopisa ali njuni uredniki 72 krat obravnavani kot storilci nedovoljenega dejanja. Hotenje novinarjev, da v taki situaciji prikažejo prebujanje narodnostne zavesti in željo vladajočih krogov po germanizaciji Slovencev slikovito dokazuje prispevek v listu "Slovenski narod" (16.12.1885), ki nosi naslov "K obsodbi celjskih dijakov" in komentira sodni postopek ko pravi: "Ko se je vršila preiskava proti dijakom, ki so cesarsko pesem peli slovenski, prišel je na vrsto tudi dijak, ki ni pel, ker sploh peti ne zna. A vprašalo se je dalje: Ali pa bi bili peli da ste pevec? - Da sem pevec, bi bil tudi pel - odvrne odkritosrčno dijak. Odkritosrčnost pa je bila na napačnem mestu, kajti zaradi odgovora je dobil 16 ur zapora"⁸. Tudi drugi štirje prispevki na podoben način obravnavajo problematiko boja za varstvo narodnostne avtohtonosti, ki jo je tedanji red obravnaval kot zločin.

Deviantnost zoper ugled lastne ali druge države

Deviantnost na področju žalitve ugleda države v prispevkih, ki obveščajo o tem pojavu ni bila obsojana. Izmed evidentiranih štirih prispevkov eden graja, ker je prišlo do prijave in sklepamo, da je bila prijava rezultat nestrpnosti do Slovencev. Namreč v listu "Slovenski narod" prispevek "iz Celja" dne 30.10.1883 navaja: "Tukajšnja mladina je obhajala 4. oktobra z učitelji vred cesarjev god. Proti večeru sešli so se nemški dijaki pri "Krone". Ko so v veseli družbi skupaj zbrani bili, je eden napil zdravico presvetlemu cesarju. Vsi so vstali in zapeli cesarsko himno, le jeden je obsedel. Vsled tega je bila stroga preiskava, izid še ni znan. Ta dogodek nam zopet jasno kaže da ima izdajalsko mišljenje

v nemški mladini v Celju še svoje kali ..."⁹ V enem izmed prispevkov ugotavljajo tudi, da so nekega italijanskega carinika prijeli zaradi žalitve Avstrije. Komentarja ni bilo, lahko pa sklepamo, da je novinar želel bralce obvestiti o tem, da Slovenci niso edini, ki se upirajo Avstriji in kroni.

Omenjena deviantnost ima, gledano ločeno od drugih političnih tokov, dosti skupnega s skupino kaznivih dejanj zoper ugled SFRJ in drugih držav. Tudi v našem kazenskem zakoniku so namreč zavarovana obeležja, ki simbolizirajo SFRJ, prav tako pa tudi ugled države in njenih predstavnikov. Razlika je samo ta, da so te deviacije danes le izjemoma obravnavane kot kazniva dejanja, največkrat pa le kot prekršek in se o njih v časopisih skoraj ne piše.

Problematika tiska

Deviantnost na področju tiska je po številu objavljenih prispevkov najštevilnejša. V treh letih so bili časopisi, ki jih razčlenjujemo, kar 72 krat obravnavani zaradi neprimernosti. Po številu prepovedi je na prvem mestu "Slovenski narod", nato pa "Slovenec" (41, 17). Iz prispevkov, ki jih je na to temo objavljala "Slovenski narod" lahko sklepamo, da so bili tudi drugi časopisi predmet konfiskacije. V omenjenem časopisu je bilo objavljenih 12 prispevkov s kritično oceno o konfiskaciji drugih slovenskih časopisov. Zanimiv je prispevek v časopisu "Slovenski narod" z naslovom "Konfiskacija" z dne 26.7.1884, ki pravi: "Cesarsko kraljevo državno pravdnštvo zaplenilo je danes ravno izšlo (14.) številko "Škrata". Tako je bil ta teden glede zaplem izredno plodovit. V ponedeljek in sredo zaplenjen je bil "Slovenski narod", v torek "Slovenec", v četrtek "Slovan", danes "Škrat", zares nulla dies sine linea"¹⁰. Informacije o razlogih za konfiskacijo časopisov so skope. O pravih razlogih za ta ukrep lahko samo domnevamo. Najpogostejši razlogi za zaplembo so bili - objavljanje člankov o položaju slovenskega jezika v šolah, sodstvu ter o materialnem položaju Slovencev v primerjavi z nemškim prebivalstvom. O tem problemu so poročali v 26 prispevkih časopisa "Slovenski narod" in v 7 prispevkih časopisa "Slovenec". Slikovit primer, kako so pisali o razlogih za zaplenitev je prispevek z naslovom "Konfiskacija", ki je

bil objavljen v "Slovenskem narodu" 5.3.1884 in pravi: "Včerajšnjo številko našega lista zaplenilo je državno pravdnništvo zaradi dopisa iz Štajerske, v katerem je opisan naš položaj glede ravnopravnosti¹¹. Čeprav so informacije o razlogih prepovedi skope, so se pisci trudili, da bi v teh prispevkih objavili naslove člankov, ki so povzročili prepoved. Prispevek "Konfiskacija" v "Slovenskem narodu" (9.10.1884) navaja: "Včerajšnjo številko našega lista spet je zaseglo državno pravdnništvo, zaradi uvodnega članka "Sodnija in slovenščina... Prav žal nam je, da ga ne moremo nadaljevati"¹². O stališču slovenskega tiska do teh prepovedi priča prispevek v "Slovenskem narodu" dne 5.2.1885 z naslovom "Konfiskacija", ki pravi: "Zaplenjeni sta bili dve številki "Slovenskega naroda" zaradi podlistka "Predpustne slike" in članka "Vlada in naše šolske razmere". Podlistek je imel tako nedolžno vsebino, da bi prej svojo smrt nego zaplembo pričakovali..."¹³.

Razen analiziranih prispevkov o vzrokih konfiskacije, so zanimivi tudi trije prispevki, ki opozarjajo, da so bili slovenski časopisi zaseženi tudi zaradi pisanja o društvu "Sokol". Prispevek z naslovom "Konfiskacija", objavljen v "Slovenskem narodu" 24.7.1884 pravi: "Včerajšnjo številko našega lista je zopet zaplenila c.kr. deželna vlada, zaradi interpelacije, katero je stavil mestni odbornik na župana ljubljanskega, zaradi dozdevnih izgrediv "Sokola" pred kazinskim vrtom"¹⁴.

Tretja skupina prispevkov o konfiskaciji časopisov ne odkriva stvarnih razlogov za prepoved. V njih samo ugotavljajo, da je časopis zaplenjen zaradi "kaljenja javnoga reda in miru", oziroma je le kratek zapis o prepovedi časopisa. Prispevki s tako vsebino so bili 11 krat objavljeni v časopisu "Slovenski narod" in 8 krat v časopisu "Slovenec". Čeprav se nam zdi, da so ti prispevki neuporabni za obdelavo, lahko z veliko gotovostjo sklepamo, da je tako obveščanje predvsem posledica strahu pred ponovno prepovedjo časopisa.

Četrta skupina prispevkov s to problematiko se nanaša na članke o kaznovanju odgovornih urednikov. Na to temo so objavljeni trije prispevki. Po vsebini so taki, da iz njih ne moremo ugotoviti pravega razloga za kaznovanje odgovornih urednikov.

V sklopu analiziranih prepovedi je zanimiv prispevek v listu "Slovenski narod", ki prinaša novico, da je: "Kranjska deželna vlada zaplenila tretjo številko "Slovana", zaradi kratke notice o vladiki Strossmayerju, v katerem je govor o spletkah, ki se snujejo proti prvemu Jugoslovanu"¹⁵. Očitno temu časopisu ni bila tuja ideja o jugoslovanstvu.

Stavke

Stavke, ki niso bile izrazito obarvane s širjenjem idej socialistov, so bile predmet obdelave osmih prispevkov. Polovica med njimi obravnava spor kmetov iz okolice Celje in Brežic s komisijo, ki je poskušala uničiti vinogradniško uš in je pri tem uničevala tudi plodove. Članek "Uprli so se kmetje" obravnava nekoliko obširneje ta problem v "Slovenskem narodu" 17.7.1883 in pravi: "Kmetje so se uprli komisiji, ki je hotela v njihovih vinogradih uničevati trtno uš, ker bi jim s tem uničili tudi grozdje. Prišlo je do spopada z žandarji, v katerem je en kmet izgubil življenje, več pa jih je bilo ranjenih"¹⁶. Kako resni so bili ti spopadi je razvidno iz prispevka v "Slovanu" 22.12.1883, kjer pravi pisec, da je: "V Celju obsojenih 50 mož na 1 leto in manj zapora, zaradi upora trtno-ušni komisiji".

Drugi štirje prispevki so informativni in govore o stavki rudarjev v Trbovljah, kovačev v Kropi in prevoznikov premoga po ljubljanskih ulicah. Vsi prispevki poudarjajo, da so stavkajoči nezadovoljni s plačo in življenjskimi pogoji... Podobne stvari lahko zasledimo tudi v današnjih časopisih, le da take zahteve delavcev danes imenujemo "prekinitev dela", "izsiljeni sestanki" in podobno, zato pa tudi v letu 1985 niso bili evidentirani.

Bogoskrunstvo

Bogoskrunstvo, kot predmet informiranja javnosti, delimo po vsebini v dve skupini deviacij.

Prva skupina deviacij je povezana z obsojanjem katoličanov zaradi prestopanja k evangelistični cerkvi ter z nestrpnostjo med protestanti in katoliki. Tako v časopisu "Slovenec" 7.1.1885 članek z naslovom "Od Drave"

sporoča: "Dogodilo se je najgusnije bogoskrunstvo, da se je pokojnik - duhovnik, ki je izstopil iz katoliške vere, prepovedal pokopati na krščanski način ... Evangelistični duhovnik mu je v hvalo štel, da je sveti križ zavrgel"¹⁷. O nestrpnosti med protestanti in katoliki poroča isti časopis tudi 8.7.1885 v članku "Pustna nesramnost" in navaja: "Zaprli so pustnega protestanta, ki se je nesramno obnašal pri procesiji in pri blagoslovu".

Druga skupina deviacij je povezana z razbijanjem kapelic z verskim obeležjem. Iz vsebine člankov lahko domnevamo, da skrunitev teh znamenj ni imela političnega ozadja. Motivi za tako vedenje so bili: alkoholizem, objestnost itd. Časopis "Slovenec" 11.9.1884 v "Domačih novicah" poroča: "V Šmartnem pod Šmarno goro so v nedeljo zvečer fantalini britko martro s križem vred zgrabili, ob tla vrgli in razbili. Potem so po Šmartnem, Tacnu in Sp. Pirničah prav divjaško razsajali ter mnogo škode včinili. Prav turško!"

Opombe

1. "Slovenski Narod", 30.01.1885 pod naslovom "Zaradi ponarejanja pooblastil"
2. "Slovenski Narod", 18.01.1884 pod naslovom "Dopis z Dunaja"
3. "Slovenski Narod", 15.09.1884 pod naslovom "Izpustili - domače stvari"
4. "Slovenski Narod", 28.01.1885 pod naslovom "V pravdi krvavcev Ljubljanskih"
5. "Slovenec", 18.09.1883, pod naslovom "Razne reči"
6. "Slovenec", 22.04.1884 pod naslovom "Socijalist v Ljubljani"
7. "Slovenec", 13.08.1883 pod naslovom "Domače novice"
8. "Slovenski Narod", 16.12.1885 pod naslovom "K obsodbi celjskih dijakov"
9. "Slovenski Narod", 30.10.1883 pod naslovom "Iz Celja"
10. "Slovenski Narod", 26.07.1884 pod naslovom "Konfiskacija"
11. "Slovenski Narod", 5.3.1884 pod naslovom "Konfiskacija"
12. "Slovenski Narod", 9.10.1884 pod naslovom "Konfiskacija"
13. "Slovenski Narod" 5.02.1885 pod naslovom "Konfiskacija"
14. "Slovenski Narod" 24.07.1884 pod naslovom "Konfiskacija"
15. "Slovenski Narod" 5.2.1885 pod naslovom "Konfiskacija"
16. "Slovenski Narod" 17.07.1883. pod naslovom "Uprli so se Kmetje"
17. "Slovenec" 7.01.1885 pod naslovom "Od Drave"
18. "Slovenec" 8.07.1885 pod naslovom "Pustna nesramnost"
19. "Slovenec", 8.07.1885 pod naslovom "Pustna nesramnost".

15.6. Dejanja zoper moralo in družino

Irena SKULJ-GRADIŠAR

Tabela 12: Število poročil o dejanjih

Dejanje	Zoper moralo in družino	
	Število poročil 1883- 1885	1985
surovo ravnanje	3	-
zoper zakonsko zvezo in družino	4	-
posilstvo	24	22
spolno nasilje	3	7
prostitucija	1	-
Skupaj	35	29
delež deviacij od vseh v %	2,2	1,0
povprečno na 1 leto	12	29
Indeks	100	241

Numerični del raziskave pokaže, da je bilo v letu od 1883 do 1885 v časopisih, ki so tema raziskave le 2 % pisanj o deviacijah zoper moralo in družino, o teh pa po številu zapisov, najmočnejše izstopajo dejanja posilstva, ki jim po velikem razponu sledijo dejanja zoper zakonsko zvezo in družino, dejanja surovega ravnanja in dejanja zoper spolno nedotakljivost in moralo ter eno samo dejanje prostitucije, medtem ko posredovanja pri le-tej v poročilih ni zaznati.

Tudi v letu 1985 se največje število pisanj v tej skupini dejanj nanaša na kaznivo dejanje posilstva (22) in spet sledijo po velikem razmaku kazniva dejanja zoper spolno nedotakljivost in moralo, medtem ko o ostalih kaznivih dejanjih te vrste sploh ni bilo zapisov, četudi ob tem ne moremo mimo dejstva, da gre tu le za zapise v razdobju enega leta.

Povprečno je bilo v l. 1985 eno in polkrat več zapisov o dejanjih te vrste kot pred sto leti.

Za dejanja posilstva za čas od 1883 - 1885 so podatki o tem kako je prišlo do dejanja posilstva, kakšni so bili vzroki ravnanja, na kakšen način je bilo dejanje izvršeno, kje se je dogodek zgodil, ravnanje žrtve same (ali je sama pripomogla k dejanju) zelo skope, saj je v enem samem primeru pisec zapisal: "Grozno ostuden zločin, da je bolniški strežnik posilil neko noro gospo, pri kateri se že kažejo zli nasledki nečloveškega napada"¹. V dvajsetih zapisanih primerih je razvidno ali pa se predvideva, da gre za slovenskega storilca, le pri enem je poudarjeno, da je storilec Italijan, medtem ko zelo redko zvemo, kaj je storilec po poklicu ali pa v katerem kraju je do dejanja prišlo, morda tudi zato, da storilec ne bi bil spoznan v svoji okolici, medtem ko o žvrtvah pravzaprav ni nobenih podatkov. Odnos zapisovalcev lahko v veliki meri označimo kot indiferenten, le redkokdaj informativen ali celo obsojajoč. V več kot polovici člankov izvemo tudi za izrečeno kazen storilcu. Te so relativno visoke, saj je bila najnižje izrečena kazen zavora 11 mesecev pa vse do šestih let, glede na teža dejanja pa poostrena s hudo ječo, s postom in trdim ležiščem. Zanimivo je, da obtežilnih okoliščin, ki so predvidoma pogoj za izrek strožje kazni, nikjer iz člankov ni zaslediti, saj kot rečeno le-ti opisujejo le golo dejstvo - kar se bistveno razlikuje od današnjega poročanja. Izvemo tudi to, da se je v nekaterih primerih obravnava vršila tajno, ni pa razvidno, kaj je vplivalo in v kolikšni meri je vplivalo na poostritve samih kazni, da je bila izrečena na primer kazen poostrena s trdim ležiščem ipd. Žrtev je takorekoč neznanka - očitno gre za strah pred prepoznavo v javnosti oz. za "sramoto", kar se morda razlikuje od nekaterih današnjih člankov, v katerih se včasih najde zapis o prisebnosti žrtve, ko le-ta pomaga pri odkrivanju storilca ipd. Na koncu lahko povzamemo, da je časopisje v tem obdobju relativno pogosto pisalo o dejanjih samih v primerjavi z drugimi dejanji pa tudi kasneje o sojenju storilca in njegovem kaznovanju oz. oprostitvi.

Opisi dejanj zoper zakonsko zvezo in družino so dandanes izredno redki oz. gre za opisovanje kakšnega povsem nenavadnega dogodka, saj danes pravzaprav kljub temu, da bi morda to bilo koristno (gledano s strani tistega roditelja, ki mora otroka vzdrževati), nikdar ne zasledimo časopisne notice, da nekdo že 5 let ni plačal preživnine za otroka. V štirih

takih zapisih iz leta 1883 - 1885 lahko zasledimo en primer kaznivega dejanja krvoskrunstva - najbrž zaradi težav pri odkrivanju, saj gre za vase zaprto osnovno celico, družino, iz katere navadno podatki o dogodkih (zaradi prestrašenosti, zavrtosti ipd.) ne pronicaajo in se tako dejanje ponavadi odkrije v zvezi s kakšnim drugim dogodkom ali kaznivim dejanjem. Pri podatkih o zanemarjanju nedoletne osebe lahko opazimo, da gre v obeh primerih za "brezsrčno" mater, ki je zapustila nemočnega otroka, vendar se primera razlikujeta, kajti v enem primeru gre očitno za dojenčka, drugič pa za otroka v starosti petih let. Zasledimo tudi izreden zapis o prodaji ženske, ciganke ciganu, ko je njen mož klican v vojsko. Sklenjeno je bilo celo, da bi ako bi vmes nastalo kaj rodbine, vsak cigan za svojo polovico otrok poskrbel. V vseh zapisih te vrste avtor redno navaja kraj, kjer se je dogodek zgodil (Račoveljica, Novo mesto, Ljubljana - Fužine, Ljubljana), zapisovalec pa piše članek sezacionalistično, kot da bi menil, da gre za "napad" na družino kot celoto.

Pri člankih o dejanjih zoper spolno nedotakljivost in moralo indifrentni naslovi ne povedo mnogo, opisi, so pa bolj temeljiti s podatki o storilcih, kraju dejanja, žrtvi, saj gre za dejanja, ki so v očeh javnosti izredno huda, saj je žrtev navadno slabotna - odvisna oseba, tako da so bili poročevalci posebej natančni. Kot storilec se pojavi učitelj, nadrejena oseba, ki "oskruni" mladoletne deklice v starosti od 10 do 13 let, v enem od primerov pa je skrunitev storjena nad 57-letno vdovo. Hkrati je z opisom dejanja zapisovalec že navedel kazen za storilca, ki je bila zelo stroga (15 let, 14 mesecev, 8 mesecev) in poostrena (težka ječa, huda ječa). Najbrž lahko relativno večje deleže poročanj o teh dejanjih v letu 1985 pripišemo večji stopnji odkrivanja, večji stopnji osveščенosti žrtve (ni več takšne bojazni do avtoritete), čeprav so k številnosti takšnih ravnanj najbrž pripomogli drugi družbeni dejavniki, kot na primer migracije ipd.

Pri dejanjih grdega ravnanja gre v vseh primerih za zastarelo metodo tedaj veljavnih "pedagoških prijemov", ki so, vsaj kakor je razbrati iz člankov, v očeh javnosti že tedaj veljali za neprimerne, če to lahko sklepamo po zapisih, ki so vsi po vrsti obsojajoči, v enem od njih pa časnikar celo predlaga, da je treba javno zahtevati, da se z dijaki ne ravna na tak način.

Iz članka "Iz zgodovine prostitucije v Celju ob koncu prejšnjega stoletja" izhaja, da je kazenski zakon iz leta 1852 prostitucijo kot tako (obrtniško nečistovanje) razglašal za kaznivo dejanje in s tem pomenil precejšnjo pravno oviro za policijsko ureditev tega vprašanja, ki jo je le-ta reševala s tako interpretacijo, da je ni potrebno kaznovati, kadar se "namiguše" prostovoljno podvržejo policijskem zdravstvenem nadzoru. V praksi se to ni posebej obneslo, saj so te prostitutke pogosteje prihajale v konflikt s policijo, kot tiste, ki so bile neprijavljene. Leta 1885 je z zakonom o prisilnih delavnicah prišlo do reforme reglementacije, ki je pomenila korak naprej, saj je vseboval tudi določilo, s katerim so bila varnostna oblastna pooblastila, da lahko pod pogoji, ki jih sama določijo, dovolijo "obrtniško nečistovanje". S tem je bila razlika med željami zakona in močjo razmer vsaj do neke mere odpravljena, reglementirana prostitucija pa tudi zakonsko dovoljena. Urejanje vprašanja prostitucije je bilo tako prepuščeno lokalnim oblastnim faktorjem, ki so ta vprašanja reševali na različne načine. V celjski mestni občini so trdovratno odklanjali rešitev tega vprašanja in ko je leta 1885 A.T. iz Maribora mestni urad zaprosila za podelitev koncesije za javno hišo v Celju in zanjo navedla argumente (v Celju ni nobene take ustanove, medtem ko jih je v Mariboru, kjer ima trenutno v zakupu isto obrt, kar sedem), so zaprosili za mnenje celjsko zdravniško društvo. Celjski zdravniki so v odgovoru poudarili, da je prostitucija eden izmed največjih socialnih problemov človeštva, katera več tisočletna zgodovina kaže, da se je z represijo ne da preprečiti, zato je nujno potrebno, da se njeni vzroki, kot tudi posledice zmanjšajo. Po njihovem mišljenju je delovanje javnih hiš pomembna zavora za širjenje prostitucije, zato so potrebne ustanove. Kljub temu, da je zdravniško društvo ob sklepu odgovora direktno svetovalo mestnemu uradu naj A.T. izda potrebno dovoljenje, je občinski odbor zavrnil njeno prošnjo in pri tem pokazal precejšnjo mero dvojne morale. Iz fragmentarno ohranjenih policijskih poročil je razvidno, da je bil problem v mestu stalno prisoten, saj je bilo samo v letu 1890 evidentiranih 15 primerov kršitev Zakona o prisilnih delavnicah, iz statističnih poročil celjske mestne bolnišnice pa izhaja, da se je v 1894-tem letu v bolnišnici zaradi veneričnih in sifilitičnih obolenj zdravilo 47, leto kasneje pa 49 oseb. Mestni urad se je iz teh razlogov 1895 leta obrnil na pristojne

organe v Gradcu, Ptuj, Ljubljani, Pulju, Celovcu, Trstu in Salzburgu in jih prosil za posredovanje podatkov o ureditvi prostitucije na njihovem področju. Graški mestni svet jim je poslal vzorce regulativa, zdravstvene knjižice in evidenčne knjige za registracijo prostitutk, veljavne za mesto Gradec. Na osnovi zbranih podatkov je bila na seji 1895 dovoljena reglementirana prostitucija, pravni sekciji pa je bila naložena regulativa o nadzoru le-te².

O prostituciji se tedaj v časopisju skoraj ni pisalo, niti se o tej "tabu temi" ne piše sedaj, saj je to še vedno vprašanje, katerega se tudi danes časopisi izogibajo. V edinem časopisnem poročilu je slovenski narod leta 1884 poročal: "V začetku leta 1883 je bila pri ljubljanskem magistratu prva zaprta vlačuga Jera Zajec. Tekom leta je še večkrat prišla v oblast in oskrbo našega redarstva in v svoji doslednosti skrbela je tudi za to, da je tudi srečno zaključila lepo vrsto v preteklem letu pri magistratu pod ključ danih oseb. Na silvestra večer deli so jo zopet pod ključ in kot zadnjo v tej vrsti pisali so jo pod št. 1365³. "Pisec tega članka je prostitutko že v naslovu označil kot nepoboljšljivo, saj iz poročila tudi izhaja, da je bila v istem letu najmanj dvakrat zaprta zaradi prostitucije. Zanimivo je morda to, da jo je kot tako nepoboljšljivo opisal kar z imenom in priimkom, kar sicer v zvezi z dejanji zoper moralo in družino ni bila ravno navada, - najbrž jo je imel za tako "znamenito" in "razvpito", da se mu je zdelo vredno, da se o njenem početju bolj popolno razpiše. Sicer ob teh starih zapisih in branju o prostituciji najbrž ne moremo mimo dejstva, ki kar samo sili na plan, namreč da si še danes, kar 100 let po cit. zapisih še vedno zatiskamo oči pred prostitucijo (pa naj bo ta vidna ali pa ne), saj v današnjem poročanju nikdar in nikjer ni zaslediti vsaj sličnih, ali pa tako natančnih zapisov o dekletih, ki se ukvarjajo s prostitucijo, pa čeprav hkrati skoraj vsak občan ve povedati kako priti do "lahkih deklet". Ravno v zdajšnjem času so se v časopisju sprožile polemike o prostituciji in o legaliziranju le-te z uvedbo javnih hiš, čeprav hkrati vemo, da zaradi težkega dokazovanja le-te, večinoma kršiteljice pristanejo v zaporu zaradi prekrška klatenja, oz. potepanja, ker je za to dejanje mnogo več otipljivih dokazov, saj so kršiteljice navadno brez urejenih prebivališč in redne zaposlitve. K temu lahko dodamo, da je še manj možnosti za opisovanje posredovanja pri prostituciji, ki se najbrž lažje odkriva v zvezi z odkrivanjem kakih drugih kaznivih dejanj in ne kot samostojno dejanje.

Težko je reči, da se je poročanje o obravnavanih primerih v današnjem času kaj bistveno spremenilo, ali pa da je tega poročanja danes kaj več, čeprav je hkrati težko ugotoviti, kakšni so razlogi, da je tako. Najbrž ravno podatki iz tabele za leto 1985 kažejo, da pisci še vedno najraje opisujejo dejanja, pri katerih ostaneta dekle in storilec oz. žrtev in storilec praviloma neznana, saj je najbrž še vedno manj "nevarno" opisovati posameznikovo "nesrečo", kot pa razglablјati o širših družbenih razmerah (ki morda to niso), vsled česar pride do storitve posameznih dejanj.

Na splošno pa lahko rečemo, da se je pred 100 leti relativno več pisalo o manj hudih kaznivih dejanjih te vrste, kot se piše sedaj.

Opombe

1. Slovenski narod, 21.11.1884, št. 269, Ostuden zločin v Tržaški norišnici.
2. Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, leto 185, št. 2-3, Ivan Cvirn, Iz zgodovine prostitucije v Celju ob koncu prejšnjega stoletja.
3. Slovenski narod, 2.1.1884, št. 1, Nepopoljšljiva vlačuga.

15.7. Vzdrževanje javnega reda in miru

Ferdo CVIKL

Povprečno letno je bilo pred 100 leti objavljenih polovico manj člankov o kršenjih javnega reda in miru kot leta 1985. Pač pa je ta delež v okviru vseh tedaj omenjenih deviacij pomenil bistveno več (6,7 %) kot pomeni sedaj (2.6 %).

Tabela 13: Število člankov, ki so obravnavali napade na vzdrževanje javnega reda in miru

Dejanje	Število člankov		%	
	1883- 1885	1985	1883- 1885	1985
zoper javni red in mir	30	8	28,3	10,5
nasilništvo	5	26	4,7	34,2
pretepanje	25	10	23,6	13,2
prepiranje, vpitje in kaljenje miru	17	-	16,0	-
držno vedenje	7	4	6,6	(5,3)
potepuštvu in delomrzništvo	4	2	(3,8)	(2,6)
ostali prekrški	18	26	17,0	34,2
Skupaj	106	76	100,0	100,0
% od vseh deviacij	6,7	2,6	..	..
povprečno na leto	35	76	..	..
Indeks	100	217		

Najprej moramo povedati, da za leto 1985 nismo izpisovali tim. nočnih kronik, ker te niso pisane kot samostojni članki, temveč le kot bežne informacije o več stvareh. Kljub temu je število samostojnih člankov o kršitvah javnega reda in miru bilo sedaj več kot še enkrat večje kot pred sto leti (ocenjeni porast prebivalstva je 160). Tedaj se tudi nasilništvo ni obravnavalo posebej, tako kot danes in je verjetno treba v vsebinskem pogledu združiti prekrške zoper javni red in mir z dejanji nasilništva. V tem smislu pa je bilo takih dejanj obravnavanih leta 1985 bistveno več, kot pred sto leti. Sedaj je tudi znatno več tim. ostalih

napadov na javni red in mir kot jih je bilo tedaj. Očitno pa je, da je bilo tedaj zgražanje zaradi prepiranja, vpitja in kaljenja miru, ter deloma tudi zaradi pretepanja večje kot je v sodobnosti.

Največ člankov je bilo v razdobju 1883-1885 objavljenih o dejanjih zoper javni red in mir v ožjem pomenu besede, in sicer 30. Ta dejanja so storili moški storilci, v večini primerov sicer slovenske narodnosti, toda v sedmih primerih nemškutarji, v enem primeru, pa je bil storilec avstrijske narodnosti. Storilci so bili po poklicu: kmet, krojač, praktikant, vojak, častnik, berač in obrtnik. Oškodovanci pa so bili, kot se je dalo ugotoviti moški. Pri tem so bili po poklicu, v kolikor je bil le-ta naveden; živinozdravnik, policaj, uslužbenec in profesor. Oškodovanci so bili v glavnem slovenske narodnosti, v enem primeru Žid ter v po enem primeru nemškutarji in 1 Nemec.

Za dejanja zoper javni red in mir v ožjem pomenu, sta bili izrečeni v dveh primerih denarni kazni; 20 gold. in 50 gold, oz. 10 dni zapora. V enem primeru je bila izrečena kazen 84 ur zapora ali 10 gold kazni, enkrat je bila izrečena kazen 4 mesece težke ječe, enkrat 6 mesecev ječe, v enem primeru pa 8 dni zapora.

Tako sta se v "Ljubljani 2 znana ljubljanska leva" sprla zaradi otoka "Yap". Trdila sta vsak svoje in se začela obkladati s takimi leposlovnimi pridevki, ki imajo med kmeti pesti za seboj, med jaro gospodo pa dvobojski. Tudi ta dva junaka sta prišla za sabljo, s katerima sta se nekoliko opraskala, krvi menda ni mnogo teklo, še toliko ne, kolikor je otrokom uide, kadar se s pipcem vrežejo"¹.

"V Rašicah je 16 t.m. zvečer ob 9. uri nastala v cerkvi Suh strašna gneča, ker je nekdo zavpil "ogelj". Gorelo ni nikjer, ljudje so pa preplašeni vsi hkrati k izhodu pritiskali, drug drugega na tla metali in se tako nekateri hudo poškodovali; Zlomili roke ali noge, več otrok je bilo pomečanih, pa tudi tatje so bili takoj pri rokah, ter ure in druge reči kradli"².

"V Smledniku je 7 pijanih ljudi napadlo 2 žandarja pred žandarmarijo. Žandarja nista imela pušk. Eden od žandarjev je dobil poškodbe; nož v vrat in vile v stegno"³.

V člankih, ki so poročali o dejanjih zoper javni red in mir v ožjem pomenu besede pa je bila obravnavana tudi tematika oz. nasprotja med Slovenci in nemškutarji, pri čemer se v člankih pojavljajo kot storilci le nemškutarji. Le v enem primeru je bil oškodovanec nemškutar, vendar pa je bil storilec neznan.

Tako se je v "Slovenski Bistrici profesorja, ki je bil na počitnicah v rojstnem kraju, družil pa se je z narodnjaki, skupina nemškutarjev ročno pretepla"⁴.

"Pred Kavarno v Ptujju pa je deček v slovenščini prodajal šopke cvetlic. Ko jih je ponudil nemčurju, ga je ta vprašal ali ne zna govoriti po nemško in ga je pahnil na tla"⁵. "V Ljubljani so trije nemškutarji, ker niso smeli v slovenski hotel, pričeli razgrajati in razbijati. Za tem so celo žalili policaja in nanj nahujskali psa"⁶.

"V Ljubljani je 8 nemškutarskih mladeničev v Tivoliju hotelo poškodovati klop. Ko jim je mestni paznik to hotel preprečiti, so ga napadli s palicami. Ko je prišel še drug paznik so pobegnili"⁷.

"Pred Ljubljansko okrajno sodnijo pa je bil zatožen neki praktikant pri finančnem vodstvu, Spetzer, Avstrijec, ki je mestnega živinozdravnika dvakrat po glavi udaril, zato ker je le-ta z drugimi vred "Živjo" kričal"⁸. "Pod turnom se je na predvčerajšnji ljudski veselici zgodilo nekaj, kar bi imelo lahko slabe posledice. V Sredi veselišča je bil postavil trgovec A. KRISPER paviljon v katerem je točil šampanjca. Tja se je vsedla družba strelcev, ki so vpili "Hoch" in hoteli peti nemške pesmi; Ker je pa vse okoli kričalo "Živjo" se njihov "Hoch" ni slišal. To razjezi nekega B. tako, da vzame kozarec in ga razbije z zaničevanjem po ljudeh. Spoznavši, da te ljudi je žalilo to, da so bili po številu nazaj postavljeni mislijo napraviti tak škandal, da bi se lepa slovesnost motila, zagnali so prav reš gromovit "Živjo" in to je trajalo tako dolgo, da je zabavljajoča družba počasi razgubila se. Moral je točaj zapreti tri line, ker so se ljubljanski nemškutarji obnašali jako zaničljivo in s tem budili nevoljo. Prišli so po tem žandarji, ki so zvedevši vzrok, dali zapreti še četrto lino. Zdaj so ljudje zaploskali, pa brž utihnili in se pevaje mirno razšli"⁹.

Dejanj pretepa je bilo obravnavanih v časopisju v tistem obdobju 25. Ta dejanja so storili moški, slovenske narodnosti, le v enem primeru sta bila storilca nemške narodnosti. Po poklicu, v primerih, kjer je to navedeno so bili; trgovec, potepuh, hlapec, delavec in branjevec. Tudi oškodovanci so bili moški, slovenske narodnosti. Po poklicu, v primerih kjer je ta naveden, so bili: učitelj, mizarski pomočnik, posestnik, čevljarski učenec, vrvarski pomočnik, četovodja, mizarski pomočnik, kmečki fant in delavec. V nobenem članku o teh dejanjih ni navedena kazen.

"V Ljubljani je bil v Poljanah včeraj pretep s krvavim izidom. Potepuh F.M., Slovenec je udaril nekega S. po glavi, da so slednjega prinesli težko ranjenega v bolnico, potepuha pa dali pod ključ"¹⁰.

Prav tako so se v Ljubljani v Šiški na Svetega Štefana zvečer stepili vojaki. Topničarji so v neki gostilni stepili, pobili in potolkli vse. Patrulja jih je potem pospremila"¹¹.

"V Ljubljani na cesti proti trgu napadel je včeraj P.K. brez vzroka J.B. in ga tako oklofutal, da se njegov obraz spreminja v vseh bojah mavrice"¹².

Med dejanji pretepa, pa je bil le en članek, ki je obravnaval konflikt med Slovenci in Nemci.

"V Šmarju pri Jelšah sta dva nemška junaka G. in W., posestnika Z. pretepla in iz krčme vrgla. Z. pa je šel tožiti in nemška junaka dobila bočeta pri sodnijsi zasluženost odlikovanje za svojo hrabrost, ker Z. ponujene odškodnine v denarju noče vzeti"¹³.

Dejanj prepiranja, vpitja in kalenja miru je bilo v letih 1883 do 1885 obravnavanih 17. Ta dejanja so storili moški storilci, slovenske narodnosti, v dveh primerih nemškutarji, nekatera tudi Nemci, v enem primeru pa je bil storilec madžarske narodnosti. Poklici so bili navedeni le v štirih primerih in sicer so bili storilci po poklicu postopač, kmet, žurnalst in mokaar. Oškodovanci so bili pri teh dejanjih, v kolikor so navedeni moški, v enem primeru ženska in so bili slovenske narodnosti. Poklic je bil naveden le v enem primeru in sicer je šlo za posestnika. Kazni, ki so bile storilcem izrečene - za ta dejanja so navedene le v štirih člankih in sicer v dveh člankih po 10 gold. denarne kazni, v enem

članku 10 dni zapora in povrnitev stroškov ter v enem članku 13 mesecev tožke ječe.

"V Ljubljani so včeraj zvečer trije neznani fantje prišli pred Frančiškansko cerkvijo znanega obiskovalca ljubljanskih kavnar, navdušenega biljardista, znanega pod imenom "Laški Francelj" in ga hoteli prisiliti naj gre z njimi. Ko se je ta branil in zagrozil fantom, da jih postreli, udaril ga je eden s pestjo po glavi, nakar Francelj potegne revolver iz žepa in ustreli v zrak. Junaki so jo precej popihali"¹⁴.

"V Mariboru so se na volilnem shodu uprli po odhodu gospodov, od liberalcev nahujskani in napojeni med seboj, ter se začeli hudo pretepati. Žandarja sta morala vmes poseči. Razgrajachi so ju obkolili od vseh strani ter začeli vanju kamenje metati. Žandarja sta streljala v zrak, kar pa ni nič pomagalo. Situacija je postajala nevarnejša, zato sta žandarja začela streljati med napadalce, ter se z bajonetom braniti. Pet razsajalcev je bilo lahko ranjenih. Žandarja pa sta morala klicati narodne predstavnike na pomoč, da je zopet nastal red"¹⁵. V enem izmed teh člankov pa je prišlo do izraza tudi nasprotje med nemškimi in slovenskimi časopisi v poročanju o izgredih in sicer so nemški časniki trdili, da so izgred povzročili Slovenci.

"Mnogi, posebno nemški listi so poročali o izgredih celjskih dijakov, katere bi bili naj le slovenski učenci zakrivili. A temu ni tako. Iz zanesljivega vira smo izvedeli, da pri zadnjem izgredu ni bilo nobenega slovenskega dijaka. Rogovili so samo nemški dijaki iz tamošnje gimnazije in učiteljske pripravljavnice. Ob dveh po polnoči iz gostilne gredoč so se ustavili nemški razgrajachi pred slovensko ljudsko šolo, vpili, razsajali in preklinjali Slovence. Poskušali so v šolo vlomiti. Ker pa se jim to ni posrečilo, so potrli okna. Dva izmed nemških mladeničev je žandarmerija prišla in dejala v policijsko ječo"¹⁶.

Tudi med temi članki so bili obravnavani izgredi, ki so jih povzročili nemškutarji. Tako so "v soboto zjutraj ob dveh napravili trije nade polni taki (nemškutarji) mladiči, pred gostilno "Pri južnem kolodvoru", tak ropot, da so spravili vse pokonci in so nazadnje žugali še mestnemu stražniku, ki jih je prišel umirit z velikim psom. V hotelu je spalo veliko tujcev, ki so bili vsi zbujeni iz spanja in prestrašeni. Pač pride vsa ta reč pred sodnijo, kjer se bodo mladeniči imeli zagovarjati"¹⁷.

Dejanj drznega vedenja je bilo obravnavanih v obdobju 1883 do 1885 v časopisju sedem. Tudi ta dejanja so storili moški storilci slovenske narodnosti. Po poklicu so bili, v kolikor je bil le ta naveden, kmet, postopač in vojaški častnik. Tudi oškodovanci so bili v glavnem moški, v enem primeru ženska in v dveh primerih pravne osebe. Glede poklicev oškodovancev lahko rečemo, da je šlo v enem primeru za državno "Pravdnega namestnika, v drugem pa za gostilničarko. Ta dejanja so bila storjena v glavnem na področju Ljubljane. Tako so "v Ljubljani državno pravednega namestnika g. PAJKA, ki zastopa v Pravdi proti anarhistom državno pravedništvo, napadli ob tretji uri idočega v pisarno neznani lopovi in metali nanj kamenje in kose opek. Prvi kamen mu je ustnice prebil, ostalo kamenje in strešna opeka pa mu je priletela na klobuk k sreči brez škode"¹⁸.

Dejanj nasilniškega obnašanja je bilo pred 100 leti obravnavanih le pet. Vsa ta dejanja so storili moški storilci, slovenske narodnosti, v enem primeru pa "Lahani". Tudi oškodovanci so bili v glavnem pri teh dejanjih moški, le v enem primeru je bila ženska, vsi pa so bili slovenske narodnosti. "V Železnikih so trije fantje pred stanovanjem orožnikov kričali "Naj pocrkajo". Ker niso kljub opozorilom odnehali, je orožnik enega fanta zgrabil za roko. Skočil je drugi fant, ki ga je orožnik z bajonetom zabodel v nogo. Fant je nato zgrabil puško pa ga je drugi orožnik zabodel v drugo nogo. Ker pa še ni miroval sta ga orožnika ustrelila"¹⁹.

"Že drugič je napadla tolpa "Lahanov" veterance, Slovence, med katerimi so trije poškodovani. Štiri Irredentovske razsajalce so dali pod ključ"²⁰.

Dejanj potepuštva in delomržništva je bilo med deviacijami v letu 1883 do 1885 obravnavanih le štiri. Storilci so bili v glavnem slovenske narodnosti.

"V Ljubljani so v smislu novega zakona proti delomrznežem, potepuhom in beračem včeraj zaprli 80 beračev in 31 beračic v starosti od 15 do 91 let. 15 najstarejših je redarstvo izpustilo, ostale pa so izročili sodnji"²¹. Ostalih prekrškov pa je bilo pred 100 leti (1883-1885) obravnavanih 18.

Tudi pri teh dejanjih so v člankih bili obravnavani konflikti oz. izgredi, ki so jih povzročili nemškutarji in Nemci. Tako je "za G. KIBORINGGA, ki je v Ljubljani s palico trgal slovenske plakate ugotovljeno, da je upokojen tajnik in hud nemčur"²². Prav tako je "Slovenske plakate trgal z zidu privatni писаč K.H., a na Turjaškem trgu zasačilo ga je mestno redarstvo, pri tem poslu s katerim je hotel kazati svojo nemško omiko"²³. "Dva Nemca M.M. in M.C. sta si v Mozirju ogledovala krasni trak, ki so ga poklonile "Savinjske slovenke" hrabremu sokolu. M.C. je rekel prijatelju "Savinjske Slovenke" Das sind schweininische Slovenien. Gospa, ki je zraven stala ju je zaničljivo pogledala, jaz pa sem si mislil, glej nemško omiko!"²⁴

11. Slovenec, 22. 11. 1943, št. 221, Priloga
12. Slovenski narod, 17. 8. 1944, št. 185, Domoljubni stvari - napad
13. Slovenski narod, 11. 7. 1944, št. 153, Domoljubni stvari
14. Slovenski narod, 1. 7. 1944, št. 149, Domoljubni stvari
15. Slovenski narod, 9. 7. 1944, št. 155, Telegram slovenski narod
16. Slovenski narod, 23. 7. 1944, št. 179, Domoljubni stvari
17. Slovenec, 6. 8. 1943, št. 193, Domoljubne novice (listič ljubljanskega nemškutarja)
18. Slovenski narod, 21. 8. 1944, št. 192, Domoljubni stvari
19. Slovenski narod, 3. 3. 1943, št. 54, Iz Jelenščine
20. Slovenski narod, 2. 8. 1943, št. 189, Iz vrste
21. Slovenski narod, 1. 8. 1943, št. 188, Slov. jun. sp. poročila
22. Slovenski narod, 3. 8. 1943, št. 75, Domoljubni stvari
23. Slovenski narod, 26. 7. 1944, št. 180, Domoljubni stvari
24. Slovenski narod, 23. 8. 1944, št. 183, Domoljubljanska volja

Opombe

1. Slovenec, 11.9.1885, št. 206, Otok "Yap ali Krvavi boj v beli Ljubljani
2. Slovenec, 19.9.1883, št. 139, Razne reči
3. Slovenec, 31.12.1883, št. 223, Razne reči
4. Slovenski narod, 21.9.1885, št. 214, dopisi
5. Slovenski narod, 5.4.1883, št. 77, iz Ptuja
6. Slovenski narod, 4.8.1883, št. 177, Ponočni škandal
7. Slovenski narod, 25.5.1883, št. 117, Surovost nemškutarskih mladincev
8. Slovenec, 11.8.1883, št. 108, Domače novice
9. Slovenec, 14.7.1883, št. 84, Domače novice
10. Slovenski narod, 15.6.1883, št. 135, Domače stvari
11. Slovenec, 28.12.1883, št. 221, Pretep
12. Slovenski narod, 12.8.1884, št. 185, Domače stvari - napad
13. Slovenski narod, 17.7.1884, št. 163, Domače stvari
14. Slovenski narod, 1.7.1884, št. 149, Domače stvari
15. Slovenski narod, 8.7.1884, št. 155, Telegram slovenski narod
16. Slovenski narod, 25.7.1884, št. 179, Domače stvari
17. Slovenec, 6.8.1883, št. 103, Domače novice (listič Ljubljanskih nemčurjev)
18. Slovenski narod, 21.8.1884, št. 192, Domače stvari
19. Slovenski narod, 5.3.1885, št. 52, Iz Železnikov
20. Slovenski narod, 2.8.1883, št. 189, Iz Trsta
21. Slovenski narod, 1.8.1885, št. 123, Slab dan za berače
22. Slovenski narod, 3.4.1883, št. 75, Domače stvari
23. Slovenski narod, 24.9.1884, št. 220, Domače stvari
24. Slovenski narod, 29.5.1884, št. 123, Nemška-Ljubljanska omika

15.8. Samomori, pogrešani, umrli

Maja KRISTAN

Sestavek vsebuje analizo časopisnih izvlečkov iz člankov, ki se nanašajo na samomore, pogrešane in umrle osebe ter omamo z alkoholom, objavljenih v Slovenskem narodu in Slovencu v času od 1883-1885. Namen sestavka je prikazati odnos piscev člankov do navedenih vrst odklonskega ravnanja, preko tega pa tudi stališča in vrednotenje teh ravnanj v tedanji družbi, v kolikor se to kaže prek samega načina poročanja in s pogostnostjo pisanja o posameznem navedenem ravnanju.

V obravnavanem obdobju sta navedena časopisa poročala o samomorih v 81 primerih, tj. znatno bolj pogosto kot se to objavlja v sodobnosti. Naslovi člankov so večinoma indiferentni in pa informativni, v 5 člankih pa je naslov hudomušen in nakazuje vsebino članka v katerem se avtor tudi norčuje iz ravnanja o katerem poroča. Tak naslov se npr. glasi "nespreten samomorilec"¹, "oh, te nesrečne ženske"² in pa "hitrost lepa lastnost"³. V dveh primerih je bil naslov označen kot senzacionalističen in sicer "obesila se je deklica"⁴ in "prerezal si je trebuh"⁵. Iz vseh člankov je bil razviden spol samomorilca, pri čemer sta časopisa poročala o 13 primerih samomorilk.

V 18 člankih je bila navedena tudi starost osebe. Največkrat je šlo za osebe do 40 leta starosti.

Poklic je bil razviden iz 60 člankov, pri čemer je zanimivo, da se je največkrat poročalo o samomoru obrtnika, takoj za tem pa vojaka in oficirja, pa tudi vojaškega begunca, v 4 primerih pa celo o samomoru zapornika oziroma kaznjenca. Narodnost osebe je bila v 15 člankih izrecno navedena kot neslovenska, kar je relativno zelo veliko. Kraja dejanja ni bilo mogoče razbrati le iz treh člankov, sicer pa je bilo največ poročil o samomorih z ljubljanskega območja.

Opis dejanja

Osebe o katerih se piše so največkrat navedene z imenom in priimkom ali pa je naveden njihov poklic, oziroma je razpoznaven njihov socialni položaj, ali pa kraj v katerem so prebivale. Podatki so taki, da omogočajo prepoz-

navo osebe v njenem okolju. V članku je opisan način izvršitve ali poskusa samomora in sicer ali je oseba dejanje storila z obešanjem (v 32 primerih), ustrelitvijo (27 primerov), utopitvijo (10 primerov) ali na kak drug način. Prav tako je v članku naveden domnevni motiv oziroma neposredni razlog za samomor. Tako se npr. navaja bolezen, zblaznelost, denarne težave, nesporazumi v službi ali na sploh z nadrejenim, pa tudi verjetnost, da je oseba storila samomor zaradi predhodne izvršitve KD, ki se je odkrilo, v 5 primerih pa jasno navaja kot razlog vinjenost osebe.

Podrobnosti, ki so navedene v članku, tako glede osebe, njenega življenja ali okoliščin dejanja kažejo na to, da pisec ni imel posebnega spoštovanja do zasebnega življenja in osebnosti samomorilne osebe, kakor tudi ne razumevanja za odločitve, ki je očitno negativno vrednotena. Le v izjemno redkih primerih se skuša samomor opravičiti z boleznijo. Tako prevladujejo članki iz katerih je razvidno odklonilno stališče do samomora, v nekaterih primerih pa se pisec celo norčuje iz ravnanja, ki ga opisuje. Navaja se npr. "... da se je pomočnik brez dela hotel včeraj utopiti iz ljubosumnosti. Tolkel se je z utežmi po glavi, skočil potem v Ljubljano, pa se je kaj rad pustil izvleči iz vode, ko se je ohladil"⁶, "mož se je sprl z ženo in skočil v Ljubljano. Rešil ga je sosed in mu dal nekaj zaušnic. Ta je potem rešitelja tožil in je dobil rešitelj 4 dni zapora. Ko je naslednjič skočil v Ljubljano, ga nihče ni hotel rešiti in je resnično utonil"⁷. "V Opekarski cesti se je na drevo obesil malar s trakom s spodnjih hlač, ker se je sprl s svojo ljubico. Trak pa je bil preslab, da bi držal toliko grenkobe nad žensko nezvestobo, odtrgal se je in nesrečno zaljubljeni malar obležal je v nezvesti... bode malar sedaj hotel živeti pač ne vemo"⁸. Brez vsakega spoštovanja do umrle je tudi članek, ki se glasi "... nekateri pravijo da je nalašč skočila pijana ženska Mica Kos v Ljubljano, ki ji je šnopc možgane osmodil..., da je to že v drugič da si je zanikerna babura smrt v valovih Ljubljane iskala"⁹. Enako nespoštovanje kažejo tudi nekatere opombe, kot npr. "... in tako se nadaljuje nesreča za nesrečo vsled žganja"¹⁰ in "... skočil v Savo ker je gotovo zblaznel"¹¹. Oseba o kateri se piše je tako velikokrat prikazana v negativni luči, brez zadržkov pa se tudi do potankosti navaja bolezen, ki naj bi bila vzrok samomora kot je to v članku, ki se glasi "... da so možgani zraščeni in da sta oba konca pljuč že bo-

lestna tako da se je pričela pljučna tuberkuloza in mož tedaj ni bil pri zdravi pameti"¹², enako pa se je brez zadreg opisovalo tudi denarno stisko kot povod za samomor "... zadnja leta šlo je s premoženjem Hribarja zmerom navzdol in tako bode poleg njegove bolezni - imel je putiko - glavni vzrok samomora"¹³, ali pa "... denarne zadrege potisnile so mu revolver v roko"¹⁴. V nekaterih člankih se kot povod za samomor namiguje tudi na to, da je samomorilec storilec KD za katerega pa se je razvedelo kot npr. "... domnevali so, da je zaradi svoje strasti igrice na srečo - ponaredil še več drugih menic"¹⁵, ali pa "v zvezi s samomorom blagajnika H. se je ugotovilo da je bilo njegovo poslovanje nepošteno in da si je prisvajal denar"¹⁶. Zanimiv je komentar samomora asistenta deželnega plačilnega urada, ki je v nekem smislu spolitiziran in se glasi "tudi pri tem samomoru bilo je opazovati, da nekateri krogi rajši prepuščajo službe pustolovnim tujcem, nego poštenim in značajnim domačinom, da se podpira in neguje klečeplaztvo čestokrat uradovanju samemu v škodo in da se premnogokrat jemlje v obzir, je li dotičnik pristaš nemčurske stranke"¹⁷. Da se je posvečala pozornost samomorom je razvidno tudi iz uvoda v članek "zopet samomor, od letošnje pomladi že peti!"¹⁸.

O pogrešanih in umrlih osebah sta časopisa poročala v 31 člankih, tj. redkeje. Tudi naslovi teh poročil so večinoma indiferentni ali pa informativni. Spol pogrešane ali umrle osebe je naveden v vseh primerih in sicer gre večidel za moške, le v 5 člankih so navedene ženske osebe, v 3 primerih pa se poročilo nanaša na najdbo kosti.

Starost osebe je bila navedena v 11 člankih.

Poklic pa je razviden iz 19 člankov, pri čemer se isti poklic umrle ali pogrešane osebe pojavi največ dvakrat in sicer se nanaša na upravnega oziroma finančnega delavca, pravosodnega, industrijskega ter kmečkega delavca ter individualnega poljedelca.

Narodnost je razvidna iz vsega skupaj 17 člankov, nikjer pa ni izrecno opredeljena kot neslovenska.

Kraj iz katerega je pogrešana ali umrla oseba je naveden v vseh, razen enem primeru, največkrat pa se pojavljajo poročila z ljubljanskega območja. Vsebina člankov se v 5 primerih nanaša na izginulo oziroma pogrešano osebo, za katere nadaljno usodo se ne ve. Članki so pisani zelo različno, od čisto informativnega kot npr. "okrajni tajnik je pogrešan od 3.6.1885"¹⁹,

pa do suma, da je oseba nepričakovano izginila ker je storilec ali pa žrtev KD. Taka je sledeča novica "Agent se je izgubil . Zadnja je njegova torba, katero je pustil v spalni sobi svoji pri Petranu. Vsebina njena je prav navadna opeka, katero je najbrže v poravnavanju svojega na 15 gold. naraslega računa noter vtaknil. Bog nas varuj gostov z ožganimi denarji"²⁰ in pa "pogreša se postrešček A.S. Pobiral je letne doneske članov Šišenske čitalnice a hkrati je izginil"²¹. Da naj bi bila nenadna izginotja problem kaže članek, ki se glasi "Izginil je sin posestnika. Take izginitve se pojavljajo na daljnem Štajerskem vsak mesec, zato se misli na zločin"²². Iz navedenih primerov je razvidno, da opisi pogrešanih oseb niso taki, da bi vedno omogočali razpoznavo osebe in so pisani bolj v smislu novice, ne pa želje ali potrebe da se osebo najde, oziroma poziva, naj bi bralci, v kolikor bi kaj vedeli o izginotju to tudi sporočili in tako pripomogli pri njenem iskanju.

Članki o umrlih osebah se večinoma nanašajo na že identificirana trupla. Tudi tu, podobno kot pri samomorih ni zaslediti nikakršne pietete do umrle osebe in se velikokrat kot razlog smrti navaja narodnost kot posledica vinjenosti. Tako npr. članek pravi "občinski svetnik ni ubil svojega brata, ampak je ta pijan padel in se sam ubil"²³ in pa "utonil je v Blejskem jezeru 6. t.m. zvečer šnopsar A.M. Veš božji dan je sedel pri frakeljnu; zvečer ob osmih šel se je proti domu zaletavati. Šnops ga je potegnil v jezero, kjer so ga ljudje še nekaj časa stokati slišali in so mu še dlje pomagali, katerih pa v svoji pijanosti menda niti videl ni in je čez nekaj časa na globoko zagazivši utonil."²⁴ ter "... ker je rad pijančeval domnevajo, da je najbrže v pijanosti pal v vodo kjer je ležal 8 dni"²⁵ in pa "govore da se je sam ubil, to je lahko verjetno ker je bil popolnoma pijan. To je sad žganja"²⁶. O pogostnosti pijančevanja govori tudi članek, ki pravi "Žganje pitje se na Štajerskem grozno širi. Ranjki dr. Ulaga je zadnjo nedeljo svojega življenja o tem pridigoval tako ojestro pa tudi milo, da mu je srče počilo... Poslanci na Dunaju naj si to kugo vendar enkrat ogledajo ter jo zatirajo"²⁷. Zanimivo je, da je v enem članku tudi vest o smrti kaznjenca, vendar pa vzrok smrti ni naveden. Nekateri, sicer redki so v nadslednosti poročali o načinu smrti, kot npr. "Gostilničarjeva žena Helena Kotnik v ulici Sv. Florijana umrla. Imela je preveč krvi pa so žile posebno po nogah bile silno napete. Menda je ob neki rob zadela

in si prebila žilo iz katere je začela curkoma kri teči. V četrte ure bila žena živa in mrtva"²⁸ in pa "Umrli je danes zjutraj na Sp. Poljanah 29. letni Alojz Osredkar na stranišču nagle smrti. Govori se da je umrlega baje pred 8 dnevi negdo med rebra zabodel in da se mu je rana od zunaj zacelila. Isti je bil ponočnjak in se je rad pretopal"²⁹.

V primerih ko ni bilo znano kdo je umrl, tudi ti članki ne vsebujejo podatkov, ki bi omogočali prepoznavo, saj ni podan opis trupla ali druge okoliščine ki bi kazale na to, da se je s člankom, oziroma njegovo objavo želelo pridobiti informacije potrebne za ugotovitev identitete. Napisani so prej v smislu novice, ki pa odraža tudi osebni odnos pisca, kot npr. "delavci, ki so kidali gnoj so našli truplo moškega. Kdo je bil neznanec se ne ve, misli pa se da je bil kaka baraba, ki je iskal brezplačno ležišče"³⁰.

O omami z alkoholom je bilo objavljenih 8 člankov, relativno malo. Tudi tu so naslovi večinoma informativni ali pa indiferentni. V vseh člankih se poroča o moških osebah. Starost je razvidna le iz 2 člankov in sicer gre za 24 in 63 let starega moškega. Poklic je naveden v 5 člankih. Narodnost je bilo moč razbrati iz 7 člankov, nikdar pa ni posebej opredeljena kot neslovenska. Največ poročil je bilo tudi tu iz ljubljanskega območja. Vsebina članka se največkrat nanaša na omamo, ki je pripeljala do smrti osebe, in sicer kar v 7 od skupno 8 primerov. V nekaterih je neposredno izraženo negativno stališče do prekomernega uživanja alkohola, v drugih pa je le posredovana novica, da je oseba v posledici umrla. Tako je npr. v članku "v noči od 19.-20. t.m. je na Studenčicah še ne prav 24 let star krojač Janez Luštrek zmrznil... Nesrečno žganje je bilo spet krivo"³¹. Poudarek na negativnih posledicah uživanja alkohola vsebuje naslednji članek "Mlad trgovec s špecerijskim blagom se je vsak dan tako napil, da je brez zavesti v prodajalnici obležal, županstvo je moralo prodajalno zapreti, da bi brezvestni ljudje škode ne delali. Trgovec si je v pijanosti žile na roki prerezal in umrl"³². Da pa se ta problem ni vedno obravnaval s tako resnim pristopom je razvidno iz članka, ki se glasi "v hlevu so našli mrtvega nekega žganjepivca... jezuš, dasi za 3 krajcerje liter podražen, zatisnil mu je ne veke oči"³³. Le eden od vseh člankov se nanaša na opis kršitve javnega reda in miru po sedanjem pojmo-

vanju in sicer pravi "Zblaznel je včeraj Fran Železnikar iz Štepanje vasi vsled preobilnega žganjepitja. Metal je po cesti kamenje v ljudi dokler ga ni policija prijela in ga odvedla v blaznico"³⁴. Članki so bili pisani tako, da je bila oseba za svoje okolje prepoznavna. V njih so navedene posledice, ki jih je oseba zaradi omame doživela, pri čemer pa se je največkrat poročalo o smrtnih posledicah. Zanimivo je da pri člankih na to temo ni tako izrazito moralno negativno ovrednotenje oseb o katerih se piše kot v primerih prej obravnavanih člankov o samomorih in pa umrlih osebah, pri katerih je bil izražen poseben poudarek, da so bile osebe označene za zasvojene z alkoholom ali pa po mnenju pisca vinjene pred smrtjo.

Iz spodnje tabele je razvidna primerjava o pogostnosti člankov z obravnavanimi temami, objavljenih v letih 1883-1885 v Slovencu in Slovenskem narodu in v letu 1985 v dnevnem časopisu Delo in Dnevnik.

Tabela 14: Samomori, pogrešani, umrli

Vrsta deviantnega ravnanja	L e t o	
	1883-1885	1985
samomori	81	9
umrli in pogrešani	31	31
celota	112	40
% od vseh deviacij	7,1	1,4
povprečno na leto	37	40
indeks	100	108
omama z alkoholom	8	1
druge droge	0	8
celota	8	9
% od vseh deviacij	0,5	0,3
povprečno na leto	3	9

Iz teh podatkov izhaja, da so bili samomori pred 100 leti mnogo pogostejša tema časopisnih poročil kot danes; o umrlih in pogrešanih osebah pa so

poročali v trikrat manjšem obsegu kot sedaj. Od vseh člankov, ki so obravnavali vse vrste deviantnosti, je bilo v obdobju od 1883-1885 kar 7,1 % člankov, ki so prinašali novice o samomoru ali izginotju ter smrti oseb; sedaj je tovrstnih novic v celoti vseh člankov, ki poročajo o takem ravnanju le 1,4. %.

O samomorih je bilo tako v obdobju 1883-1885 objavljenih kar 81 člankov, medtem ko jih je bilo v letu 1985 le 9. Očitna je tedaj mnogo večja pozornost. Ni pa mogoče reči, da je bila tedaj pogostnost novic o samomorih tudi odraz dejansko večjega števila samomorov. Podatkov o številu izvršenih in poskušanih samomorih za isto časovno obdobje sicer ni na razpolago. Zbrani pa so bili za čas od 1881-1890 v posebnem poročilu "Kranjska in njeno zdravstvo"³⁵. Tedaj je bilo od vseh smrti le 0,24 % samomorov, v okviru nasilnih smrti, ki so zajemali primere nezgod, umorov in neugotovljenih vzrokov, pa je bil samomor udeležen le s 6,8 primerov na 100 000 prebivalcev. Iz poročila tudi izhaja, da je tedaj imela Kranjska najnižji koeficient samomorov med vsemi avstrijskimi deželami. Kot je znano, pa se ta koeficient za Slovenijo stalno zvišuje. V letu 1950 je znašal že 16,3, v letu 1966 pa je narastel na 28,9³⁶. Iz teh podatkov in pa podatkov zgornje tabele je razviden očiten razkorak med številčnostjo nekega družbenega pojava in pa širšim zanimanjem zanj, ki se odraža tudi preko časopisov, glede na to v kolikšnem obsegu o tem pojavu poročajo in kakšen pristop imajo do nekega pojava. Iz prej navedenih primerov je očitno, da se je o samomoru pisalo v rubrikah, ki so poročale o deviantnih, predvsem klasičnih kriminalnih ravnanjih. Tako sama uvrstitvev člankov v tovrstne rubrike, kakor tudi vsebina poročil kaže na to, da se samomor ni štel kot zgolj odklonsko ravnanje, temveč predvsem kot nemoralno in obsojanja vredno ravnanje. To potrjuje tudi zakonodajnoppravna ureditev, po kateri sicer samomor ni bil kazniv, vendar pa je pomoč pri samomoru drugače kot danes bila uvrščena v skupino posebnih KD zoper splošno varnost; ta je bila torej posebni objekt kazensko-pravnega varstva in ne človekovo življenje in njegova telesna integriteta, kar je po sedanjih ureditvi glede na uvrstitvev pomoči pri samomoru v vrsto KD zoper življenje in telo. Takšna ureditev, kakor tudi močnejši vpliv cerkve, ki je samomor obsojala je verjetno vplivala tudi na oblikovanje odnosa širše javnosti, tako do dejanja samega, kakor tudi do posameznika, ki je samomor izvršil ali ga poskušal. V člankih tako ni težko

zaslediti odkrito negativnega, odklonilnega ter obsojajočega pristopa, brez kakršnihkoli etičnih zadržkov. Navajale so se podrobnosti tako glede posameznika o katerem se je pisalo, kot tudi o njegovem življenju, načinu izvršitve samomora, pa tudi o morebitnih stiskah, ki so ga pripe-
ljale do take odločitve. Izrazito je tudi negativno vrednotenje same osebe, pri čemer ni zaslediti nikakršne pietete do umrlih. Ti so ožigosani kot npr. zblazneli, pijanci, storilci KD, ki so se usmrtili zaradi odkritja njihovega nepoštenega ravnanja. Brez zadrege pa se navajajo tudi denarne težave ali opisuje bolezen, ki naj bi posameznika prisilila v samomor. Pri poskušanih samomorih, kjer je očitno prisotno norčevanje iz ravnanja, kakor tudi iz domnevnih povodov zanj, pa piscev člankov niti malo ni skrbelo za posledice, ki bi jih lahko posameznik v svojem okolju imel zaradi navedenih podrobnosti v časopisu. Vsekakor se tako ravnanje ni štelo za neko osebno in intimno odločitev posameznika o kateri se naj ne bi poročalo tako zaradi spoštovanja osebnosti, kot tudi zaradi razumevanja do ožjega okolja v katerem je posameznik živel. Mnogo redkejše novice o samomorih v sedanjem času so morebiti odraz spremenjenega odnosa in pojmovanja, ki ni več odkrito odklonilen, javno se ne obsoja odločitve posameznika, ki si jemlje pravico da si sam "določi trajanje svojega življenja", kar pa je morda pogojeno tudi z drugačnim pojmovanjem individualnosti, pa tudi pravic in dolžnosti posameznika do družbene skupnosti in ne nazadnje tudi z zmanjšanim vplivom in strogostjo institucionalizirane religije. Težko pa bi bilo reči, da se je s sicer večjim številom samomorov, pa manjšim odzivom nanje v okviru dnevnega časopisja tudi v resnici spremenil odnos do takega ravnanja. Verjetno ta velikokrat vsebuje negativno vrednotenje bodisi samomorilne osebe, kot tudi okolja iz katerega je ta izhajala. To se kaže v posredovanju podatkov o smrti neke osebe v smislu "novice", ki gre od ust do ust in o kateri se ne govori javno in glasno. Vendar pa je iz primerjave člankov pred sto leti in sedaj moč zaključiti, da se o samomorih ne piše več veliko, vsaj ne toliko kolikor so ti tudi dejansko bolj razširjeni. Pogostnost sedanjega pisanja je odvisna predvsem od tega ali je prevladujoč odnos do nekega ravnanja odklonilen ali ne. Pri tem je obveščanje vezano tudi na zanimanje širšega kroga bralcev in zato tudi ne odraža pomena in zanimanja, ki ga nekemu deviantnemu ravnanju namenja strokovna javnost.

Število člankov, ki se nanašajo na pogrešane in umrle osebe, je kot izhaja iz tabele, bilo v obdobju 1883-85 trikrat manjše kot v enem, to je 1985 letu. Pri tem bi bilo sicer ob ugotavljanju ali je glede na dejansko število pogrešanih in umrlih oseb tudi število člankov, objavljenih na to temo večje ali manjše upoštevati statistične podatke o pogrešanih in umrlih. Poleg tega so pomembni še drugi dejavniki, ne le različen obseg teritorija, ki ga sedaj zajema Slovenija, temveč tudi število prebivalstva in njegove gostitve, stopnjo družbene kontrole, pa tudi splošna stopnja mobilnosti prebivalstva ter tradicionalne navezanosti na dom in družino³⁷. Tako je npr. mobilnost prebivalstva sicer tedaj bila manjša, vendar pa je bilo večje verjetno število brezposelnih oseb, ki tako niso bile vezane na določeno območje in jih je tudi bilo težje nadzorovati in spremljati njihova gibanja, medtem ko je bila sicer družbena kontrola ožjega okolja, kot sosedskega na primer, močnejša. Gre torej za dejavnike, katerih proučevanje presega okvir tega sestavka. Vendar pa že vsebinski prikaz člankov na to temo jasno odraža bistveno razliko, ki se kaže v samem namenu poročanja tedaj in danes. Tako glede pogrešanih, kot tudi najdenih še neidentificiranih mrtvih oseb je mogoče reči, da niso bili pisani toliko zaradi potrebe po razjasnitvi vzroka izginotja ali smrti neke osebe, ugotovitve njene identitete in pri pogrešanih ugotovitve njene nadaljne usode, kot zgolj zaradi posredovanja novice, ki zanima bralce. V člankih, ki so se nanašali na pogrešane osebe, katerih izginitev je lahko posledica želje po umiku iz dotedanega okolja, nezgode, samomora ali pa kaznivega dejanja³⁸, ni podatkov, ki bi se nanašali na podroben opis osebe, predvsem pa ne vsebujejo poziva k posredovanju podatkov, ki bi pripomogli k pojasnitvi izginotja. Enako velja tudi za tiste članke v katerih se odraža sum, da je izginitev posledica kaznivega dejanja, bodisi da bi oseba bila lahko storilec ali pa žrtev. Različno od današnjega pisanja o identificiranih umrlih osebah, o čemer se poroča predvsem v primerih, ko je smrt posledica prometne nesreče, delovne nezgode ali poškodb pri rekreaciji, je bilo pisanje v obravnavanem obdobju posvečeno predvsem tistim primerom, v katerih je bila očitno prisotna alkoholiziranost tik pred smrtjo ali pa siceršnji kronični alkoholizem. V teh člankih, podobno kot pri samomorih, pisec brez zadržkov negativno vrednoti tako osebo samo, kot tudi njeno življenje, tako da ni sledu o kakšni pieteti do umrlih.

Zaslediti je bilo tudi članke, ki so za današnji čas nenavadni, saj prikazujejo natančen opis bolezni ali pa okoliščin v katerih je prišlo do smrti iz članka sicer razpoznavne osebe, kar kaže na popolno nespoštovanje osebnih interesov in razkrivanje skrivnosti, za katere bi posameznik sicer lahko imel opravičen interes da ostanejo nepoznane širšemu krogu ljudi. Podobno kot pri samomorih je torej očitno mnogo manjše spoštovanje do zasebnosti tudi v tistih primerih v katerih se ne bi moglo reči, da je seznanitev javnosti z nekim deviantnim ravnanjem potrebna zaradi splošnih koristi ali interesov.

Iz podatkov tabele je razvidno, da je bilo v obdobju 1883-85 objavljenih 8 člankov o alkoholni omami, v letu 1985 pa le eden. Tudi pri tem samo število objavljenih člankov ne odraža resničnega obsega deviantnega ravnanja na tem področju. V Sloveniji, kjer je alkoholizem precej razširjen, je tako majhno število člankov na prvi pogled presenetljivo, vendar pa že iz vsebinskega prikaza jasno izhaja, da se je alkoholizmu posvečalo veliko večje število časopisnih poročil. Tako se je z alkoholizirano osebo pojasnjeval razlog ali pa neposredni povod smrti tudi pri samomorih in pri najdenih mrtvih osebah. Prav tako se vinjenost oseb poudarja tudi pri drugih člankih, ki govorijo o KD zoper življenje in telo, o prekrških zoper javni red in mir, v sedanjem času pa tudi v okviru poročil o prometnih nesrečah, delovnih nezgodah, predvsem pa tudi v okviru t.i. črne kronike, ki pa v analizo člankov ni bila zajeta. Zato število, razvidno iz tabele pomeni le tiste članke v katerih se je opisovala zgolj čista alkoholna omama, ki za posledico ni imela tudi kakšnega drugega deviantnega ali prepovedanega ravnanja. Pri tem pa je v obravnavanih člankih manj izraženo neposredno negativno vrednotenje osebe in tudi ni toliko privoščljiv odnos pisca do posledic alkoholizma, kljub temu da se novice kar v 7 od skupno 8 primerov nanašajo tudi na smrtne posledice omame (kar je bilo pri člankih o samomorih in umrlih ter pogrešanih osebah bolj prisotno). Morda se je s poudarjanjem dejstva, da je bila oseba tik pred smrtjo vinjena želelo še bolj nazorno prikazati zlo in negativne posledice alkoholizma. Verjetno pa je pri teh člankih imela vpliv na oblikovanje tako odnosa, kot javnega mnenja do tega problema tudi zakonodaja, saj je bila pijanost lahko prekršek že sama po sebi; bila je celo v taki meri

sankcionirana, da storilec hudodelstva, ki ga je storil v taki vinjenosti, da je bil zaradi tega v času storitve neprišteven, ni odgovarjal za hudodelstvo. Bil je odgovoren za samostojni prekršek pijanosti. Iz tabele tako ne izhaja dejansko število člankov, objavljenih na temo alkoholne omame, kljub temu pa je moč zaključiti vsaj to, da se alkoholizmu tako v obravnavanem obdobju, kot tudi v sedanjosti posveča precej pozornosti ter poudarja tako ravnanje kot družbeni problem.

Povzetek

V obdobju od 1883-85 je bilo v primerjavi z letom 1985 objavljenih mnogo več člankov, s katerimi se je seznanjalo javnost s samomori oseb, pri čemer se je jasno odražalo negativno in odklonilno stališče do odločitev, ki se niso šttele za intimno in osebno stvar ali zadevo posameznika, temveč je bilo prisotno celo norčavo pisanje z nadrobnostmi, ki so osebo predstavljale v negativni luči. Tak pristop je opazen tudi pri novicah o umrlih in pogrešanih osebah, kjer ni zaslediti nikakršnega spoštovanja do zasebnosti, varovanja osebnih skrivnosti, kakor tudi ne do umrlih na sploh. Članki, ki se nanašajo samo na alkoholno omamo pa glede na majhno število ne kažejo na sicer zelo prisotno zgražanje in grajo alkoholizma, kajti ta je pogosto omenjen v zvezi z drugimi vrstami deviantnosti.

Opombe

- 1.Slovenski narod,24.7.1883,št.167,Nespreten samomorilec;
2. " 27.5.1884,št.121,Oh, te nesrečne ženske;
3. " 7.1.1884,št.5, Hitrost lepa lastnost;
4. " 13.7.1883,št.151,Obesila se je deklica;
5. " 3.7.1883,št.149,Prerezal si je trebuh;
6. " 16.7.1884,št.162,Iz ljubosumnosti;
7. " 17.1.1883,št.13, Zalostno, a resnično;
8. " 27.5.1884, št.121,Oh, te nesrečne ženske;
- 9.Slovenec 28.7.1884,št.172,Domače novice,V Ljubljano padla;
- 10.Slovenski narod,13.5.1884,št.110,Iz ljubljanske okolice;
11. " 4. 4. 1885,št.76, V Savo skočil;
12. " 26.1. 1883, št.246, Vzrok samomoru narednika Hönigmana;
13. " 16. 1. 1884, št.13, Samoumor;
- 14.Slovenec, 26.11.1885, št.271, Ustrelil se je;
- 15.Slovenski narod,4.11.1884, št.254, Samomor trgovskega agenta Hermana Ahčina;
16. " 11.8.1885, št.181,H.-jev samomor;
17. " 12.1.1885, št. 7, Ustrelil;
- 18.Slovenec, 7. 9.1883, št.130, Razne reči,Iz Celja;
- 19.Slovenski narod,8.6.1885, št.127, Pogreša se;
20. " 28.3.1885,št.70, Z Bleda;
21. " 10.1.1884, št.8, Pogreša se;
22. " 23.3.1883, št,67, Izginil je;
23. " 5. 6.1885, št. 125, Z Jesenic na Gorenjskem;
- 24.Slovenec, 10.9.1885, št.205, Utonil je;
- 25.Slovenski narod, 29.1.1884, št.250, Domače stvari,Utopljenec;
26. " 5.5.1884, št.103, Iz Štange;
- 27.Slovenec, 21.7.1884, št.43, Razne reči-Žganopitje;
28. " 12.8.1884, št.185, Domače novice-kri je odtekla;
29. " 12.9.1884, št.210, Domače novice;

30.Slovenski narod, 25.7.1885, št.167, Mrtvega našli;

31.Slovenec, 22.2.1884, št.44, Razne reči-Zmrznil;

32.Slovenski narod, 3. 5.1884, št.102, Iz Kamnika;

33. " 7.2.1885, št.30, Mrtvega našli;

34. " 24.10.1884, št.246, Domače stvari (Zblaznel);

35.Zupanc P.:Krain und seine öffentliche Gesundheit 1881-1890 iz

Milčinski Lev in Pečar Janez:Samomori v Sloveniji,Inštitut za krim. pri

Pravni fakulteti v Ljubljani,april 1971;

36.ibd.

37.Maver Darko:Pogrešane osebe,RKIK,št.1/83,34.

38.ibd.

15.9. Nesreče

Katja VODOPIVEC

Med drugimi negativnimi družbenimi pojavi smo dokumentirali tudi nesreče. Domnevamo namreč, da je mnoge od njih mogoče pripisati človeški malomarnosti.

Primerjava med opazovanimi leti je naslednja:

Tabela 15: Nesreče (tudi brez smrtnega izida)

Vrsta nesreče	1883 1885	1985	%	%
požari	84	79	48,6	59,0
kmečka dela	4	5	2,3	3,8
dela v hiši, stanovanju	1	-	0,6	-
nesreča pri delu in v rudnikih	32	9	18,5	6,7
ustrelitev	4	5	2,3	3,8
druge eksplozije	4	7	2,3	5,2
padci (razen nesreč pri delu)	5	8	2,9	5,9
utopitve	25	5	14,4	3,8
naravne nesreče (strele)	5	1	2,1	0,7
drugo	9	15	5,2	11,1
Skupaj	173	134	100	100
Povprečno na leto	58	134	..	
Delež od celote v %			11,0	4,6

Relativno so bile med vsemi članki, ki so bili objavljeni pred sto leti o družbeno negativnih pojavih objavljene vesti o nesrečah bolj pogosto kot leta 1985 (11 % : 4,6 %). To pa seveda še ne pomeni, da se je tedaj dogajalo več nesreč. Glede na to, da se je v sto letih povečalo število prebivalstva za ca. 60 % pove primerjava, da je sedaj bilo objavljenih vesti o nesrečah za 130 % več (58 : 134).

Čeprav je bil pred sto leti delež požarov med vsemi nesrečami manjši, kot leta 1985, je večinoma pomenil požar tedaj totalno nesrečo za prebi-

valce nekaterih vasi. Hiše so bile še lesene, deloma krite s slamo, vodovoda na podeželju ni bilo, gasilci so bili šele na začetku formiranja. Nekaj nazornih primerov za to je:

"Iz Št. Ruperta". Goreti je začelo v nekem kozolcu na Veseli gori; zažgali pa so otroci, ki so si pod kozolcem zakurili. Kmalu so prihiteli gasilci, pa kaj ko na Veseli gori vode ni. Izgorele so: 3 hiše, 2 poda, 2 kozolca, 2 svinjska hleva, 1 šupa in kar je najhujše prelepa nekdanja romarska cerkev¹.

"V Stojncih". V Stojncih je požar uničil 14 hiš in gospodinjstkih poslopij. To je v kratkem četrti požar².

"Iz Košane". 3. marca je zgorela vas Košane. Ogenj je v četrt ure zajel 20 poslopij. Zgorela so vsa gospodarska poslopja in 10 hiš. Umrla je ena ženska. Vzrok ni znan³.

"Domače nesreče (Požar)". Zgorele so skoraj vse Treboje pri Smledniku. Do požara je prišlo zaradi streljanja med procesijo, ker je goreče žaganje iz možnarja padlo na slamnato streho⁴.

Težko je reči, da je bila tedaj povzročena škoda večja kot jo povzročajo požari v sodobnosti. Saj gre sedaj za požare v delovnih organizacijah in za oškodovanje strojnega parka ali aparatur. To škodo pa občutijo danes ljudje večinoma le bolj posredno, kot so jo občutili pred sto leti, ko so jim zgorevale domačije.

Največ nesreč pri delu odpade na nesreče pri padcih iz novogradenj (9), na delo v rudnikih (5), na padce iz voza (5) in na nesreče pri delu v ožjem pomenu besede (7). Npr. "Razne reči. Nesreče". V Gotenici, okraju Kočevskem, Primorci delajo cesto. Pri razstreljevanju skal, padla je 9. t. m. popoldne silovita skala na nekega že 70 letnega delavca tako nesrečno, da ga je vsega zmečkala in je mahoma obležal mrtev⁵.

Največ utopitev odpade na nesreče, ko je nekomu spodrsnilo, pa vinjenost ni bila omenjena (8), dočim naj bi bilo takih utopitev v pijanosti polovico manj (4). Šest utopitev pa odpade na kopanje, ko ljudje očividno niso bili dovolj sposobni plavati.

15.10. Storilci in žrtve

Marijan ŠTRIKER

Med žrtvami je bilo pred 100 leti več žensk kot med storilci in jih je znatno več v sodobnosti.

Tabela 16: Spol storilcev in žrtev

	S t e v i l o			%		skupaj
	m	ž	sk *	m	ž	
1883-1885						
storilci	798	118	916	87,1	12,9	100
žrtve	629	155	784	80,2	19,8	100
1985						
storilci	1844	157	2001	92,2	7,8	100
žrtve	610	296	906	67,3	32,7	100

Izgleda, da je delež ženskih storilk kaznivih dejanj padel, verjetno zato, ker sedaj detomori in splavi niso več problem in je na sploh med vsemi kaznivimi dejanji postal delež kaznivih dejanj zoper življenje in telo manjši.

Tudi primerjava po narodnosti storilcev in žrtev je zanimiva.

Tabela 17: Narodnost storilcev in žrtev

	S t e v i l o			%		skupaj
	slov.	ni slov.	skupaj	slov.	ni slov.	
1883 - 1885						
storilci	654	82	736	88,9	11,1	100
žrtve	578	40	618	93,5	6,5	100
1985						
storilci	1127	412	1539	73,2	26,8	100
žrtve	419	87	506	82,8	17,2	100

Pred sto leti je bila Slovenija bolj homogeno poseljena s Slovenci, kot je danes. Tako se je delež storilcev, ki niso slovenske narodnosti sedaj

* Skupni numerusi se spreminjajo glede na to koliko podatkov je bilo mogoče razbrati iz časopisov.

povečal za več kot enkrat, delež žrtev pa skoraj za trikrat. Ni izključeno, da služba odkrivanja sedaj prej odkrije priseljene delavce kot storilce in žrtve, kot domače.

Iz tega prikaza pa niso razvidni spori med tim. "nemškutarji" in "lahoni" ter Slovenci. Kajti ti so bili v bistvu Slovenci in smo jih tako evidentirali, le izdajali so se ali za Nemce ali za Italijane, oz. so potujčeno govorili. Več o tem je razvidno iz prispevka o "Vzdrževanju javnega reda in miru" (15.7. - Ferdo Cvikl).

Večja agrarnost v Sloveniji pred 100 leti je lahko eden od razlogov, da so takrat časopisi največ pisali o kmetih kot storilcih kaznivih dejanj, najmanj pa o delavcih v trgovini. Zanimivo je, da v letu 1985 časopisi najmanj pišejo o kmetih kot storilcih kaznivih dejanj. Zelo malo pišejo danes časopisi o varnostnikih kot storilcih kaznivih dejanj, pri čemer je potrebno povedati, da smo med varnostnike pred 100 leti šteli orožnike in vojake. Več je danes poročil o delavcih v trgovini kot storilcih kaznivih dejanj in o administrativnih delavcih, največ kar polovica pregledanih člankov pa omenja kot storilce kaznivih dejanj delavce. V tabeli št. 18 je razviden podatek mnogo pogostejšega pisanja pred 100 leti o storilcih kaznivih dejanj brez poklica. Tu gre za spremembo statusa oz. stanu klateža in berača. V letih te raziskave je bil berač ali revež kar poklic. Današnji nezaposleni pa se le deklarirajo z nekim poklicem, tako da je takratni stan berača izginil.

Tabela 18: Preglednica strukture poročanj časopisov o storilcih kaznivih dejanj glede na poklic

Poklic	1883-1885	1985
kmetje	27,5 %	2,3 %
delavci	16,2 %	50,0 %
delavci v trgovini	3,4 %	10,9 %
obrtniki	16,0 %	16,7 %
varnostniki	8,2 %	2,3 %
administrativni delavci	10,1 %	10,9 %
brez poklica	18,5 %	6,9 %
Skupaj	99,9 %	100 %
N	437	174

15.11. Analiza kazni, izrečenih v obdobju 1883 - 1885 in 1985

Andrej FIJAVŽ

Iz analize kazni, izrečenih v obdobju 1883 do 1885 in 1985, kakor so bile razvidne iz časopisov, izhaja, da je bilo v obdobju 1883 do 1885 znanih 326 kazni. V letu 1985, katerega tekstualna analiza prav tako zajema, pa je bilo iz časopisov znanih 250 kazni. Kazni, o katerih so poročali časopisi so bile sledeče:

Tabela 19: Kazni

Kazni	Število		%	
	1883- 1885	1985	1885- 1885	1985
smrtna kazen	22		6,7	-
zaporna kazen nad 15 let zavora	8	1	39,0	30,0
zaporna kazen nad 10 do 15 let zavora	8	7		
zaporna kazen nad 5 do 10 let zavora	35	20		
zaporna kazen nad 3 do 5 let zavora	76	47		
zaporna kazen nad 1 do 3 let zavora	55	72		
zaporna kazen nad 6 mesecev do 1 leta zavora	16	30	36,8	56,8
zaporna kazen nad 1 do 6 mesecev zavora	32	39		
zaporna kazen do 1 meseca zavora	17	1		
denarna kazen	21	27	6,4	10,8
ostalo	36	6	11,0	2,4
Skupaj	326	250	99,9	100

Zbrani podatki kažejo, da je bila kaznovalna politika v obdobju 1883 do 1885 precej strožja, saj je bilo v tem obdobju poleg večjega števila daljših zapornih kazni izrečenih tudi 22 smrtnih kazni, medtem ko v primerjanem letu 1985 ni bila objavljena nobena. Smrtne obsodbe so v

obravnavanem obdobju zajemale 6,7 % vseh znanih kazni, kar pa ne prese-
neča, glede na to, da se je najtežjim deliktom oziroma njihovim storilcem,
katerim je bila izrečena smrtna kazen, vedno posvečalo v časopisih pre-
cej pozornosti. Časopisi pa niso poročali tudi o pomilostitvah od smrtnih
kazni. Za to obdobje je značilno tudi veliko število dolgotrajnih zapornih
kazni (kazen zapora 3 leta ali več).

V letu 1985 je bil delež krajših zapornih kazni in denarnih v primerjavi
s prej navedenim dosti večji. Nedvomno so k tako strogemu kaznovanju
v obdobju 1883 do 1885 pripomogle tedanje družbene razmere, kot tudi
takratno verovanje v učinkovitost kazenskih sankcij.

Ob primerjavi obeh obdobji je opazna tudi razlika pri izrekanju kazni
zapora do enega leta, oziroma izrekanju denarne kazni. V obdobju 1883 do
1885 so bile kazni zapora do enega leta izrečene v 14,7 % primerov, kot
je to razvidno iz časopisov, medtem ko so bile te kazni v primerjanem
letu 1985 izrečene v 28 % primerov. Tudi denarna kazen je bila v obdobju
1883 do 1885 le redkokdaj uporabljena, saj naj bi bila izrečena, kot je
to razvidno iz časopisov, le v 6,4 % primerov, v letu 1985 pa je bilo
časopisno znanih 10,8 % primerov denarnih kazni. Zanimiva razlika med
obema obdobjema se pokaže tudi ob primerjavi uporabe najkrajše zaporne
kazni, to je kazni zapora do enega meseca. Te kazni so bile v obdobju
1883 do 1885 znane v IV primerih, medtem ko je bila v letu 1985 taka kazen
zabeležena le enkrat, kar kaže na mnjenja o neustreznosti oziroma neuspeš-
nosti kratkotrajnih zapornih kazni, glede na nova spoznanja na področju
kaznovalne politike. Verjetno se pa na sploh o takih dejanjih malo piše.

Za obdobje 1883 do 1885 je značilna uporaba številnih dodatnih določil
(ukrepov), katera so se izrekala poleg glavnih kazni. V tem obdobju so
se izrekli sledeči dodatni ukrepi:

	Število
temnica	9
post	66
drugo	38
več kombinacij	21
Skupaj	134

Navedene sankcije so bile poleg glavnih kazni izrečene v 134 primerih. Tako visok procent izrečenih dodatnih ukrepov kaže na precejšnjo barvitost pri izrekanju in izvajanju že tako strogih kazni. V tem obdobju je bil kot dodatna sankcija največkrat uporabljen post. Tudi uporaba temnice v tem obdobju ni bila tako redka.

Po vsem navedenem je mogoče sklepati, da je bila kaznovalna politika v obdobju 1883 do 1885 v primerjavi z letom 1985 dosti strožja. Za to obdobje je značilno, da šteje kazen kot sredstvo družbenega reagiranja na razne odklonskosti še vedno kot močno zastraševalno sredstvo, izrazita pa je tudi eliminatornost izrečenih kazni, saj so bili storilci kaznivih dejanj v številnih primerih za vedno izločeni iz družbene skupnosti, dostikrat pa so bili iz nje tudi začasno odstranjeni, za obdobje daljše od 15 let. Primerjava z obdobjem 1985 pokaže, da se je nasilnost in strogost izrečenih kazni, upošteva je nova družbena spoznanja, postopoma omiljevala in humanizirala.

Tudi dodatni ukrepi, kateri so se uporabljali v obdobju 1883 do 1885 spričo svoje brutalnosti niso več uporabljivi v sedanjem humanjšem svetu, četudi je med izvrševanjem kazni zapora še vedno poznan ukrep oddaje zapornika v samico. Sicer pa zgodovinski razvoj izvrševanja kazenskih sankcij teži k postopni omilitvi nasilnosti, vendar kazen kot temeljno družbeno reagiranje zoper negativne družbene pojave še vedno ostaja.

15.12. "NOVICE GOSPODARSKE, OBRTNIŠKE IN NARODNE"

Katja VODOPIVEC

Poleg Slovencev in Slovenskega Naroda smo si ogledali tudi tri letnike Novic iz istega časa. To je bil namreč prosvetiteljski tednik zlasti za kmete in obrtnike, ki ga je začel dr. Janez Bleiweis l. 1843 v slovenskem jeziku in je imel s tem, od vseh treh časnikov, najdaljšo tradicijo. Izhajal je do l. 1902. Želel je izobraževati ljudstvo, ki ni znalo tujih jezikov in ni moglo čitati tujih časnikov. Odseval je Slovensko narodno zavest meščanstva¹. Novice v začetku niso bile politični časopis, so se pa v času 1883-1885, ki smo ga mi preučevali, nagibale k klerikalnim stališčem.

V uvodniku v l. številko Novic 1843 l. je razložen takle namen tednika: "Uzhenosti, umetnosti ino snajdenja so se v kratkih letah na eno visho rasshirile, da kdorkoli s'njimi naprej ne hiti, ne posnema kar so drugi koristniga snajdli, ampak se terdovratno stariga dershi, gre rakovo pot, vsaki dan manj sna, se v sedanjim obrashenji sveta ne snajde, v sredini svojih rojakov, snanzov ino prjatlov se nesnan ptuji deshelez sdi, ino si ne more nikakor pomagati. Slasti kranjskim kmetam ino rokođelzam, kteri se ptujih jesikov niso uzhili se tako godi. Kar vidijo, slishijo ali berejo, snajo posnemati, toda malo kir li po redkim svunaj deshele grejo, ino malo berejo, ker ptujih jesikov ne rasumijo, in v kranjskim jesiki svunaj molitviz nizh pisanega ni ..."²

Novice je urejal in jih oblikoval dr. Janez Bleiweis od začetka do svoje smrti l. 1881. Imenovali so ga očeta svojega naroda.

Ker je pogreb dr. Janeza Bleiweisa za konec devetnajstega stoletja značilen za življenje v tistem času, naj navedem tale odlomek iz Kmečevih "Slovenskih postnih premišljevanj":

"Prebiranje poročil o slovenskih javnih pogrebi v drugi polovici prejšnjega stoletja napolni človeka z osuplostjo: to so bile tako pogostne, tako množične in tako dobro organizirane prireditve, tako polne tihega, neizrečenega navdušenja in pripadnosti, da se zdi skoraj neverjetno.

Kot da je slovenska narodna skupnost takrat iz dneva v dan komajda čakala

nanje, da je navznoter, potihem, prav mencala od nestrpnosti, če ji ni pravi čas in v dovolj dobrih presledkih kdo umrl... Vzorčni primerek za bleščeč pokop v zlatih časih slovenskih pogrebov je bilo zagotovo pokopavanje očeta slovenskega naroda dr. Janeza Bleiweisa viteza Trsteniškega konec novembra 1881". Potem ko opiše Kmecl kje vse je šel sprevođ po Ljubljani, pove tudi, da so bili prisotni predstavniki osemnajstih institucij in da je imel pogreb osemindvajset razdelkov.³

V vsem tem času, od 1. številke novic 1. 1843 pa do svoje smrti jim je dal Bleiweis neizbrisen pečat slovenskega meščanskega prosvetljenca. Deloma so take Novice ostale tudi v času, ko smo jih mi čitali čeprav sta jih urejala v letih 1883 - 1885 Alojzij Majer in Gustav Pirc. Nekakšna stalna razdelitev tednika je bila:

Gospodarske stvari, kar so bili kmetijski napotki za umno kmetijsko gospodarjenje; Narodno-gospodarske stvari, ki so se ukvarjale z napotki za obrtniško in deloma tudi trgovino;

Naše slovstvo, rubrika, ki je pojasnjevala rabo slovenščine in včasih tudi pravno terminologijo; Politične stvari, ki so se ukvarjale z borbo za pravico rabe slovenskega kot uradnega jezika, z zakonodajnimi predlogi in volitvami; Zabavne stvari so bila objavljjanja raznih povesti v nadaljevanjih; Naši dopisi, zlasti iz raznih slovenskih krajev in končno Novičar iz domačih in tujih dežel.

Z "grdimi" in nemarnimi" stvarmi se tednik skoraj ni ukvarjal in te niso imele svoje rubrike. Kolikor je poročal o njih izjemoma je bilo to med Našimi dopisi (iz raznih slovenskih krajev). Zato ni čudno, da smo v 157 številkah tednika v treh letih našli le 97 opisov takih dogodkov, ki so bili večinoma skromnega obsega, bili so pa zgražajoči. Med Novicami in Slovencem, zlasti Slovenskim narodom je bila v tistem času razlika v načinu poročanja. S sedanjostjo pa Novic nismo primerjali, ker se nam je dozdevalo, da sedaj nimamo podobnega tednika. V povprečju je bilo tedaj vesti o deviantnih pojavih v Novicah najmanj (približno v vsaki tretji številki časopisa ničesar), in relativno malo tudi v Slovencu, (v vsaki četrti številki ničesar), dočim jih je bilo največ v Slovenskem narodu, tj. v vsaki številki.

Naslove člankov smo v teh treh časnikih klasificirali takole:

Tabela 20: Naslovi člankov v letih 1883-1883

Naslov	Slovenec	Slovenski narod	Novice
	š t e v i l o o b j a v		
indiferenten	456	361	78
informativen	97	494	11
poučevalen	29	12	5
hudomušen	7	29	1
obsojajoč	21	35	1
senzacionalističen	3	10	1
ostalo	3	15	-
Skupaj	616	956	97
	%		
indiferenten	74,0	37,8	80,4*
informativen	15,7	51,7	11,3
poučevalen	4,7	1,3	5,2
hudomušen	1,1	3,0	3,0
obsojajoč	3,4	3,7	
senzacionalističen	0,5	1,0	
ostalo	0,5	1,6	
Skupaj	100,0	100,0	99,9

Novice so poročale predvsem o kaznivih dejanjih zoper življenje in telo, o nesrečah in o kaznivih dejanjih zoper družbeni sistem,

* Povedati je treba, da so Novice opremljale taka obvestila običajno z Naši dopisi. Iz ... Temu pa je začetek vesti v odstavku sledil izpostavljeno v kurzivi in v oklepaju. Tega zadnjega nismo šteli kot naslov zapisa. Te opreme naslovov bi lahko kvečjemu šteli kot informativne in bi indiferentni in informativni naslovi skupaj pomenili še vedno 91,7 % vseh naslovov.

Tabela 21: Objave po kaznivih dejanjih

Kazniva dejanja in prekrški zoper:	Slovenec	Slovenski narod	Novice
življenje in telo	156	214	36
premoženje	182	333	19
promet	37	28	-
družbeno ureditev	39	74	9
red in mir	32	74	1
čast in dobro ime	9	17	4
moralo in družino	14	21	4
mrtvi in pogrešani	51	69	6
nesreče	85	88	16
ostalo	11	38	2
Skupaj	616	956	97
%			
življenje in telo	25,3	22,4	<u>37,1</u>
premoženje	29,5	34,8	19,6
promet	6,0	2,9	-
družbeno ureditev	6,3	7,7	<u>9,3</u>
red in mir	5,2	7,7	(1,0)
čast in dobro ime	1,5	1,8	(4,1)
moralo in družino	2,3	2,2	(4,1)
mrtvi in pogrešani	8,3	7,2	6,2
nesreče	13,8	9,2	<u>16,5</u>
ostalo	1,8	4,0	2,1
Skupaj	100	100	100

O čem so pretežno pisali Novice? V letu 1883 je bil najpomembnejši dogodek obisk cesarja v Ljubljani 10. julija. "Presvitli cesar pride v Ljubljano 10. dne julija. Tedaj bode prilika dana vsemu prebivalstvu južnega Štajerskega, videti presvitlega cesarja in mu skazati svojo udanost"⁴. Od aprila dalje so bila podobna obvestila objavljena večkrat. Tudi so bili predvideni in organizirani individualni razgovori s cesarjem. in 11. julija so izšla Novice na boljšem papirju s posvetilnima pesmima Luize Pesjakove in Lovra Mencinger-Golskega. Po obisku pa so skozi več

Številke Novic sledila obvestila o preteklem obisku in o odlikovanjih domačih odličnikov. Za ljubljanske razmere tedaj je med drugim zanimivo tudi tole obvestilo: "Ljubljanski mestni magistrat je razglasil naslednji ukaz: Mestni magistrat ukazuje, da se od 8. do 17. dne prihodnjega meseca julija stranišča ali sekreti ne smejo trebiti, straniščnina in gnoj pa za imenovanega časa ne sme izvažati iz hiš niti ponoči niti podnevi"⁵. "Glavni odbor c.kr. kmetijske družbe kranjske (pa) napravi o priliki praznovanja šestoletnice združenja kranjske dežele z najvišjo Habsburško cesarsko rodbino, meseca julija t.l. v Ljubljani - razstavo goved, kmetijskega orodja in manjših kmetijskih strojev (mašin)"⁶. 5. septembra so bili bralci obveščeni, da je "nadvojvodica Štefaniya porodila v nedeljo ob 7 uri in četrt princesinjo - angelja ...". Ob tej priliki je objavil Josip Levičnik pesem "Cesarsko Dete", ki se začne "Krillati angelj, lep kot cvet..."⁷.

Obenem s takimi občudovanji Habsburške monarhije so Novice v tem letu prinašale tudi več pozivov za uveljavljanje Slovencev in slovenskega jezika, v rubriki "naše slovstvo" pa so svetovale kako rabiti slovenščino in pojasnjevale terminologijo. Govora je bilo tudi o volitvah in volilnih bojih.

V letu 1884 so se Novice že takoj na začetku leta uprle Wurmbrandovem predlogu od 24. januarja naj bo nemščina povsod uradni jezik. Pri tem so se sklicevale na ministersko naredbo od 31. decembra 1882 leta, da morajo reševati uradi vloge v tistih jezikih, v katerih so bile vložene in to tudi sodišča. Sicer pa so Novice v tem letu prinašale napadalne zapise proti anarhistom, levičarjem, Židom in lahomom.

Taki napadi so se nadaljevali tudi v letniku 1885. V tem letu se nadaljuje borba za slovensko šolstvo, za narodnostne pravice in zanimivo: objavljena je prisega ljubljanskih meščanov v slovenščini iz časa 1620 - 1727 (Novice str. 242). Med političnimi stvarmi je dosti govora o volitvah in objavljeni so predlogi za poslance.

Poročila o deviacijah so bila skromna, izhajala so v rubriki "Naši dopisi" in so bila večkrat stisnjena zgolj pod naslov "Obravnave porotne sodnije"

Med storilci so bili največkrat navedeni "ubijalci" in nato šele storilci drugih dejanj. Poročila o ubijalcih so bila včasih komentirana takole: "Naj bi vendar stariši in gospodarji čuvali nad sinovi in hlapci, sploh pa bolj izobraženi občani zbirali domačo mladino v pevskih in bralnih društvih, da se vsaj polagoma zatara surovo pretepavanje in grdo pijančevanje"⁸. Ali: "To je zmiraj ista pesem: uboj in uboj, potem pa ječa. Da bi se vendar naša kmetska mladina izučila enkrat po nesreči družih, posebno pa, da bi se varovala pijančevanja..."⁹. "Ker se dandanes potepuhom bolje godi kot poštenim kmetским trpinom, zato tudi zlodejci kot gobe po dežju rasto in se brezpogojno množe. Mazilo z leskovim oljem bilo bi jako na pravem mestu"¹⁰. S posebnim podnaslovom "Umor" je bilo objavljeno obvestilo: "... vsi trije morilci obsojeni so k smrti na vislicah in vdušiti se imajo te brezsrčne spake vragove tako, da pogine Karol Schenk prvi, Schlossarek drugi in Hugo Schenk zadnji. Edino prvega bolehnega je baje sodnija priporočila pomiloščenji pri cesarju"¹¹.

O premoženjski kriminaliteti je bistveno manj poročil, zlasti o storilcih iz spodnje stopnje družbene lestvice jih je malo. Tako smo našli predvsem kratke zabeleške o "enem tatu iz navade" (let. 84, štev. 13) o tihotapcih, ki nosijo iz Trsta kavo, sladkor idr. ter delajo s tem trgovcem škodo (let. 83, štev. 18) in opis sleparij dveh sleparjev pod naslovom "Varujte se sleparjev!"¹². Več prostora je bilo porabljenega za "Nezaslišano sleparstvo pri kranjski eskomptni banki", kjer je prišlo do primankljajev, poneverb in izginotja shranjenih obligacij, pogrešalo se je 70000 glđ. zalog in 30 glđ menic. Ljubljanska hranilnica eskomptni banki ni hotela pomagati. Prišlo je tudi do samomora¹³. Podoben škandal je bil opisan tudi v dopisih iz Dunaja pod naslovom "Gnjiloba v dunajskih bankah". Verjetno je bilo v zvezi s tem tudi kasnejše poročilo o Theodor Neussu, "kateri je tudi prekanil ljubljansko eskomptno banko za 20.000 glđ. in je kmalu potem napovedal konkurs... Sleparjev pa ne bomo nikdar marali, pa takih tudi ne, katerih je lastnega naroda sram"¹⁴. In končno se je ob 4 uri zjutraj ustrelil v Latermanovem drevoredu davkarski uradnik Wanečka, ki je poneveril manjšo vsoto denarja pri "uračovanju v Črnomlju"¹⁵.

Politični konflikti so bili zlasti z anarhisti in levičarji, pa tudi z Židi. Že februarja 1884 je bilo sporočeno z Dunaja, da je bilo uvedeno izjemno stanje za okrožje dunajsko, dunajsko - novomeško in pa kronenburško. "Omejijo se določbe društvene postave, tiskovne postave in tajnost pisem

ter porotne sodbe do konca tekočega leta". Namesto porotnikov bodo sodili redni sodniki, saj anarhisti grozijo porotnikom¹⁶. Podobne objave sledijo skozi več številk Novic, omenjani so tudi uspehi policije pri prijetju anarhistov. In konec aprila istega leta so "Krojača Železnikarja in čevljarja Tuma ml. dejali... tukaj v zapor, kakor čujemo, zaradi širjenja veleizdajalskih tiskovin. Ako sta zaprta res kriva, upamo, da sta vsaj edina Slovenca, katera sta zašla na taka kriva, človeški družbi pogubna pota"¹⁷. Konkretno sporočilo pa, da se je začela Kazenska pravda zoper ljubljanske anarhiste v Celovcu (kamor je bilo vabljenih 35 prič) je iz decembra meseca istega leta¹⁸. Februarja naslednjega leta (1885) pa je "Ljubljanskemu anarhistu krojaču Železnikarju poostrila graška višja sodnijska kazen ječe 8 let na 10 let vsled pritožbe državnega pravnika"¹⁹.

Julija 1885 je bilo sporočeno, da je "Zoper demonstrativno politikovanje učiteljev srednjih šol izdal c.kr. deželni šolski svet kranjski razpis, v katerem strogo svari vse srednje-šolske učitelje na Kranjskem, naj se ne udeležujejo političnih demonstracij. To je prava beseda in spregovorjena že v skrajnem času, kam sicer pridemo, kje ostane uspeh podučevanja, ako takim c.kr. uradnikom po glavi rojijo vse druge stvari, kot podučevanje mladine, in kako morejo tudi stariši z zaupanjem izročati svoje otroke - učiteljem, kateri so jim zagrizeni politični nasprotniki"²⁰.

Avgusta 1885 pa je bilo objavljeno med Našimi dopisi - Iz Gorice, da so italijanski iredentisti vpili "Austrija mori. Evviva il re d'Italia! Ker je prišlo par teh gospodov nekoliko okrvavljenih domu, pride stvar pred sodnijo"²¹.

In končno je tu obvestilo o "Zanimivi sodnijski obravnavi": Tožnik je bil odvetnik dr. Tavčar, zatoženec pa prof. Šuklje, zaradi razžaljenja časti. Pritožbe obeh strank je reševala deželna sodnija. Prof. Šuklje je bil spoznan za nekrivega, dr. Tavčar pa je bil obsojen plačati sodnijske stroške. "Naša sodba o takih pravih je ta, da se ž njimi dela stvarno cesta neopravičenemu razporu v našem narodu, in da se ž njimi služi našim narodnim nasprotnikom. Blažena prihodnost bode morebiti žalibog uže sad rodila takega pogubnega početja"²².

Naj na rob povemo še, da se je sredi leta 1883 dosti pisalo o grozoviti obdolžitvi Židov, da so v templju v Tisza-Eslaru (na Ogerskem) ubili in prestregli kri štirinajstletne deklice, Novice so se zgražale nad neupravičeno obtožbo Židov in tudi kritizirale kazenski postopek²³.

Med nesrečami so bile omenjene utopitve, požari, toča, strela. V dopisu iz Bohinjske Bistrice pa tudi piše, da se je porušil cerkveni zvonik. Obsojen je bil župnik. Vsa vas žaluje in prosi za pomilostitev²⁴.

Iz zaporov so naslednje vesti: "Pavle Mejak, posebno v ljubljanski okolici glasovit tat, umrl je danes teden v ječi na ljubljanskem gradu"²⁵. "Trije vojaški kaznovanci pobegnili so ponoči... iz zapora pri vojaški bolnišnici v Ljubljani"²⁶. Aprila 1885 pa je bila izdana naredba pravosodnega ministrstva o cenah izdelkov kaznilnic, ki delajo konkurenco izdelkom obrtnikov²⁷.

O ljudeh na družbenem dnu je bilo tudi nekaj obvestil, ki jih sicer nismo redno evidentirali, so pa zanimiva, saj nazorno upodabljaajo tisti čas. Tako je oktobra 1883 izšel članek v nadaljevanju pod naslovom Vojska pijačevanju (števil. 41,42). Marca naslednjega leta je bila objavljena vest, da je "Žganja strup končal prejšnjo nedeljo negnusno baburo Markovičevo Marijano, zmiraj pijano beračico"²⁸. Junija istega leta se "naprosi deželni zbor, da pretresuje vprašanje, ali bi ne bilo koristno, če bi se po deželi ustanovile jedilne postaje za bečače in popotne pomagace. Dr. Dolenc nasprotuje temu nasvetu, ker bi to nasprotovalo postavi zoper vlačugarstvo in bi potepuhe vabilo v deželo. Za domače reveže občine same skrbe, nobenemu pa naj se ne daje upanja, da bode preskrbljen ko zabrede v revščino"²⁹. Maja in junija 1883 sta izšla tudi dva zapisa o tem, da kmetje pustošijo zarubljena zemljišča, poslopja, sadno drevje in gozdove s koreninami vred³⁰. Domačini so tudi odhajali pozimi na sezonska dela v Rumunijo, Slavonijo, Bosno in Hercegovino "zaslužka iskat"³¹.

In končno: "Največja disciplinarna kazen v šolah je ta, da se izrednega spridenca iz šole popolno in za vselej izključi; ravno tega pa marsikak malopridni potepuh prav težko pričakuje... To pa škoduje dobri stvari več nego koristi"³².

Februarja 1883 je bila objavljena tudi vest: "Trdna vera v copernice (Poslano iz Notranjskega). "Ti dve povesti kažeta, da je še ljudi, ki trdno verujejo v coprnice"³³.

V zvezi s sodnim postopkom pa "Izvrševalni odbor županov ljubljanske okolice prosi, da se jim odvzame dolžnost dajati spričevala o vedenju obtožencev"³⁴.

1. 1. 1883, Slov. 20, - ...
2. 1. 1883, Slov. 20, - ...
3. 1. 1884, Slov. 11, - ...
4. 1. 1885, Slov. 37, - ...
5. 1. 1886, Slov. 14, - ...
6. 1. 1887, Slov. 18, - ...
7. 1. 1888, Slov. 26, - ...
8. 1. 1889, Slov. 33, - ...
9. 1. 1890, Slov. 2, - ...
10. 1. 1891, Slov. 2, - ...
11. 1. 1892, Slov. 6, - ...
12. 1. 1893, Slov. 17, - ...
13. 1. 1894, Slov. 39, - ...
14. 1. 1895, Slov. 5, - ...
15. 1. 1896, Slov. 26, - ...
16. 1. 1897, Slov. 37, - ...
17. 1. 1898, Slov. 35, - ...
18. 1. 1899, Slov. 11, - ...
19. 1. 1900, Slov. 17, - ...
20. 1. 1901, Slov. 20, - ...
21. 1. 1902, Slov. 17, - ...
22. 1. 1903, Slov. 17, - ...
23. 1. 1904, Slov. 18, - ...
24. 1. 1905, Slov. 23, - ...
25. 1. 1906, - Slov. 23, - ...
26. 1. 1907, - Slov. 12, - ...
27. 1. 1908, - Slov. 27, - ...
28. 1. 1909, - Slov. 9, - ...
29. 1. 1910, Slov. 13, - ...

Opombe

- 1 - Grafenauer, 11
- 2 - Novice 1843, str. 1
- 3 - Kmecl, 112, 114
- 4 - Novice, 28.3.1883, - štev. 13, - Naši dopisi. Iz Ljubljane.
- 5 - Novice, 4.7.1883, - štev. 27, - Naši dopisi. Iz Ljubljane
- 6 - " 16.5.1883, štev. 20, - Oklic
- 7 - " 5.9.1883, štev. 36, - Angelska nedelja
- 8 - " 12.3.1884, štev. 11, - Naši dopisi. Iz Ljubljane. Porotne obravnave.
- 9 - " 16.9.1885, štev. 37, - Naši dopisi. Iz Ljubljane. Obravnave porotne sodnije ljubljanske.
- 10 - " 29.10.1884, štev. 44, - Naši dopisi. Iz Notranjskega.
- 11 - " 19.3.1884, štev. 12, - Naši dopisi. Z Dunaja.
- 12 - " 15.7.1885, štev. 28, - Mnogovrstne novice. Varujte se sleparjev!
- 13 - " 31.12.1884, štev. 53, - Naši dopisi. Iz Ljubljane.
- 14 - " 14.1.1885, štev. 2, - Naši dopisi. Iz Ljubljane.
- 15 - " 14.1.1885, štev. 2, - Naši dopisi. Iz Ljubljane.
- 16 - " 6.2.1884, štev. 6, - Z Dunaja.
- 17 - " 23.4.1884, štev. 17, - Naši dopisi. Iz Ljubljane.
- 18 - " 10.12.1884, štev. 50, - Naši dopisi. Iz Ljubljane.
- 19 - " 4.2.1885, štev. 5, - Naši dopisi. Iz Ljubljane.
- 20 - " 15.7.1885, štev. 28, - Naši dopisi. Iz Ljubljane.
- 21 - " 5.8.1885, štev. 31, - Naši dopisi. Iz Gorice.
- 22 - " 19.11.1884, štev. 47, - Naši dopisi. Iz Ljubljane.
- 23 - " 27.6.1883, štev. 26, - Tisza-Eszlarski umor.
- 24 - " 14.3.1883, štev. 11, - Naši dopisi. Z Bohinjske Bistrice.
- 25 - " 23.4.1884, štev. 17, - Naši dopisi. Iz Ljubljane.
- 26 - " 14.5.1884, štev. 20, - Naši dopisi. Iz Ljubljane.
- 27 - " 29.4.1885, štev. 17, - Naši dopisi. Iz Ljubljane.
- 28 - " 19.3.1884, štev. 12, - Naši dopisi. Iz Ljubljane.
- 29 - " 4.6.1884, štev. 23, - Tretja seja enquete o kmetiskih razmerah na Kranjskem.
- 30 - " 30.5.1883, - štev. 22, - Naši dopisi. Iz kamniškega okraja.
- 31 - " 19.3.1884, - štev. 12, - Naši dopisi. Prem.
- 32 - " 22.7.1885, - štev. 27, - Naši dopisi. Prem.
- 33 - " 28.2.1883, - štev. 9, - Trdna vera v copernice. Poslano iz Notranjskega.
- 34 - " 9.5.1883, štev. 19, - Naši dopisi. Iz Ljubljane.

LITERATURA

- Grafenauer, B.: Uvodna beseda. V: Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike. Bleiweisov zbornik. Ljubljana. Slovenska matica 1983, str.9-13.
- Melik, V.: Bleiweisova vloga v slovenski politiki. Prav tam str. 15-24
- Vodopivec, P.: Gospodarski in socialni nazori Bleiweisovega kroga. Prav tam, str. 25-41.
- Kmecl, M.: Slovenska postna premišljevanja. Cankarjeva založba 1987.
- Kmetijske in rokodelske novize, Na svetlobo dane od z.k. kmetijske drushbe, N.1, 5 Maliga serpana 1843
- Novice gospodarske, obrtniške in narodne. Ljubljana. Blaznikovi nasledniki, letniki 1883, 1884, 1885.

POVZETEK UGOTOVITEV

Katja Vodopivec

Z raziskavo o deviacijah pred sto leti na Slovenskem smo želeli ugotoviti ali se javno mnenje o tim. grdem in nemarnem vedenju ljudi s časom spreminja in če se spreminja, kako se spreminja. Na tak način smo želeli poglobiti uvid v naš današnji čas in v naše ravnanje v njem.

Z raziskavo smo primerjali osemdeseta leta v prejšnjem in našem stoletju. Obdobje, ki smo ga s tem zajeli pred sto leti je bilo na Slovenskem relativno mirno obdobje, avstrijska Taafejeva vlada je bila bolj uvidevna do zahtev raznih narodnosti na območju Avstrije kot prejšnje, gospodarstvo je zaradi železnice, ki je stekla po naši deželi 1849 leta prosperiralo, Ljubljane še ni ogrozil potres in časopis Slovenec je začel dnevno izhajati šele sredi l. 1883.

Kakšno je bilo življenje pred sto leti na Slovenskem? Na istem ozemlju je bilo približno za 40 % manj ljudi kot jih je danes, kraji so bili majhni in pregledni. Ljubljana je štela samo 30.000 ljudi. V mestu so uporabljali ljudje plinsko razsvetljavo, v predmestju petrolejke, ulice so bile na obrobju temne, vodovoda in odtočnih kanalov ni bilo. To je bilo majhno, umazano mesto obrtnikov, trgovcev in prevoznikov. Ljudje so se poznali med seboj, uradnega nadzorovanja ljudi je bilo bistveno manj kot danes. V tem in v drugih krajih na Slovenskem pa je bila relativno močno razvita narodna zavest, kulturno so si maloštevilni prosvetljenci prizadevali dohiteti evropska obzorja, družabni so bili, zbirali so se v številnih gostilnah. Značilna za tisti čas je borba z nemškutarji, lahoni, anarhisti in deloma tudi z Židi. Sicer pa je za podobo Slovenije v tedanjem času odločilen kmet kajti Slovenija je bila tedaj kmečka dežela.

Zato, da bi razumeli ta čas, smo pregledali že obstoječo literaturo, pregledali smo tedaj veljavno kazensko zakonodajo, tedaj in sedaj objavljene uradne statistične podatke o sodno obravnavani kriminaliteti in končno vesti o grdem, nemarnem vedenju ljudi in o nesrečah v dnevnem časopisju tedaj in sedaj.

Podatke so zbirali slušatelji tretjestopenjskega študija iz kazenskopравnih znanosti na Pravni fakulteti v Ljubljani (ki so se vpisali na ta študij 1. 1985). To so delali po posebej za ta namen pripravljeni metodologiji. Isti slušatelji so sami analizirali tudi večino zbranih podatkov.

Informacije smo iz časopisja beležili tolikokrat kolikokrat so se pojavljale, ne glede na to ali je šlo za isti dogodek ali ne. Kajti zanimalo nas je predvsem s kakšnimi informacijami so bili bralci zasipani tedaj in s kakšnimi so zasipani sedaj, če vzamejo v roke časopis. Dejanskega števila deviacij namreč itak ne moremo ugotoviti, ne z oficijelnimi podatki, ne z branjem časopisov. In predvsem si z branjem časopisov ustvarjamo mnenje o njih in poglobljamo bojazni pred njimi.

Kazenska materialna zakonodaja, ki je bila tedaj v veljavi, je bila mnogo bolj kazuistična, kot je naša sedanja. Tim. splošni del kazenskega zakonika je bil relativno manj obsežen v primerjavi s posebnim delom, stvari ki se v sedanji zakonodaji rešujejo načelno (npr. malomarnost, poskus) so se reševale v posebnem delu kazuistično. Kazenski zakonik je poznal delitev kaznivih dejanj na zločine, prestopke in prekrške, ni pa poznal tim. inštituta neznatne družbene nevarnosti. Otroci, ki so storili zločin in so bili stari 10 do 14 let so bili obravnavani za prekršek. V zvezi z možnimi sankcijami je bilo v primerjavi s sedanjo-
stjo kar veliko razlik. Avstrijski kazenski zakonik ni poznal varnostnih ukrepov in ne pogojne obsodbe, zato pa je bilo mogoče v nekaterih primerih izreči hišni zapor ali pa storilca samo ostro pokregati. Toda za umor je bila predvidena samo smrtna kazen. Zaporno kazen je bilo mogoče poostriti z raznimi nevšečnostmi.

Med kaznivimi dejanji zoper življenje in telo je bilo kaznivo dejanje tudi prekinitev nosečnosti, posebna določila so pa veljala za dvoboj. Med premoženjskimi kaznivimi dejanji so bile kvalificirane oblike dejanj tatvine lesa, rib, divjačine v gozdu, tatvine pridelkov na polju, živine, ki se pase, kmetijskega orodja na polju, rud in orodja v rudniku, poškodovanje železnice, povzročanje požarne nevarnosti in tatvine iz božjih hramov.

Pri varstvu državne ureditve je bil obseg inkriminacij širši kot je danes, zagrožena kazen pa npr. za dejanja po členu, ki je podoben današnjemu čl. 133 zveznega KZ, nižja.

Po uradnih statističnih podatkih se je struktura kriminalitete po sto letih bistveno spremenila (glej grafikon str. 215). Pred sto leti so obravnavali relativno znatno več nasilnih kaznivih dejanj, kaznivih dejanj proti oblasti in prestopkov proti razširjanju kužnih bolezni pri živalih. Toda v celoti je sedaj prebivalstvo obremenjeno s še enkrat več kazenskimi postopki, kot je bilo pred sto leti (na 100.000 prebivalcev 617:317). To pa so predvsem postopki zaradi kaznivih dejanj zoper premoženje v najširšem smislu besede, kaznivih dejanj storjenih v prometu in drugih kaznivih dejanj. Kljub taki obremenitvi prebivalstva s kaznivimi dejanji pa so sedaj izrečene kazni bistveno nižje kot so bile pred sto leti. Glede na to, da so se pred sto leti izrekale kazenske sankcije tudi za zelo neznatna kazniva dejanja lahko domnevamo, da se je stopnja tolerantnosti v pregonu in obravnavanju storilcev pred sodišči bistveno zvišala.

Tudi struktura poročil v časopisih se je v sto letih bistveno spremenila.

Tabela 22: Število in struktura objav v časopisih

Kaznivo dejanje zoper:	Število objav		%	
	1883- 1885	1985	1883- 1885	1985
življenje in telo	370	233	23,5	8,0
premoženje	515	755	32,8	25,9
promet	65	1310	4,1	45,0
oblast	113	7	7,2	0,2
moralo	35	29	2,2	1,0
javni red in mir	106	76	6,7	2,6
samomori, umrli	112	40	7,1	1,4
alkohol, droge	8	9	0,5	0,3
nesreče	173	134	11,0	4,6
ostalo	75	319	4,9	11,0
Skupaj	1572	2912	100,0	100,0
povprečno na 1 leto	534	2912	..	..

To pomeni, da je celotna podoba s katero je soočen bravec v sodobnosti znatno drugačna, kot je bila pred sto leti. To pokaže grafikon na naslednji strani. Če bi strnili vse bele stolpce na eni strani in vse črne stolpce na drugi strani bi dobili popolnoma različno konfiguracijo tim. deviacij. Celotni vtis torej, ki ga odčitava bravec iz dnevnega časopisja dandanes je zelo različen od bravca časopisov pred sto leti. Ker si človek predvsem iz časopisja ustvarja vtis o stvareh, ki se jih boji in iz tega sklepa na stvarnost, je njegova stiska danes drugačna. Še vedno pa rad posplošuje pojem deviantnosti na kazniva dejanja zoper življenje in telo in kazniva dejanja zoper premoženje in je v tem smislu postal vtis dobljen pred sto leti stereotipen za neizdiferenciran pojem tudi v sodobnosti. Ker je sedaj objav o deviantnosti približno štirikrat toliko kot jih je bilo pred sto leti, je stiska (ali pa stereotipna privajenost na deviacije) tudi drugačna.

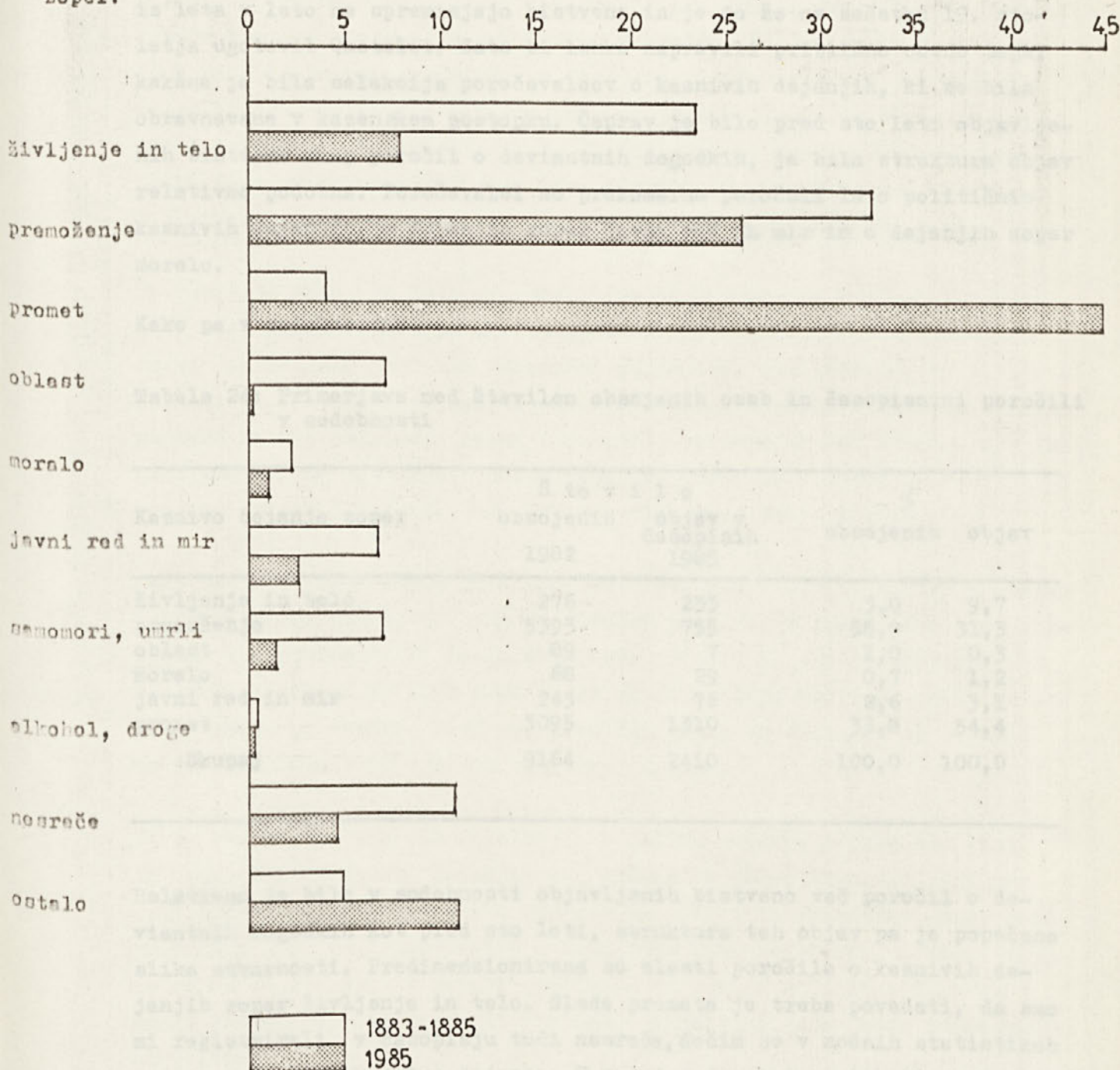
Seveda pa objave v časopisju niso odraz stvarnosti. Kaj vse je v stvarnosti destruktivno in vstran od človeških pričakovanj seveda sploh ne vemo. Približno pa vemo koliko je iz tega nastalo konfliktov z oblastjo. To nam pokažejo uradne sodne statistike. Ker so te sestavljene drugače kot smo mi razporejali časopisna obvestila lahko primerjamo podatke samo za del dejanj, ki so opredeljena podobno. Primerjava pokaže tole:

Tabela 23: Primerjava med številom obsojenih oseb in s časopisnimi poročili pred 100 leti

Kaznivo dejanje zoper	Š t e v i l o		%	
	obsojenih 1882	objav v časopisih 1883-1885	obsojenih	objav
življenje in telo	793	370	32,6	32,5
premoženje	1312	515	54,1	45,2
oblast	164	113	6,7	9,9
moralo	42	35	1,7	3,1
javni red in mir	119	106	4,9	9,3
Skupaj	2430	1139	100,0	100,0
povprečno letno	2430	380	..	..

Struktura objav v časopisih

Kaznivo dejanje
zoper:

Primerjava je zelo groba in se tega zavedamo. Vendar se sodne statistike iz leta v leto ne spreminjajo bistveno in je to že na začetku 19. stoletja ugotovil Quetelet. Zato bi lahko napravili približno oceno tega, kakšna je bila selekcija poročevalcev o kaznivih dejanjih, ki so bila obravnavana v kazenskem postopku. Čeprav je bilo pred sto leti objavljenih bistveno manj poročil o deviantnih dogodkih, je bila struktura objav relativno podobna. Poročevalci so prekomerno poročali le o političnih kaznivih dejanjih, o dejanjih zoper javni red in mir in o dejanjih zoper moralo.

Kako pa v sodobnosti?

Tabela 24: Primerjava med številom obsojenih oseb in časopisnimi poročili v sodobnosti

Kaznivo dejanje zoper	Š t e v i l o		%	
	obsojenih 1982	objav v časopisih 1985	obsojenih	objav
življenje in telo	276	233	3,0	9,7
premoženje	5393	755	58,9	31,3
oblast	89	7	1,0	0,3
moralo	68	29	0,7	1,2
javni red in mir	243	76	2,6	3,1
promet	3095	1310	33,8	54,4
Skupaj	9164	2410	100,0	100,0

Relativno je bilo v sodobnosti objavljenih bistveno več poročil o deviantnih dogodkih kot pred sto leti, struktura teh objav pa je popačena slika stvarnosti. Predimenzionirana so zlasti poročila o kaznivih dejanjih zoper življenje in telo. Glede prometa je treba povedati, da smo mi registrirali v časopisju tudi nesreče, dočim so v sodnih statistikah zajeta samo tim. kazniva dejanja. V zvezi z drugimi razlikami v strukturah pa je res, da pišemo več o političnih kaznivih dejanjih načelno v člankih, kot je bilo registriranih konkretnih poročil o storjenih dejanjih in pišemo bistveno več o prekrških zoper javni red in mir v tim. nočnih kronikah, ki niso bile upoštevane. Vsekakor pa je v novinarskem poročanju močno prisotna selekcija primerov, ta pa oblikuje javno mnenje.

Kaj pa način pisanja? Predvsem je treba povedati, da je bil obseg časopisov več kot še enkrat manjši od današnjega. Poleg tega je bilo objavljane vesti o težavah in deviacijah sramotno, dočim je sedaj tako objavljane za bravca atraktivno. V časopisnih hišah obstaja prepričanje da take vesti zvišujejo naklado in služijo zabavi. Glede sramotnosti takih informacij v preteklosti pa so bili takega mnenja predvsem klerikalci (kar se je odrazilo v manjšem številu objav v Slovincu in deloma v Novicah), manj pa liberalci (njihov list je bil Slovenski narod).

Te vesti so pred sto leti sporočali časopisom občasni dopisniki, dočim jih sedaj pišejo v večjih mestih poklicni novinarji, v drugih manjših mestih pa na taka poročila usmerjeni dopisniki. Stališča poročevalcev in njihova izražena mnenja seveda niso neodvisna. Odvisna so ali od stališč stranke kateri pripadajo (pred sto leti), oziroma od politične klime in od klime, ki se ustvarja v nekem časopisu. Tako se s časom oblikuje podoben vzorec mišljenja tudi pri bravcih (tim. javno mnenje).

Take vesti so bile objavljene pred sto leti med dnevnimi vestmi s povsem indiferentnimi ali deloma informativnimi naslovi. V sodobnosti smo zabeležili več poučevalnih, hudomušnih, obsojajočih in senzacionalističnih naslovov. Vsebina je bila pred časom skromna, toda večinoma močno obsojajoča, sedaj je vsebina obširna, kritičen odnos do storilca in dejanja pa je v različnih prispevkih različno izražen.

Glede razlik, ki smo jih zabeležili v načinu poročanja pred sto leti in sedaj pri različnih dejanjih naj dodamo še tole: Pred sto leti smo registrirali relativno veliko zaplemb časopisov in kaznovanj odgovornih urednikov (ca. 24 letno) dočim v letu 1985 nobenih poročil o tem. Sedaj je namreč dosti bolj v navadi predhodno izločanje kočljivih člankov v samih redakcijah časopisov in predhodno interveniranje samih odgovornih urednikov.

V poglavje kaznivih dejanj zoper moralo je spadalo po zakonodajnih določilih pred sto leti dosti več dejanj, kot jih je inkriminiranih danes. Kljub temu je takih dejanj v sodobnosti registriranih v časopisju in v sodnih statistikah bistveno več, kot jih je bilo tedaj. To pa verjetno

pomeni, da smo dekriminirali predvsem dejanja, ki kot konflikti sploh niso bili pogosto prisotni.

Sedaj se o nesrečah piše trikrat več kot pred sto leti in o drugačnih nesrečah. Prej so bili pogosto omenjeni zlasti požari, ki so imeli usodne posledice za cele vasi, saj so bila poslopja še deloma lesena, predvsem pa ni bilo vodovodne napeljave za gašenje. Pisalo se je tudi o utopitvah (zaradi slabega znanja plavanja) in o nesrečah pri delu.

O alkoholu se je pisalo pred časom več posredno, v zvezi s posameznimi dejanji, v sodobnosti pa se piše več o razpečevanju drog. In končno pisanje o umrlih in pogrešanih je bilo - po naši sedanji oceni tedaj - brez posebne pietete in obzirnosti.

V zvezi z neznatnimi kaznivimi dejanju se je pisalo tudi o stvareh, kakor npr. o rabutanju sadja, prisvojitvi najdenih stvari (neznatne vrednosti), o tatvinah pšenice in grozdja, ker se to rabi pri sveti maši, o kršenju nedeljskega počitka ipod.

V uvodu smo zapisali hipotezo, da ustvarjajo vrednote in norme ljudje s svojo mentaliteto, ki se razvija v času in prostoru. Lahko, da je to naše stališče vplivalo na pozitiven izid raziskave, ki je vsaj razčlenjeno, utemeljen. Res pa je tudi, da so najširše pojmovne kategorije kakor: integriteta osebnosti, napadi na premoženje, napadi na čast in na oblast ostale. Toda po našem prepričanju je to le zelo neizdiferenciran makro aspekt na vedenje ljudi, ki ga obsojamo. Če to štejemo za naravnopravne vrednote, je seveda možno. Toda vse vzdušje življenja se je na tem majhnem slovenskem prostoru v sto letih bistveno spremenilo, da sploh ne govorimo o družbenem sistemu. Današnji človek živi drugače, dela drugače in obsoja drugače. Raziskava nam je pokazala, da je postal do družbenih stranpoti in grdobij dosti bolj tolerant in računa s slabostmi človeka kot z življenjsko realiteto, dočim tega pred sto leti ni bil zmožen. Bolj je pa obremenjen s hudimi destruktivnimi dejanji.

IRKD 85

____ (7)
časopis

datum (8-13)

številka
(14-16)

oznaka
(17-18)

DEVIACIJE NA SLOVENSKEM

Naslov članka:

Storilec: spol: moški 1 ženska 2 neznano 9

starost _____ poklic _____
(21,22)

ocenjena narodnost _____

pravna oseba _____

Nesreča _____
(27)

(19)

(20)

(23,24)

(25)

(26)

Oškodovanec: spol: moški 1 ženska 2 neznano 9

starost _____ poklic _____
(29,30)

ocenjena narodnost _____

Pravna oseba _____

Nesreča _____
(35)

(28)

(31,32)

(33)

(34)

Dejanje:

Kraj storitve _____

Kazen (ev.) _____

(36,37)

(38)

(39,40)

Raziskava: Deviacije na Slovenskem pred
100 leti - Navodilo za izdelavo izvlečkov

1. Tema je: Deviacije na Slovenskem pred 100 leti. Raziskujemo odnos javnosti in časopisnih poročevalcev do deviacij (vrednotenja + mentaliteta). Deviacije razumemo v širšem smislu = kriminaliteta, alkoholomanije, samomori ipd. Tudi tim. dejanja neznatne družbene nevarnosti po sedanjem pojmovanju so predmet raziskovanja.
2. Izvlečki bodo obsegali: za leta 1883 - 1885: Slovenec, Slovenski narod, Novice. Za leto 1985: Delo, Dnevnik.
3. Izpisujemo poročila samo za dejanja, ki so se zgodila na Slovenskem ozemlju po tedanjem in današnjem pojmovanju. Če je kraj v tem smislu vprašljiv naredimo kljub temu izvleček in označimo pri navedbi kraja?
4. Možnosti vpisovanja odgovorov

IKRD 85 = identifikacija raziskave

(7) časopis:	Slovenec	1	Delo	4
	Slovenski narod	2	Dnevnik	5
	Novice	3		

(8-13) = datum izdaje časopisa: šestštevilični vpis, npr. 010385

(14-16) = številka časopisa (vedno 3 številčna, npr. 005)

(17-18) = oznaka izpiska iz istega časopisa, vedno dvoštevilična, npr. 01

(20) : spol: v okence šifrirati ustrezno številko

(21, 22): starost v letih

(23, 24): poklic izpišemo, okence ostanejo prazna

(25): ocenjena narodnost: izpisati ali vsaj vpisati, da ni, oz, je slovenska

(26): Na črto vpišemo naziv pravne osebe.

v okence vpišemo 1 kadar je storilec označen samo z oznako pravne osebe. V vseh takih primerih ostanejo odgovori na vprašanja (20)-(25) prazni. Če ni pravna oseba vpišemo 0

(27): v okence vpišemo 1 kadar ni jasno ali gre za kaznivo dejanje ali za nesrečo. Tudi v teh primerih lahko ostanejo odgovori na vprašanja (20) - (25) prazni. Če ni nesreča vpišemo v okence 0

(29, 30) = (21, 22)

(31, 32) = (23, 24)

(33) = (25)

(34) = (26)

(35) = (27)

(36, 37) = Opis dejanja naredimo v izvlečku. Kadar je tekst zanimiv izpišemo dobesedno z oznako " ". Če ni dovolj prostora na obrazcu nadaljujemo na obratni strani obrazca.

(38) Kraj dogodka vpišemo posebej v kolikor ni razviden iz opisa dejanja. Če je kraj storitve omenjen v opisu dejanja samo podčrtamo.

(39, 40) Kazen vpišemo tedaj, če je razvidna iz časopisnega poročila

2.12.1985

Vodopivec

Vodopivec

Deviacije na Slovenskem - Šifrant19: Naslov članka

indiferenten (razne reči, domače novice) izvirni dopisi, pred porotno sodnijo)	1
informativen (pitje alkohola, umor, smrtna obsodba)	2
poučevalen, svarilen, opozorilen	3
hudomušen	4
obsojajoč, očitajoč, zgražajoč	5
senzacionalističen	6

23; 24; 31; 32: Poklic - priloga25; 33: Ocenjena narodnost

slovenska	1
ni slovenska	2
neznano	0

26; 34: Pravna oseba: da 1
 ne 0; neznano 9

27; 35: Nesreča: da 1
 ne 0; neznano 9

36; 37: Dejanje - priloga38: Kraj storitve - območje

Celjsko - Cilli	1 (vsa Štajerska)
Ljubljansko - Laibach	2 (vsa Gorenjska)
Novomeško - Rudolfwerth	3 (vsa Dolenjska)
Tržaško - Triest	4
Goriško - Görz	5
Prekmursko	6
Ostalo	7
Nedoločljivo	8
Neznano	0

39; 40: Kazen

smrtna	01
zapor: nad 20 let	02
nad 15 - 20 let	03
nad 10 - 15	04
nad 5 - 10	05

39; 40: Kazen

nad 3 - 5 let	06
nad 2 - 3 let	07
nad 1 - 2 let	08
nad 6 m - 1 leta	09
nad 3 m - 6 mesecev	10
nad 1 m - 3 mesece	11
do 30 dni	12
Denarna kazen (kot edina, glavna kazen)	13
ostalo	14
oproščen	15
kazen neznana	99
ni kazni	00

41: Posebnost kazni (dodati pod 40)

temnica	1
post	2
trdo ležišče	3
detencija po prestani kazni	4
policijski nadzor po prestani kazni	5
drugo	6
ni posebnega določila, ni zaporne kazni	0
več kombinacij	7

42: Pogojnost kazni

kazen izrečena pogojno	1
kazen izrečena nepogojno	2
pogojnost neznana, nemožna	9

Op.:

Šifre za posebnost kazni in pogojnost kazni vpišemo eno pod drugo pod mesto 40. Te šifre vpišemo vedno, ker so predvideni vsi možni odgovori.

Šifrant ima dve prilogi:

Priloga 1 = poklici

Priloga = vrsta deviantnosti

Poklic: 23, 24; 31, 32

Individuálni poljedelci (samostojni, delodajalci, pomožni družinski člani)	01
Kočar, kajžar, viničar	02
Kmečki delavci (hlapci, dekle)	03
Rudarji, industrijski in obrtni delavci	04
Drugi delavci	05
Gospodinjske pomočnice	06
Delavci v prometu	07
Kočijaži	08
Brodarji, splavarji	09
Lastniki transportnih sredstev (samostojni, delodajalci, pomožni družinski člani)	10
Obrtniki (in njihovi družinski člani)	11
Vajenci	12
Delavci v trgovini, gostinstvu ipd.	13
Lastniki delavnic, gostinskih, trgovinskih in pod. (in družinski člani)	14
Tovarnarji	15
Branjevc in branjevke	16
Varstveni delavci	17
Vojaki in oficirji	18
Orožniki	19
Policaži in miličniki	20
Upravni, finančni in podobni delavci	21
Pravosodni delavci	22
Odvetniki in notarji	23
Učitelji	24
Duhovniki	25
Vodstveni delavci (funkcionarji)	26
Strokovnjaki	27
Zdravniki in živinozdravniki	28
Drugi poklici z visokošolsko izobrazbo	29
Umetniki	30
Artisti	31
Delavci brez poklica	32
Postopači, berači, potepuhi, prostitutke, cunjarji	33
Drugi nezaposleni	34
	35

Poklice - 2

Upokojenci	36
Gospodinje	37
Učenci, dijaki, študenti	38
Nesposobni za delo in drugi vzdrževani	39
Posestniki	40
Športniki	41
Neznano	00

Op.:

Splošne kategorije poklice so pomaknjene v levo, posebne v desno. Kadar je mogoče poklic opredeliti točno vpišemo ustrezno šifro, vse ostale poklice iste kategorije uvrstimo v splošno kategorijo. Npr. poštar - upravni delavec.

Deviacije na Slovenskem - Kolona 36, 37 - kazniva dejanja

46 Umor, uboj	01
46 Poskus umora, uboja	02
49 Detomor	03
52, 53 Huda telesna poškodba	04
54 Lahka telesna poškodba	05
55, 56 Sodelovanje pri pretepu	06
Ostala kazniva dejanja <u>zoper življenje in telo (VI)</u>	07
64 Ogrožanje varnosti	08
65 Grdo ravnanje	09
71 Kršitev nedotakljivosti stanovanja	10
Ostala k.d. <u>zoper svoboščine in pravice (VII)</u>	11
K.d. <u>zoper samoupravljanje (VIII)</u>	12
K.d. <u>zoper delovno razmerje in soc. var. (IX)</u>	13
98 Neplačevanje preživnine	14
Ostala k.d. <u>zoper zakonsko zvezo in družino (X)</u>	15
100 Posilstvo	16
Ostala k.d. <u>zoper spolno nedotakljivost in moralo (XI)</u>	17
K.d. <u>zoper čast in dobro ime (XII)</u>	18
Prekrški zoper higienske predpise	19
K.d. <u>zoper človekovo zdravje (XIII)</u>	20
141 Poneverba	21
142 Grabež	22
143 Neupravičena uporaba	23
147 Nedovoljena trgovina	24
152 Davčna zatajitev, zatajitev drugih dajatev	25
156, 157 Uničevanje nasadov, gozdov	26
158 Gozdna tatvina	27
159, 160 Nezakonit lov, ribolov	28
Ostala k.d. <u>zoper upravljanje družbenih sredstev (XIV)</u>	29

Kolona 36, 37

Premoženje - družbeno - A

165 Tatvina	30
166 Velika tatvina	31
167 Roparska tatvina	32
168 Rop	33
170 Odvzem motornega vozila	34
171 Goljufija	35
177 Poškodovanje tuje stvari	36
180 Požig	37
182 Nezakonita vselitev	38
Ostala k.d. <u>zoper družbeno premoženje (XV A)</u>	39

Premoženje - zasebno - B

165 Tatvina	40
166 Velika tatvina	41
Tatvina iz religioznega objekta	42
167 Roparska tatvina	43
168 Rop	44
170 Odvzem vozila	45
171 Goljufija	46
177 Poškodovanje tuje stvari	47
180 Požig	48
182 Nezakonita vselitev	49
Ostala k.d. <u>zoper zasebno premoženje (XV B)</u>	50
K.d. <u>zoper pravni promet (XVI)</u>	51
K.d. <u>zoper uradno dolžnost (XVII)</u>	52
241 Beg iz zapora (s silo ali grožnjo)	53
K.d. <u>zoper pravosodje (XVIII)</u>	54
222 Nasilniško obnašanje	55
Ostala k.d. zoper javni red in mir (XIX)	56
240 Povzročitev splošne nevarnosti	57
241 - 243 Onesnaževanje okolja	58
245 - 247 Neupoštevanje predpisov o varstvu pri delu	59
Ostala k.d. <u>zoper splošno varnost (XX)</u>	60
Prometna nesreča	61
K.d. <u>zoper varnost javnega prometa (XXI)</u>	62

Kolona 36, 37

K.d. <u>zoper temelje družbene ureditve</u> (XV, SFRJ)	63
K.d. <u>zoper ugled SFRJ ali druge države</u> (XVII. SFRJ)	64
168. Ponarejanje denarja	65
172. Izdaja nekritega čeka	66
Ostala k.d. <u>zoper enotnost jugoslov. trga</u> (XVIII. SFRJ)	67
245, 246 Proizvodnja, promet, uživanje mamil	68
247 Zatiranje bolezni pri živalih in rastlinah	69
249 Prepovedan prehod čez državno mejo	70
251 Posredovanje pri prostituciji	71
Prostitucija	72
Ostala k.d. <u>zoper druge družbene vrednote</u> (XXII SFRJ)	73
<u>Ostala k.d. po KZ SFRJ</u>	74
Drzno vedenje	75
Pretepanje	76
Prepiranje, vpitje, kaljenje miru	77
Potepušstvo in delomrznost	78
Cestnoprometni prekrški	79
Ostali <u>prekrški</u>	80
Samomor	81
Umrli in pogrešani	82
Omama z alkoholom	83
Neprometna nesreča	84
Tisk (konfiskacija časopisa, cenzura, kaznovanje odgovornih urednikov)	85
Štrajki	86
Bogoskranstvo	87
Analitični članki o kriminalu	88

Op.:

Tatvina je 25 - 300 gld

Velika tatvina je: nad 300 gld ali nad
25 gld + okoliščine iz čl. 166 + 167.

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

1-17503